

ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ

ਦੋ ਪੱਤਣਾਂ ਦੇ ਤਾਰੂ

ਦੋ ਪੱਤਣਾਂ ਦੇ ਤਾਰੂ

(ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ- ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤੇ ਚਿਹਰੇ-ਨਾਵਲ (2006))

- ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ

ਆਦਿਕਾ

ਅੱਜ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਅਣ-ਤਾਅਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਹੀ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਬਿਸਤਰ 'ਚ ਉੱਸਲ ਵੱਟੇ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਦਸ ਵਜੇ ਸੌ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਉਸਨੂੰ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਪਲਸੇਟੇ ਮਾਰਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਨੀਂਦਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨੀਂਦਰ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਾਹਲਾ ਤੇ ਤੰਗ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਲਹੂ-ਦਬਾ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਲੱਗ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਸਤਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਆਮ ਆਦਮੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਹੌਲਾ। ਉਹ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ ਫਰਾਡ ਹੈ, ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਮਲੰਮਾ ਹੈ, ਪੋਸਟਰ ਹੈ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਨਾ ਲੇਖਕਾਂ ਵਾਲਾ ਸੱਚ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਫਗੋਈ, ਨਾ ਸੱਚ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ। ਉਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਤੇ ਡਰਾਕਲ ਮਰਜੀਊੜਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਦੀ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਚੇਤਨਾ, ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤੀਬਰ ਤੇ ਤੀਖਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਪਰਵਾਹ ਅਤਿਅੰਤ ਤਰਲ ਤੇ ਸੂਖਮ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਚੌਗਿਰਦੇ 'ਚ ਘੱਟ ਰਹੀ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਘਟਨਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਉੱਤਰ ਜਾਂਦੀ,

ਉਸ ਨੂੰ ਧਰ ਅੰਦਰ ਆਤਮਾ ਤੱਕ ਹਲੂਣ ਜਾਂਦੀ। ਜੋ ਕੁਝ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨਾ ਦੇਖ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਹਰ ਵਸਤੂ, ਹਰ ਸਥਿਤੀ, ਹਰ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਦਾ, ਘੋਖਦਾ, ਮਹਿਸੂਸਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਖਲੋ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੀਰਘ ਪਰਤਾਂ 'ਚ ਉਤਰ ਕੇ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਓ ਹਰ ਸਥਿਤੀ, ਹਰ ਘਟਨਾ ਉਸ ਦੇ ਲਹੂ, ਮਾਸ ਤੇ ਸਵਾਸਾਂ 'ਚ ਘੁਲ ਕੇ ਉਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਕੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ, ਮਨੁੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਹ ਕੈਸਾ ਲੇਖਕ ਸੀ? ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਸੀ? ਉਂਝ ਅੰਦਰ ਖਾਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਣ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਲਿਖ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਕਹਾਉਂਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਝੱਖ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਦਿਖਾਵੇ ਦਾ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ ਰੂਹ ਗੁਰਦੇ ਵਾਲਾ ਅਨੁਭਵੀ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ, ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਤੇ ਬੀਤਦਾ, ਉਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬੀਤਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਉਸ ਤੇ ਘਟਦਾ ਉਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਘਟਦਾ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਲਾਗਿਓਂ ਦੇਖਦਾ ਘੋਖਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀਆਂ ਔਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਅਸਲੀ ਔਖਾਂ ਨਾਲ। ਮੱਥੇ 'ਚ ਉੱਗੇ ਤੀਸਰੇ ਨੇਤਰ ਨਾਲ। ਅਨੁਭਵ, ਗਿਆਨ ਤੇ ਜ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨੇਤਰ ਨਾਲ, ਅੰਦਰਲੇ ਅੰਤਹਿ-ਕਰਣ ਦੇ ਨੇਤਰ ਨਾਲ। ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜੋ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦਾ ਘਟਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਹਾਂ 'ਚ ਵਸਾ ਕੇ ਲਹੂ ਦਾ ਸੇਕ ਦਿੰਦਾ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰਚਾ ਲੈਂਦਾ। ਉਸ ਲਈ ਉਹ ਘਟਨਾ ਬਾਹਰਲੀ ਬੇਗਾਨੀ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ, ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਬਾਹਰਵਰਤੀ ਸੱਚ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ 'ਤੇ ਅਭੇਦ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਬਾਹਰਵਰਤੀ ਸੱਚ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਸਰਵ-ਵਰਤੀ ਸੱਚ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਦਾ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਸਫਰ ਇਕਹਿਰਾ ਨਹੀਂ, ਬਹੁ ਪਾਸੜ ਹੁੰਦਾ। ਸਿੰਗਲ ਟ੍ਰੈਕ ਨਹੀਂ, ਮਲਟੀ ਟ੍ਰੈਕ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰਜਣ ਕਿਰਿਆ ਵੇਲੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਤੇ ਬਾਹਰਲਾ ਸੰਸਾਰ ਇਕਮਿਕ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ। ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਚ ਘੁਲੇ ਮਿਲੇ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਘੋਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੁਲੇ ਹੁੰਦੇ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ, ਇਕ ਜਾਨ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ।

ਜਿਸ ਲੇਖਕ ਵਿਚ ਇਕ ਤੰਦੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੜ ਚੇਤਨਾ ਹੈ ਉਹ ਲੇਖਕ ਕਾਹਦਾ? ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰ-ਵਰਤੀ ਸੱਚ ਦੀ ਹੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਅਧੂਰਾ ਤੇ ਉਲਾਰ ਲੇਖਕ ਹੈ।

ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ, ਫਰਾਡ ਹੈ, ਦੰਭ ਹੈ, ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ, ਮਖੌਟਾ ਹੈ, ਰੰਗ ਬਰੰਗਾ ਪੋਸਟਰ ਹੈ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਹੈ, ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਰ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਨਿਰਭਾਵ, ਨਿਰ-ਅਹਿਸਾਸ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ-ਬਟਨ ਦੱਬਣ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਤੇ ਰੁਕਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵਾਂਗ ਨਿਰਜਿੰਦ, ਨਿਰਭਾਵ, ਨਿਰ-ਅਹਿਸਾਸ, ਸਵੈਚਾਲਕ ਯੰਤਰ। ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ, ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ। ਨੌਕਰੀ ਰਾਹੀਂ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਕਮਾ ਕੇ ਭਾਰਤ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਪੇਟ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ।

ਸਵੇਰੇ ਪੌਣੇ ਔਠ ਵਜੇ ਕੰਮ ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ਕੰਮ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮਸ਼ੀਨ ਵਾਂਗ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਚੱਲਣ, ਦੌੜਨ, ਘੁੰਮਣ ਵਾਲਾ।ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਭਾਵ, ਨਿਰ-ਅਹਿਸਾਸ ਮਸ਼ੀਨ। ਰਹੂ ਹੀਣ, ਦਿਲ ਹੀਣ, ਮਸ਼ੀਨ। ਸਿਰਫ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ।

ਅੱਜ ਰਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਨੀਂਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਹੀ। ਅੱਜ ਫੇਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਲੇਖਕ ਹੋਣ ਨੂੰ, ਮਨੁੱਖਾ ਬਰਾਦਰੀ 'ਚੋਂ ਹੋਣ ਨੂੰ ਲਾਹਣ ਤਾਅਣ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸ ਰਿਹਾ, ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਲਿਖਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਝੱਖ ਮਾਰਨੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਦੰਭ ਤੇ ਦੰਭੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ, ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਪਹਿਲਾਂ, ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣਾ, ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ 'ਚ ਖਲੋਤੇ ਦੇਖਣਾ। ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ, ਬਿਲਕੁਲ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ, ਬਕਵਾਸ, ਬਿਲਕੁਲ ਬਕਵਾਸ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਜੇ ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਲੇਖਕ ਬਣਨਾ, ਲੇਖਕ ਅਖਵਾਉਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੱਚ ਤੋਂ ਭਾਂਜ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ। ਸਵੈ ਤੇ ਪਰ-ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਫਰਾਰ ਉਸ ਲਈ ਮਾਰੂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਬੁਰਾਈ, ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਜਬਰ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਅਨੇਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਲਈ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਘਟਨਾ ਵੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਘਟਨਾ ਵਾਂਗਰ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੀ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਅੱਜ ਫੇਰ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਸੂਲਾਂ ਪੁੜੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਲੀਰ ਲੀਰ ਹੋਈ, ਲਹੂ 'ਚ ਲੱਥ ਪੱਥ ਹੋਈ ਦਿਸਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਪਰ ਕੱਟੇ ਬਿਸ਼ਮਿਲ ਪੰਛੀ ਵਰਗੀ ਸੀ ਜੋ ਲਹੂ ਦੇ ਛੱਪੜ 'ਚ ਡੁੱਬਾਂ ਪਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ-ਫੜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ, ਆਤਮਾ, ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ, ਜਿਗਰ, ਫੇਫੜੇ -ਸਭ ਕੁਝ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ।

ਉਹ ਸਿਰਫ ਪੋਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਜੈਨੂਅਨ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਕੋਲੀ ਕੋਈ ਜ਼ਮੀਰ, ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਗੁਆਂਢ 'ਚ ਉਸਦੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਐਨ ਉਪਰ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਵਾਪਰਦਾ, ਕੀ ਉਹ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਕੰਨ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦਾ? ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੁਰਦਾ ਚੁੱਪ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ?

ਉੱਪਰ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਬੀਤਦਾ, ਜੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਤਰ ਵਾਂਗ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਦੇਖਦਾ, ਓਪਰੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਘਟਨਾ, ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਹਾਂਦੀਪ 'ਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਦਿਲ ਕੋਹੂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਸਨੇ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਜੂੰ ਨਹੀਂ ਸਰਕੀ, ਉਹ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ, ਟੱਸ ਤੋਂ ਮੱਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਨਾ ਉਸਦੇ ਸੀਨੇ ਤੇ ਸੱਟ ਵੱਜੀ, ਨਾ ਦਿਲ 'ਚ ਸੂਲ ਚੁੱਭੀ, ਨਾ ਆਤਮਾ 'ਚੋਂ ਚੀਕ ਨਿਕਲੀ, ਨਾ ਮਨ ਉੱਪਰ ਖੱਲੇ ਹੋਇਆ।

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ ਨੱਗੀ ਹਿੰਸਾ ਹੈ, ਜਬਰ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਰ ਹੈ, ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ, ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਕਰਮ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਜਬਰ, ਇਸ ਹਿੰਸਾ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਚੀਕ ਨਿਕਲਦੀ, ਆਵਾਜ਼ ਉਠਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਹਿੰਸਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਚੀਕ ਨਿਕਲਦੀ, ਆਵਾਜ਼ ਉਠਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਹਿੰਸਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਉੱਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉੱਤੇ ਹਿੰਸਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਹਿੰਸਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਿੰਸਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉੱਥੇ ਉਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਰਦਾ ਲਾਸ਼ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ, ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਅਣਖੀਲੇ ਬੰਦੇ ਵਾਂਗ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਤੇ ਦਲੇਰ ਬੰਦੇ ਵਾਂਗ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਜੀਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਹੌਸਲਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦਲੇਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪਿੱਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਰੜਕ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਕੋਲ ਮੂੰਹ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੂੰਹ 'ਚ ਬੋਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਜੀਭ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਚਾਰ ਰੰਗਦਾਰ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਪਲੰਘ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਬਿਟਰ-ਬਿਟਰ ਕੰਧਾਂ ਵੱਲ ਝਾਕੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਲਟਕਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲ ਘਿਰਣਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਝਾਕ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ। ਮੇਜ਼ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵੀ ਝਾਕੀ ਜਾਂਦੇ, ਵਾਰਡ ਰੋਬਾਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰੈਂਕ ਵੀ ਝਾਕੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਪਰਦੇ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਵੀ ਝਾਕੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ।

ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਉੱਪਰ, ਐਨ ਉੱਪਰ, ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਕੁਝ ਫੁੱਟਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਰੋਜ਼ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਘੋਰ ਅਨਿਆਏ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦੀ ਬਾਰੀ ਢੋਅ ਕੇ ਕੰਨ ਲਪੇਟ ਕੇ ਘੋਸਲਾ ਜਿਹਾ ਬਣ ਕੇ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਕ ਬੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਫਰਾਰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਖੁੱਕ ਸ਼ੈਲਫ ਤੋਂ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਪਲੇ-ਐਕਟਿੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ।

ਪਲੇ ਐਕਟਿੰਗ

ਆਹ ਯਾਰ! ਦੱਖਣੀ ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਦੇ ਗਲਪ ਕਾਰ 'ਅਮਾਡੋ' ਦਾ ਗੈਬਰੀਲਾ, 'ਕਲੱਵ ਐਂਡ ਏ ਸਿਨਾਮਨ' ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਨਾਵਲ ਛਪਿਆ। ਇਹ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਮਿਥਿਹਾਸ 'ਚ ਬੜਾ ਖੁੱਭ ਕੇ, ਡੁੱਬ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਨੇ। ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖਿਆ ਪਰਖਿਆ, ਹੱਡਾਂ ਤੋਂ ਹੰਢਾਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪਰਖਿਆ ਹੰਢਾਇਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।

ਤੇ ਆਹ ਦੇਖ ਯਾਰ 'ਮਾਰੀਓ ਲਲੋਸਾ' ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਦਾ ਟਾਈਮ ਆਫ਼ ਦਾ ਹੀਰੋ' ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਖਣੀ ਅਮ੍ਰੀਕੀ ਅਨੁਭਵਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

ਤੇ ਆਹ ਮੈਕਸੀਕਨ ਲੇਖਕ ਫੁਇੰਟੀਜ਼ ਦਾ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਐਪਿੱਕ ਨਾਵਲ 'ਟੈਰਾ ਨੌਸਟਰਾ;' ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ, ਕਵਿਤਾ, ਫਲਸਫਾ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਫੈਂਤਾਸੀ, ਕਲਾ, ਅਰਥ - ਕਿੰਨੇ ਕੁਝ ਦਾ ਸਿਰਜਣ ਮੁਖੀ ਜੋੜ ਮੇਲਾ। ਕਿੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲਹੂ ਮਾਰ। ਕਿੰਨੀ ਖੋਜ, ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ, ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਨਾਵਲ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ, ਖਾਸਾ ਲੰਮਾ ਚੌੜਾ ਮੁਆਦ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ, ਸਲਾਹ ਮੁਸ਼ਵਰੇ ਨਾਲ, ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਬਾਅਦ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਅਨੁਭਵ, ਤਜਰਬਾ। ਫੇਰ ਸ਼ਿਲਪ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ। ਜੇਮਜ਼ ਜਾਇਸ ਦੇ ਮਹਾਨ

ਐਪਿਕ ਨਾਵਲ “ਯੂਲੀਸਿਜ਼” ਤੇ ਸ਼ੋਲੋਖੋਵ ਦੇ “ਡਾਨ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ” ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਇਹ ਇਕ ਮਹਾਨ ਨਾਵਲੀ ਕਲਾ ਕ੍ਰਿਤ।

ਯਾਰ, ਆਹ ਨਾਈਪਾਲ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵੀ ਬੁਰੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਕਾਫੀ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਨੇ। ਵੱਡੇ ਦਾ ‘ਏਰੀਆ ਆਫ ਡਾਰਕਨੈੱਸ’ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਤਰੀ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਦਾ “ਨਾਰਥ ਆਫ ਸਾਊਥ” ਕੀਨੀਆਂ, ਤਨਜ਼ਾਨੀਆ, ਜ਼ਾਂਬੀਆਂ ਬਾਰੇ, ਦਿਲਚਸਪ ਪਾਤਰਾਂ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਦਿਲਚਸਪ ਸਫਰਨਾਮੇ ਨੇ।

ਵੀ. ਐਸ. ਨਾਈਪਾਲ ਆਪਣੇ ਸਫਰਨਾਮੇ ‘ਓਵਰ ਕਰਾਊਡਿਡ ਬੈਰਾਕੂਨ’ ‘ਚ ਬਾਹਰਲੇ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ‘ਚੋਂ ਉਠਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਪਰਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਦਸਦਾ, ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਬਾਰੇ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ, ਨਾਰਮਨ ਮੇਲਰ ਦੀ ਚੋਣ, ਪੈਰੋਡੀ – ਕਿੰਨੇ ਅਨੁਭਵ ਸ਼ੀਲ, ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰੇ ਲੇਖ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ‘ਚ ਸਾਹ ਲੈ ਰਹੇ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹੋਵੇ।

ਛੋਟਾ ਸ਼ਿਵਾ ਨਾਈਪਾਲ ਵੀ ਉਡਣਾ ਸੱਪ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ‘ਨਾਰਥ ਆਫ ਸਾਊਥ’ ‘ਚ ਪੜ੍ਹੇ ਉਸਦੇ ਲੇਖ – ਬ੍ਰਾਈਟ ਲਾਈਟਸ, ਬਿਟਵੀਨ ਮਾਸਟਰ ਐਂਡ ਸਲੇਵ, ਏ ਹਾਈਲੈਂਡ ਅਡਵੈਂਚਰ। ਏ ਹਾਈ ਲੈਂਡ ਅਡਵੈਂਚਰ ‘ਚ ਇੱਕ ਇਕੱਲੀ ਸੁਤੰਤਰ, ਧਨਾੜ ਤੇ ਅਯੱਸ਼ ਅਫਰੀਕਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਅਤੀ ਨਾਟਕੀ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੋ। ‘ਇਨਟੂ ਦਾ ਵੁਆਇਡ’ ਵਿਚ ਇਕ ਲੌਨ ਆਊਟ ਸਾਈਡਰ ਏਸ਼ੀਅਨ ਪਰਵਾਸੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੋ। ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਚਰਖੜੀ ਤੇ ਗਿੜ ਕੇ ਮਾਨਸਕ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਈ ਪਰਵਾਸੀ ਲੋਕ ਫੂਸੜਾ ਫੂਸੜਾ, ਚੀਬੜਾ ਚੀਬੜਾ ਹੋ ਕੇ, ਕਿਵੇਂ ਤ੍ਰਾਸਦਕ ਦਸ਼ਾ ‘ਚ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਇਹ ਉਸਦੀ ਪਲੇਅ ਐਕਟਿੰਗ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਬ ਵੱਲੋਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਅਣ ਤਾਅਣ ਪਾਂਦਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਫੇਰ ਭਟਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਆਪ ਭਟਕਿਆ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਟਕਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸਨੇ ਪਲੇਅ ਐਕਟਿੰਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਉੱਪਰ ਚੁਬਾਰੇ ‘ਚ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਕੰਨਾਂ ‘ਚ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਲੈਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ ਨਾ ਚਾਹ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਜਾਂ ਉਹ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਸੁਣ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਸ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਟੇਪ ਰੀਕਾਰਡ, ਟੀ.ਵੀ. ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਤੇ ਮੱਧਮ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵੱਜ ਰਹੇ, ਬੋਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਖਬਰਾਂ ਆਨ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਜਾ ਪਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ਮੀਲਾਂ ਬੱਧੀ ਲੰਮਾ ਭਾਸ਼ਣ ਝਾੜੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੇ ਕੌਮੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ, ਕਦੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਗੰਗਾ ਜਮਨੀ ‘ਚ। ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣੇ ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨੇ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਜਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਆਦਤ – ਕ੍ਰਾਨਕ ਆਦਤ। ਰੇਡੀਓ, ਟੇਪ, ਟੀ. ਵੀ. ਵਾਂਗ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਨਾ ਵੀ ਰੁਟੀਨ ਜਹੀ ਹੀ ਤਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ।

ਉਹ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ ਆਤਮਾ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ। ਨਿਕਟ ਗੁਆਂਢ ‘ਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਅਨਿਆਏ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ

ਦੇਖਦਾ, ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖ ਸੁਣ ਕੇ ਕੁਝ ਵੀ ਦੇਖ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਅੰਨਿਆਂ, ਗੁੰਗਿਆਂ, ਬੋਲਿਆਂ ਵਾਲੀ ਪਲੇਅ ਐਕਟਿੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਫਰਾਰ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਲੀ ਪਲੇਅ ਐਕਟਿੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਪਲੇਅ-ਐਕਟਿੰਗ ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਜੂਝ ਰਹੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਮੁਨੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਨਹੀਂ, ਫਰਾਰ ਢੂੰਡਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਾਰੂ ਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਲੇਖਕਾਂ ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝੌਤਾਵਾਦੀ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਘੰਟੇ ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਉਹ ਸੌ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਸਲ ਵੱਟੇ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਪਲਸੇਟੇ ਜਹੇ ਮਾਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸੀ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਲਾਅਣ ਤਾਅਣ ਪਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਦੋ

(ਸਥਾਨ ਬਦਲ ਤੇ ਪਾਤਰ ਬਦਲ)

ਫਲੈਸ਼ ਬੈਕ

“ਓ ਮੈਖਿਆ, ਠਹਿਰੋ.....ਠਹਿਰੋ! ਇਹਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ। ਰੌਲ ਕੀ ਜਾਣੇ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਭਾਅ। ਇਹ ਕੰਜਰ ਹਾਲੇ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਆਇਆ, ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਮੱਤਾਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਹਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਖੁੰਢ ਇੱਥੇ ਕਦੋਂ ਦੇ ਆਏ ਹੋਏ ਆਂ। ਪਤੰਦਰਾਂ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ, ਪੂਰੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਜੰਮਿਆ ਵੀ ਨੀ ਹੋਣਾ। ਮਾਂ ਦੇ ਢਿੱਡ 'ਚ ਵੀ ਨੀ ਹੋਣਾ। ਅੱਛਾ - ਅੱਛਾ ਠਹਿਰ - ਠਹਿਰ... ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦਸ ਕਿੰਨੀ? ਪੈਂਤੀ ਸਾਲ। ਹੋਈ ਨਾ ਓਹੀ ਗੱਲ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਬੁਆਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾਂ ਸਾਂ ਪਈ ਰੌਲ ਕੀ ਜਾਣੇ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਭਾਅ। ਅਸੀਂ ਭਰਾਵਾ ਸੋਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾ, ਏਸ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਪਿਛਲੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਬੈਠੇ ਆਂ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇੱਥੇ ਲੰਘ ਗੀ। ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਸਾਂ ਜਦ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਬੰਗਿਆਂ ਕੋਲ ਮੱਲੂ ਪੋਤੇ ਦਾ ਮੇਰੇ ਮਾਮੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਨੱਥੂ ਤਾਂ ਸਾਲਾ ਲਿਆਇਆ ਈ ਨਾ। ਨੱਥੂ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਤੇ ਲੈ ਉਹਦੀ ਵੀ ਸੁਣ ਲੈ। ਪਿੰਡੋਂ ਬੰਬਈ ਤੱਕ ਨਾਲ ਲੈ ਆਇਆ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਬੰਬਈ ਕੱਠੇ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਰਹੇ। ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਸੁੱਤੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਫਰੀਕਾ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਅਨਦਾੜੀਆ ਤੇ ਅਨਾੜੀ ਜਿਹਾ ਸਾਂ। ਬਹੁਤ ਸੁਰਤ ਬੁਰਤ ਹੈ ਨੀ ਸੀ। ਯਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰੰਗ ਲਿਫਾਫੇ ਆਂਗ ਵਾਪਸ ਬੰਗੀਂ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਬੋੜੁ ਬੱਲੇ ਬੈਠੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਮਖੌਲ ਕਰਨ “ਲੈ ਬਈ ਸੁਰਜਣਾ, ਤੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਐ। ਖੱਟ ਕਮਾ ਕੇ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਈ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਅਲਾਦ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਐਦਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ। ਪਿਲਸਣ ਆ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ ਚੰਗਾ ਹੁਣ ਰਾਮ ਕਰੂ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਬੈਠ ਕੇ ਪਿਲਸਣ ਦੇ ਪੈਸੇ ਖਾਊ।”

ਨੱਥੂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੰਬਈ ਸੁੱਤੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਹੋਊ ਪਈ ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਅੱਖੜ ਤੇ ਕੱਬਾ। ਅਫਰੀਕਾ ਗਿਆ ਕਿਸੇ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਾ ਪੈ ਜੇ, ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾ ਕੇ ਪੈਸਿਆਂ 'ਚ ਕਿਤੇ ਬਰਾਬਰ ਨਾ ਹੋ ਜੇ। ਓਏ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੀਂ। ਸਾਡੇ ਲੁਹਾਰਾਂ ਤਖਾਣਾਂ 'ਚ ਈਰਖਾ ਵੀ ਬੜੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਂ ਤਾਂ ਜੱਟਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਜਾਤਾਂ 'ਚ ਬੀ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਸਾਡੇ ਲੁਹਾਰਾਂ ਤਖਾਣਾਂ 'ਚ ਕੁਛ ਜਾਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਅਖੇ ਸ਼ਰੀਕ ਤਖਾਣ ਸਾਡੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਨਾ ਬਣ ਜੇ।

ਓਏ ਬਤਨਿਆ, ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਇਹ ਸ਼ਕਰੀਟ ਇਥੇ ਕਲ ਆਈ। ਇਹ ਕੀ ਜਾਨਣ ਉਦੋਂ ਲੋਕ ਇਥੇ ਕਿੱਦਾਂ ਆਉਂਦੇ ਸੀ, ਕਿੱਦਾਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ, ਕਿੱਦਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਚੱਲਦੇ, ਕੀ ਭਾਅ ਬਿਕਦੀ ਸੀ।”

ਮਿਸਤਰੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਸੀ। ਈਸਟ ਅਫਰੀਕਾ ਰਾਮਗੜੀਆ ਸਿੱਖ ਸੈਂਟਰ ਪੰਗਾਨੀ ਫੇਰੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਚੌਥੇ ਕੁੜਮਾਈ ਦੀ ਰਸਮ ਸੀ, ਪਰਸੋਂ ਫੇਰੇ ਸੀ ਤੇ ਪੰਜ ਕੁ ਵਜੇ ਡੋਲੀ ਮਾਪਿਆਂ ਘਰੋਂ ਚਲਕੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਘਰ ਪੁਜ ਗਈ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੀਅਰ, ਵਿਸਕੀ, ਜਿੰਨ, ਬ੍ਰਾਂਡੀ ਤੇ ਸੋਢੇ ਦੇ ਕਈ ਕ੍ਰੇਟ ਪਏ ਸਨ। ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ ਮੀਟ ਦਾ ਪਤੀਲਾ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ – ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਬੱਕਰਾ ਵੀ ਪਿਆ ਸੀ, ਮੁਰਗਾ ਵੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਭੁੱਜਾ ਹੋਇਆ ਧਨੀਆਂ, ਮਸਾਲਾ ਜ਼ੀਰਾ ਮਹਿਕਾਂ ਛੱਡ ਰਹੇ ਸਨ।

ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਅੱਜ ਰੌਅ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਨੀਟ ਵਿਸਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੈਂਗ ਲਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਰਤਾ ਕੰਡੇ 'ਚ ਸੀ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਬੇਹਿਸਾਬਾ ਭੰਡਾਰ ਪਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਦਾਰੂ ਤੇ ਮੀਟ ਬੇਹਿਸਾਬੇ ਸੀ ਤਾਂ ਛਕਣ ਛੁਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਹਣੇ ਵੀ ਬੇਹਿਸਾਬੇ ਹੀ ਸਨ। ਕੁਝ ਬਾਹਰ ਲਾਅਨ 'ਚ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ ਕੁਝ ਅੰਦਰ ਸੋਫਿਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਨੌਜਵਾਨ ਦਾਰੂ ਦੀ ਛਬੀਲ (ਕਾਊਂਟਰ) ਲਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਕੁਝ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖਲੋਤੇ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦੇ, ਸ਼ੇਖੀ ਬਘਾਰਦੇ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਲੱਤ ਖਿੱਚਦੇ ਹਰਾਮ ਵਿਚ ਨਸੀਬ ਹੋਈ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਹਲਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੁਫਤ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬ ਹਰਾਮ ਕੌਣ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਦੋ ਮੁੱਲਾਵਾ ਵਿਚਾਲੇ ਆ ਕੇ ਹਰਾਮ ਵਾਲੀ ਮੁਰਗੀ ਥੋੜੇ ਐ।

ਵਿਸ਼ਾਲ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਤੇ ਲਾਨ ਵਿਚ ਨੀਊਨ ਬੱਤੀਆਂ ਦੇ ਬਲਦੇ ਬੁੱਝਦੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ, ਲਾਟੂਆਂ ਨਾਲ ਘਰ ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਫਲੋਰੀਸੈਂਟ ਲੋਅ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਚਿਟੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਤੇ ਬਸਤਰਾਂ ਦੀ ਝਿੱਲਮਲਾਹਟ 'ਚ ਘਿਰਿਆ ਮੁਸਕਰਾ, ਝਿਲਮਿਲਾ, ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮਿਸਤਰੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਇੱਕੇ ਦਿਨ ਢੋਅ (ਵੱਡੀ ਬੇੜੀ) 'ਚ ਬੰਬਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਮੰਬਾਸੇ ਲਈ ਚੱਲੇ ਸੀ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਢੋਅ 'ਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹੇ, ਇਕੱਠੇ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾਂਦੇ ਖਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਇਕੱਠੇ ਹੱਸਦੇ ਖੇਲਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦਾ ਮੋਟਾ ਮੋਟਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੱਛਰ ਵੀ ਇਕੱਠਿਆਂ ਨੂੰ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੋੜ ਤੋੜ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚਾਰਾ ਆਪ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੌੜੇ ਲਹੂ ਨੂੰ ਲੜਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਨਾਲ ਆਈਆਂ ਗੁਜਰਾਤੀ ਕੁੜੀਆਂ ਕੱਤਰੀਆਂ, ਜਵਾਨ ਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹਵਾ ਪਿਆਜ਼ੀ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਵਾਰ ਅਜਮਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਕੋਮਲ, ਸੂਖਮ ਤੇ ਸ਼ਰਮਾਕਲ ਜਹੀਆਂ ਗੁਜਰਾਤਣਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਥੋੜਿਆਂ, ਤੇਸਿਆਂ, ਰੰਦਿਆਂ, ਥੋੜਿਆਂ ਤੇ ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਪੇ ਲੋਹੇ ਵਾਂਗ ਲਾਲ ਸੁਰਖ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਕਿਵੇਂ ਝੱਲਦੀਆਂ। ਬਰਮੇ ਨਾਲ ਵੇਹੂ ਪਾਉਣਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਪੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜੇ ਘੁੱਟ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਰਮੇ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਦੇ

ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਵੀ ਵੇਹੁ ਪਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਸਾਹਵੇਂ ਬੈਠੀ/ਖਲੋਤੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਭੁੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਟਾਰਗਟ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰ ਦੇਣੀਆਂ ਤੇ ਮੇਖਾਂ ਵਾਂਗ ਅਗਲੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਗੱਡ ਕੇ ਦੇਖੀ ਜਾਣਾ-ਅਗਲੀ ਵਿਚਾਰੀ ਉੱਥੋਂ ਛੁੱ ਮੰਤਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰੇ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਜਿਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗ ਜਾਣਾ, ਜਿਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਹੀ ਨਾਂ। ਨੱਕਾਂ 'ਚ ਕੋਕੇ, ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਟਾਪਸ, ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਦਾਣੇ ਦਾਰ ਲਾਲ, ਪੀਲੀਆਂ, ਹਰੀਆਂ ਸਾੜੀਆਂ ਧੋਤੀਆਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁਜਰਾਤਣਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜਮਦੂਤਾਂ ਲੁਕਦੀਆਂ ਆਖਰ ਢੋਅ ਚੋਂ ਦੌੜ ਕੇ ਕਿਥੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਤਾਂ ਆਫਰੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨੀਲੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਖੜੱਪੇ ਸੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਫੁਰਾਟੇ ਮਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੁੱਖੇ ਬਘਿਆੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਾਹ ਸੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿਤਾਵਾਂ ਪਤੀਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਉਹਲਾ ਲੱਭ ਕੇ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਜਾਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪਿੱਠਾਂ ਜੋੜ ਕੇ ਘੁੰਡ ਕੱਢ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਣ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬੋੜੀ ਦੂਰ ਮਾਂ ਲਾਗੇ ਗੁੱਛਾ ਮੁੱਛਾ ਜਹੀ ਹੋ ਕੇ ਪਈ ਗੁਜਰਾਤੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਪੱਲੇ ਦਾ ਲੜ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਾ ਪਵੇ। ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਥੇ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਸੁਣਨ ਵਾਲੀ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੜ ਪੱਲੇ ਪਵੇ। ਲਹੌਰੋਂ ਆਇਆ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਾ ਰਫੀਕ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਜੇ ਸਫਰ ਰੱਜ ਕੇ ਥਕਾਵਟ ਤੇ ਉਤਕਾਹਟ ਭਰਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੁੱਖੇ ਹਾਬੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਭਰੂਟਾਂ ਨੂੰ ਡਬ-ਖੜੱਬੇ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣ ਕੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦਿਲ ਲਾਉਣਾ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਲਹੌਰੋਂ ਤੁਰਿਆ ਰਫੀਕ ਵੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸ਼ੁੱਗਲਾ ਸੀ। ਲਹੌਰ ਦੀਆਂ ਕੰਜਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਲੂਣ ਮਸਾਲਾਂ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਗੜਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਣੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਇਹ ਪਸੀਨੋਂ ਪਸੀਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਤੌੜ ਤੌੜ ਕੇ ਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਨੀਂਦਰ ਨਾ ਪੈਂਦੀ। ਰਾਤ ਭਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਜਰੀਆਂ ਜਹੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਸੁਪਨੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੁੰਡ ਜਹੇ ਕੱਢੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੱਥਾ ਕੁਝ ਨਾ ਦਿਸਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਗੁਜਰਾਤਣਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਦ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਖਲੋਤਾ ਇੱਕ ਗੁਜਰਾਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਆਈ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਕੁਝ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਮਝ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆਇਆ ਕੁਝ ਬੋਲ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਕੀ ਬੋਲ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਬੋਲਦੇ ਬੋਲਦੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਈਡੀਅਟ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਮਝ ਤਾਂ ਸਮਝ ਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਰਫੀਕ ਬੋੜੀ ਬਹੁਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਤੀ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ। ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਥਾਂ ਤੋਂ ਉਠਿਆ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮ ਕੇ ਇੱਥ ਚੱਕਰ ਜਿਹਾ ਲਾਇਆ ਤੇ ਫੇਰ ਠਿੱਬੀ ਜਹੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬੁੜ ਬੁੜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਨੂੰ ਖੱਲੇ ਸੁੱਟ ਲਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਦੌੜੀ ਆਈ। ਲੱਗੀ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ, ਪਰਤਾਪ ਦੇ ਚੁੰਢੀਆਂ ਤੇ ਦੰਦੀਆਂ ਵੱਢਣ। ਲੋਕ ਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਛੱਡ ਛੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਚਾਰੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ ਭੂਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਨਕਸੀਰ ਫੁੱਟ ਗਈ। ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਹਫੀ ਹਉਂਕਦੀ ਔਰਤ ਵੀ ਤਿੱਖੀ ਪਤਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਤਿੱਖੀ ਸੀ ਪਰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਮਾੜਕੀ ਜਹੀ ਸੀ।

ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਗੁਜਰਾਤੀ ਗੁਜਰਾਤਣਾਂ ਦੂਰੋਂ ਖੜੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਨੇੜੇ ਕੋਈ ਨਾ ਆਇਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਅੱਧ ਖੜ ਗੁਜਰਾਤੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੁੱਢੇ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ: ਬੋਲਿਆ, “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੋ ਗਈ, ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੋ ਗਈ” ਕਰਦਾ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਆਇਆ। ਉਸਦਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਬੈਠਣ ਉੱਠਣ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਸਫਾਈ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਗੱਲ ਮਖੌਲ 'ਚ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਹਸਦਾ ਹਸਦਾ ਹਵੇ ਹੋਏ ਗੁਜਰਾਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ: ਅਰੇ ਭਾਈ, ਇਨ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਕੋ ਨਹੀਂ ਛੇੜਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਨਾ ਹੀ ਇਨ ਸੇ ਝਗੜਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਯਿਹ ਲੋਗ ਅੱਛੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਲੜਾਕੇ ਭੀ ਬਹੁਤ। ਔਰਤੋਂ ਕੇ ਬਾਰੇ ਬਾਤੋਂ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਇਨ ਕਾ ਆਮ ਸਾਧਾਰਨ ਸੁਗਲ ਹੈ। ਕਈ ਦਫ਼ਾ ਇਨ ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਮੇਂ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ, ਸਿਰਫ਼ ਸੁਗਲ ਕੇ ਲੀਏ ਹੀ ਬਾਤੋਂ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈ।” ਉਸਨੇ ਗੱਲ ਹਾਸੇ 'ਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਮੰਬਾਸੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਮਿਸਤਰੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੋਲ ਅੱਡਾ ਲਾ ਲਿਆ ਪਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੈਰੋਬੀ ਆ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਮੰਬਾਸਾ ਨੈਰੋਬੀ ਹਾਲੇ ਅੱਜ ਵਰਗੇ ਵਿਕਸਤ ਨਗਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ। ਦੋਵੇਂ ਥਾਂ ਪੰਜ ਪੰਜ, ਸੱਤ ਸੱਤ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਚੌਕਾਂ ਦੁਆਲੇ ਉਸਰੇ ਅਧੜ ਗੁਧੜੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਮਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਕਾਨ ਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵੀ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਟਾਈਲ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਵੀ ਕੱਚੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ। ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਹਾਲੇ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਝੁੱਗੀਆਂ ਝੌਂਪੜੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਬਹੁਤੀ ਆਬਾਦੀ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਲਗਪਗ ਭਾਰਤੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਲਈ ਹਾਲੇ ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। ਉਂਝ ਉੱਥੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜਸ਼ਨ ਪਾਰਟੀ ਸੀ। ਏਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਘਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸੀ। ਇੱਕ ਦੋ ਗਰੁੱਪ ਖਲੋਤੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਦੋ ਸੋਫਿਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੰਜ ਛੇ ਜਾਣਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗਰੁੱਪ ਵੱਡੇ ਹਾ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਬੈਠਾ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਸੜਾਕੇ ਲੈ ਕੇ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਮਰਵਾਹਾ ਬੰਗੇ ਲਾਗੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸੀ ਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਰੀਹਲ ਫਗਵਾੜੇ ਕੋਲ ਦਾ। ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅਫਰੀਕਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਪੁੱਤਾਂ ਪੋਤਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਦਾਰੂ ਪੀ ਰਹੇ ਪੂਰਨ ਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਹਾਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਕੱਚੇ ਪਰਮਿਟ ਤੇ ਆਏ ਸੀ। ਇਹ ਲੇਬਾਂ ਤੇ ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਆਏ ਸੀ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹਾਲੇ ਟੱਬਰਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੀ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਇੱਥੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਗਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਕੱਲੇ ਰਹਿ ਕੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਸੇ ਜੋੜ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਸਦੇ ਟੱਬਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਚਾਰ ਖਾਨੇ ਪੱਕਾ ਮਕਾਨ ਪਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਹੋ ਰਹੇ ਨਿਆਣੇ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾ ਸਕਣ ਤੇ ਫੇਰ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਚੰਗੇ ਰਿਸ਼ਤੇ

ਲੱਭ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਪਾਰਟੀ 'ਚ ਦਾਰੂ ਭੰਡਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਪਰੋਂ ਥਲੀ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੈਂਗ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੰਡੇ 'ਚ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਅਧਿਓਂ ਟੱਪੇ ਹੋਏ ਵੀ ਗੱਭਰੂਟਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਖੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਹ ਅਫਰੀਕਾ ਆਉਣ ਬਾਰੇ, ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਾਰ ਲੱਭਣ ਬਾਰੇ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਬਣਾ ਕੇ ਮਕਾਨ ਪਾਉਣ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਆਹੁਣ ਬਾਰੇ ਖੂਬ ਸੁਆਦ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਮਰਵਾਹਾ ਚੰਗਾ ਹੰਢਿਆ ਵਰਤਿਆ, ਛਟਿਆ ਹੋਇਆ ਬੁੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਰੱਜ ਕੇ ਅਫਲਾਤੂ ਤੇ ਗੱਲਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਇੱਥੇ ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਕੇ ਕਈ ਰੰਗ ਦੇਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੀਨੀਆਂ 'ਚ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਕਿੱਤੇ, ਮੁਸ਼ਕਲਾ, ਆਰੰਭਿਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਦਮ ਖਮ, ਭਾਰਤੀਆਂ, ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ, ਔਰਤਾਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ, ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ, ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਤੇ ਖੋਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਉਪਾਰ ਬਾਰੇ ਉਸ ਕੋਲ ਭਰਪੂਰ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ ਸੀ। ਮਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਤੇਜ਼-ਤਰਾਰ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਮਹਿੰਦਰ ਤੇ ਪੂਰਨ ਨੇ ਪਾਰਟੀ 'ਚ ਦਾਰੂ ਪੀ ਕੇ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ, ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਸਿਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਤੇ ਬਾਮੋਕਾ, ਕਿਤੇ ਬੇਮੋਕਾ ਕੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਿੱਚਰੀ ਉਹ ਰੱਜ ਕੇ ਸੀ। ਗੱਲ ਉਸਨੂੰ ਰੱਜਕੇ ਫੁਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਸੀ ਬੱਢਿਆਂ 'ਚ ਬੁੱਢੇ ਬਣ ਜਾਣਾ ਮੁੰਡਿਆਂ 'ਚ ਮੁੰਡੇ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਹਲੇ ਵੇਲੇ ਕਈ ਗਭਰੂਟ ਉਸਦੀਆਂ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਦੇ ਸ਼ੌਂਕ ਨਾਲ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠਦੇ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕੀਨੀਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਰਾਮਾਇਣ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਸੁਣਨ ਲਈ ਜਾਣਕੇ ਕੋਈ ਤੋਤਕੜਾ ਛੇੜ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਬਾਬਾ ਝਟ ਪਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ। ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਗੱਲਾਂ ਉਤਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਵਿਚ ਬਾਹਰਲੀ ਹਵਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਹਵਾ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਹ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ, ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਪਤਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਵਿਆਹ 'ਚ ਖੱਟਾ ਪੀ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਮੇਲਣਾਂ ਮੱਛਰਦੀਆਂ ਨੇ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਦਾਰ-ਪਾਰਟੀ 'ਚ ਭਾਈਆ ਮਛੱਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਹਰ ਵਿਆਹ-ਪਾਰਟੀ 'ਚ ਹੀ ਮੱਛਰ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਏਸ਼ੀਆ ਤੇ ਅਫਰੀਕਨ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬੜੇ ਚਟਖਾਰੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਉਤਰ ਆਉਂਦਾ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨ ਦਿੰਦਾ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਪੁਚਾਕੇ ਤੇ ਸੜਾਕੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਹਸਾ ਰਿਹਾ, ਗੁਦਗੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਬੇਪਰਕੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਮਤਲਬ ਮੁੰਡੇ ਖੁੰਡਿਆਂ, ਹਮਉਮਰਾਂ ਤੇ ਰੋਅਬ ਪਾਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਧਾਂਕ ਜਮਾ ਕੇ, ਉਸ 'ਚੋਂ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

“ਓਏ ਪੂਰਨਾ ਸੁਣੋ! ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਨੀਆਂ 'ਚ ਆਏ ਓ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ। ਉਦੋਂ ਇਥੇ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਸਾਲਿਉ, ਕੁਝ ਬੀ ਨੀਂ। ਨਰੋਬੀ ਜੰਗਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੰਗਲ। ਨੰਗੇ ਧੜੰਗੇ ਮਸਾਈ ਮਸੈਣਾਂ ਇਥੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਨੈਰੋਬੀ ਕੀ ਸਾਰਾ ਕੀਨੀਆਂ ਹੀ ਜੰਗਲ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕ ਵੀ ਜੰਗਲੀ। ਸਰੀਰ ਨੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਐਮੋਂ ਲੋਕ ਜਹੇ ਢੱਕੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ

ਸੀ। ਨਾ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਿੱਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਬਹੁਤ ਖਚਰੇ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਖੰਡ ਆਉਂਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ੜਯੰਤ੍ਰੀ ਜਾਣਦੇ ਸੀ ਜੇ ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਕੂਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ। ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗ ਪੈਣਗੇ: “ਚੰਗਾ ਬਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕੋ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਤੇ ਬਥੇਰਾ ਸਮਾਂ ਰਾਜ ਕਰ ਲਿਆ ਸਾਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਲੁਟ ਭਰੂ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਬੋਰੀਆਂ ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨੋ, ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਵੋ। ਜਾਓ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਵਲੈਤ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਸਾਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਰਗੜਾ ਫੇਰਨ ਦਾ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ। ਪਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਵੀ ਕੰਜਰ ਦੇ ਇੰਨੇ ਖਚਰੇ ਤੇ ਚੀੜ੍ਹੇ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਆਹ ਹੁਣੇ ਬਾਟ ਤ੍ਰੋਟ (1962-63) 'ਚ ਆ ਕੇ ਕੀਨੀਆ ਛੱਡਿਆ। ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਇੱਥੋਂ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਆਹ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਬਵੰਜਾ ਤ੍ਰਵੰਜਾ (1952-53) 'ਚ “ਮਾਓ ਮਾਓ” ਗੜਬੜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਗੋਰੇ ਕਾਲੇ ਕੁੱਲੀਆਂ ਛੱੜ ਕੇ ਜੰਗਲੀਂ ਜਾ ਵੜੇ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕਾ ਦੁਕਾ ਗੋਰੇ ਫਾਰਮਰ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤਦ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਡਰੇ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਸਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬਥੇਰਾਂ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ। ਬਥੇਰੇ ਫੌਜੀ ਤੇ ਅਸਲਾ ਵਲੈਤੋਂ ਮੰਗਵਾਇਆ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਕਾਲੇ ਕਾਬੂ ਨੀਂ ਆਏ। ਹਾਰ ਕੇ ਗੋਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰਾਲਾਲ ਜੇਲੋਂ ਕਨਿਆਟੇ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ। ਨਰੋਬੀ ਲਿਆ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਡਾ ਬਜ਼ੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਾਜ ਸਮਾਲੂ ਦਿੱਤਾ, ਸਾਲ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੈਜ਼ਡੈਂਟ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਖ ਲੈ ਕਾਲੇ, ਅੱਠੋ ਅੱਠ ਮਾਰਦੇ ਕਾਲੀਆਂ ਬੀ। ਹੁਣ ਕਾਲੇ ਕਾਲੀਆਂ ਨੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਦਿੰਦੇ।”

“ਭਾਈਆ, ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾ ਨਮੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ।” ਮਹਿੰਦਰ ਚਾਨਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਹੁਣ ਦੀਆਂ ਦਾ ਬੀ ਕੀ ਬੁਆਨੂੰ ਸੁਆਹ ਪਤਾ? ਸਬੇਰੇ ਅੱਠ ਬਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕੰਮਾਂਕਾਰਾਂ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਓ। ਤਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਛੇ ਬਜੇ ਖੱਕੇ ਟੁੱਟੇ, ਕੰਮ ਦੇ ਭੱਜੇ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਮੁੜਣੇ ਓ। ਘਰ ਆਉਂਦੇ ਚਾਹ ਚੂਹ ਪੀ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਮੰਜਿਆਂ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਓ। ਫੇਰ ਰਾਤੀਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦਾ ਆਹਰ ਬੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਇੱਥੇ ਘਰੀਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਬੁਆਡੀਆਂ ਚੂੜੇ ਆਲੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ। ਸਬੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ 'ਚ ਫੇਰ ਉਹੀ ਠੱਕ ਠੱਕ। ਸਬੇਰੇ ਤਾਂ ਦੌੜ ਭੱਜ 'ਚ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹ ਬੀ ਨੀਂ ਪੀਂਦੇ ਹੋਣੇ (ਹੱਸਦਾ ਹੈ) ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਏਹੋ ਚੱਕਰ। ਲੂਣ ਤੇਲ ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ। ਬੁਆਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲੱਗਣਾ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕੀ ਹੁੰਦਾ।”

“(ਹੱਸਕੇ) ਭਾਈਆ, ਕਹਿਣੇ ਨੂੰ ਕੀ, ਬਈ ਬਜ਼ੁਰਗਾ, ਤੇਰੀ ਬਾਕਰੀ ਬੜੀ। ਤੈਨੂੰ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣਦਾ। ਪਰ ਭਾਈਆ ਉਸ ਬੇਲੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੁਣਾ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਲੁਹਾਰ ਤਖਾਣ ਇੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਆਏ ਸੋ।” ਮਹਿੰਦਰ ਨੇ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਤੋਰੀ।

“ਦੇਖੋ ਭਾਈ ਸਿੱਖੋ! ਆਹ ਜੁਗੰਡਾ ਆ ਨੀ ਕੀਨੀਆਂ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ। ਉਥੇ ਬੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਈ ਰਾਜ ਲਗਦਾ ਸਾ, ਮਹਿੰਦਰਾ। ਇਹ ਗੋਰੇ ਬੜੇ ਅਫਲਾਤੂ ਸੇ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਆ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨੀਂ ਹੋਣਾ। ਲਓ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੁਗੰਡੇ ਤੱਕ ਰੇਲੁਥੇ ਲੈਣ ਖਿਚਣੀ ਸੀ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨੀ ਉਸ ਬੇਲੇ ਐਹ ਟਰੱਕ ਲਾਰੀਆਂ ਟ੍ਰੇਲਰ ਨੀ ਸੀ ਹੁੰਦੇ। ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰੋਂ ਆਇਆ ਸਮਾਨ ਜੁਗੰਡੇ ਪੁਚਾਣਾ। ਜੁਗੰਡਿਓ ਮੰਬਾਸੇ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਨ ਬਲੈਤ ਭੇਜਣਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਫਸਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਖਾਣੀ ਪਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹੀਂ ਰੇਲੁਥੇ ਲੈਣ ਕਿਥੇ ਬਛੱਣੀ ਸੀ। ਗੋਰਿਆਂ ਕੋਲ ਇੰਨੀਂ ਮੈਨ-ਪਾਵਰ ਨੀ ਸੀ।

ਕਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਇਹ ਕੰਮ ਔਂਦਾ ਸੀ ਨਾ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਖਾਲਦੇ ਸੀ। ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਆਲਾ ਕੋਈ ਬੀ ਕੰਮ ਇਹ ਕਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਖਾਲਦੇ ਨੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬਸ ਨੌਕਰਾਂ ਆਲਾ ਕੰਮ ਈ ਲੈਂਦੇ ਸੀ। ਕਾਲਿਆਂ 'ਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਸੇ। ਜਿਹੜੇ ਬੋੜੇ ਬਹੁਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਸੇ ਉਹ ਬੀ ਬਹੁਤ ਬੋੜੇ। ਸਕੂਲ ਉੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਸੇ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਟਦੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਡੇ ਕਾਰੀਗਰ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੋਂ ਮੰਗੋਣੇ ਪਏ। ਐਹ ਸਾਰੀ ਰੇਲਬੇ ਲੈਨ ਮੰਬਾਸਿਓਂ ਧੁਰ ਕੁੰਪਾਲੇ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਤਖਾਣਾਂ ਦੀ ਈ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਐ।”

“ਭਾਈਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਔਹ ਜਿਹੜੀ ਸਾਵੇ ਪਾਰਕ ਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਉਥੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਰੇਲਬੇ ਲੈਨ ਖਿੱਚਣ ਆਲੇ ਸਾਡੇ ਬੜੇ ਲੋਕ ਖਾਧੇ।” ਪੂਰਨ ਬੋਲਿਆ।

“ਜਾਰ, ਬੜੇ ਲੋਕ ਖਾਧੇ”

“ਭਾਈਆ ਉਹ ਕਿੱਦਾਂ?”

“ਅਸਲ 'ਚ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਮੰਬਾਸਿਓਂ ਨਰੋਬੀ ਤੱਕ, ਨਰੋਬੀ ਤੱਥ ਕੀ, ਨਕੂਰੂ, ਕਸੂਮੂ, ਕੰਪਾਲੇ ਤੱਕ ਜੰਗਲ ਈ ਜੰਗਲ ਹੁੰਦਾ ਸਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਪੱਧਰਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਭ ਜੰਗਲ ਜਾਲ ਦਿੱਤੇ। ਪੱਧਰੇ ਕਰਕੇ ਖੇਤ ਬਣਾ ਲਏ। ਇੱਥੇ ਸਭ ਜੰਗਲ ਹੁੰਦੇ ਸੇ। ਜਾਂ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਆਲੇ ਮਗੂਮੋ ਦਰੱਖਤ ਹੁੰਦੇ ਸੇ। ਤੇ ਜਾਂ ਆਹ ਹਰੇ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਗਿੱਠ ਗਿੱਠ ਲੰਮੇ ਕੰਡਿਆਂ ਆਲੀਆਂ ਕਿੱਕਰਾਂ। ਸੰਘਣੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਚ ਫਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਬਹੁਤ ਸੇ। ਸਾਰਾ ਏਰੀਆ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਚੀਤਿਆਂ, ਬਘਿਆੜਾਂ, ਹਾਥੀਆਂ, ਜਰਾਫ਼ਾਂ ਤੇ ਧਾਰੀਦਾਰ ਗਧਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਗੋਮ ਪਾਰਕਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤਾਰਾਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ। ਜਾਨਵਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂ ਪਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਉਦੋਂ ਭਰਾਵੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕੰਮ ਸਾ। ਜਾਨਵਰ ਸ਼ੇਰੇਆਮ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੇ।”

“(ਰੋਗਾਨ ਹੋ ਕੇ) ਭਾਈਆ ਫੇਰ ਲੋਕ ਜਾਨਬਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਕਿਮੇਂ ਸੀ?”

“ਓ ਬਚਣਾ, ਬੁਚਣਾ ਕੀ ਸੀ। ਬਸ ਉਪਰਲੇ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਬਚਬਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸਾ।”

ਭਾਈਆ ਗਾਲ੍ਹੜੀ ਤਾਂ ਹੈ ਸੀ। ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਅਮਲ ਸੀ। ਇੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਦੇ ਲੱਭਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਬੋਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਹ ਬੋਰ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਈ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਬੈਠਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਨੇ ਬਹਾਨੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਜਾਲ 'ਚ ਫਸਿਆ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਗੱਠ ਹੀ ਐਸੀ ਛੇੜਦਾ ਅਗਲੇ ਨੂੰ ਹੁੰਘਾਰਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ। ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਲੋਕ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਕਤ-ਕਾਮੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਆਮ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਹਮ ਉਮਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੁੰਜ ਬਗੜ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵੀ ਸੀ, ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਸਣ ਵੀ। ਨਾਲੇ ਟਾਈਮ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਨਾਲੇ ਦਿਲ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।

“ਗੱਲ ਕੀ ਮੰਬਾਸੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਧੁਰ ਨਰੋਬੀ ਤੱਕ ਸ਼ੇਰ ਈ ਸ਼ੇਰ, ਚੀਤੇ ਈ ਚੀਤੇ। ਮਕਾਨ ਤਾਂ ਤੂੰ ਜਾਣਦਾਂ ਐਦਾਂ ਦੇ

ਹੁਣ ਅਰਗੇ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੋ। ਜੰਗਲ 'ਚ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਖੋਖੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਤਾਨ ਜਾਨਵਰ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਤਕੜਾ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਮਨੁੱਖੀ ਲਹੂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਖਾਣ ਲਈ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਸੁਆਦ ਨੀਂ ਲਗਦਾ। ਸ਼ੇਰ ਸਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਕੜ ਦੇ ਟਮਪੁੱਲੀ ਖੋਖਿਆਂ 'ਚੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋੜਕੇ ਚੁੱਕ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੇ। ਰੇਲ ਦੀ ਲੈਨ ਬਛਾਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਚੁੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸੇ।”

“ਹੈਂ, ਰੇਲਬੇ ਲੈਨ ਬਛਾਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬੀ? ਉੱਥੇ ਐਨੇ ਜਣੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ?”

“ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਦੇ ਸੇ। ਝਪਟ ਮਾਰਦੇ ਸੇ। ਦੌੜਨ ਕਿੱਥੇ ਦਿੰਦੇ ਸੇ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਭੁੱਖ, ਗਰੀਬੀ, ਲੋੜਾਂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੈਂਦੀਆਂ। ਲੱਹੂ ਪੀ ਲੈਂਦੀਆਂ। ਟੱਬਰਾਂ ਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ, ਨਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ, ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦਾ ਫਿਕਰ, ਬੁਢੇਪੇ ਦਾ ਫਿਕਰ- ਕੀ ਕਰੇ ਆਦਮੀ! ਚਾਰ ਛਿਲੜਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਖਤਰੇ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ਉਦੋਂ ਸ਼ੇਰ ਸਾਲੇ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀ ਖਾ ਗਏ ਸੇ।”

“ਭਾਈਆ, ਆਹ ਬੰਦੂਕਾਂ, ਗੋਲੀਆਂ ਛਿੱਕਾ, ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਆਲੇ ਅਸਕਾਰੀ (ਚਪੜਾਸੀ) ਕੋਈ ਨੀਂ ਸੀਂ ਹੁੰਦਾ?”

“ਸਭ ਕੁਛ ਹੁੰਦਾ ਸਾ। ਤੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਸਾਲਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ਤਾਨ ਜਾਨਵਰ ਹੁੰਦਾ। ਬਿੱਲੀ ਆਂਗ ਇਹ ਸਾਲਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦਾ। ਮੰਬਾਸੇ ਤੇ ਨਰੋਬੀਓਂ ਕੰਮ ਦਾ ਸਮਾਨ ਢੋਣ। ਗੱਡੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਨੀਂ ਸੀ। ਮੋਟਰਾਂ ਟਰੱਕ ਲਾਰੀਆਂ ਬੀ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ। ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ।”

“ਭਾਈਆ, ਅੱਜ ਕੱਲ ਦਾ ਉਸ ਬੇਲੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ, ਜਾਣੀ ਜਕੀਨ ਈ ਨੀ ਔਂਦਾ ਪਈ ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਬੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹੋਊ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੂੰ ਦੱਸਦਾਂ।”

ਕੋਠੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਰੇ ਘਾਹ ਦੇ ਲਾਨ ਤੇ ਸਟੇਜ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਤੰਬੂ ਕਨਾਤਾਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਨਾਚ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਕ ਜਣਾ ਸਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਈਆ ਅੱਜ ਪੂਰੇ ਤਰਾਰੇ, ਪੂਰੇ ਮੁਡ ਵਿਚ ਸੀ।

“ਆਏ ਬਈ ਸ਼ੇਰਾ, ਹੁਣੇ ਆਏ। ਆਹ ਜਰਾ ਮੂੰਹ ਦੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾ ਲਈਏ।” ਕਹਿਕੇ ਭਾਈਏ ਨੇ ਫੇਰ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।”

“ਦੇਖੋ ਜੀ, ਜਦੋਂ ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਬੰਦੇ ਔਂਦੇ। ਸ਼ੇਰ ਸਾਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਸੇ। ਬਚਾ ਬਥੇਰਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾ। ਫੇਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਨੀ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦੇ।”

“ਫੇਰ ਤਾਂ ਸਾਲੇ ਅਫਰੀਕਨ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਮਾਸ ਦੇ ਸੁਆਦ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਣਾ। ਦੁੱਧ ਘਿਓ, ਕਣਕ ਖਾਣ ਆਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਲਹੂ ਮਾਸ ਸੁਆਦ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਈ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੇਰ ਤਾਂ ਸਾਲੇ ਅਮਲੀ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣੇ। ਟੋਲੇ

ਟੋਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਦੇ ਕੋੜੇ ਮਾਸ ਅਲ ਤਾਂ ਉਹ ਮੂੰਹ ਬੀ ਨੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋਣੇ।” ਮਹਿੰਦਰ ਫੇਰ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਹੱਸਿਆ।

“ਨਹੀਂ ਜਾਰ ਉਹ ਮੈਨ ਈਟਰ ਸ਼ੇਰ ਅਫਰੀਕਨਾਂ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ, ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਕਿਹੜਾ ਛੱਡਦੇ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਹੱਥ ਆਇਆ ਚੁੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਜਾਨਬਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਐ।

ਪੂਰਨ (ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ) ਅੱਛਾ ਭਾਈਆ ਚਲ ਐਹ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਈ। ਕੋਈ ਤੀਮੀਆਂ ਟੱਲੀਆਂ ਦੀ ਬੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾ।”

“ਓਏ, ਅਫਰੀਕਨ ਤੀਮੀਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਬਲਮ ਨੀਂ, ਹੁਣ ਬੀ ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜੀ ਫੜ ਲਓ। ਖਾਓ ਪੀਓ ਅਨੰਦ ਕਰੋ (ਗਲਾਸ ਖਾਲੀ ਕਰਕੇ ਖੰਘੂਰਾ ਜਿਹਾ ਮਾਰ ਕੇ) ਹਾਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਐ। ਉਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਐਦਾਂ ਦਾ ਈ ਸਾ। ਨੌਂਦਾ ਸ਼ੌਂਦਾ ਕਿਹੜਾ ਅਫਰੀਕਨ ਸਾ। ਆਹ ਮਸਾਈ ਤਾਂ ਸਾਲੇ ਕਿਤੇ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਈਂ ਨੌਂਦੇ ਹੋਣ। ਪਤਾ ਨੀਂ ਸਰੀਰ ਤੇ ਕੀ ਲਾਲ ਲਾਲ ਸਪੂਰ ਜਿਹਾ ਮਲਦੇ ਆ। ਮੁਸ਼ਕ ਮਾਰਦੇ ਆ। ਕੋਲ ਨੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਦੋਸਤੋ ਗਲ ਇਹ ਐ ਤੀਮੀਂ ਨਾ ਨ੍ਹਾਵੇ। ਸਰੀਰ ਸਾਫ ਜਾਂ ਗੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਾਮ ਦੇਬਤੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਕਾਮਦੇਬਤਾ ਬੜਾ ਜੋਰਾਬਰ ਤੇ ਬਲੀ ਐ।”

ਐਮੇਂ ਨੀਂ ਸਿਆਣਿਆ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਾਮ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਭੁਖੇ ਲੋਕ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਸਭ ਕੁਝ ਖਾ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਸੇ। ਬਥੇਰੇ ਬੁਲੇ ਬੱਢਦੇ ਸੇ। ਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਆਨੀ ਚਾਹ ਪੱਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਮੁੱਠ ਕੁ ਚੀਨੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਧੀ ਕੁ ਡਬਲ ਰੋਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਅਰ ਦਾ ਗਲਾਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਬੇਲੇ ਸਭ ਕੁਛ ਮੁਫਤੋਂ ਮੁਫਤੀ ਹੁੰਦਾ ਸਾ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਕ ਗੌਂਦਪੁਰ ਦਾ ਚਿੰਤੂ ਤਖਾਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਨੇ ਸਾਲੇ ਨੇ ਕਾਲੀਆਂ ਤੇ ਕਦੇ ਦੁਆਨੀ ਨੀਂ ਸੀ ਖਰਚੀ। ਉਹ ਰਜ ਕੇ ਸੂਮ ਸਾ। ਉਹ ਮੁਫਤੋਂ ਮੁਫਤੀ ਕਾਲੀਆਂ ਉਡਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬੜਾ ਕਾਂਟਾ ਸੀ। ਬਲੈਤ ਜਾ ਕੇ ਹਾਲੇ ਪਿੱਛਲੇ ਸਾਲ ਮਰਿਆ।” ਮਹਿੰਦਰ (ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ ਹੱਸਕੇ) “ਭਾਈਆ! ਤੂੰ ਗੌਂਦ ਪੁਰੀਏ ਚਿੰਤੂ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡ। ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਸਾਕਾ ਸੁਣਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਕੀ?”

ਭਾਈਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੱਸਦਾ ਹੱਸਦਾ ਆਖਦਾ “ਓਏ ਮੈਂ ਬੀ ਕਿਹੜਾ ਰਾਜਾ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਸਾਂ। ਸਾਡਾ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਦਾਅ ਭਰਦਾ ਅਸੀਂ ਵੀ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਰ ਲਈ ਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਚਿੰਤੂ ਆਂਗ੍ਰੀ ਅਮਾ ਤੁਮਾ ਨੀਂ ਪਈ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਓਹੀ ਚੱਕ ਤੀ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਕੰਮ ਠੱਕ ਪਰਖ ਕੇ ਸਿੱਕੇ ਆਂਗ ਟੁਣਕਾ ਕੇ ਕਰੀਦਾ ਸੀ।”

“ਚਲੋ ਉਠੋ, ਬਦਮਾਸ਼ੋ ਮੈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੋੜ ਘੋੜ ਕੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਏ। ਚਲੋ ਬਾਹਰ ਤੂੰਬੀਆਂ ਬਾਜੇ ਬਜ਼ਦੇ, ਕੋਈ ਗੌਂਣ ਪਾਣੀ ਸੁਣੀਏ। ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਤੂੰਬੇ ਨਾਲ ਗੌਂਣ ਆਲਾ ਕੋਈ ਸੁਣਿਆ ਈ ਨੀਂ।”

“ਭਾਈਆ, ਬੱਲੇ ਤੇਰੇ, ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਰੰਗ ਬੰਨ੍ਹ ਤੇ, ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਬੀ ਚੰਗ ਲੰਘ ਜੇ।” ਮਹਿੰਦਰ ਤੇ ਪੂਰਨ ਠਹਾਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸੇ।

“ਸ਼ਤਾਨੋ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਂ ਤੋਂ ਆਹ ਸਿਰਫ ਕਾਲੀਆਂ ਵਾਲੀ ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਈ ਪੁੱਛਣੀ ਸੀ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬੁਆਡਾ ਸਾਰਾ ਪਰਖੰਡ ਸਾ।”

“ਚਲ ਭਾਈਆ ਇੰਦਾਂ ਈ ਸਮਝ ਲੈ। ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਕੇ ਤੂੰ ਥਕੇਮੋਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤੇ। ਇੱਕ ਬਾਰ ਤਾਂ ਰੂਹਾਂ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।”

ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹੱਸਦੇ ਵਿਸਕੀ ਦੇ ਗਲਾਸ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਫੜੀ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਿਹਨ 'ਚ ਚਲੇ ਗਏ।

ਤਿੰਨ

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਬਾਹਰ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਪਿੜ ਮਘਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਅਮਰੀਕ ਛਿੰਦੇ ਨੇ ਇਕਤਾਰੇ ਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਭਰੂਟਾਂ ਵਾਲੀ ਝਿਲਮਿਲ ਕਰਦੀ ਡਰੈੱਸ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਲਾਲ ਜੈਕਟ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਤਾਰੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਕਮੀਜ਼ ਤੇ ਤੰਬੇ ਨੂੰ ਵੀ। ਸਿਰ ਤੇ ਤੁਰਲੇ ਵਾਲੀ ਕਾਲੀ ਪੱਗ ਬੰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਉਪਰ ਪੀਲਾ ਪਟਕਾ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਤੂੰਬੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਫਿਲਮੀ ਗੀਤ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਣ। ਫਿਲਮੀ ਕੈਸਟਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਵੀ. ਡੀ. ਓ. ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਔਕ ਖੱਕ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਚੌਂਦੇ ਚੌਂਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ ਹੀ ਗਾਏ ਜਾਣ। ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਰੰਗ ਬਝਦਾ, ਨਾ ਗੱਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕ ਛਿੰਦਾ ਝੂਲਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਈਕ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਖਲੋਇਆ ਲੱਗ ਪਏ। ਨਾਲ ਮੁੰਗੇ ਕੁੜੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਵੀ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਫਲੋਰੀਸੈਂਟ ਲਾਈਟਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਫੈਦ ਕੱਪੜੇ ਹੋਰ ਵੀ ਝਿਲਮਿਲਾ ਉੱਠੇ ਸਨ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਨੱਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿੜ ਮਘ ਪਿਆ। ਵਿਆਂਦੜ ਜੋੜਾ ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਫਬਵਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਜਿਆ ਧਜਿਆ ਮੋਹਰੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਣੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੱਚਣ ਲਾ ਲਿਆ। ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਬੁੱਢਿਆਂ ਨੇ ਤਾਲੀ ਵਜਾ ਕੇ ਤਾਲ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਝੂਮ ਉਠਿਆ। ਮਹਿਫਲ ਰੰਗ 'ਚ ਆ ਗਈ। ਅਮਰੀਕ ਛਿੰਦੇ ਨੇ ਅਗਲਾ ਬੰਦ ਚੁੱਕਿਆ:

ਜੁੱਸੇ ਵਿਚ ਔਗ ਬਲਦੀ ਸ਼ਬਾਬ ਦੀ

ਅੰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਟਹਿਕ ਨੱਚਣੀ ਗੁਲਾਬ ਦੀ

ਸਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿਕ ਫੁੱਟਦੀ ਸ਼ਬਾਬ ਦੀ

ਟੁਕੜੀ ਜਹੀ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਆਫਤਾਬ ਦੀ

ਮੋਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਫੁੰਡਦੀ ਰਹੀ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਅੱਧੇ ਸਰੋਤੇ ਉਠ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵੀ ਵਿਸਕੀ ਪੀ ਪੀ ਕੇ ਟਿਪਸੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸਾਥੀ ਵੀ। ਭਾਈਆ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਏ ਪੂਰਨ ਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰੀ ਧੂਹ ਕੇ ਅਖਾੜੇ 'ਚ ਲੈ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਭਾਈਆਂ ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਈਏ ਨੇ ਮਖੌਲ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ: ਓਏ ਮੁੰਡਿਓ ਜੇ ਮੇਤੋਂ ਭੰਗੜਾ ਪੁਆਣਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀ ਤੀਮੀਂ ਲੈ ਕੇ ਆਓ। ਐਦਾਂ ਕੱਲ੍ਹਾ ਨ੍ਹੀ ਮੈਂ ਨੱਚਦਾ। “ਲੈ ਭਾਈਆ, ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਨੱਚਣ ਆਲੀ ਤੀਮੀਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਆਂ। ਤੂੰ ਬੀ ਕੇ ਚੇਤੇ ਕਰੇਂਗਾ।” ਪੂਰਨ ਬੋਲਿਆ। ਪੂਰਨ ਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਸੁਝੀ ਉਹ ਦੌੜ ਕੇ ਵਿਆਹੁੰਦੜ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਪਿਓ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਲੋਂ ਮਲੀਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਿੜ 'ਚ ਲੈ ਆਏ। ਮਿਸਤਰੀ “ਓ ਨਹੀਂ ਓ ਨਹੀਂ ਕਹਿਕੇ” ਉਸਨੇ ਬਬੇਰਾ ਰੋਲਾ ਪਾਇਆ। ਬਬੇਰੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰੇ ਪਰ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਏ ਚੋਬਰ ਓਸ ਦੀ ਕਿਥੋਂ ਸੁਣਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮੱਲੋਂ ਮੱਲੀਂ ਭਾਈਏ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਖਾੜੇ 'ਚ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਿਸਤਰੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਝਕਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਪਿੜ ਚੋਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਨੱਪ ਲਿਆ।

“ਓਏ ਸਾਲਿਓ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਓ? ਇਹ ਕੋਈ ਤੀਮੀਂ ਥੋੜੇ ਐ ਇਹ ਤਾਂ ਤੀਮਾਂ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤੀਮਾਂ ਨੀਂ ਤੀਮੀਂ ਲਿਆਓ” ਭਾਈਏ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਤੀਮਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਖਿੜਖੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ।

“ਓਏ ਈਨੂੰ, ਬਲੇਧ ਜਹੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਓ। ਇਨੂੰ ਬਮਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣਾ ਔਂਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲੀਆਂ ਘੜਨੀਆਂ, ਫਾਨੇ ਠੋਕਣੇ ਹੀ ਜਾਣਦਾ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਕੱਲਾ ਈ ਨੱਚੂੰਗਾ” ਤੇ ਰੰਗ 'ਚ ਆਏ ਭਾਈਏ ਨੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਜੋੜਿਆ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨੋਟ ਵਾਰ ਕੇ ਅਮਰੀਕ ਛਿੰਦੇ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਏ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਵਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮਹਿਫਲ ਤਾੜੇ ਆਈ ਦੇਖ ਕੇ ਅਮਰੀਕ ਨੇ ਉਸੇ ਸਾਹ ਇਕ ਹੋਰ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਚੱਕ ਲਏ:

ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਨਚਦੀ ਰਹੀ ਹਾਣ ਦੀ ਕੁੜੀ

ਦਿਲ ਸਾਡਾ ਖਸਦੀ ਰਹੀ ਹਾਣ ਦੀ ਕੁੜੀ।

ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਨਿੰਮਾ ਆਪਣੀ ਸੰਗਦੀ ਸੰਗਦੀ ਵੱਡੀ ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ ਮੱਲੋਂ ਮੱਲੀ ਖਿੱਚਕੇ ਪਿੜ 'ਚ ਲੈ ਆਇਆ ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅਮਰੀਕ ਨੇ ਅਗਲੇ ਬੋਲ ਚੁੱਕੇ:

ਕੁੜਤਾ ਗੁਲਾਬੀ ਉੱਤੇ ਕਾਲਾ ਡੋਰੀਆ

ਹਿੱਕਾਂ ਉੱਤੇ ਖਿੜਿਆ ਹੈ ਪੀਲਾ ਤੋਰੀਆ

ਜਾਦੂ ਜਿਹਾ ਗਈ ਰੱਚ ਹਾਣ ਦੀ ਕੁੜੀ....

ਮਹਿਫਿਲ ਹੋਰ ਹੁਲਾਰੇ 'ਚ ਆ ਗਈ। ਜਿਹੜੇ ਨੱਚਣ ਵੱਲੋਂ ਹਾਲੇ ਦੁਚਿੱਤੀ 'ਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹੁਲਾਰਾ ਖਾ ਕੇ ਪਿੜ 'ਚ ਆ ਕੇ ਨੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅਮਰੀਕ ਨੇ ਅਗਲੇ ਬੋਲ ਚੁੱਕੇ:

ਖੇਤ ਬੰਨੇ ਜਾਵੇ, ਗੰਨੇ ਹੋਰ ਰਸਦੇ

ਸਰੋਂ ਖਿੜੇ ਉਠੇ ਤਾਰੇ ਮੀਰੇ ਹੱਸਦੇ

ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਗਈ ਜੱਚ ਹਾਣ ਦੀ ਕੁੜੀ।

ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਉਸਨੇ ਤੀਸਰਾ ਬੰਦ ਵੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਕੁੱਝ ਟਿਪਸੀ ਹੋ ਗਿਆ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਦੋ ਪੈਂਗ ਲੁਆ ਦਿੱਤੇ ਸੀ।

ਜੁੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਸੱਪ ਫਨ ਹੈ ਉਲਾਰਦਾ

ਅੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੇਕ ਹੋ ਫੁਰਾਟੇ ਮਾਰਦਾ

ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਗਈ ਮੱਚ ਹਾਣ ਦੀ ਕੁੜੀ।

ਹੇ...ਹੇ..... ਕਰਦੇ ਲੋਕ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਨੱਚਕੇ ਭਾਈਆ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ ਸੀ ਪਰ ਆਖਰੀ ਬੰਦ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਧੂਹ ਲਿਆਏ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਭਾਈਏ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਨੌਟ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕੇ ਅਮਰੀਕ ਨੂੰ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਦੋਂ ਫਲੋਰੀਸੈਂਟ ਲਾਈਟ ਭਾਈਏ ਦੇ ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੇ ਲੀੜਿਆਂ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਭਾਈਏ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਜਗਮਗਾ ਉੱਠਦਾ। ਉਹ ਬਗਲੇ ਵਾਂਗ ਬਿਲਕੁਲ ਚਿੱਟਾ ਦੁੱਧ ਵਰਗਾ ਦਿਸਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦੁੱਧ ਦੇ ਛੱਪੜ 'ਚ ਤਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਵੇ।

ਅਮਰੀਕ ਛਿੱਦੇ ਮਗਰੋਂ ਇੱਕ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੇ ਇੱਕ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਗੀਤ ਗਾਏ ਪਰ ਉਹ ਰੰਗ ਨਾ ਬੱਝ ਸਕਿਆ ਜਿਹੜਾ ਅਮਰੀਕ ਨੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਡਿਸਕੋ ਡਾਂਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਬੱਚੇ ਉੱਠੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲੱਤਾਂ ਬਾਹਾਂ ਹਿਲਾ ਕੇ ਬ੍ਰੇਕ ਡਾਂਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈਏ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਬ੍ਰੇਕ ਡਾਂਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਹਫਿਆ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਘੂਰ ਘੂਰ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਸਾਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

“ਬਾਈ ਪੂਰਨਾ, ਆਹ ਕਿਹੜਾ ਡਾਂਸ ਐ?”

“ਬ੍ਰੇਕ ਡਾਂਸ ਆ ਭਾਈਆ। ਲੰਡਨੋ ਨਵਾਂ ਡਾਂਸ ਕੀਨੀਆ 'ਚ ਆਇਆ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਛੋਕਰੇ ਇਹ ਬੜਾ ਨਚਦੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ। ਔਹ ਦੇਖ ਹੁਣ ਛੇ ਸੱਤ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕਿ ਨਹੀਂ।”

“ਇਹ ਸਾਲਾ ਕਾਹਦਾ ਡਾਂਸ ਆ। ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਈ ਨੀਂ। ਅਸਲ ਡਾਂਸ ਉਹ ਹੰਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤਾਣੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇ।”

ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਸਾਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀ।

“ਬਈ ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ ਹੁਣ ਨੀਂ ਨੱਚ ਹੁੰਦਾ। ਪੂਰਨਾ ਤੇ ਮਹਿੰਦਰਾ। ਬੇਬਕੂਫੋ ਆਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੁਆਡਾ ਵਾਧਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਉਮਰ ਕਿਤੇ ਨੱਚਣ ਟੱਪਣ ਦੀ ਥੋੜੇ ਆ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਿਵਿਆਂ 'ਚ ਪੈਰ ਆ।”

“ਭਾਈਆ ਬਿਆਹ 'ਚ ਸਿਵਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰ। ਸਾਨੂੰ ਡਰ ਲਗਦਾ। ਹਾਲੇ ਅਸੀਂ ਮਰਨਾ ਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਹਾਲੇ ਅਸੀਂ ਜੀਣ।” ਓਏ ਡਰ ਕਾਹਦਾ? ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਈ ਜਾਣਾ। ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਹੁਣ ਤਕੜੇ ਤੇ ਜੁਆਨ ਥੋੜੇ ਹੋਣਾ।”

ਕਈ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਭਾਈਆ ਕਿਤੇ ਨਸ਼ਾ ਪਾਣੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਹਵਾ ਪਿਆਜੀ ਹੋ ਕੇ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਹੋਰਵਾ ਹੋਵੇ। ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਭੰਗੜੇ ਦਾ ਇੰਟਰਵਲ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਹਾਲ 'ਚ ਡਿਨਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਦਾਰੂ ਪੀਣ, ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਭਾਈਏ ਦੀ ਭੁੱਖ ਚਮਕ ਪਈ ਸੀ। ਭਾਈਆ ਹਾਬੜਿਆਂ ਆਂਗ ਮੁਰਗੇ ਆਲੇ ਭਾਂਡੇ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ।

“ਮਹਿੰਦਰਾ, ਪੂਰਨ, ਮੁੰਡਿਓ। ਭਰ ਲਓ ਪਲੇਟਾਂ। ਮਸਾਲਾ ਲਪਟਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰਦਾ। ਫੇਰ ਨਾ ਕਿਹੋ ਭਾਈਏ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਭੁੱਖ ਰਹਿ ਗਏ।”

ਭਾਈਆ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਇਕ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਮੀਟ ਦੀ ਪਲੇਟ ਰੱਖ ਲਈ ਤੇ ਉਹ ਮੁਰਗੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਉਧੋੜਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਭਾਈਏ ਦੇ ਹੱਡ ਮੋਕਲੇ ਸਨ। ਉਹ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਵੀ ਤਕੜਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵਿਸਕੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਗਲਾਸ ਭਰਕੇ ਕੋਲ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨਾਲ ਮੁਰਗੇ ਦੇ ਗਾਛੇ ਵੀ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਨ ਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਨੂੰ ਦਾਅ ਪੇਚ ਵੀ ਸਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮੌਤ ਵੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਮੁੰਡਿਓ, ਸੁੱਕੀ ਸ਼ਰਾਬ ਨੀ ਪੀਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਛ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਨਹੀਂ ਸੁੱਕੀ ਸ਼ਰਾਬ ਤਾਂ ਹੱਡ ਗਾਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ। ਮਾਹਲਪੁਰ ਬਾੜੀਆਂ ਦਾ ਬਤੂ ਦੀਵਾ ਸਾਲਾ ਸੁੱਕੀ ਪੀ ਪੀ ਜੁਆਨੀ 'ਚ ਈ ਮਰ ਗਿਆ ਸਾ।”

“ਭਾਈਆ, ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਕਿਹਾ ਬਿਆਹ 'ਚ ਬੀ ਦਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਪਾ, ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸੁਆਦ ਖਰਾਬ ਕਰੀ ਜਾਨਾਂ।” ਇਸ ਵਾਰ ਖਿੜ ਕੇ ਭਾਈਏ ਉੱਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਵਰਿਆ।

“ਓਏ ਮੁੰਡਿਓ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਜੁਆਨ ਹੋਣਾ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਈ ਜਾਣਾ। ਜੰਮਣਾ ਮਰਣਾ ਕਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਐ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਨੀਲੀ ਛੱਤਰੀ ਆਲੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਐ।” ਤੇ ਭਾਈਆ ਨਾਸਟੈਲਿਜਿਕ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਗਲਾਸ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ

ਕੇ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝਾਕਣ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਈਆ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਉੱਡਦੇ ਸਮੇਂ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ 'ਚ ਹੋਵੇ।

“ਜਾਰ ਪੂਰਨਾ, ਆਪਣੀ ਤਾਂ ਇੱਛਾ, ਇੰਦਾਂ ਈ ਮਹਿਫਲ ਜੰਮੀ ਰਹੇ। ਰੰਗ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਦਾਰੂ ਦਰਬਾਰ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇ। ਐਹੋ ਜਹੇ ਮੌਕੇ ਖਾਂਦਿਆਂ ਪੀਂਦਿਆਂ ਬੇਸ਼ਕ ਆਪਣਾ ਪਟਾਕਾ ਬੋਲ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਹੈਗਾ ਈ। ਫੇਰ ਹੱਡ ਘੜੀਸ ਕੇ ਕੀ ਮਰਨ ਹੋਇਆ। ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਪੀ ਕੇ, ਨਸ਼ਈ ਹੋ ਕੇ ਮਰੋ, ਭੰਗੜਾ ਪੌਂਦੇ ਮਰੋ। ਹੱਡ ਘੜੀਸ ਕੇ ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਨਰਕ ਹੁੰਦਾ। ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਸਭ ਇੱਥੇ ਨੇ। ਇਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿੰਨਾ ਡਿੱਠਾ?” ਲਿਆ, ਖਾਲੀ ਗਲਾਸ ਇੱਧਰ ਫੜਾ। ਘੁੱਟ ਹੋਰ ਪਾਵਾਂ। ਤੇਰਾ ਧਿਆਨ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਪਵੇ। ਤੂੰ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਬੀ ਅਕਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਨੇ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਦੰਦੀ ਨੀ ਵੱਢੀ।” ਮਹਿੰਦਰ ਬੋਲਿਆ। ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਗਲਾਸ 'ਚ ਹੋਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੀਣ ਨਾਲ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ। ਅੱਗੇ ਐਹੋ ਜੇਹੀ ਕਾਲੀ ਸੋਚ ਕਦੇ ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੇ ਛਾਗੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਢੁੱਕਿਆ ਕਰਦੀ।

“ਓ ਮੁੰਡਿਓ, ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਇਓ। ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੇੜ ਲਈਆਂ ਨਾ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਤੀਮੀਂ ਬੰਤ ਕੌਰ ਚੇਤੇ ਆ ਗਈ। ਬੰਤ ਕੌਰ ਯਾਰ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਸੀ। ਨਿਰੀ ਦੇਬੀ। ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਉਹਦੇ ਬਗੈਰ ਆਪਾਂ ਰੰਡੇ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜੀ ਹੁਣ ਬਾਲੀ ਤੀਮੀਂ ਤਾਂ ਸਾਲੀ ਸ਼ੂਕਰ ਐ। ਚਲੋ, ਉਠੋ ਛੱਡੋ ਇਹ ਗੱਲਾਂ। ਨੀਂਦ ਆਉਂਦੀ। ਚਲੋ ਚੱਲ ਕੇ ਸੌਂਈਏ।”

ਪੂਰਨ ਤੇ ਮਹਿੰਦਰ ਨੇ ਭਾਈਏ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੁਣ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕੇ ਕਿ ਉਹ ਬੋਲਦਾ ਬੋਲਦਾ ਕੀ ਕਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਜਗ ਬੁਝ ਕਰਦੇ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਰੰਗਾਂ 'ਚ ਉਲਝਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਲਾਸਾਂ 'ਚ ਇੱਕ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੈਂਗ ਪਾਇਆ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਦਾ ਹੀ ਫੱਕਾ ਮਾਰ ਗਏ।

ਚਾਰ

(ਸਥਾਨ ਬਦਲ ਤੇ ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

“ਓਏ ਪਰਤਾਪਿਆ ਇਧਰ ਆ। ਬੈਠ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮੰਜੇ 'ਤੇ। ਪੁੱਤ ਸੁਣ ਮੇਰੀ ਗੱਲ।” ਉਸਦੇ ਬੀਮਾਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਥਿੜਕਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ।

“ਦੇਖ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੀਹਾਂ ਦਾ ਹੋ ਚੱਲਿਆ ਤੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੈਨੂੰ ਬਿਆਹੇ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ। ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਬਹੁਟੀ ਕੁੱਛੜ ਇੱਕ ਕੰਨਿਆ ਬੀ ਐ। ਬਾਖਰੂ ਸੱਚ ਪਾਸ਼ਾਹ ਉਹਦੀ ਉਮਰ ਲੰਮੀ ਕਰੇ। ਬਚਾਰੀ ਭਾਗਾਂ ਆਲੀ ਹੋਵੇ। ਦੇਖ ਪੁੱਤ, ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੋਈ ਬਸਾਹ ਨੀਂ। ਅਨਸਾਨ ਦਾ ਕੀ ਐ। ਪੁੱਤ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਲੱਕੜੀ ਆਂਗ ਕਿਹੜੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਮੇਖਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਸਰੀਰ 'ਚ ਮੇਖਾਂ ਕਿੱਲ ਠੋਕ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਜਿਆਂ ਪੀੜੀਆਂ ਆਂਗ ਮਰੰਮਤ ਨੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਪੁੱਤ ਪੰਜ ਭੂਤ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪੁਤਲਾ। ਇਹ ਰਹਿਣ ਆਲੀ ਚੀਜ਼ ਨੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੰਧੀ ਉੱਤੇ ਰੁਖੜਾ ਆਲੀ ਗੱਲ ਐ ਪੁੱਤ। ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਹ ਚੋਲਾ ਛੱਡਣਾ ਈ ਪੈਣਾ। ਦੇਖ ਲੈ ਪੁੱਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਆਏ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਫਰੀਦ,

ਰਵਿਦਾਸ ਆਏ। ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਆਏ, ਅਕਬਰ ਅਰਗੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਏ। ਭਲਾ ਕੋਈ ਸਦਾ ਰਿਹਾ ਇੱਥੇ? ਇਹ ਤਾਂ ਚਲੋ ਚਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇੱਕ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੋਈ ਐ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਭਰਮ ਤੇ ਕੂੜਾ ਮਾਇਆ ਜਾਲ ਐ। ਇੱਥੋਂ ਪੁੱਤ ਸਭ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ। ਜੀਵਨ ਝੂਠਾ, ਮੌਤ ਸੱਚੀ। ਬਾਣੀ 'ਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾਰ ਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਲੋਕ ਪੁੱਤਰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਝੂਠੇ ਧੰਦਿਆਂ 'ਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਆਂ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ, ਫਰੀਦ ਤੇ ਨੌਮੋਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹੋ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇੱਥੇ ਕੀ ਸੱਚ, ਕੀ ਝੂਠ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੀ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਆਲਾ ਤੇ ਕੀ ਬਿਨਸ ਜਾਣ ਆਲੀ ਮਾਯਾ ਹੈ।”

ਧੀਮੋਂ ਸੁਰ 'ਚ ਪਿਤਾ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਮ੍ਰਿਤੂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਗੋਹੜਾਂ ਬਾਰੇ ਭੇਦ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਣੀ 'ਚੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਹਾਂ ਪੁੱਤ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨੀ ਚਿਤਬਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

“ਹਾਂ ਤੇ ਪੁੱਤ ਗੱਲ ਇਹ ਐ, ਤੂੰ ਦੇਖਦਾ ਈ ਐਂ ਮੇਰੀ ਸਿਹਤ ਹੁਣ ਕਾਫੀ ਢਿੱਲੀ ਐ। ਸਰੀਰ ਹੁਣ ਸਿਆਣਾ ਤੇ ਕਾਫੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਰੋਗ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਕਦੇ ਕੋਈ। ਅਖੇ ਮਾੜਾ ਢੱਗਾ ਛੱਤੀ ਰੋਗ। ਇਕ ਹਟਦਾ ਦੂਜਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਹਟਦਾ ਹੋਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਉਮਰ ਬੀ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਅੱਸੀਆਂ ਨੂੰ ਢੁੱਕ ਚੁੱਕੀ। ਸਰੀਰ ਨੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾਣਾ ਈ ਜਾਣਾ। (ਲੰਮਾ ਸਾਰਾ ਹਾਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਪੁੱਤ, ਦੇਖ ਲੈ ਤੇਰਾ ਬੱਡਾ ਭਰਾ ਅਮਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੱਤੇ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਹੁਰਾ ਬੈਲੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤਾਂ ਪੌਂਦਾ ਪਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੰਮਚੋਰ ਬੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੁਰਤੀ ਫੀਮ ਡੋਡਿਆਂ 'ਚ। ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਪੁੱਤ ਅੱਗੇ ਨੀ ਰਹੀ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੇਪੀ ਦਾ, ਮੁੰਨੇ ਪੱਥੀਆਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਪਜਾਲੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀ ਐ। ਉਹ ਤਾਂ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਚੱਲੀ ਜਾਣਾ। ਬੱਡਾ ਜੀਤ ਸੁੰਹ ਹੈ ਤਾਂ ਉਈਂ ਸਾਧ ਮਤੇ ਵਾਲਾ। ਚੋਰੀ ਅਮਲ ਬੀ ਖਾਂਦਾ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਹਿੱਲ ਕਰੋਲਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ। ਪੁੱਤ ਸਾਡੇ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਸੇ। ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਔਖਾ ਸੌਖਾ ਬੇਲਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਆ ਗਏ। ਦਿਨ ਦਿਨ ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲੀ ਜਾਂਦਾ। ਹੁਣ ਕੱਲਾ ਸੇਪੀ ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚੱਲਣਾ ਔਖਾ। ਸੇਪੀ ਨਾਲ ਪੁੱਤ ਬਣਦਾ ਈ ਕੀ ਐ ਸਿਰਫ ਟੱਬਰ ਦਾ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਤੁਰਦਾ। ਨਵੇਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਪੁੱਤ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ। ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਰਤਨ ਸੁੰਹ ਨੂੰ ਬੀ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਖ਼ਤ ਲਿਖਾਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸੱਦ ਲਵੇ, ਨੌਕਰੀ ਲੱਭ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਲੁਆ ਦੇਬੇ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਉਹ ਉੱਥੇ ਰੇਲ ਮਹਕਮੇ 'ਚ ਮਿਸਤਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਬੀ ਚੰਗਾ। ਉਂ ਬੀ ਰਸੂਖ ਆਲਾ ਬੰਦਾ। ਅੰਗ੍ਰਜ਼ ਸਾਬ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਚੰਗੀ ਬਣੀ ਹੋਈ। ਮੇਰਾ ਛੋਟਾ ਸਾਂਢੂ ਡਾਂਡੀਆਂ ਆਲਾ ਪੁੰਨਾ ਸੁੰਹ ਤੇਰਾ ਮਾਸੜ ਕੋਲ ਕੋਟੇ ਬੂੰਦੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੋਲ ਫੋਰਮੈਨ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਬੀ ਰਸੂਖ ਬਥੇਰਾ। ਕੰਮ ਦਾ ਬੀ ਸਿਆਣਾ। ਉਂ ਬੀ ਚਲਦਾ ਪੁਰਜਾ ਬੰਦਾ। ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਰੱਖਾ ਦੇਉ। ਹੁਣ ਤਾ ਸੋਚ ਲੈ। ਸੋਚ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈ। ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ ਕਿ ਕੋਟੇ ਬੂੰਦੀ ਜਾਣਾ। ਐਮੋਂ ਇੱਥੇ ਰੰਬੇ ਫਾਲੇ ਚੰਡਣ, ਦੰਦੇ ਕੱਢੀ ਜਾਣ ਦਾ ਕੀ ਫੈਦਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਕ ਜਣੇ ਲਈ ਬਥੇਰਾ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੇਪੀ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਔਖਾ। ਪੁੱਤ ਸੇਪੀ ਦੇ

ਕੰਮ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਬੀ ਕੀ ਐ? ਕਈ ਲਗੌੜ ਤਾਂ ਇਧਰ ਉਧਰਲੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁਖੜ ਈ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਜਾਂਦੇ। ਦਿੰਦੇ ਡੱਕਾ ਨੀਂ। ਤੂੰ ਦੇਖਦਾ ਈ ਐਂ ਪੁੱਤ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਜੱਟ ਮੰਜਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਠੁਕਵਾ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਬੇਲੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਸੁਆਲ ਪਾਓ ਤਾਂ ਲੁੰਬੜ ਆਂਗ ਪਿੱਠ ਦਖਾਲ ਜਾਂਦੇ। ਮੁਖਤ ਕੰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜੀ ਕਰੀ ਜਾਓ। ਮੁਖਤ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜੀ ਢੂਹਾ ਮਰਾਈ ਜਾਓ। ਮਿਲਦਾ ਕੀ, ਨਮੀਂ ਫਸਲ ਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਭਰੀਆਂ। ਕੀ ਬਣਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ। ਛੇਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਦਾਣੇ ਬੀ ਨੀ ਬਣਦੇ। ਫੇਰ ਘਰ ਦਾ ਬਾਕੀ ਖਰਚਾ, ਦਾਲ ਪਾਣੀ, ਕੱਪੜਾ ਲੱਤਾ, ਲੂਣ ਤੇਲ, ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਖਰਚ, ਭਾਣਜੇ, ਭਾਣਜੀਆਂ ਦੇ ਬਿਆਹਾਂ ਤੇ ਨਾਨਕੀ ਸ਼ੱਕ, ਮਾਸੀਆਂ ਫੁੱਫੀਆ, ਸਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਤੇ ਲੈਣ ਦੇਣ। (ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਏ ਪਾਸਾ ਬਦਲ ਕੇ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਉਪਰ ਖਿਸਕਾ ਕੇ, ਮੈਲੀ ਜਹੀ ਚਾਦਰ ਨਾਲ ਪੈਰ ਢੱਕ ਕੇ ਦੁੱਖ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ, ਤਣੀਣ ਜਹੀ ਲੈ ਕੇ, ਲੰਮਾ ਸਾਹ ਮਾਰ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰੀ ਕਾਫੀ ਕਸ਼ਟ ਕਲੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਵੇ।)

ਸੋ ਪੁੱਤ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈ ਲਹੌਰ ਜਾਣਾ ਕਿ ਕੋਟੇ ਬੁੰਦੀ? ਕਿਰਾਇਆ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾਂ, ਸਵੇਰੇ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾ। ਪੁੱਤ ਪਿੰਡ 'ਚ ਸੇਪੀ ਨਾਲ ਟੱਬਰਦਾਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨੀ। ਨਾਲੇ ਇਕ ਹੈਗਾ ਜੂ ਇਥੇ। ਤੇ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਅਮਲੀ ਭਰਾ ਗਿਆ ਗੁਜ਼ਰਿਆ, ਖਰੇ ਮਗਰੋਂ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਈ ਜਾਵੇ। ਉਹਦੇ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਕੋਈ ਨਿਆਣਾ ਬੀ ਹੋਇਆ ਨੀਂ। ਉਮਰ ਬੀ ਤੀਹਾਂ ਨੂੰ ਢੁੱਕ ਚੱਲੀ ਐ। ਔਛਾ ਇਹ ਦਾਤ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੱਥ ਐ। ਕਦੋਂ ਦੱਸੋਗਾ ਪੁੱਤ ਫੇਰ। ਚੰਗਾ ਇਕ ਦੋ ਦਿਨ ਮਨ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਬਲਾਹ ਕਰ ਲੈ ਪਰਸੋਂ ਤੱਕ ਦੱਸ ਦੇਈਂ।”

ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਪਾਸਾ ਜਿਹਾ ਮਾਰਿਆ ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਅਕਹਿ ਜਹੀ ਪੀੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਚਾਦਰ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਢੱਕ ਕੇ ਸੌਣ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਲ ਕਰਖਾਨੇਂ ਚੋਂ ਖੜਾਕੇ ਜਹੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਕੋਈ ਜੱਟ ਪੱਥੀ ਬਣਵਾਉਣ ਲਈ ਟਾਹਲੀ ਦਾ ਮੋਟਾ ਸਾਰਾ ਮੁੱਢ ਲਿਆਇਆ ਸੀ।

“ਲੈ ਬਣੀ ਮਿਸਤਰੀ ਐਸ ਚੋਂ ਬਣ ਜਾਣੀ ਆਂ। ਤੂੰ ਲੱਕੜ ਮੰਗਦਾ ਸੀ ਲੈ ਲੱਕੜ ਬੀ ਆ ਗਈ। ਹੁਣ.... ਮੰਗਲ ਤੱਕ ਪੱਥੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਏ।

ਪੱਥੀ ਖੁਣੋਂ ਹਲ ਦੇ ਦੱਸ ਜੋਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਦਸੌਧਾ ਸਿੰਘ ਜੱਟ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਏ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

“ਦਸੌਧਾ ਸਿੰਘ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਔਜ ਸਰੀਰ ਕੁੱਛ ਵਿੱਲਾ ਬੁਧ ਬੀਰ ਤੱਕ ਹੋ ਜਾਊ।” ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਬਿੜਕਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ।

ਦਸੌਧਾ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ ਕੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਅਮਲੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

“ਮਿਸਤਰੀ, ਆਪਣਾ ਬੱਡਾ ਟਿੱਕਾ ਕਿਥੇ ਗਿਆ। ਨਾ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਨਾ ਕਰੂ? ਉਹ ਤਾਂ ਐਸੀ ਪੱਠਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਧੰਮੇ ਦੇ ਬਿੰਦੇ ਨਾਲ ਪੱਤਿਆਂ ਦੁਆਲੇ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ। ਮਿਸਤਰੀ ਕੀ ਦੱਸੀਏ ਜਾਰ, ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਤਾ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਨੇ ਬੀ ਇਹੋ ਬਾਣ ਐ ਉਹ ਨੂੰ ਬੀ ਪੱਤਿਆਂ ਨੇ ਪੱਟ ਦਿੱਤਾ।

“ਕੀ ਕਰੀਏ ਮਿਸਤਰੀ ਇਹ ਸਾਲੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨੀ ਲੋਂਦੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਬੁੱਢੇ ਬਾਰੇ ਮਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਆਂ। (ਫੇਰ ਕੋਲ ਬੈਠੇ

ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ) ਓ ਸੁਣਾ ਮਾਹਟਰ, ਫੇਰ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਆ? ਤੂੰ ਬੀ ਕੋਈ ਡੱਕਾ ਤੋੜਿਆ ਕਰ। ਬੁੜ੍ਹੇ ਦੀ ਮਦਤ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਹੱਥ ਹਲਾ ਲਿਆ ਕਰ। ਐਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਹੈ ਨੀ। ਕੋਈ ਕੰਮ ਈ ਸਿੱਖ ਲਵੇ ਬੰਦਾ, ਉਮਰ ਸੌਖੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ। ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਮਿਸਰੀ ਆਪਾਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਦਾ ਕੀ ਫੈਦਾ। ਕਿੰਨੇ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲ ਇਹ ਮੁੰਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ 'ਚ ਗਾਲ ਦਿੰਦੇ, ਅਰਜੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਵੀ ਲਿਖਣੀ ਨੀਂ ਔਂਦੀ। ਮਿਸਰੀ ਹੱਥੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਕੰਮ ਈ ਕੰਮ ਔਂਦਾ। ਇਹ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਤਾਂ ਬੇ ਫਜ਼ੂਲ ਆ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਜਾਣ ਦੇ ਆਂ। ਸਭ ਕੁਛ ਦੇਖ ਕੇ ਇਹੋ ਤੱਤ ਕੱਢਿਆ।”

ਐਹੋ ਜਹੇ ਜੱਟਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਬਾਹ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਗਲ ਔਗੇ ਤੁਰੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਔਜ ਉਹ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੋਲ ਰਿਹਾ। ਗੱਲ ਮੁਕਾ ਕੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੇਰ ਗੱਲ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

“ਤਾਪਿਆ, ਪੁੱਤ ਦੇਖ ਲੈ ਸਰੀਰ ਕਿੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਢੁੱਕ ਗਿਆ। ਇਸ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੀ ਬਸਾਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਆਹੀ ਦਿਨ ਆ। ਬੁੱਢੇ ਹੋਇਆਂ ਕੀ ਕਰ ਲੈਣਾਂ। ਸਰੀਰ ਈ ਕਿਹਾ ਨੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਸ 'ਚੋਂ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਮਿਲਣ। ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚੱਲੇ। ਸੇਪੀ 'ਚੋਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਪੁੱਤ, ਨੌਕਰੀ ਨੌਕਰੀ ਹੁੰਦੀ।”

ਰਾਤ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਿਆ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਆਖੇ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ 'ਚ ਘੁੰਮਦੇ, ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਪੇਕੀ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਜਣਾ ਬੀਮਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਖਬਰ ਲੈਣ। ਅਗਲਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਹ ਫੇਰ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋ ਬਾਰੇ ਇਕ ਘਟਨਾ ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹਾਸਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਉਹ ਮੁਕਲਾਵੇ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਤਾਪਾ ਕਿਸੇ ਜੱਟ ਦੇ ਹਲ ਦੀ ਪੱਥੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਮੁਕਲਾਵੇ ਦੀ ਰਾਤ ਵਾਲੇ ਖਿਆਲਾਂ 'ਚ ਡੁੱਬਾ ਪੱਥੀ ਗਲਤ ਹੀ ਘੜਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੱਥੀ ਉਸ ਤੋਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਜੱਟ ਉਸਦੇ ਗਲ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। “ਕਾਕਾ ਇਹ ਤੇਰਾ ਕਸੂਰ ਨੀਂ, ਤੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਕਸੂਰ ਐ। ਹੁਣ ਨਮੀਂ ਲੱਕੜ ਲਿਆ ਕੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇ”

ਤਰਕਾਲੀਂ ਜਸਵੰਤੋਂ ਪੇਕਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁੜ ਆਈ ਸੀ। ਤਾਪੇ ਨੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦੀ ਆਖੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸੁਹਿਰਦ ਤੇ ਅਕਲ ਵਾਲੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਐਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਚਿਆ ਕਰਦੀ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਨਰੜ ਵਿਆਹ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਵੇ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਉਸਦੀ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਭਰੇਗਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸਦੀ ਅਕਲ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। “ਠੀਕ ਐ ਐਨੀ ਬੁਰੀ ਨੀਂ। ਘਰ ਸਾਂਭਣ, ਨਿਆਣੇ ਪਾਲਣ ਆਲੀ ਠੀਕ ਐ। ਤੀਮੀ ਸੋਹਣੀ ਹੋਵੇ, ਡਮਾਕ 'ਚ ਤੂੜੀ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ਉਨੂੰ ਫਾਹੇ ਦੇਣਾ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਭਾਵੇਂ ਗਰੀਬ ਸਨ ਪਰ ਸਾਊ ਸਨ। ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਤਾਪੇ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜਸਵੰਤ ਮਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ, ਉਹ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੁੱਢਿਆਂ ਤੇ ਜਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਜੋ

ਲਾਹੌਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਜਾਂ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਉਹ ਲਹੌਰ ਬਾਰੇ ਕਈ ਬੜੀਆਂ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਉਹ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ: ਬਈ ਸਹੁੰ ਰੱਬ ਦੀ ਲਹੌਰ ਦੀਆਂ ਕੀ ਰੀਸਾਂ। ਲਹੌਰ, ਲਹੌਰ ਈ ਐ। ਕਮਾਲ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਐ, ਬੰਬਈ ਕਲਕੱਤੇ ਅਰਗਾ। ਲਹੌਰ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਲੀ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਐ। ਬੱਡੇ ਬੱਡੇ ਬਧੀਆ ਬਜ਼ਾਰ, ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਗਲੀਆਂ, ਠੰਡੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀਆਂ, ਚੁਣਮੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ, ਸਹੁੰ ਰੱਬ ਦੀ ਇਕ ਬਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਈ ਸਵਰਗ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਜਿਹਾ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਤੀਮੀਆਂ ਕਾਹਦੀਆਂ ਅਨਾਰ ਦੇ ਲਾਲ ਲਾਲ ਰਸੇ ਹੋਏ ਦਾਣੇ। ਖੰਡਾਂ ਤੇ ਉੱਡਣ ਆਲੀਆਂ ਪਰੀਆਂ। ਛੀਛੀਆਂ ਆਂਗੂੰ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਦੀਆਂ। ਹੱਥ ਲੱਗੇ ਮੈਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ। ਓਏ ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਬਜ਼ਾਰ ਉੱਥੇ, ਗੁਮਟੀ ਬਜ਼ਾਰ ਉੱਥੇ, ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਉੱਥੇ। ਦੇਸ, ਦੇਸ ਦੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀ ਕੰਜਰੀ, ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਦੱਲੇ ਤੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਉੱਥੇ। ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤ ਸੂਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤੇ ਸਮਾਧ ਉੱਥੇ। ਰਾਜੇ ਰਣਜੀਤ ਸੂਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤੇ ਸਮਾਧ ਉੱਥੇ। ਜਿੱਥੇ ਐਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੋਣ ਬੰਦੇ ਨੇ ਹੋਰ ਬਟੇਰਾ ਲੈਣਾ। ਭਾਈ ਅੱਜ ਮਰੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੂਸਰਾ ਦਿਨ। ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਅਨੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇੱਥੇ ਪਿੰਡ ਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਭੰਗ ਭੁੱਜਦੀ ਸਾਲੀ। ਮੱਖੀਆਂ ਮੱਛਰ ਤੋੜ ਤੋੜ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦੇ। ਕੱਪਣਾ ਪੌਣ ਨੂੰ ਨੀ ਮਿਲਦਾ। ਖਾਣ ਨੂੰ ਬੀ ਕੀ ਆ ਇੱਥੇ। ਸੁੱਕੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਅੰਬ ਦਾ ਅਚਾਰ। ਜੁਲਾਹੇ ਤੋਂ ਖੱਦਰ ਬੁਣਵਾ ਕੇ ਪਾਈ ਜਾਓ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਲੇ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਾਰੇ”

ਤਾਪਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਠਰਕੀ ਤਾਂ ਸੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਚਮਕ ਪਿਆ। “ਲਹੌਰ ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ। ਲਹੌਰ ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਬੀ ਆ, ਠੰਡੀ ਸੜਕ ਬੀ ਐ, ਗੁਮਟੀ ਬਜ਼ਾਰ, ਕੰਜਰੀਆਂ ਦਾ ਗੜ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਬੀ ਐ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐ, ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਐ, ਕੰਜਰੀਆਂ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਐ। ਜੇ ਲਹੌਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਫੇਰ ਤਾਂ ਲਹੌਰ ਸੁਰਗ ਐ। ਫੇਰ ਕੋਟੇ ਬੂੰਦੀ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ। ਫੇਰ ਬੂੰਦੀ ਕੋਟੇ ਨਾਲੋਂ ਲਹੌਰ ਚੰਗਾ। ਰੱਬ ਨੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਪੈਸੇ ਕਮਾਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਐਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਐਸ਼।

ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਐਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਮੋਂ ਨਮੋਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਤੀਮੀਂ ਤੀਮੀਂ 'ਚ ਫਰਕ ਐ। ਤੀਮੀਆਂ ਦਾ ਬੀ ਫਲਾਂ ਆਂਗ ਬਖਰਾ ਬਖਰਾ ਸੁਆਦ ਹੁੰਦਾ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਬ ਚੂਪ ਕੇ ਦੇਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।”

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜੱਟ ਦੀ ਪੱਥੀ ਪੱਥਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਲਹੌਰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਝੰਗਾ, ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਫੱਟੀਦਾਰ ਪਜਾਮਾ ਤੇ ਕਛਹਿਰਾ ਸਮਾ ਦੇਵੇ। ਤੋਤੇ ਰੰਗੀ ਪੱਗ ਉਸ ਕੋਲ ਖਰੀਦੀ ਪਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਲਹੌਰ ਕੂਚ ਕਰਨ 'ਚ ਕੋਈ ਅੜਚਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪੰਜ

(ਪਾਤਰ ਬਦਲ)

ਲੰਬੜਾਂ ਦਾ ਸੁੱਖਾ ਉਸਦਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ ਸੀ। ਤਾਪੇ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਅੱਖੜ ਤੇ ਠਰਕੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ। ਲਹੌਰ ਬਾਰੇ ਖੱਟੀਆਂ ਮਿੱਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਚੁਲਬਲਾ ਮਨ ਹੋਰ ਪੰਘਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਇਆ ਲਹੌਰ ਕਿਸੇ

ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਸਟੋਰ ਕੀਪਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਾਪੇ ਨਾਲ ਲਹੌਰ ਜਾਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗਿਣ ਗੱਠ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਸਿਲਵਾਉਣ ਲਈ ਘਰ ਦਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗ ਲਏ। ਲਹੌਰ ਬਾਰੇ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਬੋਤੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਲਹੌਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਲੈਤ ਹੋਵੇ।

“ਓ ਜਾਰ ਤਾਪਿਆ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਛੱਡ, ਲਹੌਰ ਦੀਆਂ ਕੰਜਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖਣਾ ਭਾਮਾ ਕੁਛ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਜੇ ਕੋਈ ਸਵਾਦ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਨਾ ਮਾਣਿਆ ਫੇਰ ਜੇਹੇ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਆਏ ਜੇਹੇ ਨਾ ਆਏ। ਆਪਾਂ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸੋਹਣੀ ਜਹੀ ਦੇਖਕੇ ਇਕ ਕੰਜਰੀ ਫਸਾ ਲੈਣੀ ਤੇ ਪੱਕੀ ਜਾਰ ਬਣਾ ਲੈਣੀ। ਫੇਰ ਉਸੇ ਕੋਲ ਜਾਇਆ ਕਰਨਾ। “ਇਕੋ ਨੀ ਪਤੰਦਰਾ, ਬੱਖ ਬੱਖ ਤੀਮੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅੱਗੇ ਗਿਆਂ ਜੇ ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਓਏ ਭੜਊ ਕੀ ਖੱਟ ਕਮਾ ਕੇ ਆਏ ਓ ਤਾਂ ਉਨੂੰ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇਮਾਂਗੇ।”

“ਫੇਰ ਕਦੋਂ ਗੱਡੀ ਚੜਨਾਂ ਆਪਾਂ?”

“ਬਸ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਸਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਖਿੱਚ ਲੈ। ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਲਹੌਰ ਗਏ ਕਿ ਗਏ। ਤੇਰੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਾਰ ਮੈਨੂੰ ਬੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਕੱਲਾ ਸੀ। ਜਿੱਕ ਜਹੀ ਸੀ। ਕੱਲਾ ਉੱਥੇ ਕਿਥੇ ਰਹੂੰ। ਭਾਮੇਂ ਉੱਥੇ ਚਾਚਾ ਹੈ ਪਰ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗੁਪਤੀ ਗੱਲਾਂ ਕਿਸ ਨਾਲ ਕਰਿਆਂ ਕਰੂੰ।”

“ਤਾਪਿਆ, ਜਾਰ, ਤੇਰੇ ਅਲ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆਂ। ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਬਚਾਅ ਹੋ ਜਾਊ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੇ ਹਲ ਬੁਹਾ ਬੁਹਾ ਕੇ ਖੁੱਚਾਂ ਕੱਖ ਦੇਣੀਆਂ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਜਮੀਦਾਰੇ 'ਚ ਪੱਲੇ ਵੀ ਕੀ ਪੈਂਦਾ। ਜਮੀਦਾਰ ਇੱਥੇ ਭੁੱਖਾ ਈ ਮਰਦਾ। ਮੇਰੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਐ। ਰੱਜ ਕੇ ਅੜਬ ਤੇ ਕੱਬਾ। ਉਂ ਬੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਅਫਲਾਤੂਨ ਐ। ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪੰਜਾ ਖੜਾ ਈ ਰੱਖਦਾ। ਤੇਰਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਜਾਰ ਚੰਗਾ। ਠੰਢੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ। ਸਾਡਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਦਾ ਅੱਗ ਦੀ ਨਾਲ ਆ। ਅੱਗਿਓਂ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਬੀ ਜਵਾਬ ਦੇਬੋ ਪ੍ਰੈਣ ਚੱਕ ਕੇ ਨਾਰੇ ਸਾਨ੍ਹ ਅੰਗ ਸਿੰਗ ਉਲਾਰਦਾ ਆਉਂਦਾ। ਜਿੰਮੇਂ ਆਉਂਦਾ ਸਿੰਗਾਂ ਤੇ ਚੱਕ ਲੂ। ਜਾਰ ਜਿੰਨੀ ਮਾਂ ਚੰਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁੜ੍ਹਾ ਕੁਪੱਤਾ।”

(ਤਾਪਾ ਹੱਸਕੇ) “ਓਏ ਸੁੱਖਿਆ ਤੇਰੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦੀ ਇਕ ਗੱਲ ਦੱਸਾਂ। ਪਰਸੋਂ ਤੋਤਾ ਅਮਲੀ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਹਿੰਦਾ: ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਲੰਬੜ ਪੰਨਾ ਸੁੰਹ ਸੁਰਤੀ ਨੈਣ ਦੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਦੇਖਿਆ। ਅਮਲੀ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਚ ਆ ਕਿ ਐਮੇ ਤੇਰੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦਾ?”

“ਓ ਜਾਰ, ਅਮਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੱਚ ਆ। ਸਾਡੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਇਦਾਂ ਦਾ ਤੀਮੀਆਂ ਆਲਾ ਠਰਕ ਆ। ਪਰ ਕਾਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦੀ ਅਸੀ ਮਿੱਟੀ ਪੱਟਣੀ। ਨਾਲੇ ਸੁਰਤੀ ਨੈਣ ਬੀ ਕਿਹੜੀ ਗੰਗਾ ਨਾਤੀ ਆ। ਉਹ ਬੀ ਤਾਂ ਸਾਲੀ ਰੰਡੀ ਐ। ਪੂਰੀ ਛਟੀ ਹੋਈ ਤੀਮੀਂ। ਕਦੋਂ ਤੂੰ ਉਹਦੀ ਅੱਖ ਘੁੰਮਦੀ ਨੀਂ ਦੇਖੀ? ਕਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਅੰਗ ਭਬੀਰੀ ਅੰਗ ਫਿਰਦੀ। ਆਦਮੀ ਸਾਲਾ ਕੀ ਕਰੇ। ਚਲਦਾ ਪੁਰਜਾ ਖਾਣ ਪੀਣ ਆਲਾ ਆਦਮੀ ਦੇਖ ਕੇ ਇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਛਟੈਲਾਂ ਮੱਲੋਂ ਮੱਲੀ ਫਸਾ ਲੈਂਦੀਆਂ, ਚੱਲ ਛੱਡ ਬੁੜ੍ਹਾ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ ਨੰਦ ਕਰੇ। ਸਾਡਾ ਕੀ ਢਿੱਡ ਦੁਖਦਾ।”

“ਜਾਰ, ਤੇਰਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਆਪਣਾ ਆੜੀ ਐ। ਓਸ ਨਾਲ ਆਪਦਾ ਸੁਭਾਅ ਮਿਲਦਾ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਚਿੰਤੇ ਦੀ ਤੀਮੀਂ ਬੱਚੇ ਮਰਾਸਣ ਨਾਲ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾ। ਉਹ ਧਰਮ ਭਰਿਸ਼ਟ ਆਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਪਤਾ ਨੀ ਮਨ ਸੁਮਤ ਕਿਮੇਂ ਪਈ ਉਸਦਾ ਖਹਿੜਾ ਤਾਂ ਛੱਡਿਆ। ਨੈਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨੀ, ਉਸ ਨਾ ਧਰਮ ਭਰਿਸ਼ਟ ਆਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨੀ, ਕੁਛ ਦਿਨ ਹੋਏ ਰਾਹ 'ਚ ਮਿਲ ਪਿਆ, ਆਖਣੇ ਲੱਗਾ: ਓਏ ਪਤੰਦਰਾ ਕਦੇ ਦੇਖਿਆ ਨੀ। ਕਿਹੜੇ ਭੋਰੇ 'ਚ ਲੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਦੇ ਖੂਹ, ਖੇਤ ਬੰਨੇ ਵੱਲ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਗੰਨਾ ਗੰਨਾਂ ਚੂਪ ਲਿਆ ਕਰ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਕੋਹੜਿਆ ਕਦੇ ਆਉਂਦਾ ਈ ਨੀ। ਫੇਰ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਬੀ ਪੁੱਛੇਗਾ। ਆਖੇਗਾ। ਓਏ ਤੇਰਾ ਜਾਰ ਕਿੱਥੇ ਹਰਨਾਂ ਦੇ ਸਿੰਗੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਕੌਡੀ ਖੇਲਣ ਦਾ ਬਧੀਆ ਬਹਾਨਾ। ਜਿਸਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਸਰਦਾਰ ਸਾਭ ਸਬੇਰ ਦੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹੇ। ਨਾਂ ਕੜਬ ਕੁੱਤਰੀ, ਨਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਡਾਹਿਆ। ਕਹੂਗਾ ਮੈਂ ਨਮੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਕਬੱਡੀ ਖੇਲਣ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਬੜਾ ਕੰਮਚੋਰ ਐ ਸਾਲਾ। ਕੰਮ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਨੀ। ਬਸ ਹਰ ਬੇਲੇ ਲੁਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਸ ਬੇਲੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੋ ਕਬੱਡੀ ਮੋਹਰੇ। ਜਮਾਂ ਨਪੈਬਰ ਆ ਸਾਲਾ। ਉਂ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਬੀ ਉਹਦੇ ਅਰਗਾ ਈ ਚਾਲਾ। ਪਰ ਬੁੜ੍ਹਾ ਤੇਰਾ ਬੀਬਾ ਬੰਦਾ। ਹੁਣ ਮਿਸਤਰੀ ਕੁਛ ਦਾਦਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਹਿਲ ਕਰੋਲਾ ਕਰਾ ਦਿਆ ਕਰ। ਕੋਈ ਦਾਤੀ ਰੰਬਾ ਚੰਡ ਤਾ। ਕੋਈ ਪੀੜ੍ਹੀ ਚਰਖਾ ਠੋਕ ਤਾ। ਬੁੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਕਰ। ਸਾਡਾ ਆੜੀ ਐ।”

“ਓ ਜਾਰ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦਾ ਹਾਲ ਛੱਡ। ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰ। ਤੇਰੀ ਤੀਮੀਂ ਤਾਂ ਜਾਰ ਚੰਗੀ, ਆਪਣੀ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ ਐ। ਐਮੇਂ ਸਾਲੀ ਟੀਰੀ ਜਈ। ਇਕ ਅੱਖ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਦੂਜੀ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਨੂੰ। ਮਾਸੀ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਫਸਾ ਤਾ। ਉਂ ਬੀ ਕੀ ਐ ਬਾਲਣ ਜਿਆ। ਜੱਫੀ ਜੁੱਫੀ ਬੀ ਆਦਮੀ ਕੀ ਪਾਬੇ। ਹੱਥ 'ਚ ਹੱਡੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਸੁਆਦ ਦੀ ਗੱਲ ਨੀ। ਬੁੜ੍ਹੇ ਜੰਕਦਿਆ ਨੂੰ ਬਿਆਹ ਦਿੰਦੇ। ਜੇ ਹੁਣ ਬਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਜਾ ਕੇ ਨਜ਼ਰ ਬੱਟੋ ਜਈ ਦੇਖ ਔਣੀ ਸੀ। ਦੇਖ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਤਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।”

ਤੀਮੀਂ ਤਾਂ ਜਾਰ ਚੰਗੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਭਰਮਾਂ ਸਰੀਰ ਹੋਬੇ, ਹੱਡਾਂ ਤੇ ਮਾਸ ਮੂਸ ਹੋਵੇ। ਦੇਖਣ 'ਚ ਵੀ ਸੋਹਣੀ ਲੱਗੇ। ਤਦੇ ਮਜਾ। ਦੋਮੇਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੋਣ। ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਵੀ ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ। ਤੀਮੀਂ ਉੱਚੀ ਲੰਮੀ ਭਰਮੇਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਸਾਲਾ ਚਾਉਂ ਜਿਹਾ, ਬਟੇਰਾ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਫੇਰ ਜਿਮੇਂ ਮੋਤੀ ਸੂੰਹ ਜੈਲਦਾਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਦਾਸੂ ਐ। ਬਹੁਟੀ ਭਰ ਜੁਆਨ ਛੇ ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਕੋਠੇ ਜਿੱਡੀ। ਮੂੰਹ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਥਾਲ ਜਿੰਨਾਂ ਚੌੜਾ, ਪਸੰਰੀ ਬਦਾਮਾਂ ਅਰਗੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ। ਇਕੋ ਬਾਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਭਰੇ ਦੋ ਘਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚੱਕ ਲੈਂਦੀ। ਇ ਢਾਕੇ ਲਾ ਲੈਂਦੀ। ਉਹਦੇ ਮਾਪੇ ਸਰਿਆਲੇ ਦੇ ਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਿਆ ਕੀ ਦੇਖਿਆ। ਐਡੀ ਜੁਆਨ ਸੁਨੱਖੀ ਸੋਹਣੀ ਰੰਨ, ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਤੀ। ਦਾਸੂ ਸਾਲਾ ਕੀ ਆ ਭਲਾ। ਸਾਲਾ ਗੀਂਢਾ ਜਿਹਾ। ਮੂੰਹ ਟੀਂਡੇ ਅਰਗਾ। ਨੱਕ ਫੀਨਾ। ਅੱਖਾਂ ਜਿੱਦਾਂ ਗਿੱਲੀ ਕੰਧ 'ਚ ਉਂਗਲੀਆਂ ਖੋਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ।

“ਜਾਰ ਇਹ ਜੁਲਮ ਐ। ਸਾਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਬੁੜ੍ਹੇ, ਕੁਛ ਨੀ ਦੇਖਦੇ। ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਕੁੜੀਆਂ ਸਿੱਟਣ ਦੀ ਕਰਦੇ।”

“ਆਹੋ, ਅਖੇ ਬੜਾ ਮੋਟਾ ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਚਲਜਾ ਪੁਰਜਾ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦਾ ਘਰ ਆ। ਪੁਰਾਣੀ ਖਾਨਦਾਨੀ। ਕੁੜੀ ਨੰਦ ਭੋਗੂ। ਸਾਲੇ ਮੇਰੇ ਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੁਰਾਸੀ ਆਲੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਫਸ ਕੇ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਮੱਚ ਜਮਾਂ ਈ ਮਰ ਜਾਂਦਾ। ਜਾਰ ਤਾਪਿਆ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਰਾਦਾ ਆਪਣੇ ਆਲੀ ਟੀਰੀ ਦਾਸੂ ਨੂੰ ਦੇਦਿਆਂ, ਦਾਸੂ ਆਲੀ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਲਹੌਰ ਵੱਲ ਦੁੜਾ ਕੇ ਲੈ

ਜਾਈਏ।”

ਤਾਪਾ (ਹੱਸਦਾ ਹੋਇਆ): ਬੰਦਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬਥੇਰਾ ਕੁਛ ਆ ਪਰ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਫਰੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਸ਼ਤਾਨੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਜਨਮੋ ਪਹਿਲਾਂ ਰੱਬ ਬੰਦੇ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਸਭ ਕੁਛ ਲਿਖ ਦਿੰਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੱਜਣਾ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਕੜਛੇ ਆ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਲੀ। ਪਿਛਲੇ ਜਰਮ 'ਚ ਜੋ ਬੀਜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਉਹੀ ਬੱਢਣਾ ਪੈਂਦਾ।”

“ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਕੜਛੇ ਕੁੜਛੇ ਕੋਈ ਨੀ। ਇਹ ਸਭ ਬਾਹਮਣਾਂ ਪਾਂਧਿਆਂ ਦੇ ਪਖੰਡ ਆ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜੇ ਰੱਬ ਟੱਕਰ ਜੇ, ਰੜੇ ਥਾਂ ਢਾਅ ਕੇ ਗੋਡਾ ਫੇਰਾ ਤੇ ਪੁੱਛਾਂ ਪਤੰਦਰਾ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਕੀ ਮਾਂਹ ਮਾਰੇ। ਚਾਮ ਚੜਕ ਜਈ ਸਾਡੇ ਲੜ ਲਾਤੀ। ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਰੀ ਨੀਂ ਸੀ ਸਾਡੇ ਲੜ ਲਗਦੀ।

“ਜੈਲਦਾਰਾ ਦੀ ਜਿੰਦਰੀ ਨੂੰ ਖਰੇ ਕਿੰਨੇ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਕੀਹਦੀ ਕੀਹਦੀ ਕਿਸਮਤ 'ਚ ਜਿੰਦਰੀ ਲਿਖ ਦਿੰਦਾ। ਇਕ ਅਨਾਰ ਸੌ ਬਮਾਰ।”

“ਸਾਰਾ ਨ੍ਹੇਰ ਬੁੜ੍ਹਿਆ ਨੇ ਪਾਇਆ। ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਪੋਲਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ: ਭਰਾਵੋ ਆਪਣੀ ਤਾਂ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਨਜਿੱਠੀ ਗਈ। ਐਸੀ ਤੈਸੀ ਸਾਲੀ ਐਹੋ ਜਹੀ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਪਾੜ ਕੇ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਬਈ ਆਹ ਟੀਰੀ ਜਈ ਵੀ ਤੂੰ ਹੀ ਸਮਾਲੂ ਲੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਲਣ ਜਿਹੇ 'ਚੋਂ ਕੀ ਕੱਢਣਾ ਪੈਂਣਾ।

“(ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ) ਚਲ ਜਾਰ ਤਾਪਿਆ, ਦਾਸੂ ਦੀ ਜਿੰਦਰੀ ਖਿਸਕਾ ਕੇ ਲਹੌਰ ਲੇ ਉੜੀਏ। ਸਾਲੇ ਇਕ ਬਾਰ ਤਾਂ ਨਜਾਰੇ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਚੱਲ ਜਾਰ ਆਪਾਂ ਭਰਾਮਾਂ ਅਰਗੇ ਆਂ। ਜਿੰਦਰੀ ਤਾਂ ਜਾਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਟਪੂੰ ਟਪੂੰ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਬੀ ਉਹਦੇ ਈ ਸੁਪਨੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਲੀ ਨੇ ਸੁਫਨੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨੰਗੇ ਢਿੱਡ ਤੇ ਚੂੜੀ ਵੱਡੀ। ਮੈਂ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਪੂ ਲਿਆ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ ਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਛੂ ਮੰਤਰ।”

“ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਅਲ ਨੀ ਝਾਕੀਦਾ ਸੁੱਖਿਆ। ਲਾਮਾਂ ਬੇਲੇ ਭਾਈ ਪਤਾ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਆ।”

“ਓਏ ਤਾਪਿਆ, ਛੱਡ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁੱਖਿਆ ਨੂੰ। ਇਹ ਆਪ ਕੀ ਕਰਦੇ। ਗੜ੍ਹੀ ਦਾ ਇਹ ਬਾਹਮਣ ਹੁੰਦਾ ਸਾ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੀ ਚੂੜੀ ਨਾਲ ਫਸਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸਾ। ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਭਾਟੜੇ ਭਾਈ ਤੋਤਾ ਸੁੰਹ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਜੋ ਅੰਬਰਸਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡੋਂ ਕਿਸੇ ਜੱਟ ਦੀ ਤੀਮੀਂ ਕੱਢ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਤੀਮੀਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਸਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਘਰ ਵਾਲਾ ਨਮਰਦ ਸੀ। ਤੀਮੀਂ ਪਿਛੇ ਦੋ ਨਿਆਣੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਉਹ ਮੋਹ 'ਚ ਆਏ ਪਿਛੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਖਤ ਪਾ ਬੈਠੀ। ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਤੇ ਆਦਮੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲੈਣ ਆ ਗਏ।”

“ਗੜ੍ਹੀ ਦਾ ਬਾਹਮਣ ਜਿਹੜਾ ਚੂੜੀ ਨਾ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਚੂੜੀ ਬੀ ਕਹਿੰਦੈ ਜੈਲਦਾਰਾ ਦੀ ਨੂੰਹ ਅਰਗੀ ਸੀ।”

“ਓਏ ਛੱਡ ਤਾਪਿਆ ਗੱਪਾਂ ਨਾ ਮਾਰ। ਚੂੜੀ ਤਾਂ ਜਿੰਦਰੀ ਦੇ ਪੈਰ ਅਰਗੀ ਬੀ ਨੀਂ। ਕਿਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਗੰਗੂ ਤੇਲੀ। ਕਿੱਥੇ ਰਾਗ ਕਿੱਥੇ ਟੈਂ ਟੈਂ।”

“ਤੂੰ ਚੂੜੀ ਦੇਖੀ ਕਿ ਉਦਾਂ ਈ ਕਹੀ ਜਾਂਦਾ।”

“ਹਾਂ ਦੇਖੀ ਹੋਈ ਆ। ਸੋਹਣੀ ਐ ਪਰ ਐਨੀ ਸੋਹਣੀ ਨੀ। ਉਹ ਜਿੰਦਰੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।”

“ਜਾਰ ਤਾਪਿਆ ਜਿੰਦਰੀ ਸਾਲੇ ਦਾਸੂ ਨਾਲ ਸੌਂਦੀ ਕਿੱਦਾਂ ਹੋਊ? ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਸੂ ਸਾਲੇ ਤੋਂ ਬੇ ਨਾ ਔਂਦੀ ਹੋਊ। ਸੂਗ ਨਾ ਔਂਦੀ ਹੋਊ ਖਰਸ ਖਾਧੇ ਜਿਹੇ ਤੋਂ। ਸਾਲੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੇ ਮੁੰਡਾ ਜਮਾਇਆ। ਨਮੂਨਾ।

“ਐਮੇਂ ਨਾ ਹਾਏ ਜਿੰਦਰੀ, ਹਾਏ ਜਿੰਦਰੀ ਕਰਦਾ ਫਿਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਟੱਟੀ ਪਾਣੀ ਗਈ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਹੱਥ ਨਾ ਪਾ ਬੈਠੀਂ। ਨਹੀਂ ਲਹੌਰ ਦੀ ਥਾਂ ਬੰਗਿਆਂ ਦੇ ਠਾਣੇ ਬੈਠਾ ਹੋਮੇਂਗਾ। ਪਤੰਦਰਾ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਬੱਝ ਜਾਮੇਗਾ। ਲਹੌਰ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਊ।”

“ਜਾਰ, ਉਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਐਨਾ ਕਮਲਾ ਨੀਂ ਪਰ ਦਿਲ ਸਾਲਾ ਤੜਫਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਟਿਕਦਾ ਨੀ। ਖੁੱਸਿਆ ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਬਿਆ ਘੁੱਟਿਆ ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜੀ ਕਰਦਾ ਖੂੰਹੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਕੇ ਆਉਂਦੀ ਦਾ ਰੋੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਜਿੰਦਰੀ ਦਾ ਘੜਾ ਤੋੜ ਦਿਆਂ। ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਜੈਂਪਰ ਤੇ ਸਲਵਾਰ ਭਿਉਂ ਦੇਵਾਂ, ਗਿੱਲਾ ਹੋ ਕੇ ਜੈਂਪਰ ਛਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਚਿਪਕ ਜਾਵੇ। ਹੇਠੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਸਾਲਾ ਸੁਆਦ ਜਿਹਾ ਆ ਜਾਵੇ।”

“ਫੇਰ ਤੂੰ ਬੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਬੀ ਗੋਕਲ ਦੀਆਂ ਗੋਪੀਆਂ ਦੇ ਘੜੇ ਤੋੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾ।”

“ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਤੋੜਾਂ ਢੀਮ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਿਆਣੇ ਤੋਂ ਤੁੜਾ ਦਿਆਂ। ਜੇ ਮੱਝ ਚੌਂਦੀ ਹੋਵੇ ਪੈਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਬਾਲਟੀ ਰੁੜਾ ਦਿਆਂ। ਜੇ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀ ਹੋਵੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਤਕਲਾ ਬਿਗਾ ਕਰ ਦਿਆਂ, ਮਾਲੂ ਤੋੜ ਦਿਆਂ।”

“ਇਹ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਕੀ ਮਿਲੂ?”

“ਐਮੇ ਜੀ ਜਿਹਾ ਕਰਦਾ। ਸੁਆਦ ਜਿਹਾ ਆ ਜਾਊ। ਦਿਲ ਸਾਲਾ ਘੁੱਟਿਆ ਘੁੱਟਿਆ ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ।”

“ਚਲ ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਗੁਲਾਬ ਆਂਗ ਖੇੜ ਦੇਣਾ। ਬਬੇਰੀਆਂ ਜਿੰਦਰੀਆਂ ਉੱਥੇ। ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਹੇਂਗਾ ਫੜ ਦਿਆਂਗੇ। ਗਮ ਨਾ ਲਾ। ਦੇਖ ਹੁਣ ਲਹੌਰ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਰਹੀ। ਲਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਬਚਾਲਿਓਂ ਨਾ ਭੱਜ ਜੀ। ਕਿਤੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਥੇ ਅਖੇ ਜਿਹੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਮਰਾਂਗੇ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਮਦਾਨ ਭੱਜ ਗਏ। ਇਕ ਗੱਲ ਸੁਣ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਬੀ ਪੁੱਛ ਲੈਣਾ ਸੀ।”

“ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਜਾਰ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿਤੇ ਨੰਨ੍ਹਾਂ ਈ ਨਾ ਪਾ ਦੇਵੇ। ਸਾਰੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਆੜਬ ਤਾਂ ਪੁੱਜ ਕੇ ਐ ਨਾ

ਬੁੜਾ। ਅਜੀਬ ਆ ਉਹਦਾ ਸੁਭਾਅ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਾਂ ਕਰਤੀ ਫੇਰ ਹਾਂ ਈ ਰਹਿਣੀ ਭਾਮੇਂ ਘੇ ਦਾ ਘੜਾ ਰੁੜ ਜੇ। ਤੇ ਜੇ ਨਾਂਹ ਪਾ ਤੀ ਫੇਰ ਨਾਂਹ ਹੀ ਰਹਿਣੀ ਭਾਮੇ ਕੁਛ ਹੋ ਜੇ। ਇਕ ਗਲੋਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਬੁੜੇ 'ਚ ਸਿਫਤ ਆ। ਬਚਨਾ ਦਾ ਪੱਕਾ। ਉਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬੀ ਉਹ ਸਾਨੁ ਆ। ਮਜ਼ਾਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਥੱਕ ਜੇ। ਦੇਖ ਲੈ ਪਜ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਕੰਮ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਬੀ ਘੋੜੇ ਅਰਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੇਖ ਲੈ ਕਿੰਨਾ ਕਰੜਾ ਕੰਮ ਕੱਲਾ ਈ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋਰ ਬਗਾਰਾਂ ਬੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਝਗੜੇ ਬੀ ਨਜ਼ਿੱਠੀ ਜਾਂਦਾ। ਠਾਣੇ ਤਸੀਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬੀ ਭੁਗਤਾਈ ਜਾਂਦਾ। ”

“ਓਂ ਬੁੜਾ ਕੱਲਾ ਕਿਉਂ ਐ ? ਨਾਲ ਕਾਮਾ ਜੁ ਐਂ। ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਚੋਬਰ।”

“ਕਾਮੇ ਦੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਆ। ਪਰ ਕਾਮੇ ਬੀ ਤਦ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਜੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮਾਲਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੁਛ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬੀ ਕਿਹੜਾ ਡੱਕਾ ਤੋੜਦੇ। ਟਾਹਲੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ।”

“ਪਰ ਤੂੰ ਬੀ ਤਾਂ ਨਾਲ ਐਂ। ਇੱਕ ਕੱਲਾ ਦੋ ਗਿਆਰਾਂ”

“ਭਰਾਵਾਂ ਮੇਰੀ ਗਲ ਤੂੰ ਛੱਡ। ਆਪਣੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਹੈ: ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਬਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਖੇਤੀ ਖੂਤੀ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਦਾ ਕੰਮ ਨੀ। ਜੇਠ ਹਾੜ ਦਾ ਜਦ ਲੂਹਾ ਵਰੁਦਾ ਟੋਟਰ ਲੂਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕੱਛਾਂ ਗਲ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਸਤਿਆਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਬੁਆਡਾ ਤਖਾਣਾ ਕੰਮ ਸੌਖਾ। ਡੇਕ ਦੀ ਛਾਮੇਂ ਬਹਿ ਕੇ ਮੰਜੀ ਦੀ ਚੂਲ 'ਚ ਫਾਲ ਲਾਤੀ, ਹਲ ਵਾਲੇ ਦਾ ਫਾਲਾ ਚੰਡ ਤਾ। ਦਾਤੀ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਕੱਖ ਤੇ। ਮੁੰਨਾ ਪੰਜਾਲੀ ਬਣਾ ਤਾ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਕੰਮ ਕਰਨ ਆਪੀ ਥਾਂ ਛਾਂ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਮੀਂਦਾਰੇ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਂ ਠਰੀ ਹੋਈ ਪੋਹ ਜਾਂ ਭੱਠੀ ਆਂਗ ਤਪਦਾ ਹਾੜ।”

“ਚੰਗਾ ਸਰੀਰ ਤਾੜੇ ਰਹਿੰਦਾ। ਰੱਠਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਾਲ ਤਾਕਤ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ।”

“ਤਾਪਿਆ, ਤਾਕਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕਰ। ਤਾਕਤ ਸਾਲੀ ਬਬੇਰੀ ਆ। ਜੀ ਕਰਦਾ ਧੁੱਸ ਮਾਰ ਕੇ ਧਰਤੀ ਪਾੜ ਸੁੱਟਾ।”

“ਧਰਤੀ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਾਟ ਸੁੱਟੀ ਪਰ ਜ਼ੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਾ ਕਹੀਂ। ਬੁੜੀ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਿੱਗੀ ਹੋਈ ਐ। ਲੱਤਾਂ ਨੀ ਚੱਲਦੀਆਂ। ਨੇਰੇ ਸਨ੍ਹੇਰੇ ਜਿੰਦਰੋ ਈ ਹਬੇਲੀ ਮੱਝਾਂ ਚੋਣ ਜਾਂਦੀ। ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਹੋਰ ਆ ਕਿਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਬੈਠੀਂ। ਕਿਤੇ ਲਹੌਰ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਇੱਥੇ ਈ ਨਾ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਅੜੰਗੇ ਜਾਈਏ।”

“ਨਹੀਂ ਜਾਰ ਮੈਂ ਇੰਨਾਂ ਕਮਲਾ ਨੀ ਜਿੰਨਾਂ ਤੂੰ ਸਮਝਦਾਂ। ਸੁਆਦ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਲਓ ਦਿਨ ਜਰਾ ਚੰਗਾ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਟੀਰੀ ਜਹੀ ਦਮਾਗ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜੀ ਰਹਿੰਦੀ।”

“ਉਸ ਦਿਨ ਤੂੰ ਦਾਰੂ ਪੀ ਕੇ ਬਿਲਿਆ ਦੇ ਛਿੰਦੇ ਦੇ ਡਾਂਗ ਸੋਟਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਸੈਂ। ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਆ। ਹੁਣ ਨਾ ਕੋਈ ਇਲਤ ਪੌ ਕਰੀਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਲਹੌਰ ਹੋ ਆਈਏ।”

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਐ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੈਦ ਤੇ ਅੱਖ ਰੱਖਦਾਂ। ਮਖਿਆ ਦੱਸ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਜ਼ੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਥੋੜੀ ਐ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਟਕ ਜਹੀ ਅਲ ਮੈਂ ਝਾਕਦਾ ਬੀ ਨੀਂ। ਸਾਲਾ ਬਹਾਨੇ ਲੈਂਦਾ ਸਾ। ਕਹਿੰਦਾ: ਤੂੰ ਫਲਾਹੀ ਆਲੇ ਖੇਤ ਦਾ ਬੰਨਾ ਪੁੱਟ ਤਾਂ। ਖੂਹ ਦੀ ਆੜ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੋੜ ਤਾ।”

“ਤੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੀ ਕੱਥਾ। ਪੂਰਾ ਰੰਘੜ ਐ। ਡਰਦਾ ਨੀਂ।”

“ਹੈ ਤਾਂ ਰੰਘੜ ਪਰ ਹੈ ਕਮਲਾ। ਉਹਦਾ ਮੱਥਾ ਕੰਮ ਨੀ ਕਰਦਾ।”

“ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਲੜਾਈ ਮੁੱਲ ਨੀ ਲੈਂਦਾ। ਇੰਦਾਂ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੂੜੁ ਮਾਰ ਹੁੰਦਾ। ਹੈ ਬੀ ਸਾਲਾ ਝੋਟੇ ਅਰਗਾ।”

“ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਰੰਘੜ ਪੁਣਾ ਤਾਂ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹਦਾ ਪਿਓ ਸੋਹਣ ਸੁੰਹ ਬਚਾਲੇ ਆ ਗਿਆ। ਮਖਿਆ ਸਚਾਲੇ ਆਇਆ ਕਿੱਤੇ ਉਹੀ ਬਚਾਰਾ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਬੜੀ ਹਾਂ ਜੀ ਹਾਂ ਜੀ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਪੁੱਤ ਬੱਚਾ ਕਰਨ ਆਲੀ ਚੀਜ਼ ਐ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਅਸੀਂ ਕੱਚੇ ਪੈਰੀਂ ਲੜਾਈ ਮੁੱਲ ਨੀਂ ਲਈਦੀ। ਪੋਟਕਾ ਚਲੋਣ ਆਲੀ ਚੀਜ਼ ਬੀ ਕੋਲ ਰੱਖੀ ਦੀ ਆ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਦੀ ਲੂਲੀ ਭਠਿਆਰੀ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ।”

“ਪਤੰਦਰਾ, ਹੁਣ ਆਹ ਪਟਾਕੇ ਆਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰੀਂ, ਨਹੀਂ ਲਹੌਰ ਜਾਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੜੰਗਿਆ ਜਾਮੇਂਗਾ। ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਐਥੇ ਰਹਿ ਜੂ।”

“ਪੱਠਿਆ ਗਮ ਨਾ ਲਾ। ਬੁੜ੍ਹਾਂ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਰੱਖਿਆ। ਪੁਲਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਰੋਟੀਆਂ ਕਾਹਤੇ ਖਲਾਈ ਦੀਆਂ। ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਕਾਹਤੇ ਪਾਈਏਦੇ। ਇੰਦਾਂ ਦੇ ਬੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉਣ ਲਈ ਤਾਂ ਹੈ। ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਆਪਣਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਸਾਨ੍ਹ ਆ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਪਿੰਡ ਸ਼ਰੀਕ ਟਿੱਕਣ ਦਿੰਦੇ। ਸ਼ਰੀਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੀ ਬੁਰਾ।”

“ਪਤੰਦਰਾ, ਹੁਣ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਠੀਕ ਠਾਕ ਈ ਰਹੀਂ। ਐਮੇਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪੰਗਾ ਲਮੀਂ।”

“ਤਾਪਿਆ ਮੈਂ ਇੰਨਾ ਕਮਲਾ ਨੀਂ। ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਐ। ਯਾਰਾ, ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਮ ਨਾ ਲਾ।”

“ਹੁਣ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਫਨੇ 'ਚ ਬੀ ਲਹੌਰ ਈ ਲਹੌਰ ਦਿਸਦਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਉੱਡ ਕੇ ਲਹੌਰ ਚਲੇ ਜਾਈਏ, ਦੇਖੀਏ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ। ਇਕ ਗੱਲ ਜਾਰ। ਉਥੇ ਤੂੰ ਮੈਂ ਕੱਠੇ ਰਹਿਣਾ। ਤਾਏ ਚਾਚੇ ਨਾਲ ਨੀ ਰਹਿਣਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਓਹੀ ਫਾਹਾ ਰਹਿਣਾ। ਓ ਹੀ ਕੈਦ। ਆਪਾਂ ਕੱਠਾ ਕਮਰਾ ਲੈ ਲੈਣਾ। ਰੋਟੀ ਕਦੇ ਆਪ ਪਕਾ ਲਈ ਕਦੇ ਬਾਹਰ ਢਾਬੇ ਤੇ ਕੁੱਛ ਖਾ ਪੀ ਲਿਆ।

“ਚਲ ਇਮੇਂ ਕਰ ਲਾਂ ਗਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਥੇ ਪੁੱਜੀਏ ਤਾਂ ਸਹੀ।”

“ਹੁਣ ਪੁੱਜਣ ਨੂੰ ਕੀ ਆ। ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਆ। ਜਾਰ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਨੁਕਰੀ ਬੀ ਮਿਲ ਜੂ? ਕਿਤੇ ਉਮੇਂ ਨਾ ਭਸੜੇ ਭਨੌਂਦੇ ਮੁੜਕੇ ਆਈਏ।”

“ਨਹੀਂ..., ਐਂ ਤਾਂ ਨੀ। ਕੰਮ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜੂ। ਆਪਣੇ ਆਲਾ ਚਾਚਾ ਤਾਂ ਬਬੇਰਾ ਤੇਜ਼ ਆ। ਤੇਰਾ ਤਾਇਆ ਬੀ ਸੁਣਿਆ ਕਾਫੀ ਚਲਦਾ ਪੁਰਾ ਚਟਕ ਆਦਮੀ ਆ।”

“ਆਹੋ, ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਹੈ ਉਹ ਬੀ ਅਲੇਫਤਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬੀ ਦੋ ਮਾਸੇ ਉੱਤੇ ਐ।”

“ਜਾਰ ਜਿੱਣਾਂ ਦੀ ਬੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਆਪਾਂ ਕਰ ਲੈਣੀ ਮੁੜਥੇ ਪਿੰਡ ਨੀ ਔਣਾ।”

ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਖੜੇ ਸਨ ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਮੋੜ ਤੇ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ ਇਕ ਮਾੜਕੂ ਜਿਹਾ ਖੋਤਾ ਆ ਕਾ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਠਾਲਣ ਲਈ ਘੁਮਾਰ ਉਸਨੂੰ ਸੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

“ਪਤੰਦਰਾਂ ਦਿਸਦਾਂ ਨੀਂ ਤੂੰ ਇਸਤੇ ਭਾਰ ਇਨਾ ਲੱਦਿਆ ਇਹ ਉਠੇ ਕਿੱਦਾਂ? ਉਨਾ ਭਾਰ ਲੱਦਿਆ ਕਰ ਜਿੰਨਾ ਪਸੂ ਚੁੱਕ ਸਕੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਨਾ ਡਿੱਗਣਾ ਈ ਆ।” ਤਾਪਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਨਹੀਂ ਸਰਦਾਰਾ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਾਲਾ ਮਚਲਾ ਐ। ਗਧੇ ਦੀ ਜਾਤ ਜੋ ਹੋਈ।”

“ਕਲ੍ਹ ਗਿੰਦਰ ਦਾ ਨਾਰਾ ਬੀ ਗੋਡੇ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ ਗੱਡਾ ਗੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਤੂੜਿਆ ਪਿਆ ਸਾ।” ਸੁੱਖਾ ਬੋਲਿਆ।

ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਖੜੇ ਸੀ ਇੱਕ ਬੜੀ ਤੇ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਈਆਂ ਤੇ ਅੱਗੇ ਘਰਾਂ ਵੱਲ ਲੰਘ ਗਈਆਂ।

ਸੁੱਖਾ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ) ਤਾਪਿਆ, ਪਛਾਣੀ ਆਹ ਖੱਪਰ ਜਹੇ ਮੂੰਹ ਆਲੀ ਕੁੜੀ। ਇਹ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਐ ਜੋ ਰੁੜਕੀ ਦੇ ਫੱਤੂ ਆਦਿ ਧਰਮੀ ਦੇ ਮੂੰਡੇ ਨਾਲ ਨਿਕਲ ਗਈ ਸੀ। ਲੁੱਦੇਗਣਿਓਂ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਏ ਇਹਨੂੰ।”

ਕੁੜੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਉਹ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਹੀ ਲੱਗੇ ਸੀ ਕਿ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਇੱਕ ਸਵੇਦ ਘੋੜਾ ਤੇਜ਼ ਦੌੜਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਆਇਆ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਗੱਭਰੂਟ ਕੋਲ ਖੁੰਡਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਆ ਕੇ ਵਾਗਾਂ ਖਿੱਚਕੇ ਘੋੜਾ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ ਤਾਪੇ ਤੇ ਸੁੱਖੇ ਵੱਲ ਗਰੁ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣਿਆ। ਇਹ ਦੇਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਠੋਕੇ ਤੇ ਪੀ ਕੇ ਆਇਆ ਬਿੱਲਿਆਂ ਦਾ ਛਿੰਦਾ ਸੀ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਐ ਘੋੜੇ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਖੜੇ ਓ, ਬੈਰ ਤੇ ਹੈ?” ਉਸ ਨੇ ਖੁੰਡਾ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਭੁਆਕੇ ਛਿੰਦੇ ਦੇ ਮੌਰਾਂ 'ਚ ਮਾਰਿਆ, ਤੇ ਘੋੜਾ ਭਜਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਛਿੰਦੇ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸਮ 'ਚ ਅੱਗ ਦੀ ਤਾਰ ਜਹੀ ਫਿਰ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਭੰਬੂਤਾਰੇ ਜਹੇ ਨੱਚੇ ਤੇ ਉਹ ਘਮੇਟਾ ਖਾ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਛਿਣ ਕੁ ਭਰ ਲਈ ਉਹ ਝੁੰਜਲਾਇਆ ਪਰ ਛੇਤੀਂ ਸੰਭਲ ਕੇ ਉਠ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੋਟੀ ਸਾਰੀ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢਕੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਪੌੜਾਂ ਦੀ ਉਡਾਈ ਪੂੜ ਮਗਰ ਦੌੜਿਆ। ਮਗਰੇ ਤਾਪਾ ਵੀ ਦੌੜ ਪਿਆ। ਪਰ ਚੌਖੜੀਆਂ ਭਰਦਾ ਘੋੜਾ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

“ਕੋਈ ਨੀਂ ਪੁੱਤ ਤੈਨੂੰ ਬੀ ਟੱਕਰੂੰ। ਪੁੱਤ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡੂੰ। ਅੱਜ ਤੇਰਾ ਵਾਰ ਸੀ ਅਗਲਾ ਮੇਰਾ ਹੋਊ। ਫੇਰ ਪਤਾ ਲੱਗੂ

ਕੋਈ ਜੁਆਈ ਟਕਰਿਆ ਸੀ।”

ਛੇ

ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਇੱਜੜ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਫਿਰਨੀ ਵੱਲ ਦੌੜਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ... “ਜੱਥਾ ਓ ਜਥਾ-ਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ...ਫਿਰਨੀ ਤੇ ਜਾਂਦਾ।”

ਚਿਮਟੇ ਛੈਣੇ ਢੋਲਕੀਆਂ ਵਜਾਂਦਾ, ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦਾ ਨੀਲੇ ਥਾਣੇ 'ਚ ਸਾਜਿਆ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਇੱਥ ਜਥਾ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਭ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਕਛਹਿਰੇ, ਪਜਾਮੇ, ਨੀਲੇ ਚੋਲੇ ਤੇ ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਸਤਾਰੇ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਜਥੇ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਇੱਕ ਉਚੇ ਲੰਮੇ ਭਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ ਦਾ ਖਾਲਸਾਈ ਝੰਡਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਸਿਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਕਿਲਿਆਂ ਆਂਗ ਧੋਣਾਂ ਚੁੱਕੇ ਕੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਝਾਕਣ ਲੱਗੇ। ਕਈ ਹੱਲ ਵਾਹੁੰਦੇ, ਫਸਲਾਂ ਗੁੱਡਦੇ, ਆੜਾਂ ਸਾਫ ਕਰਦੇ ਥਾਣੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਣ ਆ ਗਏ। ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਜਬਰੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਜੈਤੋ ਵਿਖੇ ਮੋਰਚਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਵੇਲੇ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਸੀ। ਪੁਲਸ ਨੇ ਲਾਠੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵਰਾ ਕੇ ਜੱਥਿਆਂ ਨਾਲ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਗਏ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਰ ਲਾਠੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵਰਨ ਤੇ ਵੀ ਜੱਥਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਡਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਜੋਸ਼ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੇ ਜੈਤੋ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਰਤਾਪ ਦਾ ਪਿਤਾ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਵੀ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਘੱਣ ਨਾਲ ਗੱਡੇ ਦੀ ਜੋੜੀ ਠੱਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਠੱਕਾ ਠੱਕੀ ਛੱਡਕੇ ਜੱਥਾ ਦੇਖਣ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਦਸਦੇ ਹਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵਾਂਗ ਵੈਲੀ ਤੇ ਉਲੱਥ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸੁਧਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸੁਭਾਅ ਵਤੀਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਸਾਝਰੇ ਉਠਕੇ ਤਾਜ਼ਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਫੇਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਜਾਣਾ, ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨੀ, ਵੰਡ ਛੱਕਣੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਪੱਕਾ ਨੇਮੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਕਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਮਹੀਨਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ। ਕਦੇ ਜੇ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮਹੀਨਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਰਸ ਸੀ। ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਤਲਬ ਜੋਗਾ ਉਹ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵੀ ਵੰਡ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਰਦਾਸ ਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਤੇ ਅਨੇਕ ਮੋੜਾਂ ਘੋੜਾਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਕੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਛੇਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਾਹਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ। ਜਦੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ “ਉਹ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕੇ ਬੋਲ ਬਾਲੇ ਬੋਲੋ ਜੀ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਕਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਨਿਆਣੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਬੋਲਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਪਲਟ ਕੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਅਸਲ ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਭਟਕ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਚਲਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਵਾਧੂ ਵੀ ਪਾ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਅਕਸਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਮਿਸਤਰੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰੇ।

ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਲੱਗੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਿੱਖ ਸੀ ਪਿੱਛੇ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਅਗੇਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੈਤੋ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਥੇ ਜਥਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ 'ਚੋਂ ਲੰਘਕੇ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਸਫੇਦ ਖੱਦਰ ਦਾ ਕੱਛਾ, ਨੀਲਾ ਚੋਲਾ ਤੇ ਪੀਲਾ ਦਸਤਾਰਾ ਤਿਆਰ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੱਥੇ ਦੀ ਉਡੀਕ 'ਚ ਉਹ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਾਹਾਂ, ਲੱਸੀਆਂ, ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜੱਥੇ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਏ ਗਏ। ਪਿੱਛੋਂ ਜਥੇ ਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਤੇ ਅਰਦਾਸੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਵੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਏਸ ਪਿੰਡੋਂ ਦੋ ਸਿੰਘ ਵੀ ਜੱਥੇ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਕ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਖੁੰਡੇ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ।

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਜਥਾ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚੋਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਲੰਘਦਾ ਜਾਂਦਾ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਰਜ਼ੀਊੜੇ ਉਸ 'ਚੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ। ਇੱਕ ਹਫਤੇ 'ਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜੈਤੋ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਹਿ ਕੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੱਥੇ 'ਚ ਇੱਕ ਦੋ ਅਨਦਾੜੀਏ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਸਨ। ਸਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਥਿਆਂ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੁਲੀਸ ਤੋਂ ਇਵੇਂ ਕੁਟਾਪਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਿਵੇਂ ਸੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਛੱਲੀਆਂ ਕੁੱਟੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜੀ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਰ ਜੱਥੇ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੋਈ ਵੀ ਪਿਓ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੀਅ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਚੁਪ ਚਾਪ ਡਾਂਗਾਂ ਖਾਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਅੱਗੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਤਾਣੀ ਖਲੋਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦਿਸਦੇ ਉਹ ਚੁਪ ਚਾਪ ਹਿੱਕਾਂ ਤਾਣ ਕੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ, ਕੁਟਲ ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰ ਵਲੀ ਜਾਂਦੇ, ਗੋਲੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਮੁੜਦੇ। ਥਾਂ ਢੇਰੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ, ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਬੁਲਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਤੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਲਹੂ ਭਿੱਜੀ ਕਤਲ ਗਾਹ ਵੀ ਕੰਬ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਖੁੰਡੇ ਵਾਲੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਨਾਲ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਖੱਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਉਹ ਸੱਟਾਂ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਚ ਹੋਰ ਰੜਕਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸੱਟ ਰੜਕਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਚਾਨਕ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ “ਪੰਨ ਸੱਚੇ ਪਾਸ਼ਾਹ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ। ਮਿਹਰਾਂ ਰੱਖੀਂ ਸੱਚੇ ਪਾਸ਼ਾਹ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਹੈ! ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਹੈ” ਜਦੋਂ ਜਥੇ ਮੋਰਚਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ 'ਚ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਗਾਤਰਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਗਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ: ਆਈ ਮੋਰਚਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੀ ਫੌਜ ਰੰਗਲੀ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਵੀ ਰਖਵਾਏ ਗਏ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਮਹੰਤਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਖੁੰਡੇ ਵਾਲੇ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੂਰ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਤਿਕਾਰ ਵੱਧ ਗਿਆ ਸੀ।

ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਤੇਲੂ ਦੀ ਪੱਤੀ ਦੇ, ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ, ਚਿੱਟੇ ਚਿੱਟੇ ਪੱਗੜਾਂ ਵਾਲੇ ਦੋ ਬੁੜ੍ਹੇ, ਖੁੰਡਿਆਂ ਸਹਾਰੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਦੇ

ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਆਏ ਤੇ ਖੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਘੋੜੀ ਉੱਤੇ ਦਾੜੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਠੋਡੀਆਂ ਟਿਕਾ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ : ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਤੇਰੇ ਮਿਸਤਰੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਗਏ। ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖ ਦਿਖਾਲੀ। ਤੇਰੇ ਛੋਟੇ ਮੁੰਡੇ ਤਾਪੇ ਨੂੰ ਸਾਕ ਅਸੀਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਤੇ ਸਾਕ ਆਹ ਭਾਈ ਦਲੇਲ ਸੁੰਹ ਲਿਆਉ। ਬੰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਗਰੀਬ ਪਰ ਸਾਉ।”

“ਪੰਨ ਭਾਗ ਚਾਚਾ ਕਿਤੇ ਤੁਸੀਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ।” ਪੰਨ ਭਾਗ ਪੰਨ ਭਾਗ ਕਰਦਾ ਮਿਸਤਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ 'ਚ ਉੱਠ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੱਤੀ ਦੋਂ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਸਿਆਣਿਆਂ 'ਚ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਭਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਚਾਰਾ ਸਦਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੁਝੱਕੀ 'ਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਧੀ ਮੀਤੋ ਤੇ ਛੋਟੇ ਤਾਪੇ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰਵਾਲੀ ਦੁਰਗੀ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਦੁਰਗ ਕੌਰ ਬਣ ਗਈ ਸੀ, ਖਈ ਰੋਗ ਨਾਲ ਸਦਾ ਵਿੱਲਮ ਵਿੱਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਲਗਾਤਾਰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਬੀਮਾਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪੈਣ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਹਸਮੁੱਖ ਸੁਭਾਅ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਝਗੜਾਲੂ, ਵੱਢਖਾਊ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚਿੜਚਿੜਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੀਮਾਰੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਵੀ ਥੋੜਾ ਅਸਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਹੱਸ ਹੱਸ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਦਾ ਉਸਦਾ ਅਚਾਨਕ ਪਾਰਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਬੈਠੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉਹ ਝਪਟਾ ਜਿਹਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਮੀਜ਼ ਤੋਂ ਗਲੋਂ ਪਕੜ ਲੈਂਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਜੇ ਝਪਟੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਹਲੂਣਾ ਜਿਹਾ ਦੇ ਜਾਂਦੀ। ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਝਪਟਾ ਮਾਰਿਆ ਮਿਸਤਰੀ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖੀ ਪੋਲੀ ਜਹੀ ਪੱਗ ਲਹਿ ਕੇ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਪੱਗ ਲੱਥਣ ਦੇ ਪਾਪ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਪਲ ਉਹ ਪਗ ਚੁੱਕ ਕੇ ਗਊ ਵਰਗੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੱਗ ਲੱਥਣ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸੱਟੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਤਾਂ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਰਟਣਾ ਭਰੇ ਆਪਣੇ ਕਰੜ ਬਰੜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਥੱਪੜ ਮਾਰੇ ਪਰ ਫੇਰ ਉਹ ਗੁੱਸਾ ਪੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੁਰਗ ਕੌਰ ਵਿੱਡੋਂ ਨੇਕ ਔਰਤ ਹੈ ਉਹ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਪਿਓਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਬੀਮਾਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣਾ ਜਾਂ ਮਾਰਨਾ ਬੇ ਸਮਝੀ ਤੇ ਬੇਵਕੂਫੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜੇ ਕਦੇ ਉਹ ਅਬਾ ਤਬਾ ਬੋਲਦੀ, ਗਾਲ ਕੱਢਦੀ, ਝੱਗੇ ਜਾਂ ਪੱਗ ਵੱਲ ਝਪਟਾ ਮਾਰਦੀ, ਮਿਸਤਰੀ ਗੁੱਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਪਣਾ ਬਚਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਕੁਝ ਆਖੇ ਬਗੈਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਾ ਦਿੰਦਾ। ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਨਾ ਰਹੇ। ਉਹ ਸੁਖਾਲੀ ਨਿਕਲ ਸਕੇ। ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕੁੜੀ ਮੀਤੋ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਿਰ ਦਾ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਭ ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰਤਾਪ ਦੇ ਵਿਆਹੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਧੇਰੇ ਵਿੱਲੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਹਤ ਇੰਨੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਮੰਜੇ ਤੇ ਹੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਮਿਸਤਰੀ ਵੀ ਅਜੀਬ ਸੁਹਿਰਦ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਣ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਆਪ ਚੁੱਕਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਗੰਦੀ

ਹੋਈ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪ ਨੁਹਾਉਣ ਧਿਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਧੌਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਬੀਮਾਰ ਪਈ ਦੁਰਗ ਕੌਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ “ਮਿਸਤਰੀ ਰੱਬ ਕਰੇ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਬੀ ਤੈਨੂੰ ਲੱਗ ਜਾਬੇ।”

“ਹੈ ਕਮਲੀ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ! ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਥੋੜੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਹ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਜੋਗੀ ਬਥੇਰੀ ਐ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਲੈ ਕੇ ਸਿਰ ਮਾਰਨੀ। ਹੈ ਕਮਲੀ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਬੱਸ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਤੂੰ ਇੰਨੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਿਆ ਕਰ ਕਿ ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਲੰਮੀ ਹੋਬੇ। ਤੂੰ ਛੇਤੀ ਨੌਂ ਬਰ ਨੌਂ ਹੋ ਜਾਮੇਂ। ਮੈਂ ਬੀ ਹਰ ਬੇਲੇ ਏਹੋ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।” ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਖਾਲੀ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਝਾਕਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਟਿੱਕ ਟਿੱਕੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਈ ਕਈ ਦੇਰ ਨਿਰੰਤਰ ਝਾਕੀ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਝਪਕਦੇ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਤਰਸ ਭਰੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਹਾਨਭੂਤੀ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਆ ਜਾਂਦੇ।

ਉਸ ਦਿਨ ਦੁਰਗ ਕੌਰ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਢਿੱਲੀ ਸੀ। ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਚਿੱਤ ਭੈੜਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਛੋਟੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਮਸਾਲੇ ਵਾਲੀ ਵਧੀਆ ਜਹੀ ਚਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਪਿਆਵੇ। ਆਪਣੀ ਧੁਨ 'ਚ ਮਸਤ ਉਹ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤੇ ਚਾਹ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਲੈਚੀਆਂ ਨੂੰ ਚਕਲੇ ਤੇ ਬੇਲਣੇ ਨਾਲ ਚਿਥਿਆ ਤੇ ਚਾਹ ਪੱਤੀ ਨਾਲ ਪਤੀਲੇ 'ਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਣੀ ਉਬਲਣ ਲੱਗਾ। ਅੱਧਾ ਗਲਾਸ ਮੱਝ ਦਾ ਬਾਖੜਾ ਦੁੱਧ ਉਸ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਪਤੀਲਾ ਉਬਾਲੇ ਪਿਆ, ਚਾਹ ਦਾਨੀ ਨਾਲ ਚਾਹ ਪੁਣਕੇ ਪਿੱਤਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗਲਾਸ ਭਰ ਕੇ ਦੁਰਗ ਕੌਰ ਲਈ ਲੈ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਜ ਮਾਰ ਕੇ, ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਾਸ ਫੜਾਉਣ ਲੱਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਮਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੰਜੇ ਕੋਲ ਗਲਾਸ ਰੱਖਕੇ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਦੁਰਗ ਕੌਰ 'ਚ ਦੁਰਗ ਕੌਰ ਗਾਇਬ ਸੀ। ਦੁਰਗ ਕੌਰ 'ਚੋਂ ਦੁਰਗ ਨਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਬੁਝੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਉੱਥੇ ਠੰਢੀ ਸਵਾਹ ਪਈ ਸੀ।

ਮਿਸਤਰੀ ਉਸ ਦੇ ਮੰਜੇ ਦੀ ਹੀਂਹ ਤੇ ਬੈਠਾ ਉਸ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਪਕੜੀ ਬੁੱਧੂ ਜਿਹਾ ਬਣਿਆ ਉਸਦੇ ਸੁਕੱੜੇ ਜਹੇ ਖਾਲੀ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਕਦੇ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਚਾਹ ਤੇ ਗਲਾਸ ਵੱਲ ਬਿਟਬਿਟ ਝਾਕੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਕਰੇ, ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਕਾਰਨ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਇੱਕ ਧੀ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਲਏ ਸਨ। ਵੱਡਾ ਜੀਤਾ ਤੀਲਕਾ ਜਿਹੀ ਅਕਹਿਰੀ ਹੱਡੀ ਤੇ ਅਕਹਿਰੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪਾਧਾ ਹੌਲਾ ਤੇ ਪੱਤਰੀ ਭਾਰੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜੀਤਾ ਮਾਂ ਅਰਗਾ ਛੀਟਕਾ ਜਿਹਾ ਫੂਕ ਮਰਿਆਂ ਹਵਾ 'ਚ ਉੱਡਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਸੀਤੋ ਉਨੀ ਹੀ ਪਸਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬੱਸ ਉਠ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹਾਣੀ ਮੁੰਡੇ ਸੀਤੋ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇੜਦੇ ਤੇ ਛੇੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਹ ਆਖਦੇ: ਬਈ ਮਿਸਤਰੀ, ਚੰਗੀ ਬਹੂ ਲੱਭੀ। ਬਈ ਮੁੰਡਾ ਇਸ ਮੁੰਗਲੇ ਜਹੇ ਨੂੰ ਚਕਦਾ ਥਲਦਾ ਕਿਮੇਂ ਹੋਮੇਗਾ। ਐਡੀ ਭਾਰੀ ਸੈਅ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਿਮੇਂ ਕਰਦਾ ਹੋਮੇਗਾ? ਬਈ ਭਰਾਬਾ, ਅਸੀਂ ਤੇ ਤੇਰੇ ਤਾਂ ਹਰਾਨ ਆਂ।”

“ਭਰਾਬੋ ਜਿਸ ਬੇਲੇ ਆਦਮੀ ਤੀਮੀਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਉਸ ਬੇਲੇ ਉਸ ਬਿਚ ਬਾਹਰਲੀ ਹਬਾ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਬੇਲੇ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਹਨੂਮਾਨ ਆਂਗ ਪਹਾੜੀ ਬੀ ਹੱਥ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਤੀਮੀਂ ਐ। ਉਸ ਬੇਲੇ ਆਪੇ ਸਭ ਕੁਛ ਚੱਕ ਖੋਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸੁਣਦੇ ਜੀਤੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਾਣੀ ਠਹਾਕਾ ਮਾਰਕੇ ਹੱਸ ਪੈਂਦੇ। ਮੀਣਿਆਂ ਦਾ ਕੱਦੂ ਕਹਿੰਦਾ: ਤੀਮੀਂ ਕੋਲ ਜਾਣੋ ਪਹਿਲਾ ਮਾਸਾ ਜਿਹਾ ਘੁੱਟ ਲਾ ਲਿਆ ਕਰ ਜਾਂ ਦੋ ਕੁ ਪੱਤੇ ਮੱਲ ਕੇ ਪੀ ਲਿਆ ਕਰ। ਜਾਂ ਮਾਸਾ ਕੁ ਫੀਮ ਡੰਗ ਲਿਆ ਕਾਰ। ਬੜਾ ਫੈਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।”

ਬੋਦੂ ਅਮਲੀ ਆਖਦਾ: “ਓ ਜਾਰ ਬੰਗਿਆਂ ਦੀ ਸਹਿਸਣ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਬਸੀਰੋ, ਕਿਸੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਨੀ ਸੀ ਮੰਨਦੀ। ਅਸੀਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਪੋਸਤ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਧੇਰੀ।”

ਬੋਦੂ ਅਮਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੰਡੀਰ ਹੱਸ ਪੈਂਦੀ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ੁੱਗੜਾ ਆਖਦਾ: ਬਈ ਨਹੀਂ ਗੀਸਾਂ ਅਮਲੀ ਚਾਚੇ ਦੀਆਂ। ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚਾਚੇ ਬਰਗਾ ਹੋਵੇ।”

ਮੰਡੀਰ ਦਾ ਕੀ ਸੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਆਉਂਦਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦਾ। ਜੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮਾੜਕੂ ਜਿਹਾ ਹੀ ਪਰ ਮੰਡੀਰ ਦੀਆਂ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਉਸਦਾ ਵਹਿਮ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਮਨੋਗੁੰਝਲ ਜਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਇਕ ਦਿਨ ਇੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਟੁਲਦਾ ਉਹ ਬੋਦੂ ਅਮਲੀ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਚਾਚਾ ਆਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਮੰਨ ਲਵੇ। ਬੋਦੂ ਦੇ ਹਾਮੀ ਭਰਨ ਤੇ ਜੀਤੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਪਣਾ ਬਾਲ ਨਾਥ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਬੋਦੂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਚੀ ਸਾਂਦੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚਲਦੇ ਪੁਰਜੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਮੁੰਨੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਕ ਪੁਲੀਸ 'ਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਦੂਸਰਾ ਕਲਕੱਤੇ ਟਰੱਕਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੋਦੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੀਤਾ ਕੁਝ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਘੋਰ ਅਮਲੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪੱਤੇ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ 'ਚ ਬੈਠਦਾ ਉੱਠਦਾ ਦੇਖਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਜੀਤੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਪੀਣ ਬਾਰੇ ਧੂਸਕ ਲਗ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਉਸੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਟੱਬਰਦਾਰ ਤੇ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਦਾ ਪਿਓ ਵੀ ਹੈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਵੱਲ ਤਾਂ ਦੇਖੇ। ਪਰ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਜੀਤ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਜੀਵਨ 'ਚ ਉਸ ਲਈ ਪੱਤੇ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਨ। ਪੱਤੇ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਓ, ਪੱਤੇ ਹੀ ਟੱਬਰ ਟੀਰ, ਪੱਤੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਬਣ ਨਿਬੜੇ ਸਨ। ਸਮਝਾਉਣੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਿਸਤਰੀ ਉਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਛਿੱਤਰ ਪਤਾਣ ਵੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਸਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੜਦੀ ਲਹਿੰਦੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਮਿਸਤਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਛਿੱਤਰ ਪਤਾਣ ਹੋ ਕੇ ਖੱਕ ਗਿਆ ਉਸ ਨੇ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਦੂਸਰੀ ਗਲੀ 'ਚ ਦੋ ਖਾਨੇ ਛੱਤ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਉਸਦਾ ਨਾ ਸਹੀ, ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦਾ ਤਾਂ ਭਾਰ ਚੁੱਕੇ। ਟੱਬਰ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਟੱਬਰ ਤੋਂ ਕਿੱਥੇ ਦੌੜੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ। ਜੁਦਾ ਹੋ ਕੇ ਤਾਂ ਕਰੇਗਾ ਹੀ। ਆਖਰ ਏਸ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੁੜ੍ਹ ਕੁੜ੍ਹ ਕੇ

ਉਹ ਆਪਣਾ ਚੈਨ ਕਿਉਂ ਭੰਗ ਕਰੇ।

ਸੀਤੋਂ ਹੱਡਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਮੋਕਲੀ, ਕੱਦ ਦੀ ਉੱਚੀ ਲੰਮੀ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਭਾਰੀ ਸੀ। ਸਾਂਝੇ ਟੱਬਰ 'ਚ ਛੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਤਾਂ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਮਲੀ ਜੀਤੇ ਦੇ ਚਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਪੈ ਕੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਗਲੀ ਵਾਲੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜੁਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀ ਸੀਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਜੁਦਾ ਹੋ ਕੇ ਫਿਕਰ ਨਾਲ ਕੁਝ ਦਿਨ ਤਾਂ ਜੀਤਾ ਜੀ ਲਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਤਰਖਾਣਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਰਾਜਗਿਰੀ ਦੀਆਂ ਦਿਹਾੜੀਆਂ ਵੀ ਲਾ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਵੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਘੱਟਦੀ ਗਈ ਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵੱਲ ਦੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਚੱਕਰ ਘਟਦੇ ਗਏ।

ਉਧਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੁਦੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੀਤੋਂ ਦੀ ਲਾਮ ਹੋਰ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਇਕ ਤਵੀਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਔਟੀ ਸੱਟੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਮਲੀ ਬਣਕੇ ਜੀਤਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਗਿਆ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੀ ਸੀ। ਜੁਦੀ ਹੋ ਕੇ ਸੀਤੋਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਵੀ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਮੂੰਹ ਮਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਗੱਲ ਸੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਸੀ। ਜਵਾਨੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਅੰਨਾ ਅੱਥਰਾ ਅੱਖੜ ਜਿਹਾ ਝੱਖੜ ਹੈ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਇਸ ਝੱਖੜ ਦਾ ਝੁਕਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਇਸਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਜੇ ਪੇਕੇ ਪਿੰਡ ਤਵੀਤੀਆਂ ਵਾਲਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਕੈਂਠੇ ਵਾਲੇ ਗੱਭਰੂਟ ਨੇ, ਸੀਤੋਂ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਗੋੜੇ ਕੱਢਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਪੱਤੇ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਅਮਲੀ ਢਾਣੇ ਜਿੰਨੇ ਗੁਪਤਚਰ ਤੇ ਸੂਹੀਏ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਉਨੇ ਸ਼ੱਟਲੀ ਤੇ ਫਲਾਤੂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੀਤੋਂ ਦੇ ਨਵਿਆਂ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅਮਲੀ ਟੋਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸੂਹ ਲੱਗ ਗਈ। ਤੁਰਦੀ ਤੁਰਦੀ ਗੱਲ ਜੀਤੇ ਤੱਕ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਆਨੀ ਬਹਾਨੀ ਉਸਨੂੰ ਵੱਢੂ ਖਾਊਂ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕੁੱਟਣਾ ਮਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਸੀਤੋਂ ਜੋ ਮੱਝ ਵਾਂਗ ਪਸਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਉਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੀ ਖੁਰਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਨਾਲ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾਰ ਸਾਂਢ ਹੋ ਗਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਚੁਕਦਾ ਉਹ ਉਸਦੀਆਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਜਹੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਹੀ ਫੜ ਲੈਂਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਚੱਲਣ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬੇਵੱਸ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਉਹ ਨਿਪੁੰਸਕਾਂ ਵਾਂਗ ਉਲਰਦਾ, ਝਈਆਂ ਜਹੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹਫ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਚ ਭਾਬੀ ਦੇਵਰ ਦਾ ਖਾਸ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਸੀਤੋਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਤਾਪਾ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਘਰ 'ਚ ਇਕੱਲੇ ਸੀ। ਸੀਤੋਂ ਦੀ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਤੇ ਫਿਣਸੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀ। ਤਾਪੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਨੇ ਉਸਨੇ ਸਲਵਾਰ ਦਾ ਪਹੁੰਚਾ ਉਪਰ ਸਰਕਾ ਕੇ ਫਿਣਸੀਆਂ ਦੇਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਲ ਮੂੰਹ ਤਾਪੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਤੇ ਉਹ ਤਾਪੇ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਉਹ ਗਿਣਕੇ ਦੱਸੇ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਫਿਣਸੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹਨ। ਭੋਲੇ ਭਾ ਤਾਪੇ ਨੇ ਫਿਣਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਨੌਂ-ਦਸ-ਗਿਆਰਾਂ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤਾਪਾ ਗਿਣਤੀ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ਸਲਵਾਰ ਦਾ ਪਹੁੰਚਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਪਰ ਵੱਲ ਸਰਕਦਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਲਵਾਰ ਸਰਕਦੀ

ਸਰਕਦੀ ਗੋਡਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਫਿਰ ਪੱਟਾਂ ਤੱਕ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਪੱਟ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ। ਪੱਟ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਘੁਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪੋਲਾ ਜਿਹਾ ਮਾਸ ਉਸਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਕੰਬ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਘਬਰਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਝੁਣਝੁਣੀ ਜਹੀ ਆਈ ਤੇ ਫਿਰ ਫਿਣਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਇੱਕ ਪਲ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਘਬਰਾਇਆ, ਸੁੰਨ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਪੱਥਰ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਪਲ ਉਸਨੇ ਸੀਤੋ ਵੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭਾਬੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਕੋਈ ਭੈਣ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਛੁਡਕਿਆ ਤੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਬਾਹਰ ਗਲੀ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਏਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਦੇ ਸੀਤੋ ਲਾਗੇ ਨਾ ਆਇਆ। ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਨੱਨਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਸੀਤੋ ਦਾ ਦੂਜੀ ਗਲੀ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਪਹਾੜੇ ਦੇ ਪੁੱਤੇ ਬਚਨੇ ਨਾਲ ਅੱਖ ਮਟੱਕਾ ਲੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਦਾ ਕੱਦ ਭਲਵਾਨਾਂ ਵਰਗਾ, ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ, ਨੱਕ ਥੋੜਾ ਫੀਨਾ, ਦਾੜ੍ਹੀ ਕੱਟੀ ਹੋਈ, ਤੇ ਮੂੰਹ ਬਘਿਆੜ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਗਲ 'ਚ ਉਸ ਦੇ ਨਕਲੀ ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੈਂਠਾ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਐਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਦਾ ਪਿਓ ਵੀ ਵੈਲੀ ਸੀ। ਮਰਨੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਵੀ ਲਗਪਗ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਿਲੇ ਲਾ ਛੱਡੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਚਾਰ ਕਨਾਲ ਹੀ ਬਚਦੀ ਸੀ। ਕੰਮ ਕਾਰ ਉਹ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਾਰਟੀਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ 'ਚ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਆਮ ਉਲਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਚਨਾ ਉਸਦੇ ਤੀਸਰੇ ਵਿਆਹੋਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਤੀਵੀਂ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਸਰੀ ਉਹ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲੋਂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡੋਂ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਛੇਆਂ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਤੀਵੀਂ ਫੇਰ ਦੌੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰੋਂ ਅੱਗੇ ਰਿਹਾਣੇ ਭੂੰਗੇ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ। ਬੜੇ ਯਤਨਾਂ ਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਤੀਜੀ ਔਰਤ ਪਹਾੜੋਂ ਚਿੰਤਪੁਰਨੀ ਤੋਂ ਅੱਗਿਓਂ ਕਾਂਗੜੇ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਹਾੜ ਦਾ ਪੁੱਤ, ਦੂਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਥੋੜ੍ਹੀ, ਤੀਜੇ ਵਿਹਲਾ ਵਧੀਕੜੇ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਹ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਛੜਾ ਮਲੰਗ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਟੱਲ ਖੁੜਕਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਚਨੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਦੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਦੋਂ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਪਏ ਆਪਣੇ ਤੌੜ 'ਚ ਦੋ ਖਾਨੇ ਛੱਤ ਕੇ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਜੁਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਹਲਾ ਬਚਨਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਰੋਂ ਦਾ ਤੇਲ ਲਾ ਕੇ ਮੋਰਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪੱਟਾਂ ਨੂੰ ਲਸਕਾਈ ਰੱਖਦਾ ਜਾਂ ਸੁਰਮੇ ਕੈਂਚੀ ਤੇ ਮੋਚਨੇ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਵਾਂਗ ਤਿੱਖੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਸੁਰਮੇ ਦੀ ਧਾਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਚੜਾਈ ਰੱਖਦਾ। ਉਹ ਗਲਬੀਨੀ ਵਾਲਾ ਪਾਪਲੀਨ ਦਾ ਭਲਵਾਨਾਂ ਵਰਗਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕੁਰਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਤੇ ਲੱਠੇ ਦਾ ਛੱਡਵਾਂ ਚਾਦਰਾ ਲਗਾਉਂਦਾ। ਬੂਹੇ 'ਚ ਖਲੋਤੀ ਜਾਂ ਗਲੀ 'ਚ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਵੇਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਠੱਪੇ ਵਾਲਾ ਸਰਕਾਰੀ ਸਾਨੂ ਹੋਵੇ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਕਣਕ ਚਰਕੇ, ਢੁਠ ਉਲਾਰਦਾ, ਸਿੰਝਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਪੁਟਦਾ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਬੜਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕਾਲੀ ਤੇ ਅਕਹਿ ਅਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਲਗਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲਾ ਭੁੱਖਾ ਤਿਹਾਇਆ ਅੱਖੜ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਤਾਂ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋ ਮੇਲਾ ਢੁਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਭੇੜ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਬਚਨੇ ਤੇ ਸੀਤੋ ਦੀ ਅੱਟੀ ਸੱਟੀ ਰਲ ਗਈ। ਸੀਤੋ ਨੇ ਬਚਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲਈ। ਕੁਝ ਲੈਣ ਦੇਣ ਬਹਾਨੇ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ

ਵੜੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੀਤੋ ਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜੀਤੇ ਅਮਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੂਹ ਲੱਗ ਗਈ। ਪਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ 'ਚ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸਗੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਕੜ ਕੇ ਸੀਤੋ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਰੋਅਬ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਖੁੱਲਮ-ਖੁੱਲਾ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।

ਤਾਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਦੇ ਚਾਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਤੇ ਕਾਠੀ ਪਾ ਲਵੇ ਤੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਘਰ ਰੱਖ ਲਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਾਹਰ ਖੱਜਲ ਹੋਣੋਂ ਬਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਬੜੇ ਭਾਈ ਜੀਤੇ ਵੱਲ ਗਿਆ, ਉਸਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੱਲ ਗਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੜੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਧੁੰਹ ਨਹੀਂ ਕਮਾ ਸਕਦਾ। ਉਸਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਖੇਲ ਸਕਦਾ। ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤਾਂ ਪਿਓ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਕਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ, ਘੋਰ ਪਾਪ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਅਜੇ ਆਪ ਵੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਫੰਗੂ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਤੇ ਸ਼ੱਕੀ ਤੇ ਦਾਗੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਕਿਤੇ ਇਹ ਰੌਲਾ ਨਾਲ ਪੈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਸਨੇ ਭਰਜਾਈ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਕ ਹੋਣੋਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਦੇ ਸੋਚਦੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਨਾਲ ਗੰਢ ਤੁੱਪ ਕਰਕੇ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖੂਹ 'ਚ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਫੇਰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਰਾ ਦਾ ਘਰ ਉੱਜੜ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਿੱਛੋਂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਾਂਭੇਗਾ। ਅਮਲੀ ਦਾ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ। ਹੋਰ ਆਹਰ ਪਾਹਰ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ-ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਸੀਤੋ ਬਾਹਰ ਖੇਹ ਖਾਂਦੀ ਖਾਈ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ। ਬਦਕਾਰ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੱਭਣ 'ਚ ਉਸਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ।

ਸਾਲ ਕੁ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਰਾਤ ਜੀਤਾ ਆਮ ਵਾਂਗ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਸੁੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਮ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਉੱਠਣ ਵਾਂਗ ਨਾ ਉੱਠਿਆ। ਮੰਜ ਤੇ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਸੀਤੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਖੋਰੇ ਰਾਤੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੱਤੇ ਪੀ ਲਏ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਸੌ ਮੀਲ ਦੀ ਸਪੀਡ ਵਾਲਾ ਚਾਹ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗਲਾਸ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਦੋ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰੀਆਂ, ਉਸਨੂੰ ਹਿਲਾਇਆ ਜੁਲਾਇਆ ਵੀ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਹਿਲਦਾ ਸੀ ਨਾ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਬਸ ਸ਼ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਸਪਾਲ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੂੰਹ ਲਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਚਿੱਟੇ ਡੇਲੇ ਨਿਕਲੇ ਦਿਸਦੇ ਸੀ ਤੇ ਹੜਬਾਂ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਉਸਤੋਂ ਸੂਗ ਖਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਜ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਲੱਗਾ। ਉਸਨੇ ਚਾਦਰ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਝੱਟਪੱਟ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਸੁਣਕੇ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਲੋਕ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਜੀਤੇ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਦੌੜੇ। ਜੀਤੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਜੀਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਨੁਮਾਨ ਸਨ। ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਤਰਖਾਣ ਨੂੰ ਅਮਲ ਨੇ ਸੁੱਟ ਲਿਆ। ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਅਮਲ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਲੈਂਦਾ। ਇਹ ਫੰਘ ਜਿਹਾ ਕੀਹਦਾ ਪਾਣੀ ਹਾਰ ਸੀ।

ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਪੱਤੇ ਪੀਣ ਨਾਲ ਮਾਵਾ ਵੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਮਰਿਆ। ਕੋਈ ਆਖਦਾ “ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਝੂਠੀ। ਪੱਤਿਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਦੇ ਅਮਲੀ ਮਰੇ। ਇਹ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਰੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮੁੜ ਕੇ ਜੀ ਪੈਂਦੇ। ਦੇਖੋ ਨੀ ਕਦੇ ਅਮਲੀ ਜਦੋਂ ਪੱਤੇ ਨਾਲ ਪੀਤੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਨਾ ਛੱਕੀ ਹੋਵੇ ਮਰਨੇ ਆਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ। ਢਿੱਡਾਂ 'ਚ ਅਮਨੀਸ਼ਨ ਪਾ ਦਿਓ ਅਮਲੀ ਮਰੇ ਮਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਘੋੜੇ ਆਂਗ ਦੌੜਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ।”

“ਨਹੀਂ ਓ ਨਹੀਂ, ਬੁਆਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕਿਆਫੇ ਗਲਤ ਆ। ਅਮਲੀ ਨਸ਼ੇ 'ਚ ਹੋਣਾ। ਤਖਾਣੀ ਨੇ ਦਾਲ ਪਾਣੀ 'ਚ ਕੁਝ ਘੋਲ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਣਾ। ਉਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬੰਨੇ ਹੋਇਆ।” ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਣਾ ਦਲੀਲ ਦੁੜਾਉਂਦਾ।

ਅਗਲੇ ਦਸ ਦਿਨ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਮਕਾਣਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਘਰ 'ਚ ਪਿੱਟ ਸਿਆਪਾ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਨੈਣਾ ਮਰਾਸਣਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਪ੍ਰੋਡ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਂਗ ਪਿਟਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਮਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਖੁੱਲਾ ਪਾਠ ਰਖਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੁਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰੇਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਕੁ ਵਜੇ ਉਸਦਾ ਭੋਗ ਪੁਆ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਾਗ ਦੇਣ ਤੋਂ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਅਸਤ ਚੁਗ ਕੇ ਕੋਰੇ ਕੱਪੜੇ ਲੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਲਏ ਗਏ ਸਨ। ਭੋਗ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਬੁੱਢਾ ਮਿਸਤਰੀ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਬ ਜਾ ਕੇ ਪਾਤਾਲਪੁਰੀ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ 'ਚ ਪਾ ਆਇਆ ਸੀ।

ਜੀਤੇ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਕਿਹਾ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵਾਪਸ ਆਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਟਾਲਮ ਟੋਲ ਲਾਈ ਰੱਖੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਜੀਤੇ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਘਰ 'ਚ ਖਾਣ ਲਈ ਵੀ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਬੁੱਤੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕਰਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਬੁੱਤੀ ਨਾ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਨਾ ਹੀ ਪੇਕੇ ਘਰ। ਜੀਤੇ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਬਚਨੇ ਲਈ ਸੁਰਗਾਂ ਦਾ ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਅੰਦਰ ਵੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਤਾਪਾ, ਜੀਤੇ ਦੇ ਮਰਨੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਵੜਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਥੋਂ ਯਤਨ ਕਰਕੇ

ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵੱਲ ਖਿਸਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿੱਛੇ ਵੱਡੇ ਘਰ ਵੱਡਾ ਮਿਸਤਰੀ ਤੇ ਉਸਦੀ ਛੋਟੀ ਨੂੰਹ ਤਾਪੇ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਜਸਵੰਤੋ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਇਕ ਜਸਵੰਤੋ ਦੀ ਕੁਛੜਲੀ ਕੁੜੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਮਕਾਨ 'ਚ ਜੁਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤਾਪੇ ਨੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਜਸਵੰਤੋ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਲਹੌਰ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਨੇ ਜਸਵੰਤੋ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਤਾਪੇ ਨੇ ਜਸਵੰਤੋ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਫੇਰ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੋਊ ਉੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾ ਲਵੇਗਾ।

ਮਿਸਤਰੀ ਹੁਣ ਅੱਸੀਆਂ ਨੂੰ ਢੁੱਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਤੇ ਦਾ ਅਮਲੀਪੁਣਾ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦੀ

ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਬੜੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ। ਕੁਝ ਕੁ ਹੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਦਿਸਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਸਣਾ ਵੀ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸੁਣਨਾ ਵੀ। ਤਾਪੇ ਨੇ ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ਤ ਲਿਖ ਲਿਖ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕੰਮ ਛੱਡਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਮੰਜੀ ਜੋਗਾ ਜਾਂ ਬੈਠਾ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਮੱਖੀਆਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਢੱਕ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕਲ੍ਹ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ।

ਸੀਤੋ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੀਤੋ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਸੀਤੋ ਪਹਾੜੋਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਖੁੱਲਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਲੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਝੀਉਰੀ ਹੱਥ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸੁਨੇਹੇ ਭਿਜਵਾਏ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਾਲੇ ਠੀਕ ਕਰੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਤੇ ਧੀ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੇ। ਉਹ ਵੀ ਬੋੜੀ ਬਹੁਤ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਤਾਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹੇਗਾ। ਧੀ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਤਾਪਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਾਲੇ ਠੀਕ ਨਾ ਕੀਤੇ, ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾ ਬਦਲੇ ਤਾਂ ਜੀਤੋ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ ਜਿਹੜਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਤੋਂ ਬੇਦਖਲ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸੌਹਰੇ ਦੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦਾ ਸੀਤੋ ਤੇ ਅਸਰ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ਉਸਦੇ ਸਨੇਹੇ ਮਿਲਦੇ ਉਹ ਬੋਰੀਆਂ ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਬੈਠੀ। ਜਦੋਂ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੁਪਹਿਰੇ ਮਿਸਤਰੀ ਲਈ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਤਾਂ ਸੀਤੋ ਬਾਰੇ ਖ਼ਬਰ ਉਸਨੇ ਉਚੀ ਸਾਰੀ ਬੋਲ ਕੇ ਸੌਹਰੇ ਦੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਪਾਈ। ਹਾਲੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਬੁਰਕੀ ਹੀ ਤੋੜੀ ਸੀ। ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਦੀ ਅਣਚਿੱਥੀ ਮੂੰਹ ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਡਿੱਗ ਪਈ।

“ਬਾਲੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾ, ਪੁੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਨੀ” ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਅਤੀ ਦੁਖੀ ਅਵਸਥਾ 'ਚ ਕੰਬਦੀ ਬਿੜਕਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ। ਜਸਵੰਤੋ ਨੇ ਬਥੇਰਾ ਮਿੰਨਤ ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸਨੇ ਦੂਸਰੀ ਬੁਰਕੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੱਕ ਨਾ ਲਾਇਆ। ਰੋਟੀ ਬਿਨਾਂ ਖਾਧਿਆਂ ਹੀ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀ। ਜਸਵੰਤੋ ਬੜਾ ਪਛੁਤਾਈ। ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੱਸਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਸੀਤੋ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੌਲ ਦਿਲ ਲਾ ਲਿਆ।

ਪਹਾੜੋ ਦਾ ਬਚਨਾ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਤਰਖਾਣ ਜੀਤੋ ਦੀ ਕੜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਮੂਜ਼ਬ ਇਹ ਹਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉਹ ਕੁੜੀ ਜੀਤੋ ਤਰਖਾਣ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਉਸਨੂੰ ਪਿੱਛਲੇ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਗੀ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਤਰਖਾਣ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਪਾਲੇ, ਵੱਡੀ ਕਰੇ ਤੇ ਵਿਆਹੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਧੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੰਮੀ ਦੀ, ਉਹ ਏਸ ਟੰਟੇ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਘਰ ਆਈ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ

ਤਿਆਰ ਹੈ ਪਰ ਜੀਤੇ ਤਰਖਾਣ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਬਿੱਲੇ ਲਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਛੇਤੀਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਲੱਭਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਠੌਰ ਬਚਨੇ ਦੀ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਨਵੀਂ ਸੁਹਾਗਣ ਹੋਈ ਰੰਡੀ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚੋਂ ਮਾਸ ਦਾ ਬੁਰਕ ਜਿਹਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

“ਹੈਂ ਮੇਰਾ ਯਾਰ ਬਚਨਾ, ਮੇਰੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜੰਮੀ ਧੀ ਦਾ ਵੈਰੀ?” ਛਿਣ ਦੀ ਛਿਣ ਉਹ ਸਕਤੇ ਜਹੇ 'ਚ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਾ-ਵਰੋਲਾ ਜਿਹਾ ਉਠਿਆ ਕਿ ਬਘਿਆੜ ਵਰਗੇ ਬੇਰਿਹਮ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਉਹ ਅਪਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰ ਹੀ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇ ਉੱਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਘਰ ਦਰਾਣੀ ਜਸਵੰਤੋਂ ਕੋਲ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਉੱਥੇ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦਾ ਘਾਟਾ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਕਿੰਨੇ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਘਾਟ ਹੈ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਉਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਆਦਮੀ ਲੱਭ ਲਵੇਗੀ। ਬੇਰਿਹਮ ਤੇ ਕਮੀਨੇ ਬਚਨੇ ਨਾਲੋਂ ਕੀ ਬੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਜੋ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਢਿੱਡ ਦੀ ਆਂਦਰ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਜਾਨ ਦਾ ਵੈਰੀ ਹੈ। ਐਹੋ ਜਹੇ ਬੇਕਿਰਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਭੱਠੀ 'ਚ ਪਾਉਣਾ। ਪਰ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਮਨ! ਇਹ ਤਾਂ ਛਿਣ ਇਕ ਭਾਵੁਕ ਲਹਿਰ, ਇੱਕ ਭਾਵੁਕ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸੀ। ਉਹ ਫੇਰ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵੱਲ ਸਰਕਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਪਿਛਲੇ ਘਰ ਵੀ ਹੁਣ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਐਹ ਕਾਰਾ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵੀ ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਕੌਣ ਝਾਲੂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁੱਢਾ ਮਿਸਤਰੀ ਤਾਂ ਆਪ ਮਰਨ ਕੰਢੇ ਸੀ। ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਬਚਨਾ ਵੀ ਉਸਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ। ਡੁਸਕੂੰ ਡੁਸਕੂੰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਤੋ ਨੇ ਸੌਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਤ ਹਾਂ ਕਰ ਹੀ ਦਿੱਤੀ? ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਪੀਤੀ ਉਸ ਦੇ ਪੱਟਾਂ 'ਚ ਘੂਕ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ।

ਸੱਤ

ਕਿੱਸਾ ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ

(ਜੋ ਫਿਲਮ, ਨਾਟਕ, ਨਾਵਲ ਆਦਿ ਸਭਨਾਂ 'ਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ)

ਕਿੱਸਾ.....

ਅਲਫ ਲੈਲਾ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਸੀ

ਫੇਰ ਕਈ ਮੋੜ ਘੋੜ ਕਟਦਾ

ਅੰਤ ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ

ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ ਪਿੰਜਰਾ

ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰਾ ਲਗਦਾ

ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇੱਕ ਭਰਮ

ਇੱਕ ਛਲਾਵਾ

ਪਰਦਾ ਤੇ ਪਰਛਾਵਾਂ ਹੈ

ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਹੈ

ਲਹੌਰ ਲਵ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ

ਕਸੂਰ ਕੁਸ਼ ਨੇ

ਅੰਬਰਸਰੀ ਇਤਹਾਸ ਵੀ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਛਲ ਛਲ ਕਰਦਾ

ਇਹ ਵੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਜਾਲ ਚੋਂ ਹਰਾ ਕਚੂਰ ਪੰਛੀ ਬਣਕੇ ਉਛੁਦਾ ਸੌਨ ਮੰਦਰ ਦੇ ਕਲਸਾਂ ਤੇ ਪਰ ਖਲਾਰਦਾ ਕਬੂਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਖਾਂ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ

ਜਲੰਧਰ ਜਲੰਧਰ ਖਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਬੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਘੁਛਤਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਚ ਬੀਜੇ ਹੋਣਗੇ।

ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ

ਫਿਲਮ ਵੀ ਹੈ,

ਨਾਵਲ ਵੀ ਹੈ,

ਨਾਟਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਹੈ

ਗੱਲ ਕੀ

ਲਗੜ ਬਗੜ ਲਈ ਕੁਛ ਹੈ

ਇਹ ਬੰਗਿਆ ਨੇੜੇ ਜੰਮਦਾ ਪਲਦਾ

ਸਵੇਰੇ ਸਾਝਰੇ ਗੱਡੀ ਫੜਕੇ ਫਗਵਾੜਿਓਂ ਜਲੰਧਰ

ਅੰਬਰਸਰੋਂ ਲਹੌਰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਲਹੌਰ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੈਰਿਸ ਹੈ

ਜਿੱਥੇ ਮਕਾਨ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ

ਸੜਕਾਂ

ਰਬੜ ਦੇ ਟੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ

ਆਦਮਪੁਰ, ਫਗਵਾੜਾ

ਮਾਹਿਲਪੁਰ

ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ

ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਰੇ

ਕਿਸ ਮਹੀਨੇ, ਕਿਸ ਬਿੱਤ ਵਾਰ ਜੰਮੇ

ਲਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਜੰਮਦਾ ਹੈ।

ਜੰਮਣੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ

(ਜਦੋਂ ਹਾਲੇ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ)

ਜੰਮਣ ਵਾਲੇ ਜੀ ਨੂੰ

ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਪਨਾ ਲਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ

ਭਾਰਤੀ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਕੀ ਪਿਆ

ਜਿਧਰ ਝਾਕੋ

ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਬੇਕਾਰੀ ਕੰਗਾਲੀ ਦੀ

ਭੰਗ ਭੁੱਜਦੀ ਹੈ

ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੰਦਹਾਲੀ

ਮੋਇਆ ਵਰਗੇ ਜੀਉਂਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਚੋਂ

ਕਰਤਬ ਪਾਲਣਾ ਸਮਝ ਕੇ ਅਸਤ ਚੁਗਦੀ ਹੈ

ਹਰ ਪਾਸੇ ਲਹੂ ਮੁੜਕਾ ਪਸੀਨਾ

ਖੱਦਰ ਖਾਸੇ ਦੇ ਬਿਗੜਿਆਂ ਉਹਲੇ ਬਦਬੋ ਦੇ ਭਬਕੇ

ਪੋਹ ਮਾਘੀ ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਲਤਾੜੇ ਜਾਂਦੇ।

ਪਰ ਫੇਰ ਕਰਖਾਨਿਆਂ 'ਚ,

ਨੋਟਾਂ ਥਾਂ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸੇਕ ਉਗਦੇ

ਅਹਿਰਨ ਅੱਡੇ

ਕੌਡਾ ਧੂੰਆਂ ਤੇ ਅੱਗ ਉਗਲਦੇ

ਜਲੇ ਹੋਏ ਲੋਹੇ ਦੇ ਧੂੰਏ ਨਾਲ

ਮੰਜੇ ਪੀਹੜੀਆਂ ਠੋਕਦੇ ਲੋਕ

ਲਛਮਣ ਜਤੀ ਵਾਂਗ ਮੂਰਛਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ

ਮੂਰਛਤ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ

ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ

ਦਾਰੂ ਦਰਮਲ ਕਰਵਾਣਾ ਪੈਂਦਾ।

ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਦੀ

ਤਾਂ ਮਰੀਜ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਚਲਦੀ

ਬਿਗਿਆਂ ਤੋਂ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਕੇ

ਜਲੰਧਰ ਰਾਹੀਂ ਲਹੌਰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ।

ਤੇ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਭੁੱਖੀ ਬਿਆਈ

ਕਾਲੇ ਕਾਵਾਂ ਵਾਂਗ

ਵਿਚਾਰੀ ਲਹੌਰ ਦੇ ਉੱਚੇ ਬੁਰਜਾਂ ਦੁਆਲੇ

ਮੰਡਰਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਰਾਹ ਵਿਚ ਉਹ ਅੰਬਰਸਰੀ ਸੋਨ ਕਲਸਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦਾ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਦੂਰੋਂ ਰੇਲ ਦੇ ਡੱਬੇ ਚੋਂ ਦੇਖਦਾ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟੀ ਦਰਸ਼ਣ ਲਈ ਤਾਂਘਦਾ ਵੀ ਹੈ

ਪਰ ਵੁਸ ਦੀ ਅਸਲ ਬਿਰਤੀ

ਲਹੌਰ ਦੇ ਸਫੇਦ ਬੁਰਜਾਂ ਦੇ ਉਹਲੇ ਲੁਕੀ

ਗੰਦਮੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ

ਉਸਦੇ ਅੰਰਹ ਕਰਣ 'ਚ

ਗੁਰੂ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨਹੀਂ

ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰ ਤੇ

ਪੱਖਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਕੁਬੇਰ ਦੇਵਤਾ ਹੁੰਦਾ

ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ ਦੀ ਏਸ ਕਥੌਲੀ 'ਚ

ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਬੰਗੀਂ ਬੈਠਾ ਹੁੰਦਾ

ਕਬੇਰ ਕਸੂਰ ਨੇੜੇ ਲਹੌਰ

ਪਰ ਇਹ ਲਹੌਰ ਨਾਲ ਹੀ

ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ

ਰੋਬਟੀ ਫਿਰਕੀ ਵਾਂਗ

ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਟਲ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ

ਇਥੇ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ

ਕੇਵਲ ਲੱਕੜ ਲੋਹੇ ਦਾ

ਬੇਰੂਹਾ ਮਖੌਟਾ ਨਹੀਂ

ਹੱਥੀਂ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੀਵਤ ਦੇਵਤਾ ਹੈ
ਮੁਫਤ ਦਾ ਥਿਐਲੇ ਦਾ ਕੜਾਹ ਖਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ
ਸਗੋਂ ਹੱਥੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨੂੰ
ਤੇਸੇ ਥੋੜੇ ਗੁਰਮਾਲੇ ਲੈ ਕੇ
ਲਹੌਰ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ।
ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਕੁਬੇਰ
ਕਦੇ ਨਾਲ ਘੋੜਾ ਬਣਕੇ
ਗਲੀਆਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ
ਕਦੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਲਟਕਦਾ
ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਟੱਲ ਖੜਕਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ
ਘੰਟਾ ਘਰ ਦੇ ਟੇਢੇ ਮੇਢੇ ਚੌਕ 'ਚ
ਸੋਨੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬਣ ਕੇ ਲਟਕਦਾ ਸਮਾਂ
ਬਾਹਾਂ ਨਾਲ ਉੱਗੇ ਹੱਥਾਂ ਲਏ ਅਪਹੁੰਚ ਹੁੰਦਾ
ਇਸੇ ਲਈ ਉੱਪਰ ਉੱਠੇ ਹੱਥ
ਹਵਾ 'ਚ ਲਟਕਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ
ਖਲਾਈ ਖੋਲ 'ਚ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ
ਪਰ ਜਦੋਂ
ਹਵਾ 'ਚ ਉਡਕੇ ਹੱਥ
ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਛੋਂਹਦੇ
ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਥਾਂ ਕਾਮਦੀ ਵਾਪਰਦੀ
ਤੇ ਹਿੰਦਦਿਆਂ ਓਹਲੇ ਲੁਕਿਆ ਸਮਾਂ

ਕਾਵਿ ਕਥਾ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ

ਬੰਗਿਆਂ ਤੋਂ ਲਹੌਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ

ਲਹੌਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ

ਸਮਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ

ਲਹੌਰ ਦਿੱਲੀ ਵਲ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਤਾਪਾ ਤੇ ਸੁੱਖਾ

ਤੌਤਾ ਮੈਨਾ ਦੇ

ਕਥਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ

ਬੇਰੰਗੇ ਢਾਂਚੇ 'ਚ ਰੰਗ ਭਰਨ ਲਈ

ਪੂੰਏ ਨਾਲ ਪੁਆਂਖੇ ਮਕਾਨਾਂ 'ਚ ਕਲੀ ਕਰਨ ਲਈ

ਪੁੰਨੀ ਹੇਠ ਦੱਬੀ ਕਸਤੂਰੀ ਲੱਭਦੇ

ਲਾਹੌਰ ਤੱਕ ਹਰ ਪਾਸੇ

ਤਪੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ

ਉਹ ਤਿਹਾਹੇ ਹਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਦੋੜੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ

ਹਵਾ ਖੋਰੀ ਲਈ

ਉਹ ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਵੀ ਜਾਂਦੇ

ਗੁੰਮਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਹਵਾ ਵੀ ਖਾਂਦੇ ਨੇ

ਉਹ ਕਿਲਿਆਂ 'ਚ ਜਾਂਦੇ, ਕਬਰਾਂ 'ਚ ਵੀ ਜਾਂਦੇ

ਮਸੀਤਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਚ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ

ਪਿੰਡ

ਗਭਰੂਟਾਂ ਦੀ ਜੁੰਡਲੀ 'ਚ

ਲਹੌਰੀ ਔਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਚੋਂ

ਜੋ ਲਾਲ ਪੀਲੇ ਖੰਡ ਉਡਦੇ ਸੀ
ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਰਾਂ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕਾਵਾਂ ਵਾਂਗ
ਸਿਰ 'ਚ ਠੰਗੇ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖ ਲਏ ਸਨ
ਜੇ ਭਟਕਣ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਗੋ ਤੇ ਭਾਗ ਬੇਗਮ ਹੈ
ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਗ ਮਲ
ਤੇ ਭਾਗ ਖਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ
ਕਾਵਿ ਕਥਾ ਕਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ
ਕਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਲੜਖੜਾ ਜਾਂਦੀ
ਮਨੁੱਖ ਦਿਲ
ਨਾ ਲੋਹਾ ਹੈ ਨਾ ਲੱਕੜ, ਨਾ ਪੱਥਰ
ਇਹ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਪਈ ਪਾਰੇ ਦੀ ਛਲੀ ਹੈ
ਤੇ ਡਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਚੁਫੇਰੇ ਦੌੜਨਾ ਹੁੰਦਾ
ਜੇ ਸੂਰਜ ਚਮਕਣ ਲਈ ਬਣਿਆ
ਤਾਂ ਪਾਰਾ ਭਟਕਣ ਲਈ ਬਣਿਆ
ਕਈ ਲੋਕ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਪਾਰਾ ਏ
ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਿਮਟੇ ਨਾਲ ਚੁੱਕ ਕੇ
ਭੁੱਖ ਮੇਚੂ ਯੰਤਰ ਦੀ ਨਲਪੀ 'ਚ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ
ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਜਿਸਮਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਮਾਪਣ ਵਾਲਾ
ਯੰਤਰ ਅਖਵਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਨੇ

ਤੇ ਫੇਰ ਵਿਚਾਰੇ

ਦੌੜਦੇ ਦੌੜਦੇ, ਭਟਕਦੇ ਭਟਕਦੇ

ਹਰ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਕੇ

ਅੰਤ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਆ ਜਾਂਦੇ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਉੱਠਦੇ ਜੁਝਾਰੂ

ਤੌਤਾ ਮੈਨਾ ਦੇ ਜਾਦੂ ਨਾਲ

ਜੁਝਾਰੂ ਪਾਵਰ ਅਖਵਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਨੇ

ਪਾਤਰਾਂ 'ਚ ਤਾਪਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ

ਸੁੱਖਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ

ਕੁਬੇਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਦਾ ਝਮੇਲਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ

ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਜੱਟਾਂ ਵਾਲਾ ਝੱਗਾ ਪਾ

ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਹਲ ਵਾਹੇ

ਚਾਹੇ ਤਿੱਖੇ ਤੇਸੇ ਨਾਲ

ਜਿਸਮਾਂ ਤੋਂ ਸੱਕ ਲਾਹੇ

ਚੱਕਰ ਉਹੀ ਚਲਦਾ

ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਓਹੀ ਚਮਕਦੇ

ਦਿਨ ਰਾਤਾਂ ਪੈਰੀਂ ਉਹੀ ਮਹੀਨੇ ਬੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ

ਮੌਸਮੀ ਫਿਰਕੀ

ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਚਰਖੀ ਵਾਂਗ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿੜਦੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਾਂ

ਜੋ ਜਸਵੰਤੋ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਵੇ

ਉਹ ਤਾਪਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ

ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਨੂੰ ਭੈਂਗੀ ਆਖ

ਇਸ ਤੋਂ ਚੌਖੜੀ ਚੱਕ ਕੇ ਦੌੜੇ

ਉਸ ਲਈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਸੀਫਸ ਦਾ ਪੱਥਰ

ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਮੀਥੀਅਸ ਦਾ

ਸੰਗਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ

ਇਹ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਹੈ

ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਗੱਭਰੂਟਾਂ ਦਾ ਖੂੰਡਾ ਵੀ ਹੈ।

ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ ਤੋਂ ਤੁਰਕੇ ਗੱਲ

ਮਾਸਾ ਹਾਰੀ ਗਿੱਧਾ ਤੇ ਆ ਪੁੱਜੀ ਹੈ

ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖੋ

ਜੇ ਦੁਨੀਆਂ

ਤੋਤਿਆਂ ਮੈਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ

ਤਾਂ ਇਹ ਗਿੱਧਾ ਨਾਲ ਵੀ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ

ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਦੇਖੋ ਗਿੱਧਾਂ ਹੀ ਗਿੱਧਾਂ ਨੇ

ਕੋਈ ਗਿੱਧ ਅੰਦਰ ਤੋੜ ਤੋੜ ਖਾਈ ਜਾਂਦੀ

ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਉਡਾਈ ਜਾਂਦੀ

ਕੋਈ ਬੰਗਿਆ ਤੋਂ ਉੱਡ ਕੇ

ਲਹੌਰ ਵੱਲ ਆ ਜਾਂਦੀ

ਕੋਈ ਲਹੌਰਾਂ ਉੱਡਦੀ

ਬੰਗੇ ਆਪਣੇ ਆਲ੍ਹਣੇ 'ਚ

ਵਾਪਸ ਜਾ ਸਮਾਂਦੀ

ਭੁੱਖ ਸਭ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ

ਰੋਟੀ ਸਭ ਦੀ ਮਿੱਤਰ ਹੈ

ਭੁੱਖ ਸਭ ਦੇ ਸਰਾਣੇ

ਮੂੰਹ ਲਪੇਟ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ

ਹੂੰਗੇ ਮਾਰਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਦੀ ਰਹਿੰਦੀ

ਭੁੱਖ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਚੜਦਾ

ਮੂੰਹ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ

ਕਦੇ ਲਹੌਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ

ਕਦੇ ਦਿੱਲੀ ਲਈ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਣੀ ਭਰਦਾ

ਕਦੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਭੂਤ

ਸਿਰ ਚੜ ਬੋਲਣ ਲਗਦਾ

ਫੇਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਥਲ

ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ 'ਚ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ

ਦੀਵਾਰ ਬਣ ਰਾਹ 'ਚ ਨਹੀਂ ਤਣ ਸਕਦੇ।

ਆਦਮੀ ਚਾਹੁੰਦਾ

ਓਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹੀਏ ਲੱਗੇ ਹੋਣ

ਮੌਰੀਂ ਗਿੱਧਾਂ ਵਾਲੇ ਖੰਭ ਉੱਗੇ ਹੋਣ

ਨਾ ਉਹ ਤੁਰੇ, ਨਾ ਰੁੜ੍ਹੇ
ਸਗੋਂ ਗਿੱਧਾਂ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ
ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਕਰੰਗਾ ਤੱਕ ਜਾ ਪੁੱਜੇ
ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕੁਝ ਮਾਸ
ਤਿੱਖੀ ਚੁੰਝ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪ ਨੋਚੇ
ਕੁਝ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਬੈਠੇ
ਰੋਣਿਆਂ ਭੋਣਿਆਂ ਦੇ ਪੇਟੇ ਪਾਵੇ
ਮਾਸ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਲਈ
ਉਹ ਲਹੌਰ ਜਾਵੇ, ਅਫਰੀਕਾ ਧਾਵੇ
ਮਾਸ ਦਾ ਢੇਰ ਦੇਖ
ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਵੀ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਵੇ।

ਹਾਂ
ਇਹ ਕਿੱਸਾ ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ ਹੈ
ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਪਾ ਵੀ ਹੈ, ਸੁੱਖਾ ਵੀ ਹੈ
ਸੀਤੋ ਵੀ ਹੈ ਜਸਵੰਤੋ ਵੀ ਹੈ
ਮਿਸਤਰੀ ਜੀਤਾ ਬਚਨਾ ਵੀ ਹੈ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਹੈ
ਪੇਂਡੂ ਅਮਲੀ
ਲਹੌਰੀ ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਵੀ ਨੇ
ਮਾਸੜ ਵੀ ਹੈ, ਚਾਚਾ ਵੀ ਹੈ

ਕੁਬੇਰ ਵੀ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਵੀ ਹੈ

ਸੀਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ ਪਾਰਾ ਵੀ ਹੈ

ਭਾਈਆ ਵੀ ਹੈ, ਲੇਖਕ ਵੀ ਹੈ

ਬੰਗਾ, ਲਹੌਰ, ਨੈਰੋਬੀ ਵੀ ਹੈ

ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ

ਲੋਹੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਵੀ ਨੇ

ਲਹੂਅਸ, ਰਬੜ ਤੇ ਮਾਸ ਦੇ ਵੀ ਨੇ

ਇਹ ਲੋਹ ਕਥਾ ਹਥੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਲੋਹੇ ਵਾਂਗ ਕੁੱਟੀ

ਆਰੀ ਲੈ ਕੇ

ਲੱਕੜ ਵਾਂਗ ਕੱਟੀ ਜਾ ਸਕਦੀ

ਰਬੜ ਵਾਂਗ ਖਿੱਚ ਕੇ

ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੱਕ

ਵਧਾਈ ਫਲਾਈ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੀ

ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਹੈ

ਕਰੰਗ ਹੈ ਗਿੱਧ ਹੈ

ਰਾਤ ਹੈ, ਉੱਲੂ ਹੈ, ਉਣੀਂਦਾ ਹੈ

ਨੈਰੋਬੀ ਹੈ ਭਾਈਆ ਹੈ

ਚੀਕਾਂ ਨੇ, ਹਾਉਕੇ ਨੇ, ਲੇਖਕ ਹੈ

ਮਿਹਨਤ ਹੈ, ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਨੇ

ਰਾਤ ਹੈ, ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਨੇ

ਰਾਤ ਖਮੋਸ਼

ਪਰ ਭਾਈਆਂ ਵਿਲਕਦਾ ਹੈ

ਲੇਖਕ ਚੁੱਪ ਹੈ

ਏਸੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਂਦਾ ਹੈ

ਏਸੇ ਲਈ ਖੁਦ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਦਾ

ਲਾਹਣਤਾਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ

ਏਸ ਨਾਟਕ ਏਸ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ

ਖਲਨਾਇਕ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ

ਏਸ ਕਥਾ ਕੌਲੀ ਦਾ

ਤੌਤਾ ਮੈਨਾ ਨਾਂ ਧਰਾਂਦਾ ਹੈ

ਤੇ ਬਾਕੀ ਪਾਤਰ

ਕਵੀਓ ਵਾਚ ਦੁਆਰਾ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਧੁਆਂਖੇ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਂਦੇ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਦਾਸੇ ਬੋਲ ਅਲਾਂਦੇ

ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕੁਣਾਇਕ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਂਦੇ

ਵਿਦਿਆ ਹੋ

ਘਰੋ ਘਰੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ

ਪਰਦਾ ਡਿੱਗਦਾ, ਫੇਰ ਉੱਠਦਾ ਹੈ

ਤੇ ਪਾਤਰ

ਨਵੇਂ ਸਥਾਨ

ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ

ਮੂੰਹਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਮਖੌਟੇ ਲਗਾਂਦੇ ਲਹੁੰਦੇ ਨੇ

ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਰੋਲ ਅਪਣਾਂਦੇ ਨਿਭਾਂਦੇ ਨੇ।

ਅੱਠ

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜਿੱਥੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਧੱਢੇ ਖਾ ਕੇ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸਾਜ਼ ਆਦਮੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਵੀ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਇਹ ਆਦਮੀ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਕਈਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਸੀ। ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਓ ਇਕ ਆਦਮੀ ਉਹਲੇ ਅਨੇਕ ਆਦਮੀ ਲੁਕੇ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਅਨੇਕ ਆਦਮੀ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹ ਇਕ ਆਦਮੀ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੇਬ 'ਚ ਕਈ ਚਿਹਰੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਚਿਹਰਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਵਰਤ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਹਰ ਇਕ ਸਾਥੀ ਕਾਮੇ ਤੇ ਸੱਜਣ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ। ਅਫ਼ਸਰ ਇੰਚਾਰਜ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹ ਨਾਲ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਏਸੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਰੋਅਬ ਵੀ ਜਮਾ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਪਿੰਡ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ। ਉੱਥੇ ਸਿਵਾਏ ਰੰਬੇ, ਦਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੰਦੇ ਕੱਢਣ, ਮੰਜੇ ਪੀੜ੍ਹੇ, ਚਰਖੇ ਠੋਕਣੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਹੋਰ ਕੀ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੁਝ ਉਹ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਗੱਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਠੋਕਣੀਆਂ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬਾਰੀਆਂ ਦਆਂ ਚੁਗਾਠਾਂ ਤੇ ਪੁਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਣੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਜ਼ ਕੁਰਸੀਆਂ ਪਲੰਘ ਬਣਾਉਣੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਿੱਖ ਸਕਿਆ।

ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸਬਕ ਉਸਨੇ ਘਰ ਨਹੀਂ, ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਉਸਨੇ ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਲਹੌਰ ਪੇਜ਼ਣ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੀਵਨ ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਹੀਲ ਹੁੱਜਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਚੋਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ 'ਚ ਸਾਕਾਰ ਹੋਇਆ ਚੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਜੀਤੇ ਨੇ ਤਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਅਮਲ ਲਾ ਕੇ ਭੱਠਾ ਹੀ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣਾ ਤੇ ਭੱਠਾ ਬਿਠਾਵੁਣਾ ਹੀ ਸੀ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਵੀ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਛਤਾਵਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਜੀਤੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੱਸ ਫੁੱਟਦੀ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਲਹੌਰ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਉੱਚਕਿਆਂ ਅਮਲੀਆਂ, ਪੱਤੇ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ, ਹਫੀਸੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਤਾਂ

ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਸ਼ਇਦ ਉਹ ਜੀਵਨ 'ਚ ਕੁਝ ਬਣ ਨਿਬੜਦਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਅਕਲ ਸੀ, ਕਾਰੀਗਰੀ ਸੀ, ਹੱਥ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਅਮਲ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੌੜ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਹੱਥ ਧੋਣੇ ਪੈ ਗਏ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਭਰਜਾਈ ਦੇ ਕੁਚਾਲਿਆ ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੋੜਿਆ ਪਰ ਉਹ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਉਹ ਭਰਾ ਦੇ ਚਾਲੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੋਂ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਬੇਬਸ ਸੀ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਹੂੜ੍ਹ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੁੱਖੇ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਬਦਮਾਸ਼ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਕੱਢਣ, ਵੇਚਣ, ਪੀਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਫ਼ਸਾਦ ਤੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਰਹਿੰਦੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਦਮਾਸ਼ ਭਰਜਾਈ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ, ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਰਾਦਾ ਕਤਲ ਬਦਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਤਜ਼ਰਬੇ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਕਾਤਲ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਕਤਲ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ। ਇਕ ਕਤਲ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦੀ ਜੱਕ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ। ਫੇਰ ਉਸ ਤੋਂ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਲਓ।

ਜਿਹਾ ਬੱਕਰਾ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇਹਾ ਆਦਮੀ ਝਕਦਾ ਤਾ। ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਸਿਖਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਲਹੌਰੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦੀ ਛਾਂ ਨਾ ਰਹੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਕਾਰਗਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਸਲੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਹ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਖੁਦ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਅਫ਼ਸਰ ਕੀ ਹੁੰਦੇ, ਨੌਕਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ, ਮਨੁੱਖ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕੀ ਹੁੰਦੇ। ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਘਰ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਉਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਸਨ। ਬਚਨੇ ਵਰਗਾ ਇਕ ਔਧਾ ਬਦਮਾਸ਼ ਖੱਡੇ 'ਚ ਪਵੇ। ਪਿੰਡ ਕੀ ਹੁੰਦਾ? ਘਰ ਦਾ ਹੀ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ। ਇਕ ਥਾਂ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆ ਤੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੁੰਦੇ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਵਲਗਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜੋ ਕੁਝ ਜੀਉਂਦਾ ਥੀਂਦਾ ਬੀਤਦਾ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਕੋਲੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਝਟ ਪਟ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਅਫ਼ਸਰ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਪੜ੍ਹੋ। ਦੇਖੋ ਉਹ ਕਿੱਦਾਂ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕੀ ਕੰਮ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੰਮ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੋ। ਉਸ ਦੀ ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਾਂ ਮਿਲਾਈ ਜਾਓ। ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਨਾਸਿਬ ਵਿਹਾਰ ਰੱਖੋ। ਇਕ ਗੱਲ ਉਸ ਨੇ ਲਹੌਰ ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਤਾਏ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਸੀ। ਮੌਕਾ ਤਾੜੋ ਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋ ਜਾਓ। ਠੀਕ ਗਲਤ ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਲਵੋ। ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਫਰਕ, ਰੰਘੜਪੁਣਾ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਉਸਨੇ ਸੁੱਖੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਸਿੱਖੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਪਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਰਾਂਝਾ ਕਿਵੇਂ ਰਾਜ਼ੀ ਰੱਖਣਾ।

ਨੌ

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਅੱਜ ਫੇਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਲਾਅਨ ਤਾਅਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। “ਉਹ ਜੋ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਹੇਠਲੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਪੁੱਛੇ (ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਈਆ ਵੀ ਪੁੱਛ ਸਕਦਾ) ਕਿ ਲੇਖਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਉਸ ਦੇ ਸੌਣ-ਕਮਰੇ ਉੱਪਰ ਮਾੜਾ ਚੰਗਾ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਵਾਪਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਹੁਦਰਾ ਗੁਆਂਢ 'ਚ ਵਾਪਰਦੀ ਘਟਨਾ ਵਲੋਂ ਕਬੂਤਰ ਵਾਂਗ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੀੜੀ ਤੇ ਕੀੜੀ, ਮੱਖੀ ਤੇ ਮੱਖੀ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਮਗਜ਼-ਖੋਰੀ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਜੋ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਕੁਝ ਝਰੀਟ ਵੀ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ 'ਚ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜਿਆਂ ਅੱਧੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ ਬੈਠੇ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਥਾਪੜੀ ਜਾਵੇ। ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਹਵੇਂ ਖਲੋਕੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰੀ ਜਾਵੇ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕੱਦ ਲੇਖਕ ਮਨੁੱਖਾਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਾਇਰਤਾ ਦੀ ਉਪਜ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜੇਹੀ ਰਚਨਾ ਖੁਦ ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ। ਬੰਗਾਲੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਭਵਾਨੀ ਭਟਾਚਾਰੀਆ ਦੇ ਨਾਵਲ “ਅਨੇਕ ਭੁੱਖਾਂ” ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਜੋ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤੀ ਜੰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਟਲੇ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਮਾਰੂ ਕਾਲ ਫੈਲ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਕਾਲ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਬਗੈਰਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਭੋਲੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਪਾਨੀਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਡਰਾਵਾ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਅੰਨ ਦਾਣਾ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਖੋਹ ਕੇ, ਮਛੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਸਾੜ ਕੇ, ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਜੁਰਮਾਨੇ ਲਾ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਵੱਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਕਾਲ ਪੈਣ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਭੁੱਖ ਮਰੀ ਤੇ ਭੁਖਮਰੀ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਉਣ ਵੱਲ ਲਗਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਕਰੋਧੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵ ਸਾਮਰਾਜੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਦੀ ਉਪਜ ਸੀ। ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲ ਨਾਲ ਫੈਲੀ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਇਕ ਮਾਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਤੇ ਮਰੀ ਪਈ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਬੱਚਾ ਜੀਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮਰੀ ਹੋਈ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਚੁੰਘੀ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪ ਕੇ ਬੰਗਾਲੀ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ 'ਚ ਹਮਦਰਦੀ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਲਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ ਦਾ ਵਿਹੁਲਾ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਪਿੱਛੋਂ ਅਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਉਲੀਕ ਕੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਸਾਰ ਤੱਤ 'ਚ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸਿਰਫ ਇੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਘੋਰ ਸੰਕਟ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਜੀਵਨ ਨੂੰ। ਕਾਲ-ਪੀੜਤ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਪਿੱਟ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਝੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਬ ਪਾਲਣਾ ਵੱਲੋਂ ਸੁਹਿਰਦ ਨਹੀਂ, ਅਣਗਹਿਲਾ ਸੀ।

ਐਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਸੀ। ਲਗਪਗ ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ 'ਚ ਹਰ ਰਾਤੀਂ ਕੁਝ ਘਟਦਾ, ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ ਸੀ-ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਲੇਖਕ ਭਵਾਨੀ ਭਟਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ “ਅਨੇਕਾਂ ਭੁੱਖਾਂ” ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਕੁਝ ਲਿਖੀ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬੂਰ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਵੇਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇਕ ਕਾਕੂਨ 'ਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਕਮਰਾ ਜੇ ਕਾਕੂਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਸੀ। ਕਮਰੇ ਦੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਬਾਰੀ ਖੁੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈਏ ਦੀ ਲਿਲਕੂਕ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਜੂੰ ਨਹੀਂ ਸਰਕਦੀ, ਬੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਬੇਮੂੰਹੇ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਉਹ ਚੁੱਪ ਤੇ ਨੀਉਂਟਰਲ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਤੀਸਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਗੈਰ ਜਾਨਬਦਾਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ। ਨਾ ਹੀ ਇਧਰ ਨਾ ਉੱਧਰ, ਨਾ ਸੱਜੇ ਨਾ ਖੱਬੇ, ਕਾਕੂਨ 'ਚ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠਾ ਇਹ ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਸਤਰ ਦੀ ਹੀਂਹ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੰਧ ਅੱਗੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪੱਕੀ ਇੱਟਾਂ ਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦੀ ਕੰਧ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲੀ ਦੂਜੀ ਕੰਧ ਨੇ ਹੀ ਭਾਈਏ ਵੱਲ ਦੀ ਬਾਰੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ। ਸੌ ਵਾਟ ਦਾ ਬਲਬ ਆਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪੁਸਤਕੀ ਦੀਵਾਰ ਤੋਂ ਮਨ ਚਾਹੀ ਪੁਸਤਕ ਚੁੱਕੇਗਾ, ਕਦੇ ਐਂਵੇ ਵਰਕੇ ਫੋਲਣ ਕਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਵੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਫੇ। ਫੇਰ ਬੋਰ ਹੋਇਆ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਇੱਟ ਵਾਂਗ ਪੁਸਤਕੀ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਟਿਕਾਅ ਦੇਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸਲਾਹੇਗਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦੇਗਾ ਕਰੇਗਾ: “ਸਾਲਾ ਲੇਖਕ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ। ਫਰਾਡ ਹੈ, ਬੋਰਸ ਹੈ, ਹਮਬਗ ਹੈ। ਇਹ ਕੀ ਸੁਆਹ ਲਿਖੇਗਾ? ਇਸ ਦਾ ਕੱਦ ਖੁੱਤ, ਚਿਹਰਾ ਮੋਹਰਾ ਦੇਖ ਰੇਖ ਲੇਖਕਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

ਕਦੇ ਕੁਰਸੀ ਜਾਂ ਬਿਸਤਰ ਤੋਂ ਉਠੇਗਾ, ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਲਟਕੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਚਿੱਤਰ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਆਖੇਗਾ: “ਦੇਖੋ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ! ਚਿੱਤ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਤੁਹਾਡਾ ਚਿਹਰਾ ਮੋਹਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਤੁਹਾਡੀ ਆਹ ਅੱਖ ਰਤਾ ਛੋਟੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਔਹ ਰਤਾ ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਮੋਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਤੁਹਾਡਾ ਉਪਰਲਾ ਬੁੱਲ੍ਹ ਪਤਲਾ, ਥੱਲੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਮੋਟਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਖੱਬੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਘੁੱਗੀ ਦੀ ਘੁੱਗੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਕਾਟੋ ਦੀ ਅੱਖ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਖੱਬੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਐਨ ਥੱਲੇ ਦਿਲ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਦਾ (ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ) ਕਾਟੋ ਦੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਖਾਸ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ।

ਤਸਵੀਰ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਹੈ ਪਰ ਆਹ ਸਾਰੇ ਲਾਲ, ਪੀਲੇ, ਹਰੇ, ਕਾਲੇ, ਸਮਾਨੀ, ਕਾਸਣੀ ਰੰਗ ਵੀ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਰੰਗ ਤਾਂ ਅਜ਼ਾਬ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵੱਟ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਬੋਲਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਰੰਗ ਬੋਲਦੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਰੰਗ ਕਾਹਦੇ? ਜੀਭ ਹੀਣ ਬੇਜ਼ਬਾਨ ਮਰੇ ਹੋਏ ਰੰਗ। ਮੇਰੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਚ ਇੰਨੀ ਸੱਤਾ ਹੈ ਮੈਂ ਪੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਕੁਤਕੁਤਾਰੀਆਂ ਕੱਢ ਸਕਦਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਹਸਾ ਸਕਦਾਂ, ਚੁੰਢੀਆਂ ਵੱਢ ਕੇ ਰੁਆ ਸਕਦਾ। ਰੰਗੋ! ਇੱਕ ਗੱਲ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣ ਲਓ: ਜੇ ਜੀਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜੀਉਂਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਗਿਣੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਹੱਸਣਾ ਸਿੱਖੋ, ਰੋਣਾ ਸਿੱਖੋ, ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ, ਗੁਣਗੁਣਾਣਾਂ ਸਿੱਖੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਰੰਗ ਨਹੀਂ, ਬਦਰੰਗ ਹੀ ਅਖਵਾਓਗੇ। ਮਰੇ ਹੋਏ, ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਮਰੇ ਹੋਏ। ਜਿਹੜੇ ਰੰਗ ਹੱਸਦ ਨਹੀਂ, ਬੋਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਹ ਰੰਗ ਮਰੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ।

ਉਸ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਅਪਣੇ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰੰਗਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਰੰਗ ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਭਾਈਏ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਜੀਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੁਣੇ ਨਾ? ਉਹ ਵੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚਲੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਂਗ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉੱਝ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਉਹ ਚੁਟਕੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਕਮਰੇ ਦੇ ਪੁਲਾੜ 'ਚ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਉਂਗਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਖਲਾਅ 'ਚ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦਾ, ਮੋਨੋ ਐਕਟਿੰਗ ਤੇ ਪਲੇਅ-ਐਕਟਿੰਗ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਫਿਰਦਾ: ਮੇਰਾ ਇਕ ਯਾਰ ਕਵੀ ਆਖਦਾ: ਅਸਲੀ ਕਵਿਤਾ ਉਹ ਜੋ ਅਲਿਖਤ ਹੋਵੇ।

ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਹੀਣ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਛਾਬੜੀ ਵਾਲਾ ਛੋਲੇ ਭਟੂਰੇ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਅਲਿਖਤ ਕਵਿਤਾ ਹੁੰਦੀ। ਕਸਾਈ ਮਾਸ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਹੁੰਦੀ। ਬਜਾਜ਼ ਕੱਪੜਾ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਅਲਿਖਤ ਕਵਿਤਾ ਹੁੰਦੀ। ਬਲੈਕੀਆਂ ਬਲੈਕ ਮੇਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਫੌਜੀ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਜਲਾਦ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਰੱਸਾ ਖਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਅਲਿਖਤ ਕਵਿਤਾ ਪਲ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ।

“ਅਸਲੀ ਕਵਿਤਾ “ਸਿਰਫ ਅੰਦਰਲੀ ਕਵਿਤਾ” ਹੁੰਦੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ, ਬਾਹਰਲੀ ਤਾਜ਼ਾ ਹਵਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿਚ ਮਿਲਾਵਟ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਜਿਵੇਂ ਬਸਾਰ 'ਚ ਲਿੱਦ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਕਲੀ ਕਵਿਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ।

ਅੱਜ ਫੇਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸ਼ੁੱਹ ਸੰਕਟ 'ਚ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਬੀੜ ਕੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਤੇ ਭਾਈਏ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਸਾਰਤਰ, ਨਿਤਸ਼ੇ ਤੇ ਕਾਲੀਦਾਸ, ਟੈਗੋਰ, ਟਾਲਸਟਾਏ, ਗੋਰਕੀ, ਲਿਆ ਕੇ ਕੰਧ ਬਣਾ ਕੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੇ ਨੇ। ਭਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ: ਕੀ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਮਨੁੱਖ-ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਾਲੇ ਕੰਧਾਂ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ? ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ-ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਾਲੇ ਉਸਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਭ ਦੀਵਾਰਾਂ ਢਾਵਣ ਵਾਲੇ ਨੇ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਪੁਰ ਅੰਦਰਲੀ ਕਾਇਰਤਾ ਉਸਦੇ ਤੇ ਭਾਈਏ ਵਿਚਾਲੇ ਦੀਵਾਰ ਬਣੀ ਖਲੋਤੀ ਹੈ।

ਬਿਸਤਰ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ, ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਕੇ, ਬੂਹਾ ਖਟ ਖਟਾ ਕੇ ਉਪਰ ਭਾਈਏ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਕੀ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਣਾ ਤਾਂ ਕੀ, ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਬੁਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਉਸਦਾ ਦੁਖ ਪੁੱਛ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਭਾਈਆਂ ਵਿਚਾਰਾ ਕੰਡਿਆਂ ਤੇ ਲੇਟਿਆ, ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਤੇ ਸੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਦੇ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਪੁੱਤ ਤਾਪਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਲਹੌਰ ਅਨਾਰ ਕਲੀ, ਗੁੰਮਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਕਿਲਿਆਂ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਚ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਢੋਅ ਰਾਹੀਂ ਨੈਰੋਬੀ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਕਟ 'ਚ ਫਸਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਉਹ ਸਿਰਫ ਭਾਈਆ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਈਏ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਲਾਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਲੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਸੌ ਵਿਸ਼ਵੇ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਅਨ ਤਾਅਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਦੋਸ਼ ਭਾਈਏ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੀ। ਦੋਸ਼ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਸੌ ਨਹੀਂ ਦੰਭੀ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਫਰੇਬੀ

ਕਾਇਰ ਤੇ ਨਾਟਕੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਹਵਾ 'ਚ ਲੀਕਾਂ ਵਾਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਅਮੂਰਤ ਜਹੇ ਨਕਸ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦਾ। ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਵੇਲੇ ਸੋਇਕਾਂ ਦਾ ਮੋਢਾ ਹਿਲਾਈ ਜਾਂਦਾ, ਦਾਸਤੋਂ ਵਿਸਕੀ ਨੂੰ ਜਗਾਈ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਰੂਸ ਨਾਈਜੇਰੀਆਂ ਤੱਕ ਤਾਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਪਏ ਭਾਈਏ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਬੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਆਪਣਾ ਅੰਦਰ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸੰਕਟ 'ਚ ਫਸੇ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਉਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਮਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਫੈਲਕੇ ਕਦੇ ਕੰਧ ਬਣ ਜਾਂਦਾ, ਕਦੇ ਕਾਕੂਨ ਵਰਗਾ ਕਮਰਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੁਕ ਛੁਪ ਕੇ ਐਕਟਿੰਗ, ਪਲੇ ਐਕਟਿੰਗ, ਮੋਨੋ ਐਕਟਿੰਗ ਬਾਅਸਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਪਰ ਗੁਆਂਢੀ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਉਹੋ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹੈ ਜੋ ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੋ ਭਾਈਆ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਸੀਤੋ ਦੀ ਲੱਤ ਤੋਂ ਫਿਣਸੀਆਂ ਗਿਣਦਾ ਗਿਣਦਾ ਉਪਰ ਤੱਕ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਕੁਝ ਨਰਮ ਤੇ ਕੂਲਾ ਕੂਲਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਘਬਰਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਦੌੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੋ ਭਾਈਆ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਸੀਤੋ ਦੇ ਟੁੱਕੜੇ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬੋਰੀ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੋ ਭਾਈਆ ਸੀ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਸੁੱਖੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਲਾਹੌਰੀ ਕੰਜਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਕਾਲਪਿਤ ਨਕਸ਼ੇ ਬਣਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੋ ਭਾਈਆ ਸੀ ਜੋ ਕਦੇ ਜਸਵੰਤੋ ਦਾ ਪਤੀ ਤੇ ਪੀਤੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ।

ਦੇਖੋ ਬਈ ਜੇ ਕੋਈ ਕਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਜੀਭ ਵਾਲਾ, ਆਵਾਜ਼ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਆਵਾਜ਼ਹੀਣ ਗੂੰਗੇ ਕਵੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ? ਜੀਭ ਬਿਨ ਮੂੰਹ ਖਾਲੀ ਆਪੇ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ। ਜੋ ਵਡੀ ਸਾਰੀ ਖਾਲੀ ਭਾਂਡੇ ਵਰਗੀ ਅੱਖ ਬਣਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲ ਚੁਗਲ ਵਾਂਗ ਝਾਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਕੂੰਦਾ ਬੋਲਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਨਾਵਲ ਕਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਿਲ ਗਰਦੇ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਵਿਲਕਦੇ ਭਾਈਏ ਦੀ ਲਿਲ੍ਹਕ ਸੁਣ ਸਕੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛ ਸਕੇ। ਉਸ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਜਤਾ ਸਕੇ। ਉੱਝ ਭਾਈਆ ਉਸਦਾ ਸਹਿਰਦ ਗੁਆਂਢੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਵੀ। ਭਾਈਆ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਘੋਰ ਸੰਕਟ 'ਚ ਫਸਿਆ ਗੁੱਸਿਆ ਹੈ।

ਦਸ

(ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਬਦਲ)

ਸਥਾਨ: ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਲਾਹੌਰ

ਦਿਨ: ਐਤਵਾਰ

ਸਮਾਂ: ਚਾਰ ਵਜੇ ਸ਼ਾਮ

ਸੁੱਖਾ: ਮੈਂ ਖਿਆ ਤਾਪਿਆ ਦੇਖਿਆ ਫੇ ਜਾਰਾਂ ਦਾ ਹੱਥ। ਲਹੌਰ ਔਣ ਲਗਿਆਂ ਸਾਲੇ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰਤਾ ਕਿ ਨੀ? ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਲੇ ਛੀਣੀਆਂ ਨੇ ਛੀਣੀਆਂ। ਕੰਮ ਬਣੀ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਕਰਦੇ।”

ਤਾਪਾ: ਠੀਕ ਐ ਬਈ ਠੀਕ ਐ। ਕਰਤਾ, ਬੋਕਾਟਾ ਕਰਤਾ।

ਸੁੱਖਾ: ਉਸ ਦਿਨ ਸਾਲਾ, ਤਿੱਧ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜਿਆ ਫਿਰਦਾ ਮੇਰੇ ਮੌਰਾਂ 'ਚ ਬੇਵਜਾ ਡਾਂਗ ਮਾਰ ਗਿਆ।

ਤਾਪਾ: ਇੰਦਾਂ ਈ ਐ। ਬੰਦੇ 'ਚ ਜਦੋਂ ਰੜਕ ਹੁੰਦੀ ਕਾਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ।

“ਸਾਲੇ ਮੇਰੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰੜਕ ਕੱਢ ਤੀ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਈ ਲਿਆਇਆ। ਮੈਂ ਖਿਆ ਖਰੇ ਟੀਰਿਆਂ ਦਾ ਹੁਲਾਸਾ ਆ। ਕੋਲ ਆਇਆ ਸਾਲਾ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਮੌਰਾ 'ਚ ਖੁੰਡਾ ਮਾਰ ਗਿਆ। ਮੈਥੋਂ ਬੀ ਪਛਾਣ ਨੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਾਲੇ ਨੇ ਹੁਲੀਆ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਮੈਂ ਚੁਕੰਨਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਦੋੜਦੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਪਲਾਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਡਾਂਗ ਖੋਹ ਲੈਣੀ ਸੀ ਤੇ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਦੋੜਾਦੇ ਘੋੜ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਪਟਕਾ ਮਾਰਨਾ ਸੀ। ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਤਿਤਰ ਹੋਣਾ ਸੀ।”

“ਤੇਰੇ 'ਚ ਬੀ ਕਿਹਾੜਾ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜੋਰ ਐ।”

“ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ ਹੋਇਆ ਤਾਪਿਆ, ਚਿੜੀਆਂ ਸਾਰਕਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਪੀਤਾ ਹੋਇਆ।”

“ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਪਈ ਲਹੌਰ ਜਾਣ ਬੇਲਰੇ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਾਰਾ ਕੀਤਾ।

“ਅਸੀਂ ਬੋਕਾਟੇ ਲਈ ਤਦੇ ਉਹ ਬੇਲਾ ਚੁਣਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਨਾ ਪਵੇ। ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸਾ ਕਿ ਛਿੰਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆ ਨਾ ਖਹਿ ਮਖਹੀ ਆ। ਪਿਛਡੇ ਹਫਤੇ ਖੂਹ ਦੀ ਆੜ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਇਹ ਹੋਰ ਝਗੜਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਦਾ ਸੀ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਬਲਦ ਤਾਂਈ ਬੰਤੋਂ ਮਰਨੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛਿੰਦੇ ਦੇ ਨਾਂ ਕਰਵਾ ਗਈ ਸੀ। ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਹੜੀ ਘੱਟ ਸੀ ਪੂਰੇ ਬਾਰਾ ਘੁੰਮਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਆਖਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸੇ ਜਦੋਂ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਛਿੰਦੇ ਦਾ ਘੋਗਾ ਚੁੱਕ ਦੇਣਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਾਰੇ ਏਹੋ ਆਖਦੇ ਨੇ ਛਿੰਦੇ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੇ ਈ ਉਸ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।”

“ਸੁਣਿਆ , ਪੁਲਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜੀ ਫਿਰਦੀ ਐ।”

“ਫੜਨ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਕੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰੜਕ ਕੱਢ ਲੀ। ਉਸਦੀ ਡਾਂਗ ਖਾ ਕੇ ਜੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਬੜੀ ਹਾਨੀ ਆਲੀ ਗੱਲ ਸੀ।”

“ਜਿਸ 'ਚ ਰੜਕ ਐ, ਓਹੀ ਬੰਦਾ। ਜਿਸ 'ਚ ਰੜਕ ਨੀਂ ਉਹ ਬੰਦਾ ਕਾਹਦਾ।”

“ਏਹੋ ਤਾਂ ਗੱਲ ਐ। ਬੇਭਲੇਸੇ ਸਾਡੇ ਖੜਿਆਂ ਦੇ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਇਆ ਛਾਂਗ ਤਾਂ ਮਾਰ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਡਾਂਗ ਕਿੰਨੇ 'ਚ ਪਈ। ਸਾਲਾ ਪਾਗਲ ਸਾ। ਬੰਦਾ ਓਹੀ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਬੀ ਕਰ ਜਾਵੇ ਪਤਾ ਬੀ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦੇਵੇ।”

“ਸੁਖਿਆ ਤੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਬੋਲੀ ਐਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੀ ਭੇਤ ਰੱਖਣਾ। ਤੂੰ ਜਾਣਦੀ ਆਪਣੇ ਬੱਡੇ ਭਾਈ ਜੀਤ ਸੂੰਹ ਦੀ ਘਰ ਆਲੀ ਸੀਤੋ ਦੇ ਚਾਲੇ ਚੰਗੇ ਨੀਂ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਬਾਰ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਉਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਦੇਮਾਂ। ਪਰ ਜਦ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਭਾਈ ਤੇ ਕੁੜੀ ਬੱਲ ਜਾਂਦਾ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਆਪਣਾ ਭਾਈ ਜੀਤ ਸੂੰਹ ਬੀ ਬੋਲੀ ਆ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਰੋਟੀ ਕਿੱਥੋਂ ਖਾਉਂ ਉਸਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕੌਣ ਪਕਾ ਦੇ ਦੇਉ। ਮਗਰੋਂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪਾਲੂ ਸਾਂਭੂ। ਕੁੜੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਬੀ ਸਾਡੀ ਆ। ਅਪਣਾ ਲਹੂ ਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਤੇ ਸਲਾਹ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ। ਹੁਣ ਬੀ ਕਈ ਬਾਰ ਮੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਚਮਕ ਪੈਂਦਾ। ਜਿਲਭ ਜਹੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਆਮਾਂ।”

“ਤਾਪਿਆ, ਬੜੇ ਭਾਈ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰ। ਕਾਰਜ ਅਸੀਂ ਭੁਗਤਾ ਦੇਣਾ। ਅਸੀਂ ਛਿੰਦੇ ਅਰਗੇ ਚਕਤੇ, ਸੀਤੋ ਬਚਾਰੀ ਕੀ ਐ। ਪਰ ਭਰਾਬਾ ਹਾਲੇ ਮਨੀ ਰਾਮ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਸਲਾਹ ਕਰ ਲਾ”

ਸਲਾਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਰਦਾਂ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪੱਲ ਸਲਾਹ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ। ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਫੇਰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਖੜਾ ਹੁੰਦਾ। ਕੁੜੀ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਬੋਲੇ ਇਮੋਂ ਲੱਗਦਾ ਜਿਮੋਂ ਬੜਾ ਭਾਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ : ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਇਹ ਚਾਲੂ ਤੀਮੀਂ ਹੈ। ਸਾਲੀ ਇੰਦਾਂ ਦੀ ਪਰ ਛੱਡ ਇਹਦਾ ਖਹਿੜਾ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਪਕਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਫਿਰਦੀ। ਮਗਰੋਂ ਕੁੜੀ ਕੌਣ ਪਾਲੂ। ਕੌਣ ਬਿਆਹੂ।

“ਸੌਕਣਾਂ ਸਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਿਆਣੇ ਰੋਲ ਦਿੰਦੀਆਂ।” ਸੁਖਿਆ। “ਜਾਰ ਕਈ ਬਾਰ ਹੁਣ ਬੀ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਲਹੂ ਉੱਬਲ ਪੈਂਦਾ ਪਰ ਫੇਰ ਗੁੱਸਾ ਮਾਰ ਲਈਦਾ। ਕੀ ਕਰੀਏ ਜਾਰ ਬੱਡਾ ਭਾਈ ਆਪ ਈ ਗਿਆ ਗੁਜਰਿਆ ਪੱਤੇ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।”

“ਤਾਪਿਆ, ਰੜਕ ਆਲੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਏਹੋ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ। ਰਹੀ ਸਾਡੀ ਗੱਲ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਭਰਾਬਾ ਤੇਰੇ ਦਾਸ ਆ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਚਾਹੀਦਾ। ਬਾਕੀ ਕਰਨ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਐ। ਉੱਥੇ ਅਸੀਂ ਦਖਲ ਨੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਫੈਸਲਾ ਦੇਣਾ ਤੇਰਾ ਕੰਮ, ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਕੰਮ।”

“ਚਲ ਛੱਡ ਏਸ ਗੱਲ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਬੋੜਾ ਹਰ ਸੋਚ ਲਮਾਂ।”

(ਸਥਾਨ ਬਦਲ ਤੇ ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਤਾਪਾ: ਸੁੱਖਿਆ, ਆਹ ਦੇਖ ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਕਿੰਨੀ ਗਹਿਮਾਂ ਗਹਿਮੀ, ਕਿੰਨੀ ਰੌਣਕ ਆ। ਕਿੰਦਾਂ ਇੱਥੇ ਹੁਸਨ ਤੇ ਹੁਸਨ ਚੜਿਆ ਪਿਆ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੁਸਨ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਪਿਆ। ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਏਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘ ਗਈਆਂ। ਦੇਖ ਪਰਖ ਈਨੀਂ ਹੋਈਆਂ।

ਸੁੱਖਾ: ਹਾਲੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਮੁੱਕ ਗਈਆ। ਬੱਗਾਂ ਦੇ ਬੱਗ, ਤਾਂ ਆਈ ਜਾਈ ਜਾਂਦੇ ਆ। ਆਹ ਦੇਖ ਕਿੰਨੀਆਂ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸੁਹਣੀ ਲਾਲੀ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਣੀ।”

“ਕੈਮਰਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚ ਕੇ ਰੱਖ ਲਈਏ”

“ਤਾਪਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਜਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਮੇਰਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਣੀ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਕਰਾ ਲਮਾਂ ਜਾਂ ਜਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਮਾਂ। ਪਿੰਡ ਆਲੀ ਟੀਰੀ ਜਹੀ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਸਮਾਲ ਦੇਮਾਂ।”

“ਮੁਸਲਮਾਨਣੀ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਕਰਬੋਣ ਆਲੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਐ ਪਰ ਬੇਬਕੂਫਾ ਦੂਜੀ ਆਪਣੀ ਤੀਮੀ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਸਮਾਲਣ ਆਲੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨੀ ਲੱਗਦੀ।”

“ਚੰਗੀ ਕਿਉਂ ਨੀ ਲੱਗਦੀ। ਤੂੰ ਕੀ ਐਮੇਂ ਬੁੜਾ ਜਿਹਾ ਬਣੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਨ੍ਹੇ ਹੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਫਸਾਇਆ ਟੀਰੀ ਜਹੀ ਨਾਲ।”

“ਜਿਹੜੀ ਹੋ ਗਈ ਸੋ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਮੁਸਲਮਾਣੀ ਆਲੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈ। ਇੱਥੇ ਲਹੌਰ ਕੋਈ ਤੀਮੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ? ਦੇਖ ਕਿਵੇਂ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਪਿਆ। ਇੱਥ ਤੋਂ ਇੱਕ ਚੜ੍ਹਦੀ।”

“ਜਾਰ ਕਈ ਬਾਰ ਤਾਇਆ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਚੰਨੂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਸੁਣਿਆ। “ਇਸ਼ਕ ਕਰਨਾ ਹੋਏ, ਮੁਸਲਮਾਨਣੀ ਨਾਲ ਕਰੋ ਬਾਕੀ ਸਭ ਤੀਮੀਆਂ ਬਕਵਾਸ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਤਾਏ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਣੀ ਫਸਾਈ ਹੋਈ ਹੋਣੀ। ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਬੱਡੀਆਂ ਮਸ਼ੂਕਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਣੀਆਂ ਈ ਹੋਈਆਂ।”

“ਹਿੰਦਣੀਆਂ ਨੇ ਕੀ ਇਸ਼ਕ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਚਾਰੀਆਂ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਘਾ ਫੂਸ ਖਾਣ ਆਲੀਆਂ, ਢਿੱਲੇ ਢਿੱਲਕੇ ਸਰੀਰਾਂ ਆਲੀਆਂ ਨੇ ਕੀ ਇਸ਼ਕ ਕਰਨਾ।”

“ਨਹੀਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ 'ਚ ਤਾਂ ਬਥੇਰੀ ਔਗ ਹੁੰਦੀ।”

“ਤਾਪਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮੱਥੇ ਤੇ ਬਿੰਦੀ ਜਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ਕਚਿਆਂਣ ਜਹੀ ਔਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ।”

“ਓਏ ਬਿੰਦੀ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ, ਦੰਦੀਆਂ ਬੱਢਦੀ।”

“ਕੀ ਐ ਐਮੇਂ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲਹੂ ਜਿਹਾ ਲਾਇਆ ਹੁੰਦਾ”

“ਫੇਰ ਕੋਈ ਸਿੱਖਣੀ ਫਸਾ ਲੈ? ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਬੀ ਬਥੇਰੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ।”

“ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਸਿੱਖਣੀ ਨਾਲ ਨੀ ਜੀ ਕਰਦਾ।”

“ਪਰ ਕੁੜੀ ਕੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਚਾਹੇ ਸਿੱਖਣੀ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਲਾਲੀ, ਚਾਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨਣੀ।

“ਨਹੀਂ ਜਾਰ ਕੁੜੀ ਕੁੜੀ 'ਚ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ। ਮੁਸਲਮਾਨਣੀਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਤੇ ਨਖਰਾ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਮਾ ਪੌਂਣਾ ਬੀ ਆਉਂਦਾ, ਮਟਕੌਣਾ ਬੀ ਔਂਦਾ।

“ਤਾਪਾ (ਸਾਹਮਣੇ ਕੁੜੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ) ਸੁੱਖਿਆ! ਔਹ ਦੇਖ ਲਹੌਰ ਦਾ ਹੁਸਨ। ਕਿਮੇਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਇੱਕ

ਚੜ੍ਹਦੀ। ਬਸ ਹੁਸਨ ਦਾ ਦਰਿਆ ਚੜ੍ਹਿਆ ਪਿਆ।”

“ਐਤਆਰ ਕਰਕੇ। ਐਤਆਰ ਆਲੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਇਹ ਲੁੰਦੀਆਂ, ਫੂਕਦੀਆਂ ਔਗਾਂ ਲੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ।”

“ਐਤਆਰ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਦਾ ਗੇੜਾ ਲਾ ਕੇ ਠੁਰਕ ਪੂਰਾ ਤੋਂ ਜਾਂਦਾ। ਹਫਤਾ ਸੌਖਾ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ। ਬਾਕੀ ਦਿਨ ਤਾਂ ਸਾਲਾ ਖਰਾਦ ਈ ਸਾਹ ਨੀ ਲੈਣ ਦਿੰਦਾ। ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ ਰਹਿੰਦੀ। ਖਰਾਦ ਆਲਾ ਦੀਨਾ ਨਾਬ ਈ ਸਾਲਾ ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ।”

“ਚੰਗਾ ਜਾਰ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਤਾਂ ਸਿੱਖੇ ਲਿਆ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ। ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਬੌਕੜ ਤੇ ਲਗੌੜ ਈ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਸਾ। ਇੱਕ ਦੋ ਹੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਬੋਕਾਟੇ ਹੋ ਜਾਣ ਸੇ। ਪੁਲਸ ਨੇ ਫੜੀ ਫਿਰਨਾ ਸੀ। ਫਾਹੇ ਲੱਗਦੇ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਘਰ ਦੀ ਬੀ ਕੁਰਕੀ ਬੋਲ ਜਾਣੀ ਸੀ।”

“ਤੂੰ ਮੀ ਤਾਂ ਕਲਕਰੀ 'ਚ ਮਾੜੇ ਮੋਟੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਈ ਲਏ। ਹੋਰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਸਟੋਰ ਕੀਪਰੀ ਆ ਜਾਣੀ।”

“ਕੰਮ ਲੱਗੇ ਰਹੀਦਾ। ਖਿਆਲ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਜਾਰ ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਤੇ ਗੁੰਮਟੀ ਬਜ਼ਾਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਨੀਂ ਖੁੰਝਾਇਆ ਕਰਨਾ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਸੁਰਗਾਂ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਲਹੌਰ ਲਹੌਰ ਆ। ਲਹੌਰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੈਰਸ ਆ। (ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਠਿਗਣੇ ਜਹੇ ਪਰ ਲੰਮੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਵਾਲੇ ਅਧਖੜ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਦੋ ਲੰਮੀਆਂ ਝੰਮੀਆਂ ਭਰ ਜਵਾਨ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਔਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਤਾਪਾ ਤੇ ਸੁੱਖਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਠੰਢਾ ਹਾਉਂਕਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਸੁੱਖਿਆ ਜਾਰ, ਰੰਨਾਂ ਜੁਆਨ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਸੋਹਣੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਦੀਆਂ। ਪਰ ਨਾਲ ਔਹ ਨਾਟਾਂ ਜਿਹਾ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਈ। ਸਾਲਾ ਨਜ਼ਰ ਬੱਟੂ ਜਿਹਾ।”

“ਹੋਊ ਕੋਈ ਦੱਲਾ”

“ਇਹ ਚੁਬਾਰੇ ਆਲੀਆਂ ਨੀ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਲਵੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਔਹ ਬੱਡੀ ਤਾਂ ਐਨ ਤੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਅਰਗੀ ਲਗਦੀ।

“ਓਏ ਪਤੰਦਰਾ ਕਿੱਥੇ ਅਨਾਰਕਲੀ 'ਚ ਜਿੰਦਗੀ ਚੇਤੇ ਕਰਾਤੀ। ਜਿੰਦਗੀ ਅਰਗੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਲਹੌਰ 'ਚ ਇੱਕ ਰੰਨ ਨੀਂ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੈਰ ਅਰਗੀਆਂ ਬੀ ਨੀਂ। ਜਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਵਿਹਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਘੜੀ ਹੋਈ ਐ।”

“ਸੁੱਖਿਆ, ਹਾ ਗੱਲ ਤੂੰ ਛੱਡ। ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਤੀਮੀਆਂ ਪਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ। ਹੱਦ ਔਗੇ ਵੀ ਕੰਧ। ਕੱਧ ਉੱਤੇ ਬੀ ਬਨੇਰਾ।”

ਬਈ ਤਾਪਿਆ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਨੀ। ਜਿੰਦਗੀ ਅਰਗੀ ਰੰਨ ਨਾ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਕਿਤੇ ਹਾਲੇ ਜੰਮੀ ਨਾ ਕਿਤੇ ਜੰਮਣੀ।

(ਔਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ) ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੂੰਹ - ਐਡਾ ਸਾਰਾ ਸੋਨੇ ਦੇ ਥਾਲ ਜਿੱਡਾ। ਔਖਾਂ ਐਡੀਆਂ ਐਡੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਪਸ਼ੋਰ ਬਦਾਮਾਂ ਅਰਗੀਆਂ ਸ਼ਰਬਤੀ। ਲਾਲ ਮੂੰਹ ਜਿਮੇਂ ਚੋਦਾਂ ਹੋਥੇ। ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੇ ਮੋਤੀਆਂ ਅਰਗੇ

ਦੰਦ। ਠੋਡੀ 'ਚ ਖੂਹ। ਧੌਣ ਲੰਮੀ। ਛਾਤੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਛਲਕਦੀਆਂ ਜਹੀਆਂ। ਹਾਕਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦੀਆਂ ਜਹੀਆਂ।
ਕੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਸ ਨਾਲ ਗੁੰਦੇ ਤੇ ਕੱਸੇ ਹੋਏ।”

“ਭਰਾਬਾ! ਰੁਮਾਲ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਰਾਲਾਂ ਪੂੰਝ। ਜੇ ਰੁਮਾਲ ਜੇਬ 'ਚ ਨੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਮਾਂ। (ਹੱਸਦਾ ਹੈ) ਰਾਲਾਂ ਦੇਖ ਕੇ
ਲੋਕ ਹੱਸਣਗੇ। ਆਖਣ ਗੇ ਬਈ ਏਸ ਭਾਈ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਬਾਈ ਤਾਪਿਆ, ਭਾਮੇਂ ਹੱਸਣ ਭਾਮੇਂ ਰੋਣ, ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਪਰਬਾਹ ਨੀਂ। ਬਈ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਜਿੰਦਗੀ
ਸੋਨੇ ਦਾ ਤਖਤ ਪੋਸ਼ ਡਾਹ ਕੇ ਬੈਠੀ।”

“ਬਈ ਮੰਨ ਗਏ। ਬੰਦੇ ਦਾ ਇਸ਼ਕ ਹੋਬੇ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਦਾ ਹੋਬੇ।”

“ਜਾਰ ਤਾਪਿਆ, ਤੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸਣਾ। ਕਈ ਬਾਰ ਰਾਤੀਂ ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਮਨ 'ਚ ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਖਿਆਲ ਔਂਦਾ।
ਕਈ ਬਾਰ ਜੀ ਕਰਦਾ। ਜੈਲਦਾਰ ਨੂੰ ਮਨਾ ਕੇ, ਨੌਕਰੀ ਦੁਆਉਣ ਬਹਾਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ ਦਾਸੂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਲੈ ਆਮਾਂ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ
ਦਾਸੂ ਨੂੰ ਤਾਏ ਚਾਚੇ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਸੁਲਾਹ ਦੁਆਈਏ। ਤੇ ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬੀ ਇੱਥੇ ਲੈ ਆਵੇ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਲੇ ਠਿਗਣੇ
ਜਹੇ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰਕੇ ਰਾਵੀ 'ਚ ਹੜ੍ਹਾ ਦੇਈਏ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਲਈਏ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ੇਖ ਚਿੱਲੀਆਂ ਆਲੀ ਗੱਲ ਐ।”

“ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ੇਖ ਚਿੱਲੀਆਂ ਆਲੀ। ਪਰ ਜਾਰ ਇਹ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੀ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਆ। ਜਿੰਦਗੀ ਲਈ ਹਾਲੇ ਬੀ ਮੇਰੇ
ਅੰਦਰ ਉਬਾਲ ਉੱਠਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਰੂਹ 'ਚ ਲੱਬੀ ਪਈ ਐ।”

“ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ। ਉਹ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਨਾ ਆਈ। ਉਹ ਬਿਗਾਨੀ ਚੀਜ਼ ਆ।”

“ਮੇਰੀ ਚੋਣ ਤਾਂ ਭਰਾਬਾ ਹਾਲੇ ਬੀ ਜਿੰਦਗੀ ਆ। ਜੇ ਉਹ ਹੱਥ ਨਾ ਆਈ ਫੇਰ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਲਹੌਰ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨਣੀ
ਉਡਾ ਲੈਣੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੱਡੇ ਬਜਾਰ ਬਥੇਰਾ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਲਿਆ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀਆਂ ਘਟ ਹੀ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆਂ।

ਤਾਪਾ: ਮੇਰੀ ਜਾਰ ਤੀਮੀ ਔਣ ਆਲੀ। ਨਾਲ ਕੁੜੀ ਬੀ ਹੋਣੀ। ਲਹੌਰਨਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਦੇਖਣਾ ਸੀ, ਦੇਖ ਲਿਆ।

“ਤੂੰ ਕੱਲਾ। ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਐ।”

“ਬਈ ਅਪਦੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੀਂ ਔਣਾ। ਜੇ ਉਹ ਭੈਂਗੀ ਜਹੀ ਬੁੜ੍ਹੇ ਨੇ ਇੱਥੇ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਭੇਜ ਤੀ ਫੇਰ ਉਹ ਰਾਬੀ
ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਈ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰੂ।”

“ਹਰ ਬੇਲੇ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੀ ਜਾਇਆ ਕਰ। ਹਰ ਬੇਲੇ ਖੂਨ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਨਾਲ ਸੱਚੀਂ ਖੂਨ ਹੋ
ਜਾਂਦਾ।”

“ਤਾਪਿਆ, ਇਹ ਸਿਰਫ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕਰੀਦੀਆਂ। ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਐ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕਰਕੇ ਮਰਨਾ।”

“ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਕਈ ਬਾਰ ਸੱਚੀਂ ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ।”

“ਜਾਰ ਜਿੰਦਾਂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਉਦਾਂ ਦੇ ਈ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਉਨ੍ਹੇ। ਪਰ ਜਾਰ ਆਪਾਂ ਐਨੇ ਮਾੜੇ ਤਾਂ ਨੀ”

“ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਤੂੰ ਮਾੜਾ”

“ਹੁਣ ਭਰਾਵਾ, ਤੀਮੀਆਂ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਪਰਖਣ ਲਈ ਈ ਬਣੀਆਂ। ਪਤਾ ਨੀ ਰੱਬ ਨੇ ਸਿਰ 'ਚ ਕੀ ਭਰਤਾ ਮਾੜੀ ਤੀਮੀਂ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਜਚਦੀ ਈ ਨੀ।”

“ਤੀਮੀਆਂ ਦਾ ਬੀ ਜਾਰ ਏਹੋ ਹਾਲ ਐ। ਕੀ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਪਸ਼ੂ ਜਹੇ ਦਾਸੂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੋਊ। ਉਸਦੇ ਪਿਓ ਨੇ ਜੈਲਦਾਰ ਦਾ ਪੈਸਾ ਦੇਖਿਆ, ਪੁੱਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦੇਖਿਆ! ਹੈ ਕੀ ਸਾਲਾ ਨਜ਼ਰ ਬੱਟੂ ਜਿਹਾ।”

“ਓ ਜਾਰ ਇਹ ਪੇਂਡੂ ਤੀਮੀਆਂ ਸਮਝੋਤੇ ਖੋਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰਨ। ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਦਾਸੂ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਦੌੜ ਜਾਂਦੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਜਾਰ ਤੋਂ ਸਾਲੇ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ।

ਜਿੰਦਗੀ ਜਾਰ ਡਰਾਕ ਆ। ਤੀਮੀਂ 'ਚ ਰੜਕ ਚਾਹੀਦੀ। ਤੀਮੀਂ ਅੜਬ ਜਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਹ ਕੀ ਤੀਮੀਂ ਹੋਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਦਮੀ ਅੱਗੇ ਹਾਂ ਜੀ, ਹਾਂ ਜੀ ਕਰੀ ਜਾਬੇ।

“ਤੂੰ ਫੇਰ ਬੋਕਾਟੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤੀਆਂ।”

“ਕੀ ਕਰੀਏ ਜਾਰ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਏਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ (ਸੰਜੀਦਾ ਹੋ ਕੇ) ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਜਾਰ ਜਿੰਦਗੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚ ਉੱਤਰੀ ਪਈ ਐ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਅਨਿਆਂ ਮੈਂ ਤੋਂ ਝੱਲ ਨੀ ਹੁੰਦਾ। ਬਚਾਰੀ ਦੀ ਜੂਨ ਈ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ।

“ਤਾਪਿਆ, ਹੋਰ ਹਰ ਕੰਮ 'ਚ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਰ ਦੀਆਂ ਸੌ ਮੱਦਤਾਂ ਕਰਦਾ, ਇੱਥੇ ਨੀ ਕਰ ਸਕਦਾ? ਜਾਰ ਕੁਛ ਹੱਥ ਪੱਲਾ ਮਾਰ।”

“ਸੁੱਖਿਆ, ਜਾਰ ਹੁਣ ਤੂੰ ਉਹ ਗੱਲ ਛੱਡ ਦੇ। ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਜਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਣੀ ਲੱਭਦੇ ਆਂ। ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਸੋਹਣੀ। ਫੇਰ ਤੈਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਆਪੇ ਭੁੱਲ ਜਾਣੀ। ਸਿਆਣੇ ਐਮੇਂ ਨੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੱਦ ਅੱਗੇ ਕੰਧ, ਕੰਧ ਉਤੇ ਬਨੇਰਾ। ਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਤਾਰੇ।”

ਸੁੱਖਾ (ਮਸਕੀਨ, ਜਿਹਾ ਬਣਕੇ) ਅਸਲ 'ਚ ਜਾਰ ਅੰਦਰੋਂ ਮੈਂ ਬੁਰਾ ਆਦਮੀ ਨੀਂ। ਛਿੰਦਰ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਆਪਣੀ ਹਾਨੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ, ਤੂੰ ਨਾਲ ਈ ਸੀ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਆ ਮੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਸੁਹਣੀ ਤੀਮੀਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਜੰਮੀ ਬੈਠੀ ਆ। ਜੇ ਕੋਈ ਸੋਹਣੀ ਰੰਨ ਟੱਕਰ ਜਾਵੇ ਇਹ ਟੋਆ ਪੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ।”

“ਚੱਲ ਛੱਡ ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਫੇਰ ਕਰਾਂਗੇ। ਦੇਖ ਸਾਹਮਣੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਕਿੱਦਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਚੱਲ ਭੱਲੇ ਪਕੌੜੇ ਜਲੇਬੀਆਂ ਛਕੀਏ। ਮੂੰਹ ਸੁਆਦ ਕਰੀਏ। ਬਹੁਤ ਜੀ ਕਰਦਾ।”

“ਮਿੱਠੀ ਚੀਜ਼ ਕੀ ਖਾਣੀ ਹੋਈ ਕੌੜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ।”

“ਔਹ ਮੌੜ ਤੇ ਠੇਕਾ। ਸੰਗਤਰੇ ਦੀ ਬੋਤਲ ਲੈ ਕੇ ਐਤਵਾਰ ਮਨਾ ਲੈਂਦੇ ਆਂ।”

“ਔਹ ਕਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਕਿਮੋਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਸੁਰਮਾ ਪਾ ਕੇ ਸਾਹਨ ਆਗ ਧੌਣ ਚੁੱਕੀ ਖੜਾ।”

“ਔਹ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਨਗੀ ਲਗੋਜੇ ਬਜੋਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਆ।”

“ਸਾਨਗੀਆਂ ਲਗੋਜੇ ਢੋਲ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰੂਹ ਆ”

“ਸੁੱਖਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਲਹੌਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੌਣਕਾਂ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਅਫਰੀਕਾ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ। ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗੱਲ ਚਲਦੀ।

“ਛੱਡ ਪਰ੍ਹੇ ਫਰੀਕਾ ਕੀ ਕਰਨਾ। ਲਹੌਰ ਅਰਗੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਲਹੌਰ ਅਰਗੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਕਿਥੇ ਲੱਭਣੀਆਂ।”

“ਅਫਰੀਕਾ ਤਖਾਣਾਂ ਲਈ ਸੁਰਗ ਐ। ਉਥੇ, ਕਹਿੰਦੇ ਪੈਸਾ ਬੜਾ। ਮੁਲਕ ਬੀ ਬਹੁਤ ਸੌਹਣਾ। ਮੇਮਾਂ ਬੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ।”

“ਫੇਰ ਤਾਂ ਜਾਰ ਚੰਗਾ। ਫੇਰ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬੀ ਸੱਦ ਲਈਂ। ਕੋਈ ਮੇਮ ਈ ਅੜਗਾਂਗੇ।”

“ਨਰੋਬੀ ਆਪਦੇ ਅਲਾਕੇ ਦੇ ਤਖਾਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

“ਚੰਗਾ, ਚੰਗਾ, ਛੇਤੀ ਫਰੀਕਾ ਜਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸੱਦੀਂ।”

ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਉਹ ਪੀਣ ਲਈ ਠੇਕੇ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਨੇ। ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀ ਗੁਆਂਢਣ ਸਿੱਖ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਛੇੜ ਬਹਿਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਮਿੱਟਾਂ 'ਚ ਉੱਥੇ ਕਈ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮਜ਼ਬੀ ਫਸਾਦ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ।

ਸੁੱਖਾ: ਚੱਲ ਜਾਰ ਸੁਗਲਾ ਈ ਦੇਖੀਏ।

ਤਾਪਾ: ਛੱਡ ਪਰੇ, ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ। ਚੱਲ ਆਪਾਂ ਮੂੰਹ ਕੌੜਾ ਕਰੀਏ। ਐਤਵਾਰ ਮਨਾਈਏ।

ਸੁੱਖਾ: ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ। ਬੱਸ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰ

ਗਿਆਰਾਂ

(ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਤੇ ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗੋਰੇ ਅਫਰੀਕਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ਬਰੀ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਬਹੁਤੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਆਮ ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਡਰਦੇ ਸਨ ਜੇ ਸਾਰੇ ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਲ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਮਾਜੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੇ ਸਵਰਾਜ ਮੰਗਣ ਲੱਗ ਪੈਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਗਿਆਨੀ ਤੇ ਪੱਛੜੇ ਹੋਏ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਰੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਕਾਲੇ ਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਲੰਮੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗੋਰੇ ਕਾਲੇ ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਸਿਖਾ ਕੇ ਕਾਰੀਗਰ ਮਕੈਨਿਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਸਤਾਕਾਰੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਏਹੇ ਕੋਲਨੀਅਲ ਨੀਤੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਧੜਾ ਧੜ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਸੀ ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਇਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਭਾਰਤ ਵਾਂਗ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਜਿੰਨੇ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨ, ਧਾਰਮਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਈਆਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਯੂਰਪ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਠੋਕੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ ਥੋੜ ਜਹੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਉੱਥੇ ਕੇਵਲ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਝ ਵੀ ਇਹ ਮਿਸ਼ਨ ਸਕੂਲ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੀਫ਼ਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਪੱਖੀ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ 'ਚ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰਾਂ 'ਚ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਉੱਚ ਵਿਉਪਾਰੀ, ਉੱਚ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਮਕੈਨਿਕ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਡਾਕਟਰ, ਟੀਚਰ, ਸਭ ਗੋਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖੋਜੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਅਫਰੀਕਨ ਕੇਵਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰਬਾਨੀ ਤੇ ਚਪੜਾਸ ਪੁਣੇ ਲਈ ਹੀ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਅਣਸਿੱਖਿਅਕ ਸੇਵਾਦਾਰ। ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਨਾਲ ਮੰਬਾਸਿਓਂ ਨੈਰੋਬੀ ਤੱਕ ਫੇਰ ਨੈਰੋਬੀਓਂ ਯੋਗੰਡੇ 'ਚ ਕੰਪਾਲੇ ਤੱਕ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਵਿਛਾਉਣ ਲਈ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ, ਤੇ ਸ਼ੈੱਡ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ। ਭਾਰਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੁਹਾਰਾਂ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਕਾਰੀਗੀਰੀ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਲਈ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਬੰਦ ਪਿਆ ਬੁਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਨੈਰੋਬੀ ਪੰਬਾਸਾ, ਥੀਕਾ, ਨਕੂਰ, ਕਿਸੂਮ, ਜੀਂਜਾ, ਕੰਪਾਲਾ ਜਲੰਧਰ, ਫਗਵਾੜਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਬੰਗਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਦੇ ਲੁਹਾਰਾਂ ਤਰਖਾਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ। ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਕੇ ਅਫਰੀਕਾ ਆਉਣ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਲਾਭ ਸਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੇਪੀ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਇੱਥੇ ਵੱਧ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਜੱਟਾਂ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸੋਂਪੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਲਾਭ ਸਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੇਪੀ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਇੱਥੇ ਵੱਧ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਜੱਟਾਂ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸੇਪੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਸੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਰ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣੇ ਵੀ ਔਖੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਇੱਥੇ ਕੀਨੀਆਂ ਦਾ ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਤ ਗਰਮ ਤੇ ਅੱਛ ਸਰਦ ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆਂ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਨਾ ਗਰਮੀ ਸੀ

ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਦੀ। ਮੌਸਮ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੁਖਾਵਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨਾ ਗਰਮੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਨਾ ਸੀ ਸਰਦੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਡੱਟ ਕੇ ਕੰਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕਾਰੀਗਰ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਤਾਂ ਕਈ ਅੱਖੜ ਤੇ ਉਜੱਡ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਕਈ ਜੱਟ ਤਾਂ “ਓਏ ਤਖਾਣਾ ਆਹ ਕਰ, ਔਹ ਕਰ” ਕਹਿਕੇ ਹੀ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਦਬਾਊ ਤੇ ਸਾਹ ਘੋਟੂ ਸਥਿਤੀ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਇਹ ਵਧੀਆ ਰਾਹ ਸੀ। ਇਹ ਕੀਨੀਆਂ 'ਚ ਡੱਟ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਪੈਸਾ ਭੇਜਦੇ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਪੁਰਾਣੇ ਮਕਾਨ ਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਢਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਚਿੱਟੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਾਂ ਕੇ, ਨਵੇਂ ਸੂਟ ਪਾ ਕੇ, ਡਾਇਨੈਮੋ ਲੱਗੇ ਨਵੇਂ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਰੈਲੇ ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੀਂ ਦੂਜੇ ਚੌਥੇ ਸਾਲ ਛੁੱਟੀ ਕੱਟਣ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਟੋਹਰ ਹੁੰਦਾ। ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਹਲ ਚਲਾਉਂਦੇ, ਨੱਕੇ ਮੋੜਦੇ, ਗੋਡੀ ਕਰਦੇ ਜੱਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਤਾਂਘੜ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਤੇ ਆਖਦੇ:

“ਆਹ ਬਈ ਮਿਸਤਰੀ ਰਤਨ ਸੂੰਹ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਖੱਟ ਕਮਾ ਕੇ ਆਇਆ। ਆਖਰ ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਜਾਦੂ। ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਹੋਵੇ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਲਵੇ। ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਖਾਓ, ਪਹਿਨੋ। ਜੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਆਪ ਭੁੱਖੇ ਮਰੋ, ਤੀਵੀ ਤੇ ਨਿਆਣੇ ਵੀ ਭੁੱਖੇ ਮਾਰੋ। ਵਸੇਬੇ ਲਈ ਨਾ ਚੰਗਾ ਘਰ ਨਾ ਦਰ। ਖਾਣ ਪਹਿਨਣ ਹੀ ਉਹੋ ਜਿਹਾ। ਬਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਉਹੋ ਜਹੀ। ਸਭ ਕੁਛ ਦਾ ਭੱਠਾ। ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾਰੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਦੋੜਦਾ।”

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਗਏ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਵੱਲ ਖਾਸ ਰੁਚੀ ਤੇ ਖਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਸੂਟ ਪਾ ਕੇ, ਸਟਰੈਪਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੈਂਟਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਨਵੇਂ ਨਕੋਰ ਡੈਨਮੋ ਲੱਗੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੈਲੇ ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਲੱਗਦੇ। ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਉਸਦਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉੱਥੇ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਭੇਜੇਗਾ ਤੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਕਰੇਗਾ। ਉੱਥੇ ਪਿੰਡ ਕੀ ਸੀ। ਐਵੇਂ ਟੁੱਟੇ ਜਿਹੇ ਮਕਾਨ 'ਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਅੱਧਾ ਕੱਚੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ, ਅੱਧਾ ਖੱਚੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਏ ਗਏ ਬੈਠਣ ਲਈ ਦੋ ਖਾਨੇ ਵਧੀਆਂ ਥਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਦੇਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵੱਡਾ ਮਿਸਤਰੀ ਕਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੱਡ ਤੋੜ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅਖੀਰ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਕੀ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਦੇ ਚਾਲੇ ਵੀ ਉਹ ਦੇਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਾਰ 'ਚੋਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਲ ਹੱਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਟਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਨਖੱਟੂ ਵੀ ਤਾਂ ਟੱਬਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਭਾਰੀ ਹੀ ਸੀ।

ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਈ ਲਾਭ ਹੋਏ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਹੱਥੀਂ ਲੇਖ ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਫਰਨੀਚਰ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਸਿੱਖ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਉਸਨੂੰ ਉਪਰਲਿਆਂ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦਿਆਂ ਨਾਲ ਬੋਲ

ਵਿਹਾਰ, ਵਰਤ ਵਰਤਾਰਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਤੀਜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਲਾਹੌਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਵਾ ਲੱਗੀ। ਲਹੌਰ ਇਕੱਲਾ ਬਹਿ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਕਿਸੇ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਸ਼ਹਿਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡ, ਪਿੰਡ ਨਾ ਸਕੂਲ, ਨਾ ਹਸਪਤਾਲ, ਨਾ ਡਾਕਘਰ, ਨਾ ਪੱਕੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਫੈਕਟਰੀ, ਵਰਕਸ਼ਾਪ। ਲੋਕ ਅਨਪੜ੍ਹ, ਉਜੱਡ, ਕਮ ਅਕਲ, ਗਰੀਬ, ਵਹਿਮੀ ਭਰਮੀ ਤੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ, ਨਾ ਖਾਣ ਪੀਣ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ। ਮੁੱਢੋਂ ਸਿਆਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਹੋਰ ਹਾਣੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾਰੀ ਵਾਲੀ ਸੋਝੀ ਛੇਤੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਲਹੌਰ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੰਮਕਾਜ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਪਿੰਡ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ। ਪਿੰਡ ਉਹੀ ਸੇਪੀ, ਉਹੀ ਹੱਡ ਤੋੜਵਾਂ ਕੰਮ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਹੀ ਪੱਥੀਆਂ ਪੱਕੀ ਜਾਓ, ਦਾਤੀਆਂ ਰੰਦੀ ਜਾਓ, ਰੰਬੇ ਫਾਲੇ ਚੰਡੀ ਜਾਓ। ਉਹੀ ਮੁੰਨੇ ਪੰਜਾਲੀਆਂ ਬਣਾਈ ਜਾਓ। ਮੰਜੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਠੱਕੀ ਜਾਓ। ਹਾਂ ਗੱਡੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ 'ਚ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਜ਼ਰੂਰ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਕੀ ਟਾਹਲੀ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਖਰੀਦੋ। ਫੇਰ ਉਸ ਤੇ ਹੱਡ ਤੋੜਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ। ਮਸੀਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਫੇਰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਉਜੱਡ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਵਾਧੂ ਦਾ ਰੋਆਬ ਝੱਲੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੋਹਰੇ ਕੰਮੀ ਬਣਕੇ ਐਵੇਂ ਹਾਂ ਜੀ ਹਾਂ ਜੀ ਕਰੀ ਜਾਓ। ਕੀ ਅਰਥ ਆ ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦਾ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ, ਲਹੌਰ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਜੋੜ ਕੇ ਕਮਰਾ ਪਾ ਲਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵੇਗਾ, ਵਿਆਹੇਗਾ। ਹਾਲੇ ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੇ ਇਕ ਲੜਕੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਹੋਰ ਨਿਆਣੇ ਤਾਂ ਅਜੇ ਜੰਮਣੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹੜੇ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਹ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਨੇ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਲੇਖ ਤੇ ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਪੈਸੇ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਉੱਪਰ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਉਸਨੇ ਝੱਟ ਪਟ ਜਸਵੰਤੋਂ ਤੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਠੁੱਕ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਖਬਰੀ ਰੋਗ ਨਾਲ ਮ੍ਰਿਤੂ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਪਿਤਾ ਜੀਉਂਦਾ, ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਫਿਰ ਲਹੌਰ ਬੁਲਾ ਲਵੇਗਾ।

ਲਹੌਰ ਆ ਕੇ, ਕੰਮ ਤੇ ਪੱਕੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਪਤੀ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉੱਥੇ ਜਾਣਦੇ ਸਾਧਨ ਲੱਭਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਜੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਵੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਛੁੜਾ ਕੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਹੋਰ ਖਰਚ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਉਸ ਨੇ ਜੋੜ ਕੇ ਪਾਸੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸੀ।

ਬੰਗਿਆਂ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ ਸੀ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨੌਰੋਬੀ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਧਰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਉੱਧਰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੰਡੂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਲ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਆਵੇਗਾ ਵਾਪਸੀ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਨੌਰੋਬੀ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਤਿਆਰ ਰਹੇ। ਉਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਬੂਟ ਖਰੀਦ ਲਏ, ਸਮਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਨਵਾਂ ਲੋਹੇ ਦਾ ਟਰੰਕ ਖਰੀਦ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸੀ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਤੱਕ ਜਸਵੰਤੋਂ ਤੇ ਕੁੜੀ ਪਿੰਡ

ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਆਪ ਜਾਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਜੰਡੂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਬੰਬਈ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੂੰ ਖਰਚ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗਦੇ ਸਾਰ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਪੈਸੇ ਭੇਜਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੇ। ਹੋਰ ਤੀਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮੇ ਫਿਰੇ ਨਾ

ਸੀਤੋ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਪਿੰਡੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਚਾਲੂ ਮਾਲ ਸੀ ਤੇ ਬੜੀ ਚਟਕ ਫਟਕ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਆਦਮੀ ਉਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁੱਟਣ ਮਾਰਨ ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਉਸਦੇ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਇੰਧਰ ਸੀਤੋ ਵੀ ਤੀਜੇ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਕੰਧਾਂ ਕੋਠੇ ਟੱਪਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਸੱਪ ਲੜਨ ਨਾਲ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਸੀਤੋ ਦੀ ਮਾਂ ਸੀ। ਸੀਤੋ ਦੀ ਮਾਂ ਚਿੰਤ ਕੌਰ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੰਧਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਨਵੀਂ ਔਰਤ ਟੋਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਬਸ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਅੱਟੀ ਸੱਟੀ ਰਲ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਈ ਤੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਜੋੜੀ ਬਣ ਗਈ। ਦੋ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਜੱਟਾਂ ਨੇ ਤਖਾਣ ਤੇ ਜੱਟੀ ਖਿਸਕਾਉਣ ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਚਲਾਕ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਬੋਲਿਆ: ਭਰਾਵੋ, ਜੇ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਲੈ ਜਾਓ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨੀ। ਪਰ ਚਿੰਤ ਕੌਰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਵਾਪਸ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਉਹ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਬੋੜਾ ਆਈ ਸੀ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪੰਚਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਤਾਂ ਗਈ ਪਰ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਫੇਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਦੌੜ ਕੇ ਆ ਗਈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਦੂਸਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੱਟ ਧਾੜ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਜੱਟੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹਾਨੀ। ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਸੁੱਟਣਗੇ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਖੰਦਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੱਟ ਐਮੇਂ ਭੂਤਰੇ ਹੋਏ ਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ। ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ। ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੰਜ ਚਾਰ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਮੁੰਡੀਰ ਢੇਰ ਮਾਰਕਾ ਪੀਕੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ ਟਕੂਏ ਲੈ ਕੇ ਮੱਘੇ ਮਾਰਦੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਆ ਗਈ। ਗਲੀ 'ਚ ਉਸਦੇ ਘਰ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਕੇ ਲੱਗੇ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਣ ਤੇ ਲੱਗੇ ਉਸਦੇ ਬੂਹੇ 'ਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਟਕੂਏ ਮਾਰਨ। “ਨਿਕਲ ਭੈਣ ਦੇ ਤਖਾਣਾ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ, ਅੱਜ ਤੇਰੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਨੇ।” ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਗਵਾੜੇ ਵਾਲਾ ਭਣੋਈਆ ਤਰਸੇਮ ਵੀ ਅੰਦਰੀ ਬੈਠੇ ਪੀਂਦੇ, ਵਿਸਾਖੀ ਮਨਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਤਾਂ ਕੰਨ ਲਪੇਟ ਕੇ ਅੰਦਰੀ ਬੈਠੇ ਬਾਹਰਲੀ ਹਾਹੋ ਗਾਰ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਮੁੰਡੀਰ ਨੇ ਤਖਤਿਆਂ 'ਚ ਟਕੂਏ ਮਾਰ ਕੇ ਗਲੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਤੇ ਤਰਸੇਮ ਵੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ ਲਿਸ਼ਕ ਕੇ ਭਬਕ ਜਹੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਇਕ ਜਣਾ ਸੁੱਟ ਲਿਆ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੁੰਡੀਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਡਿੱਗਣ ਵਾਲਾ ਮਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਦੀ ਲੱਤ ਤੇ ਹੀ ਟੱਕ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿੰਤ ਕੌਰ ਅੰਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸੀਤੋ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰੋਂ ਜੰਮਿਆ ਪਹਿਲਾ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਜੀਤੇ ਅਮਲੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਮਾਂ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਦੁਹਰਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੀਤੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ ਪਈ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪੱਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਘਰ ਆਈ ਲੱਛਮੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਨੀ

ਦੇਈਦਾ। ਅਸੀਂ ਘਰ ਆਇਆ ਸਾਕ ਨਹੀਂ ਮੋੜਨਾ। ਖੋਰੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਏਸੇ 'ਚ ਰਾਜੀ ਹੋਏ। ਹਰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮ, ਆਪਣੇ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੀ ਧੀ ਮਾਂ ਅਰਗੀ ਹੋਵੇ। ਭਲੀਏ ਲੋਕ, ਰੱਬ ਤੇ ਬਿਸ਼ਬਾਸ਼ ਰੱਖ ਕੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੈ ਲੈ।

ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪਤਲੀ ਹੀ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਮਸੇਰ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਸੁਣਾ ਸੀ ਜੇ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਫੇਰ ਹਾਂ ਹੀ ਤੇ ਜੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਨਾਂਹ ਹੀ ਰਹੂ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ ਵੀ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮਿਸਤਰੀ ਕੋਲ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਹਿਰਖ ਢਾਹਿਰਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਐ, ਉਸ ਦੀ ਚੰਗੀ ਮਾੜੀ ਦੀ ਸਾਬਣ ਤੇ ਸਾਂਝਣ ਐ, ਉਹ ਕਿਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵੀ ਸੁਣ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਰੇ। ਪਰ ਮਿਸਤਰੀ ਬੋਲਿਆ, “ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਲਬਜ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੁਣ ਤਾਂ ਓਹੋ ਰਹੂ।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਤ ਸੀਤੋ ਜੀਤੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਸੀ।

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜੀਤੇ ਦੀ ਮੌਤ 'ਚ ਸੀਤੋ ਦਾ ਹੱਥ ਹੋਵੇ। ਦੂਸਰੀ ਗਲੀ ਦੀ ਪਹਾੜੋ ਦੇ ਪੁੱਤ ਬਖਸ਼ੇ ਘਰ ਬਹਿ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਨੱਕ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਲਈ ਇਹ ਅਣਖ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਖੂਹ ਖਾਤੇ 'ਚ ਸੁੱਟਣ ਬਾਰੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਦੋਂ ਹਾਲੇ ਵੱਡਾ ਮਿਸਤਰੀ ਵੀ ਜੀਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਭਰਾ ਵੀ ਜੀਉਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਸੁੱਖਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਢਾਣੇ ਦੇ ਹੋਰ ਮਾਰ ਖੋਰੇ ਬੰਦੇ ਜੂ ਹਨ। ਬਸ ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਕੰਨ 'ਚ ਫੂਕ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਸੁੱਖਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਫਰੀਕਾ ਆਉਣ ਦਾ ਇੱਛੁਕ ਹੈ। ਅਫਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚੇਗਾ, ਉਹ ਉਹ ਉਸਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ 'ਚ ਉਹ ਸੀਤੋ ਦਾ ਫਸਤਾ ਵੀ ਵੱਢਕੇ ਛੱਡੇ। ਸੁੱਖਾ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏਗਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੈਸੇ ਭੇਜ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਰ ਉਸ ਜਿਲਭ ਜਹੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਫਾਸਤਾ ਵੱਢ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਂਨੀ ਦੇਰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕਿਆ ਰਹੇਗਾ, ਨੱਕ ਵੱਢਿਆ ਰਹੇਗਾ ਤੇ ਉਂਨੀ ਦੇਰ ਉਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਵੜੇਗਾ। ਉਹ ਅਣਖ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹਾਨੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁੱਖੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਉਸ ਨੇ ਝੱਟ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੀਤੋ ਬਾਰੇ ਕਿਤੇ ਧੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇਗੀ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਾ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਅਫਰੀਕਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੁੱਖਾ ਲਹੌਰ। ਸੋ ਖਤਰੇ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ, ਲਾਠੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟੇਗੀ।

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇੰਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਉਹ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਰਿਹਾ ਪਰ ਪਿੰਡ ਟਿੱਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਾ। ਕਦੇ ਭੂਆ ਫੁੱਫੜ, ਮਾਮੇ ਮਾਮੀ, ਮਸੇਰ ਕੋਲ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਲੰਗੋਟੀਏ ਕੋਲ। ਉਹ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਕੋਲ ਦੋ ਗਰਮ ਸੂਟ ਲੈ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਪਹਿਨੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਡੈਨਮੋ ਲਗਾ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਰੈਲੋ ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਹਾਲੇ ਪਿੰਡ ਹੀ ਸਨ। ਪਤਨੀ ਹਾਲੇ ਡੁਸ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਖਤ ਲਿਖੇ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜੇ ਤੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਅਫਰੀਕਾ ਮੰਗਵਾ ਲਵੇ ਪਰ ਜੰਡੂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ, ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਕਰਦਾ ਲਾਰੇ ਲਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਵੀ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖਰਾਬ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤ 'ਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਸਿਸਟਮ ਹੋਰ ਸੀ ਤੇ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਹੋਰ। ਪਰ ਅੰਦਰ ਗਤੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋਰ ਸਦੀਮ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਰੇ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੋਰ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿ ਕੇ ਭਾਂਤ ਸਭਾਂਤੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕੇਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਔਰਤ ਸੁਰਤੋਂ ਕੜਕੀ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਜ਼ਨਾਨੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਗਈ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਗ਼ੈਰ ਪੱਤਾ ਨੀਂ ਸੀ ਝੁਲਣਾ। ਉਸਨੇ ਆ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲੈਣਾ। ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨੱਕ 'ਚ ਦਮ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਜੰਡੂ ਕਾਫ਼ੀ ਚਲਾਕ ਤੇ ਚਲਦਾ ਪੁਰਜਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਫੇਰੀਆਂ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਨਚਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉਹ ਬੜਾ ਚੁਸਤ ਚਲਾਕ ਤੇ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸਾਜ਼ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਲਹੌਰ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਉੱਝ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪਾ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਚੁਸਤ ਚਲਾਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹੋਰ ਫੇਰੀ 'ਚ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਜੰਡੂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਜ ਸਕਿਆ।

ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਖ਼ੂਬ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਅਨੰਦ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਫਿਰਨੀ ਤੇ ਛੇ ਖਾਨਿਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਬੈਠਕ ਬਣਾ ਕੇ, ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਫਰੀਕਨ ਧਨ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਲਈ ਦਿਖਾਵਾ ਜਿਹਾ ਕਰਕੇ, ਰੋਅਬ ਜਿਹਾ ਜਮਾਕੇ ਜੰਡੂ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਬੰਬਈ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕਰਕੇ ਡੇਟ ਬੁੱਕ ਕਰਵਾ ਲਈ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੁਣ ਵਰਗੇ ਆਧੁਨਿਕ ਜਹਾਜ਼। ਸਿਰਫ਼ ਢੋਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ। ਤੇ ਢੋਆਂ ਤੇ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੰਬਾਸੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਲੱਗ ਪੱਗ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਨੇ ਜੰਡੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦੀ ਡੇਟ ਮਿੱਥ ਲਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਬਈ ਲਈ ਫਗਵਾੜਿਓਂ ਇਕੱਠੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਸੀ। ਜੰਡੂ ਦੀ ਸੀਟ ਬੁੱਕ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਹੀ ਪੈਸੇ ਚੱਲੇ ਸਨ। ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਗਵਾੜੇ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਾਂ ਕੇ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਚਾਅ ਸੀ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦਾ।

ਬੰਬਈ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹੀ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈ ਕਿ ਉਹ ਬੰਬਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਨਾਲੇ ਰਟੀ ਪਾਣੀ ਤੇ ਰਹਾਇਸ਼ੀ ਖਰਚ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਢੋਅ ਦੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜੰਡੂ ਕੋਲ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰੇ ਦੋ ਵਜੇ ਪੋਰਟ ਤੇ ਮਿਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਐਡਰੈੱਸ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ ਨੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਜੋਗਾ ਸੁੱਕਾ ਰਾਸ਼ਨ

ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਅੱਧੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਲਏ ਸਨ।

ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਲੈ ਕੇ ਦੁਪਹਿਰੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਹੀ ਪੋਰਟ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਜੰਡੂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਦੇਸ਼ੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਬੇਸਬਰੀ ਅਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੰਦਰਗਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਤੋਂ ਮੰਬਾਸੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਢੋਅ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੁੱਛ ਗਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਦਫ਼ਤਰ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਮਿੱਟੀ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਢੋਅ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਪੰਜ ਵਜੇ ਹੀ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਢੋਅ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮਿੱਠੇ ਬੋਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜੰਡੂ ਨੌਸਰ ਬਾਜ਼ ਨਿਕਲਿਆ ਜੋ ਉਸ ਨਾਲ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਜਾਣ ਖਾਤਿਰ ਤਾਂ ਉਹ ਲਹੌਰੋਂ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਛੱਡ ਆਇਆ ਸੀ। ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਗਈ ਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵੀ। ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਟਰੰਕ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਉਦਾਸੀਆ ਹਿਰਾਸਿਆ ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਮੋਹਰੇ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਘੂਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਜੰਡੂ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਹਿਰ ਮੋਹਰੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਤੱਟ ਤੇ ਬੈਠਾ ਛੱਡ ਗਈਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਚੋਰ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੇ ਜੰਡੂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈਆਂ ਹੋਣ। ਲਹੌਰ ਰਹਿ ਕੇ ਲਹੌਰੀਆਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਦਾਅ ਪੇਚ ਸਿੱਖ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੀਸ ਮਾਰ ਖਾਂ ਲਹੌਰੀਆਂ ਬਣਿਆ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜੰਡੂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਬਣਾ ਗਿਆ।

ਬਾਰ੍ਹਾਂ

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਹਕੀਮਪੁਰ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਘਰ ਸੀ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਸੀ। ਆਟਾ ਪੀਹਣ ਵਾਲਾ ਖਰਾਸ ਉਸਦੀ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋਂ ਤੇ ਲੜਕੀ ਪੀਤੋਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਸੀਤੋਂ ਜੀਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਵੜੇਗਾ। ਘੋਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਬੜੀ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਦਰਦ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਪਾਟਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੇ ਪੇਟ 'ਚ ਵੱਟ ਜਿਹਾ ਪਿਆ ਤੇ ਕੈਅ ਜਹੀ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਸਿਰ ਦੁਖਣ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਗੋਲੀਆਂ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਸਫ਼ਰ ਵਾਸਤੇ ਖਰੀਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਗਲਾਸ 'ਚ ਪਾਣੀ ਲਿਆ ਤੇ ਗੋਲੀ ਖਾ ਲਈ। ਦਸਾਂ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਥੋੜਾ ਸੰਭਲਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਤਣੀਣ ਜਹੀ ਲਈ, ਹੰਭਲਾ ਜਿਹਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣੇ ਸਿਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਫੇਰ ਵੀ ਉਹ ਮਰਦ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਹੀ ਕੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਲੱਗਣਾ ਲਗਾਉਣਾ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਲਗ ਲਗਾ ਚੁੱਕਾ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਲ ਛੱਡ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਕਿਵੇਂ ਵਾਪਸ ਪੁੱਜੇਗਾ। ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਉਹ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਛੱਡੇਗਾ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਬਹਾਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਜ਼ਿਠੇਗਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸਦੇ ਵਾਪਸ ਲਹੌਰ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਹੁਣ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਉਸਦਾ ਮਖੌਲ ਵਧੇਰੇ ਉਡਾਵੇਗਾ। ਆਖੇਗਾ ਉੱਝ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ

ਚਤੁਰ, ਸਕੀਮੀ ਤੇ ਫੰਨੇ ਖਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਕੀ। ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਪੇਂਡੂ ਤਰਖਾਣ ਉਸਨੂੰ ਬਿਜੂ ਬਣਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਮੋਸ਼ੀ ਤੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਹੁਣ ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿੱਧਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਜੰਡੂ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਔੜਾਂ ਸੌੜਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਤੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਸਨੇ ਹੌਂਸਲਾ ਕਰਕੇ ਨਵਾਂ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਨਵਾਂ ਰਾਹ ਲੱਭ ਕੇ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਨੈਰੋਬੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਜੰਡੂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਟੰਬੇ ਲਾਵੇਗਾ। ਚਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗਲੋਂ ਫੜ ਕੇ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਭਣੋਈਏ ਨੂੰ ਉਹ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਬੰਬਈ ਛੱਡ ਆਇਆ ਸੀ ਉਹ ਅਫਰੀਕਾ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੈ ?

ਟਾਂਗਾ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਪਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਹੋਈ। ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਕੁਝ ਮਿਟ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਉਡੀਕਣੀ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਨ ਕਲੋਕ ਰੂਮ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਿਸਤਰਾ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਦਿੱਡ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫੇਰ ਲਾਆਣ ਤਾਅਨ ਪਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕੋਲ ਹੀ ਇਕ ਰੇੜੀ ਵਾਲਾ ਛੋਲੇ ਭਟੂਰੇ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਛੋਲੇ ਭਟੂਰੇ ਖਾਧੇ ਤੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਹੋਰ ਰੇੜੀ ਵਾਲੀ ਚਾਹ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਚਾਹ ਦਾ ਗਲਾਸ ਫੜਿਆ, ਪੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੈਨ ਆਈ। ਖਾ-ਪੀ ਕੇ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੇ ਖਲੋਤਾ ਤੇ ਉਹ ਦੁਪਾਸੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸਾਫਰ ਦੇਖਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਰਹੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਰੇਲਵੇ ਇੰਜਣਾਂ ਦਾ ਧੂੰਆ ਹੀ ਧੂੰਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਸਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਬੈਠਾ ਬੈਠਾ ਘਬਰਾ ਕੇ ਉੱਠ ਖੜਾ ਹੋਇਆ, ਅੱਖਾਂ ਮਲਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫੇਰ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦਾ ਵਹਿਮ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਸਣਾ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਵਹਿਮ ਕਿ ਧੂੰਏਂ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ, ਧੂੰਏਂ 'ਚ ਘਿਰਿਆ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਧੂੰਆਂ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਧੂੰਆਂ ਬਣ ਗਈ ਹੈ, ਗਲਤ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਦਿੱਸਦਾ ਸੀ। ਅੱਖਾਂ ਮਲਕੇ ਉਹ ਫੇਰ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਸੋਗ 'ਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਸਾਹਮਣੇ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਮੰਬਾਸੇ ਜਾਣ ਲਾਈ ਢੋਅ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਲਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ ਉਸ ਵਿਚ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਆਈ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰੇ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਢੋਆਂ 'ਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਜੰਡੂ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਫੜ ਕੇ ਖੱਲੇ ਸੁੱਟ ਲਵੇ ਤੇ ਧੌਣ ਤੇ ਗੋਡਾ ਦੇ ਕੇ ਪੁੱਛੇ: ਬੇਈਮਾਨ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ। ਇਹ ਖੋਹ ਖਾਣੀ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਓਪਰੇ ਓਭੜ ਨਾਲ ਖਾਂਦਾ। ਪੁਰਾਣੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦੀ ਕੁਝ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮ ਰੱਖਦਾ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਸ਼ਰਮ, ਬੇਹਿਯਾ ਤੇ ਬੇਅਸੂਲਾ ਆਦਮੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚੀਕ ਮਾਰ ਕੇ ਗੱਡੀ ਰੁੱਕ ਗਈ ਤੇ ਮੁਸਾਫਰ ਚੜਨੇ ਉਤਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਗੱਡੀ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਚੀਕ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੇ ਬੈਠਾ ਗੱਡੀ ਵੱਲ ਝਾਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਨਾ ਢੋਅ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ।

ਅਗਲੀ ਸ਼ਾਮ ਪੰਜਾਬ ਮੇਲ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਦੌੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਲਹੌਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕੇ ਸੌਣ ਲਈ ਸਲੀਪਰ ਰੀਜ਼ਰਵ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਤੇ ਬਿਸਤਰ ਜਮਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰੇ ਢੱਟੇ ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਟਰੰਕ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸੀਟ ਹੇਠ ਟਿਕਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਤਬੀਅਤ ਕੱਲ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਟਿਕਾਣੇ ਸੀ। ਪਰ ਸੋਚ ਦਾ ਮੱਕੜ ਜਾਲ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਹਾਵੀ ਸੀ। ਢੱਟੇ ਤੇ ਲੇਟਦਾ ਉਹ ਫੇਰ ਉਸੇ ਤੰਦੂ ਤਾਣੇ 'ਚ ਉਲਝਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਜਦੋਂ ਪਰਸੋਂ ਉਹ ਲਹੌਰ ਵਾਪਸ ਪੁੱਜਾ, ਮਿੱਤਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੀ ਆਖਣਗੇ। ਸਾਰੇ ਹੱਸਣਗੇ, ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਣਗੇ। ਆਖਣਗੇ ਇਹ ਭੌਂਦੂ ਕੱਲ੍ਹ ਅਫਰੀਕਾ ਦੌੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੱਪੜੇ ਸਿਲਵਾਂਦਾ, ਟ੍ਰੈਕ ਖਰੀਦਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ ਅੱਜ ਵਾਪਸ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਇਸਨੂੰ। ਕੀ ਇਹ ਅਫਰੀਕਾ ਨੂੰ ਉੱਡ ਕੇ ਹੱਥ ਲਾਉਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇ ਇਸ ਨੇ ਸਿਰਫ ਹੱਥ ਹੀ ਲਾਉਣ ਜਾਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜਾਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਭੜੂਆ ਇੱਥੇ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦੇ ਚਾਅ 'ਚ ਉਹ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਗੁਆ ਬੈਠਾ। ਇਹ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਚਤੁਰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਇਹ ਤਾਂ ਅੱਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੂਰਖ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇੰਨਾ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਦਾਰੀ ਵਾਂਗ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਨਚਾ ਰਿਹਾ, ਮੂਰਖ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਚਾਚਾ ਤੇ ਸੁੱਖੇ ਦਾ ਤਾਇਆ ਵੀ ਲਾਅਣਤਾਂ ਪਾਉਣਗੇ। ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ : ਉਹ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ ਆਖੇਗਾ, “ਤਾਪਿਆ, ਫੇਰ ਹਕੀਮਪੁਰ ਦਾ ਭੋਲਾ ਪੰਛੀ ਹੀ ਨਿਕਲਿਓ। ਕਿਉਂ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਕਿਮੇਂ ਅਫਰੀਕਾ ਆਲਾ ਨੌਸਰਬਾਜ ਜੰਡੂ ਤੈਨੂੰ ਘੁੰਗੂ ਬਣਾ ਗਿਆ। ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਨਾ ਛੱਡ ਪਰੇ, ਅਫਰੀਕਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਐਥੇ ਲਹੌਰ ਬਬੇਰੀਆਂ ਮੌਜਾਂ। ਸ਼ਾਲੀਮਾਰ ਬਾਗ ਇਥੇ ਅਨਾਰ ਕਲੀ, ਗੁੰਮਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਇੱਥੇ, ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਨਖਰੇਲੋਂ ਔਰਤਾਂ ਇੱਥੇ। ਨੌਕਰੀ ਵਧੀਆ, ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅਨਾਰਕਲੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਆਈਦਾ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਦਾਰੂ ਪੀ ਲਈਦਾ। ਹਫਤੇ 'ਚ ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਆਲੀਆਂ ਪਾਸੇ ਜਾ ਆਈਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਲਵਾ ਦੇਖ ਆਈਦਾ। ਲਹੌਰ ਤਾਂ ਸਵਰਗ ਐ ਸਵਰਗ। ਲਹੌਰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੈਰਿਸ ਐ। ਜਸਵੰਤੋ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਡਾਹਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇਗੀ। ਆਖੇ ਗੀ: ਮੈਖਿਆ ਮੀਤੋ ਦੇ ਭਾਪਾ, ਤੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਉਜਾੜੂ ਬਣਿਆ ਰਹੇਂਗਾ। ਅਖੇ ਬਹੁਤੀ ਨੂੰ ਪਿਆ ਬੋੜੀ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦੇ ਚਾਅ 'ਚ ਕਿੰਨਾ ਰੁਪੈਆ ਬਿਅਰਥ ਰੋੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਅੱਛਾ ਤੇਰੀ ਮਰਜੀ। ਕਰੀ ਜਾਹ ਜੋ ਕਰਨਾ। ਸਾਡਾ ਕਿਹੜਾ ਜੋਰ ਐ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਹੜੀ ਸੁਣਦਾ। ਸਦਾ ਮਨ ਮਰਜੀ ਕਰਦਾ। ਆਹ ਕੁੜੀ ਔਲ ਦੇਖ ਬਾਸ ਅੰਗ ਬਧੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਦੇ ਹੱਥ ਵੀ ਪੀਲੇ ਕਰਨੇ।”

ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਫਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਖੱਲੇ ਹੀ ਖੱਲੇ ਪਾਤਾਲ 'ਚ ਧਸੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਸਿਰੋਂ ਪੱਗ ਲਾਹੀ ਟੁੰਕ ਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਵਾਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ।

ਹੁਣ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੋਚੇਗਾ। ਲਹੌਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਜੋ ਹੋਵੇਗੀ ਦੇਖੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਰਾਤ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕੱਟੇਗਾ ਤੇ ਪੂਰੀ ਨੀਂਦ ਸੌਵੇਂਗਾ। ਪਿਛਲੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੇ ਉਹ ਸੌ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਕੋਈ ਗੱਡੀ ਆ ਰਹੀ, ਕੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਮੁਸਾਫਰ ਇੱਧਰ ਕੋਈ ਉੱਧਰ ਦੌੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਰੇੜ੍ਹੀ ਵਾਲਾ ਛੋਲਿਆਂ ਭਟੂਰਿਆਂ ਟਿੱਕੀਆਂ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਲੱਡੂਆਂ ਪੇੜਿਆਂ, ਚਾਏ ਗਰਮ ਦਾ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਹਾਕਰਾਂ ਦਾ ਰੌਲਾ ਸੁਣਕੇ ਕੰਨ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਖੜ ਖੜ ਉਸ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਭੱਜੀ ਉਣੀਂਦੇ ਮਾਰੀ ਦੇਹ ਨੂੰ

ਥਾਪੜੇ ਨਾਲ ਕੁੱਟਦੀ ਪਿੰਜਦੀ, ਭੰਨਦੀ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਵੀ ਥੱਕਿਆ ਪਿਆ ਸੀ ਸਿਰ ਵੀ ਥੱਕਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਰ ਝਟਕਿਆਂ ਤੇ ਪਹੀਆਂ ਦੇ ਤਾਲ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਨੀਂਦ ਵੀ ਕਾਹਦੀ? ਉਲਝਣ ਮਾਰੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਵੀ ਕਿੱਥੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਗੋ ਮੀਟੀ ਜਗੀ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਉਸਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਜਹੇ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਉਹ ਤੇ ਜੰਡੂ ਫਗਵਾੜਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਟ੍ਰੱਕ ਬਿਸਤਰੇ ਰੱਖੀ ਗੱਡੀ ਦੀ ਉਡੀਕ 'ਚ ਖਲੋਤ ਸਨ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਚਾਚਾ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋਂ ਤੇ ਲੜਕੀ, ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਸੁੱਖਾ ਵੀ ਸੀ। ਜੰਡੂ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਬੱਚੇ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਭੁੱਜੀ ਹੋਈ ਮੂੰਗਫਲੀ ਨੁੰਗਦੇ ਗੱਡੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲੋਂ ਪੁੰਆਂ ਛੱਡਦੀ, ਸੀਟੀਆਂ ਮਾਰਦੀ ਗੱਡੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਸਮਾਨ ਹੱਥੋਂ ਹੱਥੀਂ ਗੱਡੀ 'ਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਮਾਨ ਟਿਕਾ ਕੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੀਟਾਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਬੰਬਈ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਗੱਡੀ ਚੋਂ ਸਮਾਨ ਉਤਾਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਉਥੋਂ ਉਹ ਟਾਂਗਾ ਫੜਕੇ ਸਿੱਧੇ, ਪੋਰਟ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਸਾਹਮਣੇ ਜ਼ਹਿਰ ਮੋਹਰੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਬੜੀ ਸਾਰੀ ਬੇੜੀ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲੇ ਹਾਥੀ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਪਿੱਛਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਰਗਾ। ਉਹ ਸਮਾਨ ਰੱਖਕੇ, ਥਾਂ ਮੱਲ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਢੋਅ 'ਚ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਅਹਿਰਨ ਪਈ ਹੁੰਦੀ। ਪਿੱਛੇ ਦੇਸੂ ਬੈਠਾਂ ਫੂਕਾਂ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਮਿਸਤਰੀ ਅਹਿਰਨ ਤੇ ਗਰਮ ਫਾਲਾ ਕੱਢ ਕੇ ਚੰਡ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਹਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਅਮਲੀ ਭਰਾ ਜੀਤਾ ਮੰਜੇ ਦੀਆਂ ਚੂਲਾਂ ਠੱਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸੁੱਟੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਫੇਰ ਗੱਡੀ ਵਾਂਗ ਛੁੱਕ ਛੁੱਕ ਕਰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਤੇ ਜੰਡੂ ਆਖਦਾ ਹੈ: “ਲਓ ਭਰਾਵੇ, ਥਾਪੜਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮੰਬਾਸਾ ਆ ਗਿਆ। ਉੱਤਰਨਾ ਤਾਂ ਉੱਤਰ ਜਾਓ ਨਹੀਂ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਚੱਲੀ। ਉਹਨਾਂ ਹਾਲੇ ਥੋੜਾ ਸਮਾਨ ਹੀ ਲਾਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੱਡੀ ਫੇਰ ਚੱਲ ਪਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੱਡੀ ਖੜੀ ਕਰੋ, ਗੱਡੀ ਖੜੀ ਕਰੋ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਜਾਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ। ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਜੀਤਾ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿੰਦਾ: ਗੱਡੀ ਚਲੀ, ਗੱਡੀ ਚੱਲੀ। ਗੱਡੀ ਸੱਚ ਮੁਚ ਚੱਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟਿਕਾਣੇ ਆਇਆਂ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮੰਬਾਸੇ ਨਹੀਂ। ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁਤ ਉਣੀਂਦਾ ਜਿਹਾ ਉਹ ਫੇਰ ਸੀਟ ਤੇ ਢੈ ਪਿਆ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਝੂਟੇ ਜਹੇ ਆਏ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੁਪਨਾ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਲਹੂ ਲਿਬੜੀ ਤਲਵਾਰ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜੀ ਸਾਹਵੇਂ ਖਲੋਤਾ ਸੁੱਖਾ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੈ ਦੇਖ ਪਤੰਦਰਾ, ਤੇਰਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੀਤੋਂ ਦਾ ਗਾਟਾ ਲਾਹ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਖੂਹ 'ਚ ਸੁੱਟ ਆਇਆ। ਹੁਣ ਨਿਸ਼ੰਗ ਹੋ ਕੇ ਪਿੰਡ ਜਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਲਹੂ 'ਚ ਲੱਥ ਪੱਥ ਸੀਤੋਂ ਦਿਸੀ। ਉਹ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ: “ਤਾਪਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦਾਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਭਰਜਾਈ ਆਂ।”

ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਟਾਇਲਟ ਗਿਆ, ਪਿਸ਼ਾਬ ਕੀਤਾ। ਟੂਟੀ ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰੇ। ਫੇਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੀਟ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਪੈਂਦ ਵੱਲ ਇੱਥ ਭੱਈਏ ਜਿਹਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦੇ ਉਸ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀਆ ਤੰਗ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਖਿੱਝ ਜਹੀ ਆਈ: “ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹਾਂ ਪਰ ਇਹ ਸਾਲਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਵਧੀ ਆਉਂਦਾ।” ਉਸਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਉਸ ਦੇ ਲੱਤ ਮਾਰੇ ਤੇ ਸੀਟ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਡੇਗ ਦੇਵੇ। ਬਾਹਰ ਕਾਲੀ ਸ਼ਾਹ ਰਾਤ ਸਰਾਲ ਵਾਂਗ ਸਾਹ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ

ਤੇ ਗੱਡੀ ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਦਿਸ਼ਾ ਹੀਣ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਦੌੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਦੋ ਆਦਮੀ ਤੇਜ਼ ਤਰਦੇ ਡੱਬੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸਿਓਂ ਆਏ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਲੰਘ ਗਏ। ਪਿਛਲਾ ਜਣਾ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ: “ਦੌੜ ਲੈ, ਹੁਣ ਦੌੜ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ, ਅੱਜ ਪੁੱਤਰਾ ਅੜੰਗਿਆ ਗਿਆ। ਤੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਬੋਟਿਕਟਾ ਸਫਰ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਭਾਈਏ ਦੀ ਗੱਡੀ ਹੁੰਦੀ।” ਛਿਣ ਦੀ ਛਿਣ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਟੀਟੀ ਓਸ ਝੁੰਬ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਮਗਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਮਗਰ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ: ਤੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਸਫਰ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਭਾਈਏ ਦੀ ਗੱਡੀ ਹੁੰਦੀ। ਘਬਰਾਹਟ 'ਚ ਉਸਦੀ ਫੇਰ ਅੱਖ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ। ਉਹ ਚੁਫੇਰੇ ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ ਕੇ ਝਾਕਣ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸੀਤੋ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਕਿਵੇਂ ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਹੀ ਲਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਸੀਤੋ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਪੁਆੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਪਕੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਬਗੈਰ ਸੀਤੋ ਦਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਾਤਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਦਾ ਖੂਨ ਵੀ ਕਦੇ ਗੁੱਝਾ ਰਿਹਾ।

ਇਹ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ ਹੈ ਇਹ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸਰਾਪ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਦੇ ਉਸਨੇ ਅਚਾਨਕ ਸਿਰ ਝਟਕਿਆ। ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਉਹ ਕਿਹਾੜੇ ਚੱਕਰਾਂ 'ਚ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਅਫਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਨਾ ਸਹੀ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅਫਰੀਕਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲੇ ਜਾਂਦੀ। ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਪਜਾਬ ਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਜੇ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾ ਸਕਦਾ ਉਹ ਫੇਰ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹੜੇ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਂਗ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਨੇ।

ਜੇ ਉਹ ਅਫਰੀਕਾ ਨਾ ਵੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਕੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰਾਦ ਲੇਬ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਕਦੇ ਭੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਜਿੱਥੇ ਅੱਡਾ ਗੱਡ ਲਵੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪੈਂ ਬਾਰਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਕੋਈ ਲਾੜਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਕਿਉਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚੀ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਲੱਤਾਂ ਬਾਹਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਲੰਗੜੇ ਅਪਾਹਜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਲੋਕ ਤਰਨ ਲੱਗੇ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੇ। ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਂਦੇ। ਕਿੱਡੇ ਕਿੱਡੇ ਹਾਦਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਉਸਦੇ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਝਰੀਟ ਜਹੀ ਹੀ ਆਈ ਐ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਅਣਤ ਪਾਈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੰਮਿਆ ਪਲਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਮੁਹਿਮਾਂ। ਉਹ ਐਵੇਂ ਬਾਹਰੋਂ ਗਭਰੀਟ ਜਿਹਾ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿੰਨਾ ਪੋਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੂਰਖ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਉਸ ਦੇ ਪੁਰ ਅੰਦਰ ਕਡੇਰਨੇ ਵਾਂਗ ਗੁੱਛਾ ਮੁੱਛਾ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠੀ ਸੀ ਜੋ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦੇਬੇਗਾ। ਗੱਲ ਹੀ ਕੀ ਐ। ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਕੁਛ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਛੋਟੀ ਜਹੀ ਹਾਰ ਵੱਡੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਚਾਚਾ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਰੋਹ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜਿਹੀ ਉੱਠੀ। ਉਹ ਪਿਆ ਪਿਆ ਖੰਘੂਰਾ ਜਿਹਾ ਮਾਰ ਕੇ ਫੱਐ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਪਰ ਵੱਲ ਬਾਹਾਂ ਤਾਣੀਆਂ। ਝਟਕਾ ਜਿਹਾ ਦੇ ਕੇ ਅੰਗ ਅੰਗੜਾਏ ਫੇਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਕਿਲਕਾਰੀ ਜਿਹੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਠਹਾਕਾ ਜਿਹਾ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸਿਆ। ਫੇਰ ਖੱਲੇ ਪੈਰ ਮਾਰ ਕੇ, ਘੂਰੀ ਜਹੀ ਵੱਟ ਕੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ: “ਦੇਖ ਲਮਾਂਗਾ ਸਾਲੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਬੀ। ਸਿੱਝ ਲਮਾਂਗਾ ਉਸ ਨਾਲ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾ ਕੇ। ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾ ਕੇ ਦਿਖਾ ਦਮਾਂਗਾ।” ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਕੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ। ਸਾਲਾ ਦੁਆਨੀ ਗਜ਼ਦਾ ਟੁੱਟਾ ਤਖਾਣ। ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਅਫਰੀਕਾ ਸੱਦ ਕੇ ਉਸ ਸਾਲੇ ਦਾ ਉਮੇਂ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰਵਾ ਦਿਆਂਗਾ। ਤੇ ਅਣਜਾਣੇ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਪੌਣ ਕੱਟਣ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੇ ਹਵਾ 'ਚ ਤਿਰਛਾ ਜਿਹਾ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਸੁੱਤਾ ਸੁੱਤਾ ਅਚਾਨਕ ਉੱਠ ਖਲੋਤਾ ਤੇ ਜੋਸ਼ 'ਚ ਆਇਆ ਤਣਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਡੱਬੇ 'ਚ ਬੈਠੇ

ਭਈਏ ਡਰ ਗਏ। ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਠ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਕਈ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸੀਟਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਪਰੇ ਜਾ ਖਲੋਏ ਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਡੈਂਬਰੇ ਹੋਏ ਮੂੰਹਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗੇ। ਨਾਲ ਦੇ ਡੱਬੇ 'ਚ ਜਿਹੜੇ ਹਾਲੇ ਟੁਲਦੇ ਜਾਗਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਬੋਲ ਬਲਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਜਾਨਣ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਮਾਲ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਤਸੁਕ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ: “ਸਰਦਾਰ ਸਾਭ ਕਿਆ ਹੂਆ? ਕਿਆ ਕੋਈ ਮਾਲ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਜਾ ਕਿਸੀ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਨੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਵੈਸੀ ਬਾਤ ਕਹਿਦੀ? ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੂਹੀ, ਹਮੇਂ ਭੀ ਬਤਾ ਦੀਜੀਏ?”

“ਓ ਕੁਛ ਨੀਂ ਜਾਰ ਕੁਛ ਨੀਂ। ਉਹ ਤਾਂ ਐਮੇਂ ਇਕ ਖਿਆਲ ਥਾ। ਬਾਤ ਜਹ ਹੈ ਕਿ ਕਲ੍ਹ ਰਾਤ ਮੇਂ ਸੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਬਸ ਓਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਮੇਂ ਕੁਛ ਹੋ ਗਿਆ।”

“ਲੇਕਨ ਆਪ ਹਸ ਭੀ ਰਹੇ ਥ, ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਭੀ ਰਹੇ ਥੇ। ਜੈਸੇ ਲੋਕ ਝਗੜੇ ਮੇਂ ਕਰਤੇ ਹੈਂ।

“ਅੱਛਾ ਮੈਂ ਐਸੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਈ ਵਾਰ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਐਸੇ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਜਾਓ, ਜਾਓ, ਸੌਵੇ ਰਾਮ ਕਰੋ। ਐਸੀ ਕੋਢ ਬਾਤ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਓ।”

“ਹੋ ਸਕਤਾ ਆਪ ਨੇ ਖਾਬ ਦੇਖਾ ਹੋ।”

“ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।”

“ਲਗਤਾ ਹੈ, ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਛੁੱਟੀ ਪਿਹ ਘਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਔਰ ਕਿਸੀ ਬਾਤ ਕੀ ਰੀਹਰਸਲ ਕਰ ਰਹੇਂ ਹੈਂ।” ਤੇ ਉਹ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ।

“ਹਾਂ-ਹਾਂ, ਕਿਸੀ ਬਾਤ ਕੀ ਰੀਹਰਸਲ ਕਰ ਰਿਹਾ,” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਸੇ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੇ ਫੇਰ ਸੀਟ ਤੇ ਪੈ ਕੇ ਮੂੰਹ ਢੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ: ਮੈਂ ਕਹਿ ਤਾਂ ਦਿੱਤਾ ਮੈਂ ਰੀਹਰਸਲ ਕਰ ਰਿਹਾਂ ਪਰ ਰੀਹਰਸਲ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ? ਚਲੋ, ਲਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂਗਾ।”

ਤੇਰ੍ਹਾਂ

ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਲਹੌਰ ਵਾਪਸ ਪਰਤਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਲਹੌਰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਦਾ ਨਵੇਂ ਸਿਰਰਿਓਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਡੇਰਾ ਲਵੇਗਾ। ਹੰਢਿਆ ਵਰਤਿਆ ਲੇਬੀਆਂ ਖਰਾਦੀਆ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਹੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਜਸਵੰਤੋ ਤੇ ਪੀਤੋ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾ ਲਵੇਗਾ।

ਗੱਡੀ ਸਵੇਰੇ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜ ਗਈ ਸੀ। ਗੱਡੀਓਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਉਸਨੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਲਈ ਟਾਂਗਾ ਲਿਆ, ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸ਼ੀਸ਼ਗੰਜ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਸਮਾਨ ਉਤਾਰਿਆ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਕਮਰਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਨ੍ਹਾ ਧੋ ਕੇ ਅੰਦਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਣ, ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਤੇ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੱਥੇ ਟੇਕਣ ਆਉਂਦਾ, ਇਕ ਅੱਧਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਤੇ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਾਰਾ ਮੋਹਰਾ ਚਾਲ ਢਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਝੱਟ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਤਰਖਾਣ ਸਿੱਖ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਲਈ ਜੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇਂ ਤਾਂ ਕੀ ਹਰਜ਼ ਹੈ। ਸ਼ਇਦ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਹੀ ਆਦਮੀ ਨਿਕਲ ਆਵੇ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਉਹ ਕੋਈ ਦੱਸ-ਪੁੱਛ ਪਾ ਦੇਵੇ। ਸਿੱਖ ਭਰਾ ਐ। ਸੱਤ ਸਿਰੀ ਕਾਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਏਹੋ ਤਾਂ ਫ਼ਾਇਦਾ।

“ਸਰਦਾਰ ਸਾਬ, ਇਕ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬੁਆਡੇ ਨਾਲ ਜੇ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਓ।” ਉਸਨੇ ਝਿਜਕਦੇ ਜਹੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਬੁਰਾ ਕਾਹਦਾ ਜੀ, ਇਕ ਨਹੀਂ, ਬੀਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰੋ ਸਰਦਾਰ ਸਾਬ। ਕਰੋ ਜੀ ਸਕਦੇ ਕਰੋ। ਪਰ ਠਹਿਰੋ ਜਰਾ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਆਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਆਮਾਂ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨੀਂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾ ਆਓ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਆਓ। ਮੈਂ ਐਥੇ ਈ ਖੜਾਂ। ਕੋਈ ਕਾਹਲੀ ਨੀ।”

ਸਰਦਾਰ ਮੁੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਹੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਰਾਮਗੜੀਆ ਹੈ। ਲੇਬ ਖਰਾਦ ਦੇ ਕੰਮ 'ਚ ਮਾਹਰ ਹੈ ਤੇ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਲਈ ਲਹੌਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ। ਅੱਗੋਂ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਰਾਮਗੜੀਆ ਹੈ ਤੇ ਲੁੱਧੇਹਾਣਿਓਂ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਫਰਨੀਚਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਾਲਾ ਜਲੰਧਰੋਂ ਹੈ ਉਸਨੇ ਲੇਬ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਦਮੀ ਭਲਾ ਹੇ। ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹ ਰੱਖ ਲਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਨਵਾਂ ਸਿਖਾਂਦਰੂ ਨਹੀਂ। ਲੇਬ ਖਰਾਦ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮਾਹਰ ਹੈ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਲਹੌਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਦੁਕਾਨ ਖੋਲ੍ਹੀ। ਤੇ ਇਕ ਖੂੰਜੇ, ਮੇਜ਼ ਤੇ ਪਈ ਇਕ ਫਰੇਮ ਵਿਚ ਫਿਟ ਕੀਤੀ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਫੋਟੋ ਸਾਹਵੇਂ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਏ, ਯੂਫ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਦੋ ਕੱਪ ਚਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਚਾਹ ਵਾਲੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾ ਲਏ। ਚਾਹ ਪੀਕੇ ਉਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਲ ਵਾਲੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਓਹੀ ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਨਿਭਾ ਕੇ ਹਟਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਾਕਿਫ਼ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੂੰ ਲੇਬੀਏ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਹੁਣੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਾਖਰੂ ਨੇ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਉਹ ਕਰੋਲ ਬਾਗ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਵਿਰਦੀ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਕੰਮ ਤੇ ਸੀ। ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਲਾਗੇ ਇਕ ਕਮਰਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

“ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਰ ਤਾਂ ਲਾਓ ਬਾਕੀ ਫੇਰ ਦੇਖੀ ਜਾਵੇਗੀ। ” ਉਸ ਸੋਚਿਆ।

ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਆ ਗਿਆ। ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਜਸਵੰਤੋ ਤੇ ਪੀਤੋ ਵੀ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜ ਗਈਆਂ। ਜਸਵੰਤੋ ਉਸਦੀ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਈ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਦਿੱਲੀ ਬੈਠਾ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਿੱਠੀ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਹੀ। ਚਿੱਠੀ 'ਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪਰਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਪਰਦੇ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰੇ। ਪੁੰ ਤੱਕ ਨਾ ਕੱਢੇ ਕਿ ਚਿੱਠੀ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਈ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ, ਦਿੱਲੀ ਹੈ। ਜਸਵੰਤੋ ਪਤੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਹੁੰਦਾ। ਪਤੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਿਰ ਮੱਥੇ। ਪਤੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਿਰ ਮੱਥੇ। ਜਸਵੰਤੋ, ਸੀਤੋ ਵਰਗੀ ਅੱਖੜ ਸੁਭਾ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ ਹਰ ਗੱਲ 'ਚ ਉਲਟਾ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇ। ਹਰ ਜਣੇ ਖਣੇ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਸਮਝੇ। ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਨਚਾਵੇ। ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੇ। ਉਹ, ਹਾਂ ਜੀ, ਅੱਛਾ ਜੀ, ਆਹੋ ਜੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਤ ਬਚਨ ਜੀ ਆਖਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਔਰਤ ਸੀ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਈ।

ਕਈ ਵਾਰੀ, ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਵਿਚਾਰਾ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਭੌਚਲਦਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਕੁਝ ਪਿੜ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬਣਨ ਲੱਗਦਾ ਕੰਮ ਐਵੇਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।

ਪ੍ਰਤਾਪਾ ਵੀ ਜਲੰਧਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਫਰਨੀਚਰ ਕਰੋਲ ਬਾਗ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਕੋਟਲੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਤਸੀਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ, ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਹੋਣਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਂਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹੀ ਸਾਂਝ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਅਜੀਬ ਅਣਪੱਤ ਇਕ ਅਜੀਤ ਨੇੜਤਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਵੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣੀ ਜਾਣੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ, ਸਾਕ ਸਕੀਰੀਆਂ ਦੱਸ ਕੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਨੇੜੇ ਦੂਰੋਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵੀ ਕੱਢਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਢੰਗ ਸਿਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਨਿਕਲੀ ਨਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਾਂਝ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪੱਕੀ ਪੀਢੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਗੱਲ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਥਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਬਿਲਕੁਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਚ ਮਿਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੇਫਿਕਰਾ, ਗਾਲ੍ਹੜੀ, ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਖੁਲਾਸਾ ਤੇ ਟਿੱਚਰੀ ਜਿਹਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਵਿਰਦੀ ਜਿਸ ਕੋਲ ਪ੍ਰਤਾਪਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਮਿੰਨ੍ਹੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਸ਼ੁਗਲੀ ਸੀ। ਸਾਰ ਦਿਨ ਸ਼ੁਗਲ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਦਿਲ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਵਿਰਦੀ ਕੋਲ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ

ਸਨ। ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਕਮਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਖਰਾਦਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਲੇਬ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਫਿੱਟ ਸਨ।

ਉਹ ਜੰਡੂ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਤਰਖਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਮੋਨਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੌਧਰੀ ਮੁਣਸ਼ੀ ਹੀ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਬਚਪਨ ਵੀ ਬੜੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਔਕੜਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਜੀਵਨ 'ਚ ਅਨੇਕ ਕੌੜੇ ਮਿੱਠੇ ਤਜਰਬੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸੀ। ਬਚਪਨ 'ਚ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਭਟਕ ਕੇ ਅਨੇਕ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ 'ਚ ਹੱਡ ਤੌੜ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਓ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਰਜ਼ਾ ਲਾਹਿਰਆ ਫੇਰ ਆਪਣਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੋ ਛੋਟਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਦਿੱਲੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਕਾਰਕੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬੜਾ ਰਿਸਕ ਲੈਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਜੇ ਘਾਟਾ ਵੀ ਪੈ ਗਿਆ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਚ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਚੋਣ ਕਰ ਲਈ, ਰਿਸਕ ਲੈ ਲਿਆ ਕੰਮ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਚੋਂ ਉਸਨੇ ਨਚੌੜ ਕੱਢਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰੋਅਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੁਸ਼ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਕਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਾਮੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਦਬਾ ਤੇ ਘੁਟਨ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਤਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁਪ ਦੇਖ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮਖੌਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਮਖੌਲਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਇੱਕ ਜਣਾ ਗੱਲ ਛੱਡਦਾ, ਦੂਸਰਾ ਫੜ ਲੈਂਦਾ। ਦੂਸਰਾ ਛੱਡਦਾ ਤੀਸਰਾ ਫੜ ਲੈਂਦਾ। ਫੇਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਬਸ ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ। ਕੰਮ ਵੀ ਨਿੱਬੜੀ ਜਾਂਦਾ, ਕੋਈ ਥੱਕਦਾ ਤੇ ਉਦਾਸ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਜੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਯੂ ਪੀ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਇੱਕ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸੀ।

ਮੁਣਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਾਮੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ 'ਚੋਂ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਉਧਾਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਉਸ ਨਾਲ ਖੂਬ ਘੁਲੇ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਤੇ ਤਫਰਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਇੱਕੋ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਜੀ ਜਾਪਦੇ ਸਨ।

ਵਿਰਦੀ ਮਖੌਲ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਗੱਲ ਛੇੜ ਦਿੰਦਾ: “ਕਿਉਂ ਬਈ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿਆਂ ਫੇਰ ਲਹੌਰ ਦੀਆਂ ਕੰਜਰੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੁਣਾ ਕਿਵੇਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਢੰਗ, ਤੌਰ ਤਰੀਕਾ ਤੇ ਭਲਵਾਨੀ ਤੇ ਉਸ ਕਲਾ ਜੰਗ ਦਾਅ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੁਣਾ ਜਿਹੜਾ ਇੱਕ ਪਠਾਣੀ ਨੇ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ।”

“ਨਹੀਂ ਵਿਰਦੀ ਜੀ ਪਠਾਣੀ ਨੇ ਉਹ ਕਲਾ ਜੰਗ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਖੱਬੀ ਖਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੀਮੀਆਂ ਲਈ ਹਲਕਿਆ ਹਬੜ ਹਬੜ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਦੀ ਇੱਕ ਹੱਟੀ ਕੱਟੀ ਪਠਾਣੀ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਮਝਿਆ ਪਈ ਅੱਜ ਪਠਾਣੀ ਟੱਕਰੀ ਆ। ਅੱਜ ਨਮਾਂ ਗੱਦੇਦਾਰ ਮਾਲ ਕਾਬੂ ਆਇਆ ਪਰ ਪਠਾਣੀ ਸੋਚੇ ਪਈ ਅੱਜ ਨਮਾਂ ਮੁਰਗਾ ਕਾਬੂ ਆਇਆ। ਅੱਜ ਜਰਾ ਈਹਨੂੰ ਦਿਨੇ ਤਾਰੇ ਦਿਖਾਲਾ। ਬੱਸ ਜੀ ਪਠਾਣੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਮਧੋਲਿਆ; ਉਹ ਮਧੋਲਿਆ ਨਾਨਕੇ ਚਿੱਤ ਕਰਾ ਦਿੱਤੇ। ਤਕਾਲੀਂ ਆ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ: ਜਾਰ ਤਾਪਿਆ, ਅੱਗੇ ਬਾਸਤੇ ਪਠਾਣੀ ਕੋਲ ਨੀ ਜਾਣਾ। ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਪੁੱਛਾ, ਦੱਸ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਉਹ ਕੁਝ ਦੱਸੇ ਈ ਨਾ। ਪਠਾਣੀ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਉਹ ਉਸ ਨੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਲਕੋਈ ਰੱਖਿਆ

ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਐਮੇ ਕਿਆਫੇ ਈ ਆ ਪਈ ਆਹ ਹੋਇਆ ਹੋਊ ਔਹ ਹੋਇਆ ਹੋਊ।”

“ਪ੍ਰਤਾਪ ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਸੇ ਲਗਤਾ ਹੈ ਯਿਹ ਬਾਤ ਇਸ ਕੇ ਦੋਸਤ ਕੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਖੁਦ ਇਸ ਕੇ ਸਾਥ ਹੂਈ ਹੈ। ਦੋਸਤ ਕੇ ਨਾਮ ਕਾ ਤੋ ਯਿਹ ਪਰਦਾ ਓੜ੍ਹਤਾ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਹੱਸ ਕੇ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰ ਦਿੰਦਾ।

“ਓਏ ਰਾਜੇ ਦਿਆ ਪੁੱਤਾ, ਤੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਆਪ ਬੀਤੀ ਜੱਗ ਬੀਤੀ ਸੁਣਾ।”

“ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ ਰਾਜਪੂਤ ਬਾਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਕਰਤੇ, ਵੋਹ ਤੋ ਤਲਵਾਰ ਹੀ ਚਲਾਨਾ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਯਾ ਮਰਨਾ ਮਾਰ ਲੈਨਾ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ। ਬਸ ਯਹੀ ਉਨਕੀ ਬਾਤ ਹੈ।”

“ਮਿਸਤਰੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਨੇ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇੱਕ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਜੋੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਿੰਡੋਂ ਆ ਕੇ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਹਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਤੀਮੀਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਦਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਥੇਰਾ ਢਿੱਡ ਮਲਾਇਆ ਬਥੇਰੀ ਧਰਨ ਸਿੱਧੀ ਕਰਵਾਈ। ਸ਼ਰਤੀਆ ਉਲਾਦ ਤੇ ਸ਼ਰਤੀਆ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਊ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰੀ ਦੇਸੀ ਦੁਆਈਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਪਰ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਿਆ ਸਰਿਆ। ਅਖੀਰ ਉਹ ਤੀਮੀ ਆਦਮੀ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਬੱਡੇ ਹਸਪਤਾਲ ਗਏ ਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸਭ ਕੁਛ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਔਰਤ ਤਾਂ ਸੈੱਟ ਠੀਕ ਐ ਪਰ ਆਦਮੀ 'ਚ ਨੁਕਸ ਆ। ਉਹ ਉਲਾਦ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇਖੋ, ਉਹ ਦੋਮੇ, ਉਲਾਦ ਲਈ ਝੱਲੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਬੀ ਬੜਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਨੇਕ ਬਖ਼ਤ ਪਤੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਉਮੇਂ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਲ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਦੋ ਸਾਲ ਲੰਘ ਗਏ, ਤੀਜਾ ਸਾਲ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਤੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਆਂਢੀ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ? ਕੀ ਗੱਲ ਕੁੱਛ ਸਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਔਗੋਂ ਪਤਨੀ ਨੇ ਢਿੱਲਾ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਛ ਬਣਿਆ ਸਰਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਾਪਦਾ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਵਰਗਾ ਨਾਮਰਦ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਮਿਸਤਰੀ ਜੀ ਪਤਾ ਉਹ ਗੁਆਂਢੀ ਕੌਣ ਸੀ ਉਹ ਇਹ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਫੇਰ ਦਰਜੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਕਟਾਖਸ਼ਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਰਾਜਪੂਤ ਗੱਲ ਛੇੜਦਾ। “ਓ ਬਈ ਪ੍ਰਤਾਪ। ਇਨ ਕੇ ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਨਿਕਾਹ ਪੜਤੇ ਹੈਂ ਉਸ ਮੇਂ ਅਜੀਬ ਜਾਦੂ ਹੈ। ਨਿਕਾਹ ਪੜਨੇ ਕੇ ਫੌਰਨ ਬਾਅਦ, ਉਸੀ ਵਕਤ, ਉਸੀ ਜਗਾਹ ਇਨ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੀ ਬਹਿਨੇ ਬੀਵੀਆਂ ਬਨ ਜਾਤੀ ਹੈ।”

“ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਸਕੀ ਭੈਣ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਤਾਏ ਚਾਚੇ ਮਾਮੇ ਫੁਫੀ ਕੀ ਬੇਟੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਆ ਹੈ” ਉਹ ਆਖਦਾ।

“ਲੇਕਿਨ ਵੱਹਬੀ ਤੋਂ ਬਹਿਨ ਹੀ ਹੋਤੀ ਹੈਂ ਖੂਨ ਕਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਤਾ ਹੈ।”

ਓ ਛੋੜ ਐਮੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ। ਯਿਹ ਖਿਚੜੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।”

“ਓ ਜਾਰ ਜਿਹੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਕੰਬਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਬੇਗਮਾਂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਰੀਸ ਨਹੀਂ। ਹੈ ਕਿ ਸੁਆਦ ਬਦਲੀ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਦਾਲ ਭਾਜੀ ਤਰਕਾਰੀ। ਕਿਸੇ ਮੇਂ ਲੂਣ ਮਸਾਲਾ ਜਿਆਦਾ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਘਟ।” ਮੁਣਸ਼ੀ ਰਾਮ ਵਿਰਦੀ ਆਪਦਾ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹਾਸੇ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਖਦਾ: ਓ ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਾਪ, ਸੀਖੋਂ ਕੇ ਬਾਰਾਂ ਬਜੇ ਵਾਲੀ ਕਿਆ ਬਾਤ ਹੈ? ਸਿਰਫ ਬਾਰਾਂ ਬਜੇ ਹੀ ਕਿਉਂ, ਔਰ ਬਜੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ?”

ਪ੍ਰਤਾਪ ਬੋਲਦਾ: ਅਸਲਮ ਮੀਆਂ। ਇਹ ਬਾਤ ਉਦੋਂ ਪੁੱਛਣੀ ਜਬ ਹਮਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਹੋ ਬੀ ਮਜੇਦਾਰ ਲੱਗੇ ਜੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤੁਮ ਨੇ ਪਲਾਈ ਹੋਵੇ।”

“ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕਰ ਤੋ ਆਦਮੀ ਕਾ ਦਿਮਾਗ ਹੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਤਾ।”

“ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਬੀ ਦਿਮਾਗ ਕਾ ਸਹੀ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੱਠਾ ਮਖੌਲ ਕਰਦਿਆਂ ਗੱਲ ਦਰਜੀਆਂ ਵੱਲ ਉਲਟ ਜਾਂਦੀ। ਰਾਜਪੂਤ ਕਹਿੰਦਾ: “ਅਰੇ ਭਈ ਅਸਲ ਦਰਜੀ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਬੂੜੇ ਦਰਜੀ ਥੇ। ਏਕ ਮਸ਼ੀਨ ਕਿਆ? ਏਕ ਸਾਬ ਕਈ ਮਸ਼ੀਨੇ ਚਲਾ ਲੀਆ ਕਰਤੇ ਥੇ। ਆਜ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਆ ਖਾਕ ਦਰਜੀ ਹੈਂ। ਜਨਾਬ ਜੋ ਏਕ ਮਸ਼ੀਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਚਲਾ ਸਕਤੇ। ਜੋ ਏਕ ਆਧ ਮਸ਼ੀਨੇ ਚਲਾਤੇ ਭੀ ਹੈ ਵੋਹ ਵੀ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਹੋਤੀ ਹੈ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰੀਕ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਉਦੋਂ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਜਾਂਦੇ।

ਕਰਤਾਰ ਫਰਨੀਚਰ ਵਰਕਸ ਕਰੋਲ-ਬਾਗ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੱਗੂ ਦਾ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੌਰਾ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨੈਰੋਬੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਨੈਰੋਬੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸ ਕੁ ਸਾਲ ਉਸ ਨੇ ਨੈਰੋਬੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰੇਲਵੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਖੋਲ ਲਈ। ਖਰਾਦ ਲੇਬ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਤਿੰਨ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੀ ਝਟ ਪਟ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਨੈਰੋਬੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਨਾਂ ਹੀ ਲੇਬ ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗੋਰੀ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੀ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੋਂ ਕਾਰੀਗਰ ਮੰਗਵਾਉਣ ਬਗੈਰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੌਰੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਰੀਗਰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਦੋ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਖਰਾਦ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਤਰਖਾਣ ਲੁਹਾਰ ਮੁੰਡੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਅਫਰੀਕਾ ਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ ਉਹ ਝਟ-ਪਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜ ਦੇਵੇਗਾ। ਨੈਰੋਬੀ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੀ ਉਹ ਕੰਮ ਤੇ ਹੋਣਗੇ। ਨੈਰੋਬੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕੁਝ ਹੋਰ ਰਿਆਇਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਫਲੌਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਖਤ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਝਟ ਪਟ

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਖਿਆਲ ਆਇਆ। ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੰਮ ਮਗਰੋਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਉਸਨੇ ਫਲੋਰੇ ਦੇ ਖਤ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਦੋ ਅੱਖਾਂ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਏਸ ਪਾਸੇ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ ਲੁੱਟ ਸੀ। ਉਹ ਨੈਰੋਬੀ ਜਾਣ ਲਈ ਝਟ ਪੱਟ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਸਵੰਤੋ ਨਾਲ ਵੀ ਸਲਾਹ ਕਰ ਲਈ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਕੰਨ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਹਾਸੋ ਹੀਣੀ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਤੇ ਉਹ ਫੇਰ ਨਾ ਠੱਗਿਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੱਗੂ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਬੜਾ ਸਾਫ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਖੁਦ ਜਸਵੰਤੋ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਆ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨਾਲ ਵਰਤ ਵਰਤਾ ਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਟੱਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੱਸੇ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਰ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਬੰਦੇ ਬੰਦੇ 'ਚ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ। ਦਲੀਲ ਹੀਣ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੇ ਵੀ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਰਾਹਦਾਰੀ ਆਉਣ ਅਤੇ ਵੀਜ਼ੇ ਲਈ ਅਪਲਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ। ਜੇ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਰਹੇ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ ਉਹ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੱਗੂ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਰਗਾ ਜਾਪਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਨੈਰੋਬੀ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਵੀ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਦਿੱਲੀ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਖਤ ਲਿਖੇ ਕਿ ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ ਨਾਲ ਬੰਬਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਫਗਵਾੜਿਓਂ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜਣ ਤੱਕ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਚਲਾਕੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਦਿੱਲੀ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਬੰਬਈ ਜਾਂ ਨੈਰੋਬੀ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਨੀ ਪੁਚਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਛਤਾਣਾ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਨੈਰੋਬੀ ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਦਿਲੋਂ ਉੱਤਰੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰੋਲ ਬਾਗ ਏਰੀਏ 'ਚ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਇੱਕ ਰਾਮਗੜੀਏ ਕੋਲ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਦਿੱਲੀ ਆਉਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣ। ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮਕਾਨ ਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਸਰਨਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ। ਸੁੱਖੇ ਵਾਲੇ ਖਤ 'ਚ ਉਸ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਨੈਰੋਬੀ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਹਾਲੇ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸੰਕਟ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਨੈਰੋਬੀ ਜਾਣ ਲਈ ਫੇਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਦੇ ਨੈਰੋਬੀ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਹੈ ਪਰ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ।

ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਲਹੌਰੋਂ ਸੁੱਖੇ ਦਾ ਉਤਰ ਆ ਗਿਆ। ਲਿਖਿਆ ਸੀ: “ਪਿਆਰੇ ਪਤੰਦਰ ਜੀ! ਤੇਰਾ ਹੈਰਾਨੀ 'ਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪੱਤਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਪੱਤਰ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਉਡੀਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਨਿਕਲਿਆ।

ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦੇ। ਲਹੌਰ ਕਿਹੜਾ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀ ਨਿਆਮਤ ਲਹੌਰ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਹੌਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੈਰਸ ਹੈ। ਅਫਰੀਕਾ ਜਾ ਕਾ ਖੇਹ ਛਾਨਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਹਾ ਵਾਕਾਂ ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜਾਏ ਨੇ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਇੱਕ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨ ਕੇ ਵਾਪਸ ਲਹੌਰ ਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਬਗੈਰ ਲਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਲਹੌਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਲਹੌਰ ਵਾਲੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦਿਨ ਬ ਦਿਨ ਵਧੇਰੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਸੁਹਣੀਆ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਦਿਨ ਬ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਨਿਚਰ ਇਤਰਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਕੱਲਾ ਬਹਿ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਲੈਨਾ ਹਾਂ ਪਰ ਕੱਲਿਆਂ ਪੀਣ ਦਾ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਮੈਂ ਬਥੇਰੇ ਘੁੱਟਾ ਵੱਟੀ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰ ਲਘਾਉਂਦਾ ਪਰ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੀ ਸਿਹਤ ਬੀ ਲਿੱਸੀ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਚੇਤੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਲੇ ਗਿਠ ਮੁਠੀਏ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਜੀ ਕਰ ਆਉਂਦਾ ਪਰ ਫੇਰ ਮਨ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪੀ ਲਾਈਦਾ। ਤੇਰੇ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਬੀ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਭੈਂਗੀ ਜਹੀ ਚਾਮ ਚੜਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਵੜਾਂਗਾ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਮਾਂ। ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਮਿਲਣ ਤੇ ਦੱਸਾਂਗਾ। ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਤੂੰ ਹਾਲੇ ਨਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਹਾਲੇ ਤੇਰਾ ਅਗਲਾ ਹੁਕਮ ਆਉਣ ਤੱਕ ਰੋਕ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕੰਮ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀ ਤੇਰੇ ਅਫਰੀਕਾ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਬੀ ਉਹ ਤੇਰੇ ਅਫਰੀਕਾ ਪੁੱਜਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਤੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਹਿ।”

ਖਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗਿੱਠ ਮੁਠੀਏ ਦਾਸ ਦਾ ਸੁੱਖੇ ਹੱਥੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਬੋਕਾਟਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿੰਦਗੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਖਤ ਪੌਸ਼ ਡਾਹ ਕੇ ਬੈਠੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਠੀ ਸੀ।

(ਸਮਾਂ, ਸਥਾਨ ਤੇ ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਢੋ ਮੰਬਾਸਾ ਤੱਟ ਤੇ ਲੱਗੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੰਬਾਸਾ ਬੰਬਈ ਦਾ ਹੀ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਹੋਵੇ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਓਹੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੇ ਲਹਿਰਦੇ ਤੱਟਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਰੇ ਨੀਲੇ ਪਾਣੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਬਿਫਰੀ ਛੱਲ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੜਕੇ ਕੰਢਿਆਂ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ ਚਿੱਟੀ ਕੰਧ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇਵੇਂ ਜਾਪਦੇ ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੜੀਆਂ ਸਫੇਦ ਦੀਵਾਰਾਂ ਉੱਡੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ। ਬੰਬਈ ਦੇ ਤੱਟ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਮੰਬਾਸਾ ਤੱਟ ਤੇ ਪੁੱਜਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗਿਰਗਟ ਵਾਂਗ ਰੰਗ ਬਦਲਕੇ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗ ਦੇਖੇ ਸੀ। ਕਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਣੀ ਹਲਕੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਕਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਹਰੇ ਹਲਕੇ ਨੀਲੇ, ਕਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਨੀਲੇ, ਕਦੇ ਨੀਲੇ ਕਾਲੇ, ਕਦੇ ਹਰੇ ਤੇ ਨੀਲੇ ਚਿੱਟੇ।

ਸਚਮੁੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਨੰਤਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਘੂੜੇ ਤੋਂ ਸਿਵਿਆਂ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗ ਬਦਲਦਾ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਰੰਗ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂਡ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ-ਕਦੇ ਗਮਗੀਨ ਕਦੇ ਪ੍ਰਸੰਨ, ਕਦੇ ਉਦਾਸ, ਕਦੇ ਹੁਲਾਰੇ 'ਚ, ਕਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਮੁਸਕਾਹਟ ਦਾ ਨਕਾਬ ਕਦੇ ਝੁਰੜੀਆਂ

ਦਾ ਜਾਲ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਮੁੰਦਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਡੋਲ ਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤ। ਕਦੇ ਹਲਕਿਆ, ਹਾਬੜਿਆ, ਲਵਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਗੁੱਸੇ ਤੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਿਆ, ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ। ਕਦੇ ਅਸੀਮਤਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਬਿੰਬ ਕਦੇ ਭਰਪੂਰਤਾ, ਨਿਰੰਤਰਤਾ, ਸਦੀਵਤਾ ਤੇ ਅਨੰਨਤਾ ਦਾ ਚਿੰਨ।

ਜਦੋਂ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ 'ਚ ਜਵਾਹਰ ਭਾਟਾ ਆਉਂਦਾ ਢੇ ਡਿੱਕੋ ਡੋਲੇ ਖਾਂਦੀ। ਸਮੁੰਦਰ ਚੋਂ ਉਠੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿਟਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਸਿਰ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਡਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਕਿਤੇ ਢੇ ਡੁੱਬ ਹੀ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਬਾਲਟੀਆਂ ਨਾਲ ਢੇ ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤਾਂਘ ਵੀ ਸੁਲਘਦੀ ਸੀ, ਲਹੂ 'ਚ ਇੱਕ ਆਸ ਵੀ ਬਲਦੀ ਸੀ ਅਫਰੀਕਾ ਪੁੱਜਣ ਦੀ।

ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਿਰ ਤੇ ਤਾਂ ਥਿਰ ਤੇ ਜੀਵਤ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਚੋਂ ਆਸ, ਉਮੀਦ, ਸੁਪਨੇ, ਵਾਅਦੇ, ਲਾਰੇ ਕੱਢ ਲਓ, ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਹੀ ਕੀ ਜਾਂਦਾ। ਆਦਮੀ ਬੀਮਾਰ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਨੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਉਹ ਸਿਹਰਤਬਾਬੀ ਲਈ ਓੜ੍ਹ ਪੋੜ੍ਹ ਕਰੀ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਉਹ ਬਚਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਉਹ ਵਕਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ। ਅਫਰੀਕਾ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਲਾਰਾ ਬੜਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਦਿਲ ਖਿੰਚ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਲੰਮਾ ਉਤਕਾਹਟ ਤੇ ਥਕਾਵਟ ਭਰਿਆ ਸਫਰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਨਹੀਂ, ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫਰ ਜੇ ਲੋੜੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੰਮਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਥਕਾਵਟ ਤੇ ਬੋਝਲਤਾ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ। ਓਹੀ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਜਿੱਡੀ ਢੇ (ਬੇੜੀ), ਓਹੀ ਸਮੁੰਦਰ ਉਹ ਹਰੀਆਂ, ਨੀਲੀਆਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਛੱਲਾਂ, ਓਈ ਫੰਗਾ ਵਰਗੇ ਉਡਾਰੀਆਂ ਭਰਦੇ ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਪੰਛੀ, ਉਹੀ ਬੇੜੀ ਦੁਆਲੇ ਚੁਫੇਰੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਵਲਿਆ ਲਛਮਣ ਰੇਖਾ ਵਰਗਾ ਗੋਲ ਦਿਸਹੱਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਓਹੀ ਬੱਦਲ, ਓਹੀ ਅਸਮਾਨ, ਇੰਨੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ, ਟਾਪੂ ਜਾਂ ਤੱਟ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਕਹਿ ਅਨੰਦ ਭਰ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਵਰਗ ਦਾ ਟੋਟਾ ਲੱਭ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਕੋ ਪੋਲੋ, ਵਾਸਕੋਡੇ ਗਾਮਾ, ਕੋਲੰਬਸ, ਮੋਗਲਨ ਵਰਗੇ ਮਲਾਹ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੇ ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਬਿਫਰੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਦੇ ਸ਼ੁਕਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਤਾਬ ਝਲਦੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜਦੇ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਤਰਕੇ ਭੌਂ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰਦੇ, ਫੇਰ ਉਸ ਥਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੇ, ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੇ।

ਬੰਬਈ-ਤੱਟ ਵਾਂਗ ਮੰਬਾਸਾ ਤੱਟ ਵੀ ਪਾਮਾਂ ਦੇ ਹਰੇ ਕਚੂਰ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾ ਜੜਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਣੀ ਬੜਾ ਸਵੱਛ ਤੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਪ੍ਰਤਾਪਾ ਭੱਕੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੇਵਲ ਸੈਰ ਸਪਾਏ ਲਈ ਹੀ ਅਫਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਬਸੀ ਆਇਆ ਨਾ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤੱਟਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ, ਨਾ ਤੱਟਾਂ ਤੇ ਨੰਗਾ ਹੋ ਕੇ ਦੌੜਨ, ਨਾ ਹੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਣੀਆਂ 'ਚ ਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਚੁਭੀਆਂ ਕਰਨ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਮੰਬਾਸੇ ਤੱਕ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫਰਨਾਮਾ ਲਿਖਣ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਸ਼ਾ, ਹੋਰ ਮੰਤਵ, ਹੋਰ ਸੁਪਨਾ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕੇ ਆਇਆਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਆਇਆ ਸੀ। ਜੱਟਾਂ/ਰਾਮਗੜੀਆਂ 'ਚ ਆਪਣੀ ਪੋਜੀਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣ ਆਇਆ ਸੀ। ਜੱਟ ਜਿਹੜੇ ਉਸਦੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਤਰਖਾਣਾਂ ਲੁਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸੇਪੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਵਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਾੜੀ ਸਾਉਣੀ ਮਰ ਪਿਟ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਟੱਬਰ ਕਣਕ/ਮੱਕੀ

ਦੀਆਂ ਦੋ ਭਰੀਆਂ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਝੀਰਾਂ, ਨਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਜੱਟ ਤਰਖਾਣਾਂ/ਲੁਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮੀ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਸਤਰੀ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਮੁੰਡੀਰ ਤੇ ਗਭਰੂਟ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਏ ਤਖਾਣਾ ਓਏ ਲੁਹਾਰਾ ਹੀ ਆਖਦੇ ਫਿਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲਣਾ ਬੁਲਾਉਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ। ਪਰ ਕਰਦਾ ਕੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਰਥਕ ਢਾਂਚਾ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਢਾਂਚੇ ਤੋਂ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਭੁਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਲੋਹ ਕੈਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਦੌੜਨਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਜਲੰਧਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ, ਕੋਈ ਲਹੌਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ, ਕੋਈ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਕੋਈ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦਾ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੀਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਾੜਾ ਟੱਪ ਕੇ ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆ ਵੜਦਾ।

ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਪੁੱਜ ਕੇ ਤਿਤਲੀਆਂ ਵਰਗੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਚਿਤਕਬਰੇ ਸੁਪਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਠੋਰ ਹਕੀਕਤ 'ਚ ਬਦਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇੱਥੇ ਪੈਸਾ ਵੀ ਸੀ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਔਕੜਾਂ ਵੀ ਸੀ, ਐਸ਼ ਵੀ, ਉਲਝਣਾਂ ਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੀ ਸਨ।

ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਲਈ ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਪੈਸਾ ਹੈ, ਮਾਹਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਪੈਸਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਮਿਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਹੈ ਜੇ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਪਾ ਤਰਖਾਣ ਜਾਂ ਓਏ ਤਖਾਣਾ। ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਚਲਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਲੱਛਮੀ ਸਮਝਕੇ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਪੂਜਦੀ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਕੁਬੇਰ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਦੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਬਹੁਤਾ ਵਾਧੂ ਪੈਸਾ ਦੋਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਆਦਮੀ ਲਾਲਚੀ ਹੋ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਪਰ ਇਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਪੈਸਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਫ਼ਲਸਫੇ ਪੈਸੇ ਨੂੰ “ਮਾਯਾ” ਕਹਿ ਕੇ ਨਿੰਦਦੇ, ਭੰਡਦੇ, ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ, ਭਰਮ ਹੈ, ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਦੋਹਰੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ, ਵਿਦਿਅਕ, ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਰਥਿਕ, ਕਿਹੜੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਪੈਸੇ ਬਗ਼ੈਰ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮ ਵਾਦੀ ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਨਾਗਣੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨਿਰਭਰ ਮਾਯਾ ਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਈ ਸੋਚਵਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਰਾ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤਾਂ ਲੱਭੋ। ਮਾਯਾਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਬਗ਼ੈਰ ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਅਸਿਤਤ੍ਵ ਹੀ ਕੀ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਮਕਾਨ, ਚੰਗੀ ਆਰਥਿਕਤਾ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ, ਸਿਹਤ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਪਾਲਣ ਪੋਸਣ, ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ, ਸਿਹਤ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਪਾਲਣ ਪੋਸਣ, ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਸਮਾਜਕ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸਭ ਧੰਦੇ ਮਾਯਾ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਨੇ। ਪੈਸੇ ਬਗ਼ੈਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੱਡੀ ਰਿੜਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥ ਚਾਰੇ 'ਚ ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਲੱਛਮੀ ਕਹਿ ਕੇ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਕੁਬੇਰ ਵਾਂਗ। ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਵੀ ਮਾਯਾ ਨਾਲ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤੇਸੇ ਹਥੋੜੇ, ਆਰੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਦੀਵਾਲੀ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਬਣਾਏ ਸੰਦਾਂ ਦੀ ਪੂਜੇ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਉਸ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਅੰਦਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਸਤਿਕਾਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਮਾਯਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ, ਖਾਨ

ਸਾਹਿਬ, ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ, ਲਾਲਾ ਜੀ, ਰਾਏ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਏ ਬਹਾਦਰ, ਜੀ ਸਰਕਾਰ, ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਭੁੱਖਾ ਹੈ, ਨੰਗਾ ਹੈ, ਫੁਕਰਾ ਹੈ, ਕੰਗਾਲਾ ਹੈ। ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰਦੇ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ ਢਿੱਡੋਂ ਜੰਮੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਯਾ, ਮੋਹਣੀ, ਲੱਛਮੀ ਆਦਿ ਰੱਖਦੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਯਾ ਦਾ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾਂ, ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਤਾਂਕਿ ਇਸ ਦਿਨ ਘਰਾਂ ਵਿਹੜਿਆਂ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ 'ਚ ਮਾਯਕ-ਬਿੰਬ ਦੇ ਅਸਲ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ।

ਦੇਸ਼ ਵਸਦੇ ਅਨੇਕ ਗੱਲਾਂ ਅਣਗੌਲੀਆਂ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਆ ਕੇ ਸਥਿਤੀ ਅਚਾਨਕ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਂਦ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚਾਲੇ ਤਣੀ ਭਰਮ ਦੀ ਮੋਟੀ/ਪਤਲੀ ਦੀਵਾਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਿੜਕਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਓਪਰੀ ਨੰਗੀ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਇਵੇਂ ਸਨਮੁੱਖ ਖਲੋਤਾ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਆਦਮ ਕੱਦ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਹਵੇਂ ਆਪ ਨੰਗਾ ਹੋ ਕੇ ਖਲੋ, ਉਂਗਲਾਂ ਪੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕੱਲੀ ਕੱਲੀ ਹੱਡੀ ਪਸਲੀ ਅੰਤੜੀ, ਬੋਟੀ ਛੋਰ ਕੇ, ਟੋਹ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਐਕਸਰੇ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਜਾਇਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਆਪਣਾ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਸਾਕ ਸਬੰਧੀਆਂ, ਦੋਸਤਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ, ਦੇਸ਼, ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ, ਮਹਾਂ ਦੀਪ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਬੇਲਾਗ ਤੇ ਬੇਦਲੀਲ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਏਹੀ ਜਾਇਜ਼ਾ ਪਰਵਾਸੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵਾਚੀ ਵਿਵਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਪੰਦਰਾਂ

(ਸਥਾਨ ਦੇ ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਕਰਤਾਰ ਫਰਨੀਚਰ ਵਰਕਸ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਫਲੋਰਾ ਵੱਲ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰਾਂ 'ਚ ਜਿੰਨਾਂ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੋਰਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਅਸਲ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਨਿਕਲਿਆ। ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਭਾਰਤੋਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਚੋਗਾ ਖੁਲਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਖਤਾਂ 'ਚ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਉਹ ਕਾਰੀਗਰ ਲਈ ਐਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਐਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਲਾਭ ਦੇਵੇਗਾ ਐਹ ਦੇਵੇਗਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਗੱਪ ਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਪਖੰਡ ਬਹੁਤਾ ਸੀ, ਅਸਲੀਅਤ ਘੱਟ। ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਪੈਂਦੇ, ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਰਖਾਣਾਂ ਲੁਹਾਰਾਂ ਦੇ ਢਾਣੇ 'ਚੋਂ ਉਠੇ ਨਵੇਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪੀਏ, ਇੰਜਨੀਅਰ, ਇਮਾਰਤੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਚੰਗੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਤੇ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਚਕਮੇ ਦੇ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗਰੀਬ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੋਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਮੰਗਵਾ ਲੈਂਦੇ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਉੱਧਰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ, ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਕਰਨ ਤੇ ਉਤਰ ਆਉਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮੀਰ ਰਾਮਗੜੀਏ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਿੱਤੇ ਵਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਤਰਖਾਣ ਲੁਹਾਰ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਾਰੀਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ

ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤਨਖਾਹ ਨਾਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਔਧੀ ਤਨਖਾਹ ਦੇਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂਦਾ ਪ੍ਰਾਵੀਡੈਂਟ ਫੰਡ ਵੀ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਕਰਨਗੇ ਵਾਰਸ਼ਕ ਛੁੱਟੀ ਦੇਣੋਂ ਵੀ ਹੀਲ ਹੁੱਜਤ ਕਰਨਗੇ। ਗੱਲ ਕੀ ਨਵੇਂ ਆਏ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਲਈ ਬੁਲਾਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਬਿਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਅਮਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਨਿਯਮਤ ਸ਼ਰਤ, ਹਰ ਮਿੱਥੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਕਿਸੇ ਗਿਲੇ ਸ਼ਿਕਵੇ ਤੱਕ ਨੌਬਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਮੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਵੇ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪ ਮਿਲਕੇ ਜਾਂ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਲਿਖਕੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਚਾਰਾ ਜੋਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨੈਰੋਬੀ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਹੀ ਫਲੋਰੇ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਫਲੋਰੇ ਵਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਤਨਖਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਿੱਥੀ ਹੋਈ ਤਨਖਾਹ ਨਾਲੋਂ ਔਧੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਟੋਰ ਵਾਲਾ ਕਮਰਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਤਨਖਾਹ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਧੱਕਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਉਹ ਗੱਲ ਸੀ ਅਖੇ ਫਸ ਗਈ ਤਾਂ ਫਟਕਣ ਕੀ? ਉਹ ਜਾਣਾ ਸੀ ਉਹ ਬੇਬਸ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੌੜਾ ਘੁੱਟ ਕਰੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਫਲੋਰੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਬਹੁਤੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਹੀ ਸੀ ਮੌਕਾ ਆਉਣ ਤੇ ਨਵੀਂ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਚੱਕਰ ਉਹ ਆਪੇ ਚਲਾ ਲਏਗਾ।

ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਅੰਦਰਲੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਉਸਨੇ ਮੰਜੀ ਸੁੱਟ ਕੇ ਭਾਰਤੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਬਿਸਤਰਾ ਲੱਗਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਇਕ ਸਟੂਲ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਲਾਲਟੈਣ ਪਈ ਹੁੰਦੀ। ਉਸੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਟੋਵ, ਪਤੀਲਾ, ਤਵਾ, ਦੋ ਥਾਲੀਆਂ, ਗਲਾਸ, ਕੌਲੀਆਂ, ਕੜਛੀ, ਚਮਚੇ, ਕੁੰਡਾ, ਘੋਟਣਾ ਆਦਿ ਪਏ ਹੁੰਦੇ। ਅਦਰਕ, ਗੰਢੇ, ਟਮਾਟਰ, ਤੇ ਸਬਜ਼ੀ ਭਾਜੀ ਆਦਿ ਕੁਝ ਆਟਾ, ਦਾਲਾਂ, ਚਾਹ, ਚੀਨੀ ਤੇ ਮਿਰਚ ਮਸਾਲੇ ਦੇ ਪੁੜੇ ਵੀ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ। ਗੱਲ ਕੀ ਓਹੀ ਇਕ ਮੰਜੀ ਸੌਣ ਵਾਲਾ ਕਮਰਾ ਵੀ ਸੀ, ਬੈਠਕ ਵੀ ਰਸੋਈ ਖਾਨਾ ਵੀ, ਖਾਣ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਵਾਲਾ ਸਟੋਵ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫਲੋਰਾ ਉਸ ਤੋਂ ਘੰਟਾ ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਵਾਧੂ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ। ਸ਼ਾਮੀ ਥੱਕਾ ਟੁੱਟਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਔਧਾ ਘੰਟਾ ਮਿੱਟੀ ਵਾਂਗ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਤੇ ਪੀਤੋ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਹ ਕਰਦੀਆਂ, ਹੁਣ ਉਹ ਆਹ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ। ਮਗਰੋਂ ਘੰਟਾ ਕੁ ਭੱਜ ਦੌੜ ਕੇ ਉਹ ਦੋ ਡੰਗਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਇਕ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਭਾਜੀ ਦੋ ਡੰਗ ਚਲਦੀ। ਹਕੀਮ ਪੁਰ ਤਾਂ ਉਸਨੇ। ਘੜੇ ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ ਪਰ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਉਹ ਲਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇੱਥੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਨਾ ਮਾਂ ਕੋਲ ਸੀ ਨਾ ਪਤਨੀ। ਜੇ ਉਹ ਨੌਕਰ ਰੱਖਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਦੁਆਨੀ ਵੀ ਨਾ ਬਚਦੀ। ਜੇ ਦੋ ਛਿੱਲੜ ਬਚਦੇ ਤਾਂ ਕਿਰਸ ਕਰਕੇ ਬਚਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਬਚ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਜੋੜਨ ਵੱਲ ਹੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਜ਼ਾਰੀ ਔਰਤਾਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨਾਲ

ਪਿਆਰ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜਸਵੰਤੋਂ ਸੀ। ਉਸ ਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਰ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ 'ਚ ਕੁਝ ਨੁਕਸ ਵੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾ ਕੇ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਕੱਲਾ ਪਿਆ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੁਣ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦਾ ਪੇਟ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਤੇ ਭਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਲੜਕਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਲੜਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੁਰੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਲੜਕੀਆਂ ਬਾਰੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਨਵੀਂ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਹਾਲੇ ਉਸ ਵਿਚ ਆਈ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਤਨਖਾਹ 'ਚ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਜਸਵੰਤੋਂ ਤੇ ਪੀਤੋਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਦੋ ਸਾਲ 'ਚ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾ ਸਕੇਗਾ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਉਹ ਕਿਥੋਂ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ? ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਕਿਰਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਤਨਖਾਹ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਬਚਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਰਚ ਪਾਣੀ ਲਈ ਭੇਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਸਾਧਨ ਸੀ? ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਹਾਲੇ ਸੁੱਖੇ ਰਾਹੀਂ ਸੀਤੋਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਸੀਤੋਂ ਉਸ ਲਈ ਸੱਪ ਬਣੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਸ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਅਣਖ ਮਿੱਟੀ ਹੋਈ, ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲੀ ਪਈ ਸੀ। ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਬੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਣ। ਉਸ ਦਾ ਇੱਥੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਮੁਰਗੇ ਵਿਸਕੀ ਦਾ ਦੌਰ ਵੀ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਕੱਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜਵਾਨ ਲਹੂ 'ਚ ਪਸ਼ੂ ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਕਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਦਾਰੂ ਪੀਣ ਲਈ ਬਾਰਾਂ 'ਚ ਜਾ ਵੜਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰ ਵਸਤੂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਹੈ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਛੰਗਣ ਮੰਗਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਹਾਂ ਪਰ, ਕਲ੍ਹ ਤੇ ਆਸ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ। ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਬੜਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਭੇਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਨੌਰੋਬੀ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਜਲੰਧਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਲੁਏਹਾਣਿਓਂ ਆਏ ਤਰਖਾਣ ਲੁਹਾਰ ਹੀ ਨੇ। ਪੜਿਆ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਸ ਨੂੰ ਫਲੋਰੇ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਹਰ ਹਾਲਤ 'ਚ ਦੋ ਸਾਲ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਮੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਗਿਆਂ ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਭਰਾ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਉਹ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਾ ਕੇ, ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਾਕਾਫੀ ਖਿੱਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੋਰੇ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਅਹਿਸਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਚ ਸੀ ਕਿ ਮਿੱਥੀ ਹੋਈ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਮਸਲੇ 'ਚ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਦ ਹੋਣ ਵਜੋਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਦੋ ਸਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਘਾਟੇ ਵਾਲਾ ਸੌਦਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬਥੇਰੇ ਥਾਵੀਂ ਚਾਨਸ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਜਦ ਤੱਕ ਜਵੰਤੋਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਪੁੱਜੇਗੀ ਪੀਤੋਂ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਬੱਚਾ ਵੀ ਰਲ ਚੁੱਕਾ ਹਵੇਗਾ। ਚਹੁੰ ਜੀਆਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਵਸੇਬੇ ਲਈ ਫਲੋਰੇ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ। ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਕਮਰੇ ਲੈਣੇ ਪੈਣਗੇ, ਵਾਧੂ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੋ ਕਮਰੇ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੇ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਹੀ ਹੋਣ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਕਿ

ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਣ। ਪਰ ਉਹ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ। ਕਿ ਉਹ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਆ ਸਕੇ।

ਉਹ ਫੇਰ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੇ ਗਰਭ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ: ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਸ ਦਾ ਜਿਸਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਜਿਸਮ ਭਰਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਸੱਜਦੀ, ਫਬਦੀ ਜਭੇਦਾਰ ਸਰਦਾਰਨੀ ਜਹੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਗਰਭਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਔਰਤ ਦਾ ਸ਼ਿਗਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਆਦਮੀ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਿਗਾਰ। ਪੀਤੋਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੂੰ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲ ਲੱਗ ਗਏ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਰਹਿੰਦਾ ਗਰਭਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਛੁਪੇ ਤਵੀਤ ਵੀ ਲੈਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣ ਰਹੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਗਰਭ ਧਾਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਆ ਕੇ ਦਵਾ ਦਾਰੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੁਕਸ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ: ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਔਲਾਦ ਜੰਮਣ ਵੱਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬਾਂਝ ਤੇ ਖਸਤਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਕਈ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹਰ ਭਰਿਆਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਗੱਭਣਾਂ ਹੋਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਨਿਆਣੇ ਜਣਦੀਆਂ ਵੀ ਥੱਕਦੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਾਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਤੇ ਅਦਿਧਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਅਜੇਹੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਯਾਦ ਆਈਆਂ ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਮੱਝਾਂ ਗਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਫਲੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਦਸਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਵਿਹੜਾ ਭਰ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਡਾ ਮਿਸਤਰੀ ਵੀ ਨਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਰੋਣਕ ਦੇਖ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਆਖਰ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਹੋਰ ਹੈ ਕੀ? ਬੱਚੇ ਹੀ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਧਨ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪੀੜੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰਦੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ। ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀ ਤੇ ਧਾਰਾ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ ਉਮੀਦ ਹਨ। ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮ ਸਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਂਝ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਮਾਪੇ ਸੰਤਾਨ ਗੀਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਔਂਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਔਂਤ ਔਂਤ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਵੱਡਾ ਮਿਸਤਰੀ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਸਿੱਖ ਸੀ ਉਹ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਿਆਂ ਤਵੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ: ਇਹ ਕਾਰਾ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਲੜਕੇ ਬਾਰੇ ਖਿਆਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ। ਘਰ 'ਚ ਲੜਕਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਲੜਕਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੋ ਹੀ ਜਾਵੇ। ਤ ਲੜਕਾ ਜੰਮਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਖਿੜ ਜਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਤੇ ਜੇ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਲੜਕਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਫੇਰ। ਅਜਿਹਾ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਅਜੇਹੀਆਂ ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਰੁੜਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੁਲਦੂ ਆਦਿ ਧਰਮੀ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੁਲਾਹੇ ਤੇ ਤੇਜੇ ਜੱਟ ਦੇ ਦਰਜਨ ਦਰਜਨ ਨਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੁਰਬਲ ਕੁਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਲੜਕੇ ਝਗੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਨਹਾਤੇ ਧੌਤੇ ਬਗੈਰ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਗੰਦੇ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਤੇ ਕਈ ਕਿਵੇਂ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਨੰਗੇ ਧੜੰਗੇ ਦੌੜੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਲੇ ਦਰੁਬੜੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਤੇ ਉਹ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਲੇਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਚੀਖ ਚਿਹਾੜਾ ਪਾਉਂਦੇ। ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢਣ, ਖਰੂਦ ਕਰਨ 'ਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨੰਬਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕੰਧਾਂ ਕੋਨਿਆਂ ਨਾਲ ਲੁਕ ਕੇ ਉਹ ਬੁੜ੍ਹੇ ਬੁੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਢੀਮਾਂ ਮਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਗੈਂਗ ਬਣਾ ਕੇ ਦੂਸਰੀ ਗਲੀ ਦੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਰਚਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਛਿੱਤਰ ਖਾ ਕੇ, ਨਕਸੀਰਾਂ ਤੜਵਾ ਕੇ ਲੋਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਆਉਂਦੇ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਬੋੜ ਤੇ ਆਰਥਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸਕੂਲ ਵੀ ਨਾਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਪਿਓ ਕੰਮਾਂਕਾਰਾਂ ਲਈ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਉਹ ਮਾਵਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰ ਲੈਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਬਸ ਤੇ ਪਾਗਲਾਂ ਜਹੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ। ਅਜੇਹੇ ਗੰਦੇ, ਛਿਦਰੀ, ਅਨਪੜ, ਲੜਾਕੇ ਅਫਲਾਤੂ, ਨੰਗੇ ਢਿੱਡਾਂ ਤੇ ਨਲੀਆਂ ਲਮਕਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਕਚਿਆਣ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਹਕੀਮਾਂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਨਾ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਜੇਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਢੇਰਾਂ ਰੂੜ੍ਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰੁੱਲ ਖੁਲ ਕੇ ਪਲਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਝਟ ਪਟ ਵਿਰੋਧੀ, ਰੁੱਖ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ। ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ। ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਜਿੰਨੇ ਕਾਬੂ ਕੰਟਰੋਲ 'ਚ ਆ ਸਕਣ। ਜਿੰਨਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕੇ। ਅਜੇਹੇ ਮੌਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਸੁੱਖ ਜਿਹਾਂ ਮਿਲਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਪੀਤੋ ਹੀ ਹੈ। ਤੇ ਪੀਤੋ ਦੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸ਼ਣਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੈ। ਹਾਂ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਇਸ ਵਾਰੀ ਲੜਕਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਲੜਕੇ ਬਗ਼ੈਰ ਪਰਿਵਾਰ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੜਕੀਆਂ ਤਾਂ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਹੁਰੀਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਹੁੰਦੇ, ਉਹੀ ਘਰ ਬਾਰ ਸੰਭਾਲਦੇ। ਬੁਢਾਪੇ 'ਚ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਡੰਗੋਰੀ ਬਣਦੇ। ਬੀਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਉਹੀ ਚਕਲੇ ਖੱਲਦੇ। ਔੜ੍ਹ ਸੌੜ੍ਹ ਪੈਣ ਤੇ ਉਹੀ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਡਾਹ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ।

ਆਪਣੀ ਉਲਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਦੂਜਾ ਕੌਣ ਪੁੱਛਦ। ਦੂਜਾ ਕੌਣ ਆਪਣਾ ਬਣਦਾ। ਸ਼ਰੀਕ, ਸ਼ਰੀਕ ਹੁੰਦੇ, ਬਗਾਨੇ ਬਗਾਨੇ। ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਲਹੂ ਗਾੜਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਮੇਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਬਿਗਾਨੇ ਨਹੀਂ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਮੇਰਾ ਘਰ, ਹਾਏ ਮੇਰਾ ਘਰ ਮੇਰੇ ਨਿਆਣੇ ਹਾਏ ਮੇਰੇ ਨਿਆਣੇ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਉਂ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਕੀ ਕਰਨ ਬੇਗਾਨੇ ਵੱਸ ਪਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਨਿਆਣੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਦੇਣ ਐ। ਇਹ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਨੀਂ। ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਐਤਕੀਂ ਲੜਕਾ ਹੋਵੇ। ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਨੂੰਹਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਪੋਤੇ ਪੋਤੀਆਂ ਜੰਮ ਪੈਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੀ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਚਲੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਪਾਠ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੁੱਖ ਲਵੇ। ਪਰ ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸਨੇ ਕਿਉਂ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਪਿੰਡ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਵਾ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਸੁੱਖ ਲੈਣਾ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ। ਲੜਕਾ ਹੋਏ ਤੇ ਉਹ ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਕੀ ਕਰਨਾ ਕਰਾਉਣਾ, ਦੇਣਾ ਦਿਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੱਦਣਾ ਬੁਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਮੁੰਡੇ ਹੋਏ ਤੇ ਪੂਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪਿੰਡ ਨਕਲਾਂ ਵੀ ਕਰਵਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਗਿਆ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ।

ਉਹ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਲਹੌਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਹੋ ਗਏ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਵੀ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਣਿਆ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵੀ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਆ ਕੇ ਹੀ ਹਰੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਵੇਂ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਗੱਲ ਬਣਨੀ ਔਖੀ ਹੈ। ਖਰੇ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਹੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਚਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਹੁਣ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੀ ਵੀ ਰਹਿ ਗਈ ਤੇ

ਆਪਣੀ ਵੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਤੇ ਉਹ ਉਪਭਾਵਕ ਜਿਹੇ ਰੋਂ 'ਚ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਮੁੱਚੀ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਿਲ ਜ਼ਰੂਰ ਲੜਕਾ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸੋਲ੍ਹਾਂ

ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਪੁੱਜਾ ਉਸਦੇ ਨਾਂ ਭਾਰਤੋਂ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਆਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦਾ ਖ਼ਤ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਲੜਕੇ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ-----ਲੜਕਾ-----ਹਾਂ-----ਲੜਕੇ ਬਾਰੇ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਦੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਇੱਥੇ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੌਲੇ ਗੌਲੇ ਕਾਰਣ ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਲਗਾਉਣ ਲੱਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦਸੇ ਤਾਂ ਲਿਖਣੇ ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਮਿਤੀ ਤੇ ਮਹੀਨਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ਤ ਮਹੀਨਾ ਲੇਟ ਪੁੱਜਾ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਹਿਲੀ ਢੋਅ ਮਹੀਨਾ ਨਿਕਲ ਆਈ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਗਲੀ ਮਹੀਨਾ ਬਾਅਦ ਚੱਲਣੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਹੀਨੇ ਭਰ ਲਏ ਪੱਤਰ ਬੰਬਈ ਡਾਕਘਰ 'ਚ ਹੀ ਪਿਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਉਸਨੇ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਦੋ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸਨ। ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਗਮੀ ਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਉਸਦੀ ਭਰਜਾਈ ਸੀਤੋਂ ਬਾਰੇ ਤੇ ਦੂਰੀ ਉਸਦੀ ਲੜਕੀ ਬਾਰੇ। ਦੋਵੇਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਫ਼ਤੇ 'ਚ ਹੀ ਵਾਪਰ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਖ਼ਬਰ ਜੀਤੇ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਜੀਤੇ ਦੀ ਲੜਕੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੀਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰ ਲੈ ਗਏ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਚਨਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਬਚਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਾੜੋਂ ਮਾਂ ਕੋਲ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤਰਖਾਣ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਪਿੱਛਲੇ ਤਰਖਾਣ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਲੜਕੀ ਹਫ਼ਤਾ ਕੁ ਢਿੱਲੀ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਢੇਰ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਸਵੇਰੇ ਮਰੀ ਹੋਈ ਗਈ ਸੀ।

ਕਹਿੰਦੇ ਉਹ ਹੈ ਤਾਂ ਢਿੱਲੀ ਸੀ ਪਰ ਰਾਤੀਂ ਸਾਗ ਨਾਲ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਸੁੱਤੀ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਵੀ ਉਹ ਉਸਦੇ ਜੇਠ ਦਾ ਲਹੂ ਸੀ। ਕਿੰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੀਉਂਦੀ ਸੀ, ਭਰਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤਾਂ ਹੈ ਸੀ। ਵੱਡੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਉਹ ਇੰਨਾ ਪਾਸ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਨਹੀਂ ਭੂਆ ਕੋਲ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਵੱਡੀ ਹੋਈ ਦਾ ਇਹ ਆਪ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਪਰ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈ। ਕੁੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ ਸੀ ਕਿ ਸੀਤੋਂ ਪਹਾੜੋਂ ਦੇ ਬਚਨੇ ਘਰ ਜਾ ਬੈਠੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਤੀਜੀ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਬਦਮਾਸ਼ ਸੀਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪਹਾੜੋਂ ਦੇ ਬਚਨੇ ਘਰ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਕੁੜੀ ਨਾ ਕੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਕਿਹਾੜਾ ਲਹੂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿਸ

ਸੀਤੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਜਾਵੇ ਪਰ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ 'ਚ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਬਚਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪ ਪਾਲਕੇ ਉਸਦਾ ਬਿਆਹ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਦੀ ਸੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੀਤੋ ਨੇ ਜੀਤੋ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੱਕ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵੜਨ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ। ਸੀਤੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਪਰ ਲੜਕੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਉਹ ਸੀਤੋ ਕੋਲ ਜਸਵੰਤੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭੈਣ ਭਣੇਈਏ ਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਭੇਜ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕੁੜੀ ਲੈ ਲੈਂਦਾ। ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਪਛਤਾਵੇਂ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਕਾਲੀ ਕਾਂਗ ਲਫਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗੀ।

“ਖਰੇ ਸਾਲੇ ਬਚਨੇ ਨੇ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਪਹਾੜੋਂ ਨੇ ਕੁਝ ਖੁਆ ਕੇ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਕੁੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥੋੜੇ ਸੀ ਕੁੜੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਜੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਜਾਂ ਭੈਣ ਕੋਲ ਚਲੇ ਜਾਂਦੀ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਮਰਨੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੀ। ਕੁੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਕੇ ਕਈ ਦੇਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿਲ ਵਾਂਗ ਗੱਡਿਆ ਰਿਹਾ।

ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਗਲੀ ਖ਼ਬਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੁਬ ਉਠਿਆ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੀਤੋ ਦੇ ਕਤਲ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕਤਲ ਦਿਨ ਬਚਨਾ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸੀਤੋ ਦੋ ਕੁ ਮੁਰੱਬੇ ਦੂਰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਕਮਾਦ 'ਚ ਟੱਟੀ ਗਈ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਨ ਤੇ ਸਾਹ ਰਗ ਵੀ ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਟੱਟੀ ਗਈ ਕਈ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ਗੁਆਂਢੀ ਘਰਾਂ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਟੋਲ ਟੁਲਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕਮਾਦ ਵੱਲ ਟੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਹੱਥ 'ਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਸੀ। ਆਖ਼ਰ ਬੈਟਰੀਆਂ ਲਾਲਟੈਣਾ ਲੈ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਸਦੀ ਟੋਲ ਟੁਲਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅਖ਼ੀਰ ਕਮਾਦੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੋਨਿਓਂ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲੱਥ ਪੱਥ ਉਸਦੀ ਲਾਸ਼ ਲੱਭ ਪਈ। ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਚਨਾ ਵੀ ਲੁਦੇਹਾਣਿਓਂ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਠਾਣੇ ਇਤਲਾਹ ਦੇਣ ਤੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਆ ਗਏ। ਕਤਲ ਬਾਰੇ ਪਿੰਡ ਬਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਚੌਕੀਦਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁੱਛ ਪੁਛਾਈ ਹੋਈ। ਬਚਨਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਹ ਉਸਦੇ ਕਿਸੇ ਲਾਗ ਡਾਟ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕਾਰਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਉਹ ਬਸ ਉਦਾਸਿਆ ਤੇ ਮਸੋਸਿਆ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਪਹਾੜੋਂ ਕਈ ਦਿਨ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਰੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਘਰ ਉਜੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨਾ ਰਹਿਣੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦਾ ਵੈਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਪੱਲੇ ਅੱਡ ਕੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪਿੱਟ ਸਿਆਪ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸੀਤੋ ਦੇ ਕਰਕੇ ਮਸੀਂ ਮਸੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਬਚਨੇ ਛੜੇ ਦਾ ਘਰ ਵਸਿਆ ਸੀ।

ਸੀਤੋ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਰਤਾਪਾ ਹੁਲਾਰੇ 'ਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬੈਠ ਬੈਠਾ ਉਠ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਜੇ ਪੱਟ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਾ ਕੇ ਮੁੱਕਾ ਵੱਟਿਆ ਤੇ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਵੱਲ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ: “ਸੁਆਦ ਆ ਗਿਆ ਨਾ। ਸੀਤੋ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਵੀ ਲੈ ਹੋ ਗਿਆ ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੀ ਬਚ ਗਈ। ਕਲੰਕ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਕਾਤਲਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਧੂੰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਸਾਲੀ ਨੇ ਅੱਤ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਖੇ ਸਾਡਾ ਭਾਰਾ ਜੀਤ ਸੂੰਹ ਮਰਿਆ ਤਾਂ ਸਾਲੀ ਪਹਾੜੋਂ ਦੇ ਬਚਨੋਂ ਘਰ ਜਾ ਬੈਠੀ। ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਮਰ ਗਈ ਨਹੀਂ ਕੀ ਪਤਾ ਬਚਨਾ ਮਲੇਛ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਰਦਾਤ ਕਰਦਾ ਤੇ

ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲਦੀ।

ਫੇਰ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਸੁੱਖੇ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਈ। ਸਚਮੁੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਨਾ ਦਾ ਪੱਕਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਸਚਮੁੱਚ ਉਸਦਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਚਕਤੇ ਨਾ ਚੌਹਟੇ ਫੇਰ। ਬਈ ਕਮਾਲ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮਿੱਤਰ ਆ, ਕਮਾਲ ਦੇ ਆ ਉਹਦੇ ਬੰਦੇ। ਮਿੱਤਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਐਦਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਾ ਹੋਣ। ਕੰਮ ਕੱਢੂ ਜਾਰ ਫਾਹੇ ਦੇਣੇ। ਜਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਸੁੱਖਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਮੰਗੇਗਾ, ਉਹ ਭੇਜ ਦੇਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਧਾਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਾ ਭੇਜਣੇ ਪੈਣ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ ਸੁੱਖਾ ਜਾਰ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਆਮ ਖ਼ਾਸ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਕਤਲ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਪਰ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡੀ ਨੀਂ। ਮਿੱਟਾਂ 'ਚ ਸਾਰੇ ਧੁੰਮ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੁੱਖੇ ਬਗੈਰ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਹੋਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕ ਗੱਲਾਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੁੱਖਾ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਹੱਥ ਦਿਖਾ ਗਿਆ। ਖੜਾ ਖੜਾ ਖਿਆਲਾਂ ਹੀ ਖਿਆਲਾਂ 'ਚ ਉਹ ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਥਾਪੀਆਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਦਾ ਡੱਟ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ: ਬੱਗਿਆ ਸ਼ੇਰਾ ਪੀ ਜਾ ਇਕੋ ਸਾਹੇ। ਤੂੰ ਰੱਖ ਵਖਾਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸਾਲੀ ਦੁਆਨੀ ਦੀ ਔਰਤ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਨੱਕ ਏ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸਾ। ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਥਾਪੀਆਂ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਥਾਪੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਸੋਚੀ ਹੋਈ ਸਕੀਮ ਵੀ ਬਚ ਗਈ, ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜੇ ਸਕੀਮ ਬਣੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣੇ। ਉਹ ਵੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਉਜੱਡਾਂ ਵਾਂਗ ਬੇਹਿਸਾਬੀ ਪੀ ਲੈਣੀ। ਕਿਸੇ ਲਗਾ ਡਾਟ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਮੱਘੇ ਮਾਰ ਲੈਣੇ, ਲਾਠੀਆਂ ਖੜਕਾ ਲੈਣੀਆਂ, ਸਫਾ ਜੰਗ ਲਿਸ਼ਕਾ ਲੈਣੇ। ਵਸਾਖੀ ਜਾਂ ਦੁਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਰਾਹ ਵਾਟੇ ਆੜ ਬੰਨੇ ਕਿਸੇ ਲਗਦੀ ਵਾਲੇ ਦੀ ਧੌਣ ਲਾਹ ਦੇਣੀ, ਸਿਰ ਪਾੜ ਦੇਣਾ, ਫੜੇ ਜਾਣਾ, ਮਹਿੰਗੇ ਮੁੱਲੇ ਫੌਜਦਾਰੀ ਵਕੀਲ ਕਰਨ, ਪੇਸ਼ੀਆਂ ਭੁਗਤ ਭੁਗਤ ਕੇ ਫਾਹੇ ਲੱਗ ਜਾਣਾ। ਜਾਂ ਉਮਰ ਕੈਦ ਸਹੇੜ ਲੈਣਾ, ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੈਦ 'ਚ ਰੁਲ ਖੁਲ, ਸੁੱਕ ਸੜ ਕੇ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਉਣਾ, ਨਕਾਰੇ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜੋਗੇ ਨਾ ਰਹਿਣਾ। ਘਰ ਦੀ ਕੁਰਕੀ ਬੁਲਾ ਦੇਣੀ। ਕੋਲ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲਾ ਬੈਠਣਾ, ਸਿਆੜ ਵਿਕਾ ਜਾਣੇ। ਬੇਥਵਾ ਕਰਜ਼ਾ ਸਿਰ ਚਾੜ ਲੈਣਾ, ਨਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਰਕਾ ਬਣਾ ਦੇਣਾ।

ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਸ ਨੇ ਮਹਾਜਨ ਵਿਦਿਆ ਵਰਤ ਕੇ ਕਲੰਕ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਫੇਰ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਬਾਸ਼ ਦੇਣ ਲੱਗਾ।

ਜੀਤੇ ਦੀ ਕੁੜੀ ਮਰ ਗਈ ਉਹ ਜੀਤੇ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਭਤੀਜੀ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਖੂਨ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਪਲ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਫਿਰਕੀ ਉਲਟੀ ਚਲ ਪਈ ਤੇ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ: ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਇੱਜ਼ਤ ਢਕੀ ਗਈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਹੜੋ ਤੇ ਬਚਨਾ ਮਲੇਛ ਪਤਾ ਨੀ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਂਦੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਕਿਥੇ ਵੇਚਦੇ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ। ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਬਚਨੇ ਦੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਸਭ ਢੱਕਣ ਢੱਕ ਗਏ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਬੜਾ ਮਿਸਤਰੀ ਕਿੱਡਾ ਧਰਮੀ ਤੇ ਸੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਏਸ ਕਮੀਨੀ ਔਰਤ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੀ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦੀ ਸੀਸ ਦੁਰਾਸੀਸ ਵੀ ਤਾਂ ਲੱਗਣੀ ਸੀ।

ਹਾਲੇ ਖ਼ਤ ਮੁੱਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਚਾਚਾ ਤੇ ਸੁੱਖਾ ਉਸਦੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਚਲੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ

ਕਦੇ ਲਹੌਰੋਂ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਸੁੱਖੇ ਦਾ ਪਿਤਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਦਾ ਫਿਰਦਾ। ਆਖਦਾ ਨਾ ਸੁੱਖਾ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਧੋਲਾ ਭੇਜਦਾ, ਨਾ ਪਿੰਡ ਵੜਦਾ ਨਾ ਆਪਣੀ ਤੀਮੀਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਲਹੌਰ ਰਹਿੰਦੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਤ ਲਿਖ ਕੇ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੁੱਖਾ ਪੈਸੇ ਭੇਜੇ ਨਾ ਭੇਜੇ ਪਰ ਆਪਣੀ ਘਰ ਆਲੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਲ ਲਹੌਰ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਬਹੁਟੀ ਦਾ ਸਰਾਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਝੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਬਾਕੀ ਪੀਤੋ ਰਾਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਵੀ ਠੀਕ ਠਾਕ ਸੀ। ਉਹ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੇ ਜਦੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਹੋਈ ਉਹ ਝੱਟ ਪੱਟ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਵਾ ਦੇਵੇਗੀ।

ਘਰੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦ ਚਿੱਠੀ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਧੀਆਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਓਸ ਕੋਲ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਬੋਤਲ ਉਹ ਹੋਰ ਖ਼ਰੀਦ ਲਵੇਗਾ। ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕੋਟ ਪੜ੍ਹੀ ਦਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਰਾਮ ਮਾਹਲ ਪੁਰੀਆ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਚੰਗੇ ਬੰਦੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੋਲ ਚਾਲ ਕੰਮ ਕਾਰ ਲਈ ਦੋ ਬੰਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਵੀ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਪ੍ਰਦੇਸ ਦਾ ਮਾਮਲਾ, ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਕੀ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਬਿਸ਼ਨ ਸੁੰਹ ਗਿੱਲ ਚੰਗਾ ਬੰਦਾ। ਮੂੰਹ ਦਾ ਰਤਾ ਕੌੜਾ ਪਰ ਦਿਲ ਦਾ ਬੜਾ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਕੋਰਾ। ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਸ ਦਾ ਬ੍ਰਾਦਰ ਰਾਮਗੜੀਆ ਹੈ ਪਰ ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸਾਊ। ਇਹ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਤਰਖਾਣਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ੱਕ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਸੌ ਦੋ ਸੌ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਵੇ ਵਿਚਾਰਾ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁੱਕੜ ਵੀ ਝਟਕਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਪੁੱਛਣਗੇ ਕਾਹਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਉਹ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਜਦ ਤੋਂ ਉਹ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਇਆ ਉਸਨੇ ਘਰੋਂ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਉਹ ਘਰੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚਿੱਠੀ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਪਾਰਟੀ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਕੱਠੇ ਬਹਿ ਕੇ ਦਾਰੂ ਪੀਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਹੀ ਲੱਭਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦ ਲਵੇਗਾ। ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਆ ਕੇ ਪਤੰਦਰ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਉਹ ਸਦੁੱਕੜੀ ਜੇਹੀ 'ਚ ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਕਿਮੇਂ ਬਹਿ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਕੋਠੜੀ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਛ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮ ਆਉ। ਬਈ ਇਹ ਖੁੱਡਾ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਕਿੱਦਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਰਾਤੀਂ ਖੁਭੇ 'ਚ ਕੁਝ ਬੜੇ ਹੁੰਦੇ। ਫਲੋਰਾ ਰੱਜਕੇ ਮੱਖੀ ਚੂਸ ਹੈ। ਦੁਆਲੀ ਨੀ ਭੋਰਦਾ। ਕਦੇ ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ ਤੇ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਤਾਂ ਪਲਾਇਆ ਨੀ। ਇਕ ਮਿੰਟ ਰਾਮ ਨੀ ਕਰਨ ਦਿੰਦਾ। ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਓ ਕੰਮ ਤੇ ਨਾ ਜਾਓ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਕੱਟ ਲੈਂਦਾ। ਲੇਟ ਜਾਓ ਤਾਂ ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪੈਸੇ ਕੱਟ ਲੈਂਦਾ। ਬਿਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ਇਲਾਜ ਦਾ ਖਰਚ ਵੀ ਕੋਲੋਂ ਦੇਵੇ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਇੰਦਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰ ਬੱਟੂ ਵੀ ਆ ਕੇ ਬੈਠੇ ਖਬਰੇ ਉਹ ਆਉਂਦਾ ਈ ਨਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਮੁਣਸ਼ੀ ਰਾਮ ਅਰਗੇ ਨਰ ਬੰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਵੀ ਚੇਤੇ ਆ ਗਿਆ।

ਨਾਲ ਹੀ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਦਾ ਦਰਜ਼ੀ ਮੋਹਣ ਲਾਲ ਰਾਜਧਾਨੀ-ਰਾਜਪੂਤ ਮੋਤੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਖਨਾਊ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਨਵਰ। ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਚੇਤੇ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਮਖੌਲ ਚੇਤੇ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਉਸਨੂੰ ਲੇਬ ਰੋਕ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖ਼ਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਦਸ ਮਿੰਟ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਖ਼ਤ

ਪੜੀ ਜਾਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫੋਲਰਾ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਹ ਅਹਿਮਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹਾਲੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਖਤ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਖੜਾ ਰਹੇਗਾ। ਆਦਮੀ ਆ ਦੋ ਮਿੰਟ 'ਚ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਖਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਜੇਬ 'ਚ ਪਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਦਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਜਿੰਦਾਂ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਪੜ੍ਹੀਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨੋਂ ਹਟਦਾ ਈ ਨੀ। ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਪਈ ਭੜ੍ਹਏ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਈ ਆ ਹੋਰ ਕੀ ਆ। ਤੀਮੀਂ ਨੇ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਇਧਰ ਉਧਰਲੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਹੋਰ ਕੀ ਆ। ਸਾਲਾ ਬੇਵਕੂਫ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਖੜਾ। ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਨਮੋਂ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ਇੰਦਾਂ ਦੀ ਈ ਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਿੰਨਾ ਕੰਮ ਜਮਾਂ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਤੇ ਇਹ ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਨਾਲ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮਿੰਟ ਹੋਰ ਹੋ ਗਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤ ਤੇ ਝੁਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਫਲੋਰੇ ਦੇ ਸਬਰ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਬੋਲ ਹੀ ਪਿਆ: “ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੁਆਨ, ਚਿੱਠੀ ਫੇਰ ਪੜ੍ਹ ਲਈਂ ਹੁਣ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਆਹ ਸਾਰਾ ਖਰਾਦ ਵਾਲ ਕੰਮ ਜਿਹੜਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਿਆ ਇਹ ਕੰਮ ਤਕਾਲਾਂ ਤੱਕ ਇਕ ਗੋਰੇ ਸਾਬੂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ। ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਸਲਿੰਡਰ ਤੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਪਏ ਆ ਇਹ ਕੰਮ ਲੋਢੇ ਬੇਲੇ ਤੱਕ ਹਰ ਹਾਲਤ 'ਚ ਮੁੱਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੇਈਏ ਤੇ ਸਲਿੰਗ ਲਈਏ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ, ਸ਼ੀਲਿੰਗਾਂ ਬਿਨਾਂ ਗਿੱਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿੱਦਾਂ ਹੋਊ। ਲੋਹਾ ਵੀ ਲਿਆਣ ਵਾਲਾ। ਤਨਖਾਹਾਂ ਵੀ ਦੇਣੀਆਂ। ਹੋਰ ਕਈ ਖਰਚੇ ਵੀ ਕੱਢਣੇ ਆਂ ਭਰਾਵਾ! ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਜੇ ਹਾਲੇ ਦੂਜੀ ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਆ ਤਾਂ ਤਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਲਈਂ। ਐਦਾਂ ਖਰਾਦ ਰੁਕਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸੁਆਹ ਹੋਊ। ਕਮਾਈ ਸੁਆਹ ਕਰਨੀ। ਕੋਈ ਜਣਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਤੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਲੇਟ ਆਵੇ ਫੇਰ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਮੈਂ ਉਨੇ ਚਿਰ ਦੇ ਪੈਸੇ ਕੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾਂ। ਆ ਜਰਾ ਹੁਣ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਝੱਟ ਲਾ ਲਈਏ।” ਆਪਣੀ ਧੁਨ 'ਚ ਫਲੋਰਾ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਓਸਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਬੜੀ ਸੱਟ ਲੱਗੀ “ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਇਹ ਤਰਖਾਣ ਤਾਂ ਤਰਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤਰਖਾਣਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਦਿਲ 'ਚ ਆਖਿਆ: ਏਸ ਆਦਮੀ 'ਚ ਇੰਨੀ ਬੀ ਜ਼ਰਾਂਦ ਨੀਂ ਪਈ ਖਤ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ ਦੇਵੇ। ਕੋਈ ਖਤ ਕਿੱਦਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਕੋਈ ਕਿੱਦਾਂ ਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਖਤ 'ਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਇਆ ਬੀ ਦੇਸੋਂ ਐ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਉਹ ਫਲੋਰੇ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰੇ ਪਰ ਫੇਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ। ਹਾਲੇ ਉਹ ਕੱਚੇ ਪੈਰੀਂ ਹੈ। ਹਾਲੇ ਉਸਨੂੰ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਵਿਦਿਆ ਵਰਤੀਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਸਨੇ ਤੈਹ ਲਾ ਕੇ ਖਤ ਜੇਬ ਵਿਚ ਲਿਆ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਮ ਵਾਲੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪਾਰਟੀ 'ਚ ਉਹ ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਬੁਲਾਵੇਗਾ ਵੀ ਤਾਂ ਵੀ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਕੜ 'ਚ ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਜਾ ਆ ਬੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਸੁਆਦ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਪੀ ਕੇ ਹੱਸਣਾ ਖੇਲਣਾ, ਖੱਪ ਪਾਉਣੀ ਹੋਈ। ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਹੋਇਆ। ਤੀਮੀਆਂ ਸ਼ੀਮੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਤੇ ਫਲੋਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਇਵੇਂ ਬੈਠਾ ਹੋਊ ਜਿਵੇਂ ਨਿੰਮ ਘੋਟ ਕੇ ਪੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਕੁੜੀ ਦੱਬ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੇ ਬਗੈਰ ਉਹ ਉਵੇਂ ਈ ਚੰਗੇ ਨੇ। ਪਾਈਆ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ, ਲੱਤ ਕੁੱਕੜ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਮੁਰੱਬਾ ਲਗਵਾ ਦੇਣਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਈ ਰੱਖੇ। ਉਸਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਵੇ।

ਉਹ ਖਰਾਦ ਵੀ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਨਾਲ ਹੀ ਫਲੋਰੇ ਬਾਰੇ ਉਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਗਾਲੋਂ ਬਾਲੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ।

“ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਵੀ ਫਲੋਰਾ ਵੀ ਖਰਾਦ ਤੇ ਚੜਾਣ ਵਾਲਾ। ਖਿਆਲਾਂ 'ਚ ਗੁਆਚੇ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਚਕ ਜਿਹਾ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਖਰਾਦ ਤੇ ਚੜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸਮ ਉੱਤੇ ਫਾਲਤੂ ਛਿਲਤਰਾਂ ਲਾਹ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਤੇ ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਸੁਪਨੇ 'ਚੋਂ ਜਾਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸਤਬਰਗੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗੀ ਮੁਸਕਾਣ ਖਿੜ ਗਈ। ਪਰ ਅਗਲੇ ਛਿਣ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਫਲੋਰੇ ਦੇ ਜਲੇ ਝਲਸੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪਈ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਫੇਰ ਖਰਾਦੇ ਚੜਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸਮ ਉੱਤੇ ਛਿਲਤਰਾਂ ਲਾਹੁਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਸਤਾਰਾਂ

ਅਗਲੇ ਹਫਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਖਤ ਭਾਰਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਓਸ ਕੋਲ ਉਸਦਾ ਖਤ ਹੈ ਜੋ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਆਇਆ ਪਰ ਉਹ ਲੇਖ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਦਾ ਹਰਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦੁਪਹਿਰੇ ਘਰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣਾ ਖਤ ਲੈ ਜਾਵੇ।

ਭਾਰਤੋਂ ਖਤ ਆਇਆ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੁੱਬ ਉੱਠਿਆ।

“ਇਹ ਖਤ ਬੀ ਜ਼ਰੂਰ ਜਸਵਤੋ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਸਾਰ ਲਗਦੇ ਇਸ ਵਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਲੜਕਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਫਲੋਰਾ ਬੜਾ ਬੇਈਮਾਨ ਆਦਮੀ ਆ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਖਤ ਦੱਬਕੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠਾ! ਪੱਤਰ ਉਸਦਾ ਤੇ ਇਹ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ। ਬੜਾ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਹੈ ਇਹ। ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਬੀ ਸਮਝ ਨੀਂ ਕਿ ਖਤ 'ਚ ਚੰਗੀ ਮਾੜੀ ਕੋਈ ਵੀ ਖ਼ਬਰ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਖਤ ਨੂੰ ਲੇਟ ਨੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਨੇ ਜਣੀਏਂ ਵਿਚ ਕੀ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ।”

“ਅੱਛਾ ਖਤ ਘਰ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇ ਦਿਓ। ਉਪਰੋਂ ਨਾਂ ਪੜ ਕੇ ਤਾਂ ਦੱਸ ਦਿਓ ਕੀਹਦੇ ਅਲੋਂ ਐ।”

“ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, ਈਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਫਰਕੇ ਪੈ ਜੂ! ਹੋਰ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਤੇਰਾ ਖਤ ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਹੋਣਾ।”

ਤਾਂ ਬੀ। ਕਈ ਬਾਰ ਖਤ ਆਏ ਤੇ ਪੁੜਕੂ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਫਲੋਰਾ ਸਾਭ”

“ਲੈ ਫੇ ਜੇ ਪੁੜਕੂ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਪੁੜਕੂ ਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਆਂ।”

(ਲਫਾਫੇ ਤੋਂ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ਪੜਦਾ ਹੋਇਆ)

“ਇਹ ਬਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿੰਧੂ ਦਾ ਫਲੋਰੋਂ ਆਇਆ।”

“ਫਲੋਰੋਂ? ਜਰਾ ਫੇਰ ਕੀ ਪੜ੍ਹਿਓ ਥਾਂ। ਕਿਤੇ ਫਲੋਰ ਦੀ ਥਾਂ ਲਹੌਰੋਂ ਤਾਂ ਨੀਂ?”

“ਠੀਕ ਆ ਬਈ, ਠੀਕ ਆ। ਫਲੋਰੋਂ ਨੀ, ਲਹੌਰੋਂ ਈ ਆ। ਐਮੇਂ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਫਲੋਰੋਂ। ਲੈ ਜੁਆਨ ਤੂੰ ਬੀ ਕੀ ਕਹੇਂਗਾ ਖਤ ਦਿੱਤਾ ਨੀਂ। ਆ ਲੈ ਆਪਣਾ ਖਤ ਪਰ ਇੰਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀਂ ਇੱਥੇ ਕੰਮ ਤੇ ਨਾ ਇਸਨੂੰ ਖੜੀ। (ਖਤ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ)

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਖਤ ਵਿਚ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਸੀਤੋ, ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਦੀ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਔੜ ਦੀਆਂ ਪਤੌੜ ਮਾਰੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਫਲੋਰਾ ਕਸਾਈ ਐ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਐ, ਪੰਜਾਬੋ ਆਇਆ ਖਤ ਬੀ ਨੀਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇਂਦਾ।

ਦੁਪਹਿਰੇ ਘਰ ਜਾਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਖਤ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹੀ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀ: ਤਾਪਿਆ ਦੇਖ ਲੈ ਫੇਰ ਜੱਟ ਨੇ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੰਮ ਬੀ ਪੂਰੀ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਧੂੰ ਤੱਕ ਨੀਂ ਨਿਕਲੀ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਨੀਂ ਮਿਲਣ ਆ ਸਕਿਆ। ਲਹੌਰ ਦੇ ਚੱਕਰ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਐ। ਸਾਡੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤਾਇਆ ਬੀ ਮੈਥੋਂ ਫਰੰਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਤੇਰੇ ਪੇ ਦੇ ਪਿੰਡੋ ਖਤ ਆਉਂਦੇ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਸੱਦਦੇ ਆ। ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਤੇਰਾ ਪੇ ਫੇ ਬੀ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਐ। ਉਹ ਭਰਾ ਤੇ ਤੂੰ ਭਤੀਜਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਭਰਾ ਪਿੰਡੋਂ ਭਤੀਜਾ। ਤਾਇਆ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਠਾਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਰਲਾਉਂਦਾ। ਤਾਏ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਈ ਮੈਂ ਇਕ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਤਾਏ ਘਰੋਂ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਥੇ ਆਸਣ ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਸੱਚ ਪੁੱਛੇ ਤੇਰੇ ਬਗੈਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਈ ਦਿਲ ਨੀ ਲੱਗਦਾ। ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਜਿਗਰੀ ਜਾਰ ਸੈਂ। ਹੁਣ ਬੀ ਐਂ। ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਨੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਕਤਲ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜਾਂ ਫੇਰ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਬਕ ਦੇਵੇਂ। ਚੰਗਾ ਇਹੋ ਐ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਹੇਥੇ ਛੇਤੀ ਬੁਲਾ ਲੈ। ਹੇਥੇ ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਲਹੌਰ ਆਂਗਰ ਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਮਾਂਗੇ। ਲਹੌਰ ਠੀਕ ਠਾਕ ਆ ਪਰ ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਪਿੰਡੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਖਿੱਚ ਨੀਂ ਰਹੀ। ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਪਿੰਡੋਂ ਕੁਛ ਲਹੌਰੀਆਂ ਤੇ ਲਹੌਰਨਾ ਨਾਲ ਬੀ ਮੇਰੀ ਬਾਕਬੀ ਹੋਈ। ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ ਵੀ ਕਰ ਲਈ। ਕੱਲਾ ਬਹਿਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਹਿਕੇ ਦਾਰੂ ਪੀਂਦਾ ਬੀ ਆਂ, ਚੜਦਾ ਈ ਨੀਂ। ਤੇਰੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਸਾਲੀ ਸ਼ਰਾਬ ਬੀ ਚੜਨੋਂ ਹਟ ਗਈ। ਕੀ ਦੱਸਾਂ? ਹਰ ਵੇਲੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਰੀ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਨਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸਾਲਾ ਗਿਠ ਮੁਠੀਆ ਦਾਸੂ ਖੱਟੀ ਲੱਸੀ ਆਂਗ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਹਿੱਕ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੀ ਚੁਧਰਾਣੀ ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ, ਉਹ ਚੁੜੇਲ ਜਹੀ ਪਤਾ ਨੀਂ ਪਰਸੋਂ ਸੁਫਨੇ 'ਚ ਕਿਮੇ ਆ ਗਈ, ਸਾਲੀ ਡਰਾ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਜਹੀਆਂ ਕਢਾ ਗਈ। ਪੰਦਰਾ, ਜੇ ਜਾਰੀ ਆ ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਵੱਢ ਨੀਂ ਤਾ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਮੈਨੂੰ ਹੈਧਰ ਬੁਲਾ ਲੈ। ਫੇਰ ਹੇਥੇ ਢੋਲੇ ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂਗੇ। ਸੁਣਿਆਂ ਹੇਥੇ ਨਰੋਬੀ ਮੇਮਾਂ ਬੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿ ਨੀਂ? ਲਿਖੀਂ। ਖਾਮੀ ਪੀਮੀ ਅਨੰਦ ਕਰੀਂ। ਐਮੋਂ ਨਾ ਚਾਕੂ ਜਿਹਾ ਬਣਕੇ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਪਿਆ ਰਹੀਂ। ਪਿੰਡ ਜਸਵੰਤੋ ਤੇ ਪੀਤੋ ਕਿਮੋਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਛ ਪਤਾ ਨੀਂ।

ਆਖਰੀ ਗੱਲ। ਇਕ ਗੱਲ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੇਹ। ਅਫਰੀਕਾ ਔਣ ਲੱਗਾ ਦਾਸੂ ਦਾ ਬੋਕਾਟਾ ਕਰ ਆਮਾ ਕਿ ਨਾ। ਤਾਪਿਆ ਇੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਤੀਮੀ ਨੂੰ ਇਕ ਠਿਗਣਾ ਤੇ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਸਾਂਭੀ ਫਿਰੇ, ਮੈਤੋਂ ਝਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਤੇਰੀ ਸਲਾਹ ਤੇ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ। ਛੇਤੀ ਪਤਾ ਦੇਮੀਂ।”

ਉਹ ਖਤ ਪੜ ਕੇ ਹਸਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਖਤ ਪੜ੍ਹਦਾ ਇਕ ਅੱਧ ਰੋਟੀ ਬੀ ਬੇਧਿਆਨੀ 'ਚ ਵਾਧੂ ਖਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਖਤ ਤਾਂ ਜਸਵੰਤੀ ਵਲੋਂ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਚਲ ਸੁੱਖੇ ਦਾ ਹੀ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ। ਸੁੱਖਾ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਖਾਸ

ਉਲ ਖਾਸ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਹ ਫਲੌਰੇ ਕਸਾਈ ਦੀਆਂ ਕਮੀਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕੁਛ ਮਨ ਹੌਲਾ ਹੋਇਆ। ਚਲੋ ਖ਼ਤ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਲੰਗੋਟੀਏ ਜਾਰ ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲ ਲਿਆ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਆਪਣਾ ਜਿਗਰੀ ਜਾਰ ਐ, ਕੰਮ ਕੱਢ ਨੀਂ। ਨਾਲ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਐ। ਉਹ ਫਲੌਰੇ ਕਸਾਈ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਉਸਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਪ੍ਰਮਿਟ ਲੈਣ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਲੇਖ ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਜਾਣਾ ਈ ਨੀਂ। ਹਾਂ ਡਾਕਖਾਨੇ 'ਚ ਰੇਲਵੇ 'ਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕੋਲ ਕੰਮ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਥੋੜੇ ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਹੋਰ ਵਾਕਫ਼ੀ ਵਧੀ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੁਖਦੇਵ ਨੂੰ ਇਧਰ ਬੁਲਾ ਲਵੇਗਾ। ਖ਼ਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਆ। ਪੇਂਡੂ ਗਭਰੀਟ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਜਦੋਂ ਨਸ਼ਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲਿਆ। ਨਸ਼ੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਗੱਪ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ, ਗੱਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ। ਨਸ਼ਾ ਪੀ ਕੇ ਕੋਈ ਕਹਿ ਸਕਦਾ: “ਓ ਫਲਾਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਤੀਮੀਂ ਅਸੀਂ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਧੌਣ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਟੱਕ ਮੈਂ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਕਤਲ ਵੇਲੇ ਐਹ ਤੇ ਐਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਨ।” ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੇਸ 'ਚ ਅਝੰਗਿਆ ਪੁਲਸ ਦੀ ਕੁੱਟ ਬੁਰੀ। ਸੁਣਿਆ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪੁਲਸ ਕੰਮੀ ਲਾਉਂਦੀ ਜਾਂ ਮੋਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਬੱਡੇ ਬੱਡੇ ਖੱਬੀ ਖਾਂ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਕਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਇੱਥੇ ਬੁਲਾ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ। ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜੁੱਟ ਦਾ ਬੰਦਾ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਲਹੌਰ ਉਹ ਕੱਲਾ ਕੱਲਾ ਮਸੂਸ ਕਰਦਾ।”

ਪ੍ਰਤਾਪਾ ਪਿੰਡ ਬਾਰੇ, ਲਹੌਰ ਬਾਰੇ, ਦਿੱਲੀ ਬਾਰੇ ਭੈਣ ਭਣੌਈਏ ਬਾਰੇ, ਹੋਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਬਾਰੇ, ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਸਤਰੀ ਬਾਰੇ, ਜਸਵੰਤੋ ਤੇ ਪੀਤੋ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਲਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਦੇਸ਼ੋਂ ਬਾਹਰ ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਲਹੌਰੋਂ ਦਿੱਲੀਓਂ ਜਾ ਹਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਵਾਕਿਫਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਹਿਆ ਬੰਦਾ ਕਿਥੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਜਾਣੂੰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸੁੱਖੇ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਮਿਟ ਲੈ ਦੇਣ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਸੱਖਾ ਸਾਲ ਕੁ 'ਚ ਨੌਰੋਬੀ ਆ ਸਕੇ।

ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਥਾਂ ਕੱਠੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਕੱਠੇ ਪਕਾਇਆ ਕਰਨਗੇ, ਕੱਠੇ ਖਾਇਆ ਪੀਆਂ ਕਰਨਗੇ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ ਛੱਡ ਕੰਪਾਲੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਜੰਡੂ ਨੂੰ ਵੀ ਟੱਕਰੇਗਾ। ਉਸਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਵੀ ਪੁੱਟੇਗਾ। ਜੰਡੂ ਸਾਲਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦਾ। ਚੇਤੇ ਤਾਂ ਰੱਖੂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਠੱਗਿਆ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੇ ਇੰਦਾਂ ਵਟ ਨਿਕਲੇ ਸੀ। ਜੰਡੂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਕੁਟਾਪਾ ਹੀ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਉਸਨੂੰ ਜਾਨੋ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ। ਇਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਬੈਠੇ ਅਝੰਗੇ ਜਾਈਏ ਤੇ ਵਾਪਸ ਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਜੇਬ 'ਚ ਕਿਰਾਇਆ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੇ। ਸੁਣਿਆ ਕੰਪਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੰਡੂ ਨੂੰ ਸਮਗਲਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਜਾਂਜ਼ੀ ਬਾਰ ਤੋਂ ਲੌਂਗ ਕਾਂਗੋ ਤੋਂ ਸੋਨਾ ਤੇ ਹੀਰਾ ਲਿਆ ਕੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵੇਚਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਾਰੇ ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਉਹ ਸੋਚੇਗਾ। ਪਰ ਜੇ ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਢੋ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਹੋਰ ਕਈ ਥਾਹੀਂ ਚਾਹੀਦੇ। ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਜਸਵੰਤੋ ਤੇ ਪੀਤੋ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਵੀ ਰੱਖਣਾ। ਪੈਸੇ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਕਿਰਸ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਕ ਇੱਕ ਸੈਂਟ ਬਚਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਆਇਆ ਜੁੜ ਸਕੇਗਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਜਸਵੰਤੋ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆ ਸਕਦੀ ਸੁੱਖੇ ਦਾ ਕੀ ਐ ਉਸ ਦਾ ਪਿਓ ਲੰਬੜ ਤਾਂ ਚਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਪੁਰਜਾ। ਉਸ ਦਾ

ਤਾਇਆ ਵੀ ਖਾਂਦਾ ਪੀਤਾ। ਉਸ ਲਈ ਕਰਾਇਆ ਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾਉਂਦਾ। ਸਭ ਕੁਛ ਖਾ ਪੀ ਜਾਂਦਾ। ਕਰਜ਼ਾ ਵੀ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦਾ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਅਫਰੀਕਾ ਆਏ ਨੇ ਕਰਜ਼ੇ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹੀ ਆਏ ਹੋਏ ਨੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਤਰਖਾਣ ਲੁਹਾਰਾਂ ਕੋਲ ਕਿਹੜੀਆਂ ਰੋਕੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਅਠਾਰਾਂ

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੰਬਾਸੇ ਵਲੋਂ ਵਿਛਾਏ ਜਾ ਰਹੀ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਨੈਰੋਬੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਨੈਰੋਬੀ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਕੂਰੂ, ਕਿਸੂਮੂ ਵੱਲ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਪੜਾਅ ਯੁਗੰਡੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕੰਪਾਲਾ ਸੀ। ਨੈਰੋਬੀ ਤੋਂ ਮੁੰਬਾਸੇ ਤੱਕ ਦਾ ਸਾਰਾ ਏਰੀਆ ਬਿਲਕੁਲ ਉਜਾੜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ੇਰਾਂ, ਬਘੇਲਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਚੀਤੇ ਬੜੇ ਤਾਕਤਵਾਰ ਤੇ ਖੁੰਖਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਕਈ ਸ਼ੇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਲਹੂ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ-ਆਦਮ ਖੋਰ ਸ਼ੇਰ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੇਟ ਪੂਜਾ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖਾ ਮਾਸ ਹੀ ਲੱਭਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਬਚਾ ਲਈ ਬੰਦੂਕਾਂ ਬਲਮਾਂ ਵਾਲੇ ਤਕੜੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਫਰੀਕਨ ਏਸ਼ੀਅਨ ਸੰਤਰੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਕਈ ਖਚਰੇ ਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਜਾਨਵਰ ਸਭ ਰੋਕਾਂ ਤੇ ਬਚਾਓ ਰੇਖਾਂਵਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਸ਼ੈਡਾਂ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਇੰਜਨੀਅਰਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜੇ ਮਾਰ ਕੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਤੇ ਬੈਰਕਾਂ ਦੇ ਕੰਧਾਂ, ਬੂਹੇ ਤੋੜ ਕੇ, ਜਾਂ ਛੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਤੋੜ ਕੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਆਦਮ ਖੋਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਬੰਘੇਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਲੋਕ ਖਾਧੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਖ਼ਤਰੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਵਧੇਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਦਾ ਲਾਲਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੁੰਦਾ। ਲਾਲਚ 'ਚ ਫਸ ਕੇ ਲੋਕ ਖਤਰਨਾਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਜਾਨ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਕੰਮਾਂ 'ਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਖਾਧੇ ਜਾਂਦੇ ਕਈ ਮਲੇਰੀਏ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਂਦੇ। ਮੱਛਰ ਵੀ ਬੜੇ ਖਤਰਨਾਕ ਪੂਛਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ।

ਨੈਰੋਬੀ ਨਗਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹਾਲੇ ਹੋਈ ਹੀ ਸੀ। ਨੈਰੋਬੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਰੋਡ, ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਤੇ ਰੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਕ ਮੰਜ਼ਲੀਆਂ, ਕਹਿਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਸਟਰੀਟਾਂ ਤੇ ਵੀ ਮਕਾਨਾਂ ਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਉਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਤਰਖਾਣਾਂ, ਲੁਹਾਰਾਂ, ਮੇਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਮਕਾਨ ਤੇ ਨਾਲੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਇਹ ਲੋਕ ਭਾਰਤੋਂ ਮੰਗਵਾਏ ਗਏ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਪ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਨੈਰੋਬੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ 'ਚ ਆਮ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ। ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਭਾਰਤੀ ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਦੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਰੇਲਵੇ ਪੁਲੀਸ, ਪੋਸਟ ਆਫਿਸ 'ਚ ਸਕੂਲਾਂ ਬੈਂਕਾਂ 'ਚ ਟੀਚਰ ਤੇ ਕਲਰਕ, ਕਾਰੀਗਰ ਮਕੈਨਕ ਦਾ

ਕੰਮ ਕਰਦੇ। ਕਈ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣ ਗਏ ਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈਆਂ ਸੀ। ਕਾਲੇ ਅਫਰੀਕਨ ਜਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਸਲੀ ਨਾਗ੍ਰਿਕ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਚਪੜਾਸ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਸੀ। ਉਹ ਦਫਤਰਾਂ ਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ 'ਚ ਅਸਕਾਰੀਆਂ, ਚਪੜਾਸੀਆਂ ਦਰਬਾਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਚਾਹ ਕਾਫੀ ਸਾਈਸਲ ਤੇ ਪਾਈਰੀਥਰਮ ਦੇ ਫਾਰਮਾਂ 'ਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ। ਘਰਾਂ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮੇਡਾਂ ਦਾ ਧੰਦਾ ਅਫਰੀਕਨ ਔਰਤਾਂ ਕੋਲ ਸੀ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਅਫਰੀਕਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵੀ ਅਫਰੀਕਨ ਔਰਤਾਂ ਕੋਲ ਸੀ। ਇਹ ਕਿੱਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਕੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤ 'ਚ ਮਰਦ ਖੇਤਰ ਕਰਦੇ, ਇੱਥੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਔਰਤਾਂ ਜ਼ੁੰਮੇ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ ਤੇ ਘਟੀਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਜਿਹੜੇ ਮਰਦ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਗਰਦਾਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਘਰਾਂ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਫਾਰਮਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਮਰਦ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਾਉਂਦੇ।

ਇਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਅਫਰੀਕਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਗਲਤੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਿਆ ਕੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਬੇਵਜਾ ਛੋਟੇ ਜਹੇ ਕਸੂਰ ਤੋਂ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਏਸ ਕੰਮ ਲਈ ਖਾਸੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ।

ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਮਰਾਜੀ ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮ ਜਬਰੀ ਖੋਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ 'ਚ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਯੂਰਪੀਨ ਆਬਾਦਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਸਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਆਤੇ ਕਾਫੀ, ਚਾਹ, ਸਾਈਸਲ, ਪਾਈਰੀਥਰਮ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਫਾਰਮ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਚਾਲੇ ਫਾਰਮ ਹਾਉਸ ਬਣਾਕੇ ਕਬਜ਼ੇ ਜਮਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਠੇਕੇਦਾਰੀ, ਮਕੈਨੀਕਲ ਤੇ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲ ਲਏ ਸੀ। ਸਭੈਵੀ ਮੱਖੀ ਚੂਸ ਤੇ ਕਿਰਸੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗੁਜਰਾਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵਿਉਪਾਰ ਤੇ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਵੱਲ ਪੈਰ ਪਸਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਅਫਰੀਕਨ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਨੈਰੋਬੀ ਆਦਿ ਨਗਰਾਂ 'ਚ ਚਪੜਾਸ ਦਰਬਾਨ ਜਾਂ ਬਾਵਰਚੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ “ਸਪੈਸ਼ਲ ਪਾਸ” ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਅਫਰੀਕਨ ਨੇ ਨੈਰੋਬੀ ਆਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਉਂਦਾ। ਆਵਾਰਾ ਫਿਰਦੇ ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਜ ਭਾਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਸਤੀ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉ ਸਭਾਵਾਂ 'ਚ ਤੇ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ 'ਚ ਕੁਝ ਭਾਰਤੀ ਵੀ ਲੈ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸੀ।

ਨੈਰੋਬੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਸੜਕ ਰਿਵਰ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਵੀ ਹਾਲੇ ਝੁੱਗੀਆਂ ਹੀ ਸਨ-ਲੱਕੜ ਤੇ ਟੀਨ ਦੀਆਂ ਝੁੱਗੀਆਂ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਥਾਂ ਹਾਲੇ ਖਾਲੀ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਾਂ ਇਕਾ ਦੁੱਕਾ ਝੌਂਪੜੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਕਾਮੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਰਿੱਜਾਂ ਉੱਤੇ ਗੋਰੇ ਲੋਕਾਂ ਘਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਰਿੱਜਾਂ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਫੁੱਲਦਾਰ ਰੁੱਖ ਤੇ ਤਪੜੀਦਾਰ ਘਾਹ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਏਸ਼ੀਅਨ ਈਸਟਲੇ, ਜੂਜਾ ਰੋਡ, ਪਾਰਕ ਰੋਡ, ਤੇ ਨਗਾਰੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਆ ਗਏ ਸੀ। ਅਫਰੀਕਨ ਕਰਿਓਕੋਰ, ਸੋਫੀਆ ਟਾਊਨ ਜੈਰੂਸਲਮ ਅਤੇ ਓਫਾਫਾ ਜੈਰੀਕ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਧਕੇਲ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਯੂਰਪੋ ਆਏ ਅਨੇਕ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ, ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਗਿਰਜੇ, ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ

ਸਕੂਲ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨੈਰੋਬੀ ਦੇ ਖਾਲੀ ਪਏ ਤੌੜਾਂ 'ਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਮੰਦਰ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੇ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਵਿਛਾਉਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਮਕਾਨ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਧਣ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਖਾਣ ਲੁਹਾਰ ਵਧੇਰੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਕੀਨੀਆ 'ਚ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਜੱਟਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲੋਂ ਤਰਖਾਣਾਂ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਧ ਗਈ ਸੀ। ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਕੀ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਪਦੇ ਵੱਖਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ। ਬਣਾਉਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਉਨੀਂ ਰਾਮਗੜੀਆ ਬੋਰਡ, ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੱਖਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਤੇ ਕੌਮ ਕਹਿਕੇ ਦੂਸਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰਿਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜਰਾਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਈ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਖੇਤਰੀ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਪਟੇਲਾਂ ਨੇ ਪਟੇਲ ਬ੍ਰਦਰਹੁਡ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਵੀਸਾ ਓਸਵਾਲ ਸਭਾ, ਕੱਛ ਭੁਜ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਕੱਛੀ ਯੂਨੀਅਨ ਤੇ ਸਵਾਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਮੰਦਰ ਆਦਿ। ਸੰਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਛ ਭੁੱਜਦੇ ਕੱਛੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਵਿਉਪਾਰੀ ਸਰਕਲ 'ਚ ਗੁਜਰਾਤ ਦ ਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਪਟੇਲ, ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਫੇਰ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਗੋਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਵੀ ਇੱਥੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਈਸਾਈ ਸਨ ਪਰ ਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ਾਂ ਵਰਗੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਡੀਕੋਸਟਾ, ਡੀਸੂਜਾ ਆਦਿ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਈਸਾਈ ਮਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਮੱਤ ਵਾਲੀ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹਾਲੇ ਤਕ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਉਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਈਸਾਈ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਈਸਾਈ। ਮੰਦਰਾਂ, ਮਸੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਡ ਤੇ ਦਾਰੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਕਲੱਬ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਦਾ ਜਿੱਮ ਖਾਨਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਗੋਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੋਅਨ ਕਲੱਬ ਆਦਿ।

ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੋ ਗੁੱਟ ਸਨ। ਇਕ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਸਭਾ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਤਰ ਉਸਾਰ ਲਏ ਸਨ। ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੇ ਦਰਜੀਆਂ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਮੰਦਰ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਲਏ ਸੀ ਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ। ਗੁਜਰਾਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆਏ ਇੱਥੇ ਵਸੇ ਖੋਜੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਤਕੜੇ ਵਿਉਪਾਰੀ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਇੱਥੇ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਗਾ ਖਾਂ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਯਾ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੋਜਾ ਖਾਨੇ ਖੋਜਾ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਬੰਬਈ ਦੇ ਬੋਹਰਾ ਜਾਤੀ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਤਕੜਾ ਗਰੁੱਪ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੋਰਾ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਸਨ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਇੱਕ ਇੱਟ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਮਸੀਤਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਅਸਥਿਤੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਲਈ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਰ ਲੱਗ ਗਏ ਸਨ।

ਮੰਬਾਸਾ ਕੁਦਰਤੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ 'ਚ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਮਲਾਹ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੇੜਿਆਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਸੁੱਟਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਰਬਾਂ ਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਦਾਸ ਬਿਓਪਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ

ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਰਬ ਦੇ ਮਾਰੂਥਲੀ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਰਬ ਉੱਠ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਮੰਬਾਸਾ ਮਲਿੰਡੀ ਵਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟਾਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਟਾਪੂਆਂ 'ਚ ਆ ਵਸੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਸਥਾਨਕ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਬਾਸਾ ਕੀਨੀਆਂ 'ਚ ਵਸਣ ਵਾਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਨਗਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵੀ ਇਸੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਾਹ ਇਸ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੰਬਾਸੇ ਮਗਰੋਂ ਨੈਰੋਬੀ, ਥੀਕਾ, ਨੇਅਰੀ, ਨਕੁਰੂ, ਕਿਸਮੂ, ਕਿੱਸੀ, ਮਰਸਾਬੈਟ, ਮਚਾਕੋਸ, ਐਲਡੋਰੇਟ ਤੇ ਰੂਇਰੂ ਆਦਿ ਟਾਊਨ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਕਰੀਗਰਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ/ਕਸਬੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਬਾਦਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫਾਰਮਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਾਪਿੰਗ ਸੈਂਟਰਾਂ ਵਜੋਂ ਵਸਾਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਥਾਵੀਂ ਗੋਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਖੇਡ, ਡਿਸਕੋ, ਤੇ ਦਾਰੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਖੇਡ ਕਲੱਬ ਵੀ ਬਣਾ ਲਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੇਂਦਰੀ ਦਾ ਵਾਧਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣੇ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੀਟ, ਸ਼ਰਾਬ, ਬੀਜ, ਦੁਆਈਆਂ, ਪਟਰੋਲ, ਲੋਹਾ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜ ਦਾ ਖਾਸ ਸਮਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿਕ ਸੁਕ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਦਾ ਲਗਪਗ ਸਾਰਾ ਵਿਉਪਾਰ ਗੁਜਰਾਤੀ ਸ਼ਾਹਾਂ ਪਟੇਲਾਂ ਕੋਲ ਸੀ।

ਅਜੇਹੀ ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਮਾਜਕ ਧਾਰਮਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਾਪਾ ਕੀਨੀਆ 'ਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਨਗਰ ਉਸਾਰੀ, ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਚਾਹ, ਕਾਫੀ, ਸਾਈਸਲ, ਆਦਿ ਦੇ ਫਾਰਮ, ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ, ਸੜਕ ਨਿਰਮਾਣ, ਵਿਉਪਾਰ, ਸਭ ਕੁਝ ਵਧੀਆ ਫੈਲਾਅ ਵਾਲੀ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਦੀ ਸਥਿਤੀ 'ਚ ਸੀ। ਏਸ ਸਰਵ ਪੱਖੀ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ 'ਚ ਪਰਤਾਪਾ ਆਪਣੇ ਅਸਤਿਤੀ ਖੰਡ ਫੈਲਾਣੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲ ਹੁਨਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਿੱਤਰ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿੰਧੂ ਉਰਫ਼ ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਇਥੇ ਮੰਗਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਏਸ ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ 'ਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਥਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਨਵੀਂ ਉਭਰ ਰਹੀ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ 'ਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਖ ਬਣਾ ਸਕੇ।

ਉੱਨੀ

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਫ਼ਤਾ ਵੀ ਬੇਸਬਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਪਿਛਲਾ ਸਾਰਾ ਹਫ਼ਤਾ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋ ਦੇ ਖਤ ਦੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਲਗੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਡੀਕ ਗਰਭੋਂ ਬੇਸਬਰੀ ਜਨਮ ਧਾਰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਬੇਸਬਰੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੱਬ ਖੜੱਬੇ ਚੰਦ ਤਾਰੇ ਦਿਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਨਵਾਂ ਖਤ ਭਾਰਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੋਰਾ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਦਿਖਾ ਕੇ ਮੁੱਠੀ 'ਚ ਘੁੱਟ ਬੈਠਾ ਸੀ

ਤੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖ਼ਤ ਉਹ ਉੱਥੇ ਲੇਖ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇ, ਇਥੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜ਼ਾਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰਡਰ ਲੇਟ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ: “ਫਲੋਰਾ ਜੀ ਚਲੋਂ ਇੰਨੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਤਾਂ ਕਰੋ। ਇੰਨਾਂ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਵਲੋਂ ਆਇਆ ਹੈ?”

“ਜੀਤ ਕੌਰ ਸੀਹਰਾ-ਪਿੰਡ ਮਾਹਲਾਂ” ਕਹਿਕੇ ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਖ਼ਤ ਕਾਪੀ 'ਚ ਠੱਪ ਕੇ ਰੱਖ ਲਿਆ।

ਨਾਂ ਸੁਣਦੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਢਿੱਲੇ ਪੈ ਗਏ। ਉਹ ਤਾਂ ਜਸਵੰਤੀ ਦਾ ਖ਼ਤ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਖ਼ਤ ਤਾਂ ਜਸਵੰਤੀ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਕਾਰਣ ਅੱਜ ਵੀ ਜਸਵੰਤੀ ਦਾ ਖ਼ਤ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੋ ਗਿਆ, ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਤਕ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਡਾਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਨ ਗਿਣਨ ਲੱਗਾ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਟਪਲਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਖ਼ਤ ਆ ਜਾਣਾ ਚਹੀਦਾ ਸੀ।

“ਇਹ ਖ਼ਤ ਕਿਸ ਵਲੋਂ ਆਇਆ ਜੀ?” ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਨੇ ਉਸਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਵੇਰ ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਫਲੋਰਾ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ “ਕਿਉਂ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਤੇਰਾ ਧਿਆਨ ਅੱਜ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ? ਹੁਣੇ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਨਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਹਟਿਆਂ। ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਤੂੰ ਹੁਣੇ ਭੁਲ ਗਿਆਂ। ਕੀ ਗੱਲ ਐ ਅੱਜ? ਤੂੰ ਅੱਜ ਗੁਆਚਾ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ। ਕਿਉਂ ਅੱਜ ਠੀਕ ਠਾਕ ਤਾਂ ਹੈ? ਦੇਖੀ ਖਰਾਦ ਵੀ ਉਲਟਾ ਨਾ ਚਲਾਈ ਜਾਵੀਂ” ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਹ ਲੇਖ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਸਮਝ ਗਿਆ, ਫਲੋਰਾ ਜੀ ਸਮਝ ਗਿਆ! ਇਹ ਖ਼ਤ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦੀ ਧੀ ਜੀਤੋ ਵਲੋਂ ਐ”

ਤੇ ਅੱਡੇ ਤੇ ਖੜਾ ਖੜਾ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਭੈਣ ਵਲੋਂ ਖ਼ਤ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਿਆ। ਭੈਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਉਸਨੇ ਹਾਲੇ ਪੱਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਖ਼ਤ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਿਆ? ਪਰ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਵੀ ਭੈਣ ਖ਼ਤ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭੈਣ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਲਿਖਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਕਬੀਲਦਾਰੀ 'ਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਭੈਣ ਭਣੋਈਏ ਤੇ ਉਸਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਭਾਣਜਾ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਚਿਹਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗੇ। ਨਿੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਤੋਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸਦੇ ਗੱਲਾਂ ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਕਿੰਨੀ ਭੋਲੀ ਜਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ। ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਜੀਤੋ ਉਸ ਦੀ ਮਾਸੀ ਨੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਜੀਤ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਠੀਕ ਠਾਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਾਰੀਗਰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਰੀਗਰ ਤਾਂ ਉਹ ਹੰਢਿਆ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਯੋਗਤਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਟੋਹ ਲਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਲੋਹਾ ਪਕੜਦਾ ਸੀ, ਬਾਰੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਤੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਚਲਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਸੈੱਟ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੇ ਵਰਤ ਵਰਤਾਰਾ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋਈ। ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਬੰਦ ਮੁੱਠੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਖਤ ਪਕੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਠੜੀ ਵੱਲ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਉਹ ਖਤ ਰਾਹ 'ਚ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ। ਦੇਸ਼ਾਂ ਮਾਸੀ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਖਤ ਆਇਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਐਮੇਂ ਕਿਮੇਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਪਰਮ ਪਿਆਰੇ ਵੀਰੇ, ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਸਾਸਰੀ ਕਾਲ।

ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਅਤੀਂ ਅਫਸੋਸ ਤੇ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ.....ਹਾਲੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਪੁੱਜਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਹਿੱਕ ਚੋਂ ਰੁੱਗ ਜਿਹਾ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਇ ਕੀ! ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਅਫਸੋਸ ਦਾ ਪੱਤਰ ਹੈ। ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਕੌਣ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਕ ਛਿਣ ਲਈ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਖਤ ਤੋਂ ਚੁੱਕੀ ਗਈ। ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਤ ਉਡੀਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆ ਗਿਆ।

ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਅਤੀ ਅਫਸੋਸ ਤੇ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ-----

“ਰਬ ਕਰੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਰਾਜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ” ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਭੈਵੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਕੇ ਹੌਸਲਾ ਪਕੜਿਆ। ਖਤ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਉਤਾਰ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਪੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੜਕੀ ਹੋਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਭਰਜਾਈ ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ ਸਵਰਗਾਸ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਲੜਕੀ ਠੀਕ ਠਾਕ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਠੀਕ ਠਾਕ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਦਾਈ ਰੱਖੀ ਨੇ ਜਣੇਪਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਫੇਰ ਅਚਾਨਕ ਕੀ ਨੁਕਸ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਕੀਮ ਸ਼ਾਲਗ ਰਾਮ ਵੀ ਲਿਆਂਦਾ। ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਬੜਾ ਓੜ੍ਹ ਪੋੜ੍ਹ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਹ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੀ। ਉਸ ਦੇ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਨੇਹਾ ਭਿੱਜਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਦਾਗ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪੀਤੋਂ ਤੇ ਨਵੀਂ ਜੰਮੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦੇਖ ਰੇਖ 'ਚ ਉਹ ਪਾਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋ ਭਾਣਾ ਵਰਤਣਾ ਸੀ ਵਰਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਝੱਲਣ ਲਈ ਸੱਟ ਬੜੀ ਕਰੜੀ ਹੈ ਪਰ ਕੀਤਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ ਉਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਮਨ ਨੂੰ ਕਰੜਾ ਕਰਕੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਪਾਸ਼ਾਹ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਪਾਸ ਸਾਡੀ ਇਹੀ ਬੇਨਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਛੜੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਨਵਾਸ ਦੇਣ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ਣ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਸਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੀ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਮਿੱਟੀ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਿਸਮ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਉਸਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਿਵੇਂ ਟੁੱਟਵੇਂ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਟੁੱਟਵੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਜੋੜ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਪੜ੍ਹਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਖਤ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। “ਬਸ ਭੱਠਾ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਵਿਗੜ ਗਈ। ਆਹ ਕੀ ਲੋਹੜਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਦੁਹਾਈ ਰੱਬ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਤ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਤ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਕੀ ਲੋਹੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਛ ਪਤਾ

ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗ ਰਿਹਾ। ਸਰੀਰ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁੰਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਧੜਕ ਨਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਸੋਚ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਪੱਥਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਭੰਬੂ ਤਾਰੇ ਨੱਚ ਰਹੇ ਸੀ।

ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ ਕਿਤੇ ਕਾਹਲੀ ਖਤ ਗਲਤ ਨਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਮੁੜਕੇ, ਖਤ ਪੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਾਫ਼ ਸ਼ਬਦਾ ਵਿਚ ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਉਹ ਭੁੱਖਾ ਸੀ ਪਰ ਖਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਉਸਦੀ ਭੁੱਖ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਰੂਟੀ ਸਭ ਭੁੱਲ ਭੁਲਾ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਚਫੇਰੇ ਡੱਬਰਿਆਂ ਝਾਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਬੈਠਾ ਬੈਠਾ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਗਿਆ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੀ ਮੌਤ ਉਸ ਲਈ ਸੁਚ ਮੁਚ ਬੜਾ ਧੱਕਾ ਸੀ। ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਵਿਗੜ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਫਰੀਕਾ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਖਿੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਬੰਦਾ ਜੋੜੇ ਪਲੀ ਪਲੀ ਰੱਬ ਹੜ੍ਹਾਵੇ ਕੁੱਪਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕੁੱਪਾ ਰੁੜਨ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕੁ ਆਦਮੀ ਬਖਤ ਬੇਲਾ ਨੀ ਦੇਖਦੀ ਇਹ ਮੌਤ ਹਰਾਮਜ਼ਾਦੀ ਵੀ ਕੀ ਭਿਆਨਕ ਚੀਜ਼ ਐ। ਆਦਮੀ ਦੇ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਹਰ ਪਲ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਜਦੋਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਪਿੱਛਿਓਂ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਝਪਟਾ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਸਦੇ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੇਕਾਰ ਲੋਥੜਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੀ ਪਾਇਆ ਹੈ? ਕੁਛ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਮਨੁੱਖ ਸਿਫਰ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਆਕੜ 'ਚ ਆ ਕੇ ਬੰਦਾ ਕਿੰਨੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰਦਾ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭੁਬਕੀਆਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਫੋਕੇ ਬੋਲ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ, ਮੌਤ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੌਤ ਤਾਂ ਹਰ ਪਲ ਸਾਡੇ ਕਲਬੂਤ 'ਚ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਹੋ ਚੰਡਾਲਣੀ ਬੇਤਰਸ ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਮੌਤ ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੂੰ ਖਾ ਗਈ। ਪੇਟ 'ਚ ਨਘਾਰ ਗਈ। ਸਭ ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਕਹਾਣੀ ਪਲ ਛਿਣ 'ਚ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਦੇਖੋ! ਅਸਮਾਨ 'ਚ ਉਡਦੇ ਪਤੰਗ ਦੀ ਡੋਰ ਕਿਥੇ ਆ ਕੇ ਟੁੱਟੀ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀਆਂ, ਔਕੜਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਗੜ੍ਹੇ ਮਾਰਾਂ ਝੱਲੀਆਂ ਸੀ। ਸਚਮੁੱਚ ਉਹ ਢਿਡੋਂ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਔਰਤ ਸੀ, ਦੇਵੀ ਸੀ ਦੇਵੀ। ਸਚਮੁੱਚ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਸੁਹਿਰਦ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਨ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦਾ ਮਨ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਟਕਿਆ। ਉਹ ਲੁਟਿਆ ਗਿਆ, ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ, ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੁਹਾਈ ਰੱਬ ਦੀ ਉਸ ਦਾ ਕੁਛ ਨੀ ਸੀ ਬਚਿਆ...ਕੁਝ ਨੀ ਸੀ ਬਚਿਆ। ਫੇਰ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਨਵੀਂ ਜੰਮੀ ਲੜਕੀ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਲੜਕੀ ਜੰਮ ਪਈ। ਦੋ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਲੜਕਾ ਜੰਮ ਪੈਂਦਾ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਬਚਾਅ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਘਰ ਵਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਜੱਦ ਦਾ ਨਾਂ ਤੁਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਵਿਆਹੁਣ ਲਈ ਦੋ ਹੋਈਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਜਹੀ ਪਈ ਖਤ 'ਚ ਲੜਕੀ ਥਾਂ ਕਿਤੇ ਲੜਕਾ ਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਘਬਰਾਹਟ 'ਚ ਲੜਕੀ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਫੇਰ ਖਤ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਬਿਹਾਰੀ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਕੁੰਡਾ ਬੇਮਲੂਮਾ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਕੰਨਾ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਦੋ ਥਾਂਵੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਅੱਖਰ ਉਸਨੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ। “ਆਹ ਕੰਨਾ ਕਿ ਬਿਹਾਰੀ। ਨਹੀਂ, ਕੰਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਿਹਾਰੀ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਫ਼ ਬਿਹਾਰੀ ਹੈ। ਲੜਕਾ ਨਹੀਂ, ਲੜਕੀ ਹੀ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਸੀ ਹੁਣ ਦੋ ਲੜਕੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਵਾਰ ਲੜਕਾ ਜੰਮ ਪੈਂਦਾ ਚਲੋ ਕੁਝ ਤਾਂ

ਬਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਉੱਤੋਂ ਮੇਰੇ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਦੋ ਲੜਕੀਆਂ ਛੱਡ ਗਈ। ਹੈ ਕੁ ਨਹੀਂ ਮੁਸੀਬਤ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤ। ਲੜਕੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਦੇ ਮਸਲੇ 'ਚ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪੁਰਾਤਨ ਖਿਆਲੀਆ ਹੀ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵਹਿਮੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਦਾ ਉਹ ਹੋਰ ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਪੈ ਗਿਆ। “ਖਰੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।” ਝਟ ਪਟ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲੀ 'ਚ ਰਹਿੰਦੀ ਬੁੜੀ ਚਿੱਤੋ ਵੱਲ ਗਿਆ। “ਚਿੱਤੋ ਬੁੜੀ ਟੂਣੇ ਤੇ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਲੱਕ ਨਾਲ ਵੀ ਤਵੀਤ ਬੰਨ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਖਰੇ ਉਸੇ ਚੰਡਾਲਣੀ ਨੇ ਹੀ ਕੁਛ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੀ ਕਰਦਾ ਉਸ ਚੰਡਾਲਣੀ ਦੇ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿਆਂ। ਫੇਰ ਸੋਚਦਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਬਾਹਰਲੀ ਛਾਯਾ ਦੀ ਕਸਰ 'ਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਆ ਸਕਦਾ ਪਰ ਮਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਸੀਤੋ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। “ਓਏ ਖਰੇ ਓਸ ਵੈਂਛਰੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਸਰਾਫ ਪੈ ਗਿਆ। ਕੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ, ਸ਼ੈਤ ਜਸਵੰਤੋਂ ਬਚੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸੀਤੋ ਦਾ ਅਸਲ ਕਾਤਲ ਸੁੱਖਾ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ, ਖੁਦ ਉਹ ਹੈ। ਜਿਸ ਉਸ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਕੀਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਲਗਦਾ ਇਹ ਸੀਤੋ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਰੋ ਤੈਸਾ ਭਰੋ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਮੋਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ 'ਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੱਚ ਲੁਕਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਉਸਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਹੋਈ ਕਿ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜੇ ਉਹ ਬਚਨੇ ਦੇ ਜਾ ਬੈਠੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕੀ ਕਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਰੰਡੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਤਾਂ ਖਾਣੀ ਸੀ। ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਨਹੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਮਸੀ ਮੇਰੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਹੀ ਪੇਟ ਭਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਤੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਮੋਂ ਰੋਟੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਕਿੱਥੇ ਸੀ।”

“ਪਰ ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸ਼ੌਕ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਰਵਾਇਆ। ਭਰਾ ਦੀ, ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮਰਵਾਇਆ। ਮੇਰੇ ਇੱਥੇ ਅਫਰੀਕਾ ਆਉਣ ਤੇ ਘਰ 'ਚ ਪਿੱਛੇ ਕੌਣ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਜੀਤਾ ਤੇ ਪਿਤਾ ਚੱਲ ਵਸੇ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਆ ਗਿਆ। ਸਭ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇ ਉਹ ਪਹਾੜ ਦੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਜਾ ਬੈਠੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕੀ ਲੋਹੜਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਵੀ ਤਾਂ ਬਣਦਾ ਸਰਦਾ ਦੇਖਣਾ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਧੱਕਾ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਤਦ ਸੀ ਜੇ ਭਰਾ ਜੀਤੇ ਦੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣਾ ਮੇਰੀ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਛ ਨੀਂ ਸੋਚਿਆ। ਬਸ ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਪਾਪ ਦੀ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ।

ਏਕਾ ਏਕੀ ਫੇਰ ਉਸਦਾ ਦਿਮਾਗ ਉਲਟ ਪਾਸੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਉਸਨੇ ਠੀਕ ਕੀਤਾ। ਬਦਮਾਸ਼ ਔਰਤ ਜੋ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਨ 'ਚ ਕਾਹਦੀ ਗਲਤੀ। ਪਾਪ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਾਪ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਤਾਂ ਪੁੰਨ ਹੁੰਦਾ। ਵੀਰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹਾਲੇ ਜੀਉਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਏਸ ਛਟੀ ਹੋਈ ਤੀਮੀਂ ਨੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਝਾਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਹਾਨੀ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਲੰਕ ਸੀ। ਸੀਤੋ ਨੂੰ ਮਰਵਾ ਕੇ ਉਸਨੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਕਲੰਕ ਨੂੰ ਧੋਤਾ ਸੀ।”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦਾ ਰੁੱਖ ਕਦੇ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਦੇ ਥੱਲੇ ਵਲ, ਕਦੇ ਸੱਜੇ ਕਦੇ ਖੱਬੇ। ਉਪਰ ਥੱਲੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਭਟਕਦਾ ਉਸਦਾ ਦਿਮਾਗ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖਲਾਅ 'ਚ ਖੁੰਢੇ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਲਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰ ਗਿਆ....। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਝ ਰਿਹਾ ਉਹ ਕੀ ਕਰੇ।

ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਇੱਕ ਬਜੇ ਤੋਂ ਦੋ ਬਜੇ ਤੱਕ ਛੁੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਦੋ ਵੱਜ ਕੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੋਰੇ ਦਾ ਦਿਲ ਹੇਠ ਉਪਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ।

“ਹੈਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਲੇਟ? ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ? ਏਸ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਕੰਮ 'ਚ ਦਿਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਬੜਾ ਹਰਮਾਖੋਰ ਐ। ਹੁਣ ਕੰਮ ਤੇ ਵੀ ਲੇਟ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਹ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦਾ ਭੱਠਾ ਬਠਾਲੇਗਾ। ਲੇਟ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਹਰਜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕਿੰਨੀ ਕਮਾਈ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ। ਗਾਹਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਦਾਂ ਬੇਵਕੂਫ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਹੀ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੋਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਨਮੋਂ ਆਏ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਏਹੋ ਹਾਲ ਐ।”

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੋਰਾ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ 'ਚ ਖਿੜੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੋ ਵੱਜ ਕੇ ਦਸ ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਨਾ ਆਇਆ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਆਈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਉਸਦੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲਵੇ ਕਿ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਮੂੰਹ ਦੇ ਭਾਰ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਕਿਉਂ ਮਿਸਤਰੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ? ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ? ਜਾਗੋ ਮਹਾਰਾਜ, ਦੋ ਤਾਂ ਕਦ ਦੇ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ। ਉੱਠੋ। ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਾਮਾ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਾਲਕ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।”

(ਫੇਰ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ) ਜੁਆਨ ਤੂੰ ਤਾਂ ਰੋਂਦਾ। ਤੇਰੀਆਂ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਲਾਲ ਤੇ ਸੁੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਕਿਉਂ ਸੁੱਖ ਤਾਂ ਹੈ? ਕੋਈ ਐਸੀ ਬੈਸੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨੀਂ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਤੂੰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆਂ। ਅੱਜ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਖਤ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨੀਂ ਕੋਈ ਐਸੀ ਬੈਸੀ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ?”

ਪ੍ਰਤਾਪ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਅਥਰੂ ਭਰ ਕੇ ਬਿੜਕਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

“ਫਲੋਰਾ ਜੀ, ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ।”

ਇਹ ਕੁਝ ਬੋਲਦੇ ਸਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀਆਂ ਧਾਹਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ।

“ਓਏ ਤੇਰੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਭੱਠਾ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਨਿਆਣੇ ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਪੂਰੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਨੀਂ ਹੋਈ ਹੋਣੀ। ਇੰਡੀਆ 'ਚ ਇੰਦਾਂ ਦਾ ਈ ਹਾਲ ਆ ਜੀ। ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ। ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਆਂਗੂ ਤਾਂ ਤੀਮੀਆਂ ਨਿਆਣੇ ਜੰਮਦੀਆਂ ਤੇ ਨਿਆਣੇ ਜਮੋਦੀਆਂ ਦਾਈਆਂ ਤੇ ਦਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਦੀਆਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਗੰਦੀਆਂ। ਤੀਮੀਂ ਤੇ ਨਿਆਣੇ ਨੂੰ ਲਾਗ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪ ਬਮਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ। ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦਾ ਬੀ ਓਹੀ ਹਾਲ ਐ। ਉੱਥੇ ਵੀ

ਮਰੀਜ਼ ਪਏ ਮਰ ਜਾਂਦੇ। ਕੋਈ ਸਾਲਾ ਪੁੱਛਦਾ ਨੀਂ। ਡਾਕਟਰ ਨਰਸਾਂ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਈ ਨੀਂ ਕਰਦੇ। ਬਸ ਆਪਣੀ ਗਿਟ ਮਿਟ 'ਚ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਂ ਬੀ ਉਹ ਬੜੇ ਲਾਲਚੀ ਹੁੰਦੇ। ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਬੀ ਹੁਣ ਵਪਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਐ ਜੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਇੰਡੀਆ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਸਾਸਰੀ ਕਾਲ ਬੋਲ ਦਿੱਤੀ।”

“ਅੱਛਾ ਭਰਾਵਾ, ਬੱਚਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਐ ਨਾ? ਕੀ ਬੱਚਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਲੜਕਾ ਕਿ ਲੜਕੀ?”

(ਪ੍ਰਤਾਪ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ)

“ਚਲੋ ਇਹ ਵੀ ਚੰਗਾ ਬੱਚਾ ਠੀਕ ਐ। ਚਲੋ ਕੁਛ ਤਾਂ ਬਚਿਆ। ਨਹੀਂ, ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਸਾਹ ਨੀਂ। ਅੱਛਾ ਭਾਈ ਜੋ ਹੋਣਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਬਰ ਈ ਕਰਨਾ ਪਉ।”

“(ਜਾਣ ਲੱਗਾ) ਚੰਗਾ, ਅੱਜ ਭਾਈ ਤੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਕਰ। ਸਵੇਰੇ ਕੰਮ ਤੇ ਆ ਜਾਮੀਂ। ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਜਰੂਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਜੇ ਦੂਆ ਮੁੰਡਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਹੈ ਤਾਂ ਸਹੁਰਾ ਢਿੱਲਾ ਈ।”

“ਫਲੋਰਾ ਜੀ ਮੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਸਵੇਰੇ ਕੰਮ ਤੇ ਆ ਜਾਮੀਂ। ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੰਮ ਤੇ ਨੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਬੁਆਨੂੰ ਪਤਾ ਨੀਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿੱਡਾ ਸਦਮਾ ਆ।”

ਤੇ ਉਹ ਅਥਰੂ ਕੇਰਦਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਪੈ ਗਿਆ।

ਫਲੋਰਾ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

“ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ। ਉਸਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਆਉਣ ਲਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾਂ। ਇਹ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਂ ਸੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਅੱਜ ਮਿਲੀ ਆ। ਇਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਅੱਜੇ ਮਰੀ ਆ। ਜੇ ਮੇਰੀ ਘਰ ਆਲੀ.....

ਸੋਚਕੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋ ਜ਼ਮੀਨ ਨਿਕਲ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਸੁੰਗੜ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਬਗੈਰ ਕੁਝ ਬੋਲੇ ਫਲੋਰਾ ਉੱਥੋਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਖਿਸਕ ਗਿਆ।

ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਫਲੋਰੇ ਨੇ ਪੁਸ਼ਕ ਤੱਕ ਨਾ ਕੱਢੀ ਕਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਕੋਲ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਘੰਟੇ ਦਾ ਹਰਜਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਲੇਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪੰਜ ਵਜੇ ਕੰਮ ਬੰਦ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਉਹ ਇਹ ਬੁਰੀ ਖਬਰ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇਗਾ।

ਵੀਹ

(ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਤੇ ਪਾਤਰ ਬਦਲ)

ਅੱਜ ਫੇਰ ਕਵੀ ਅਜੀਬ ਉਲਝਵੇਂ ਰੋਂ 'ਚ ਸੀ। ਅੱਜ ਫੇਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਬਾਰੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੋ ਲਏ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੇ ਆਣੇ ਦੋਆਲੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਾਕੂਨ, ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਵੀਉ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਦਮ ਕੱਣ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਹਵੇਂ ਖਲੋ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੌਜ਼ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਹਸਾਉਣਾ ਚਿਹਰਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਦੇ ਰੋਂਦੜ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਮਖੌਟਿਆ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਥੈਲਾ ਲੱਭਿਆ ਤੇ ਉਸ 'ਚੋਂ ਕੱਢਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਖੌਟੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਕੋਈ ਮਖੌਟਾ ਰਾਮ ਦਾ ਸੀ ਕੋਈ ਰਾਵਣ ਦਾ। ਕੋਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦਾ। ਕੋਈ ਸ਼ਾਹ ਸਿਕੰਦਰ ਦਾ, ਕੋਈ ਕਾਂਤ, ਹੀਗਲ, ਨਿਤਸੇ ਦਾ, ਕੋਈ ਸਾਰਤਰ, ਮਾਰਕਸ, ਮਾਓ ਦਾ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਖੌਟੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ੈਫਾਨੀ ਹਾਸਾ ਹਸਦਾ ਤੇ ਅਭੀਨੈਯ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵੀ ਉਸ ਮਖੌਟੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਖੌਟਾ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਫਿੱਟ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਫਿੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਦਾ। ਅਜੀਬ ਭਰਮ ਅਵਸਥਾ ਸੀ। ਆਦਮੀ ਭਰਮ ਭੋਗਦਾ ਹੱਸਦਾ ਹੈ, ਯਥਾਰਥ ਭੋਗਦਾ ਰੋਂਦਾ ਹੈ। ਭਲਾ ਅਜੇਹੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ? ਕਿਤੇ ਅਜੇਹਾ ਚੱਕਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਯਥਾਰਥ ਵੀ ਭਰਮ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਰਮ ਵੀ ਯਥਾਰਥ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਯਥਾਰਥ ਤੇ ਭਰਮ ਇੱਕੋ ਸ਼ੈਅ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸੇ ਹੋਣ। ਜਿਵੇਂ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਦੇ ਰਾਮ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਕਦੇ ਰਾਵਣ। ਕਦੇ ਬੁੱਧ ਬਣ ਜਾਵੇ ਕਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ। ਕਦੇ ਕਾਂਤ ਹੀਗਲ ਨਿਤਸੇ, ਕਦੇ ਸਾਰਤਰ, ਮਾਰਕਸ ਤੇ ਮਾਓ। ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਚਿਹਰੇ ਬਦਲ ਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਚਿਹਰੇ ਓਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਰ ਮਖੌਟੇ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਨੇਕ ਚਿਹਰਿਆਂ ਓਹਲੇ ਇੱਕੋ ਆਦਮੀ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਮਖੌਟਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤੀ ਪਰੇਡ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਦੰਭ ਕਰ ਜਾਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵੀ ਹਾਂ ਅਨੇਕ ਵੀ ਹਾਂ। ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਏਕਤਾ ਤੋਂ ਅਨੇਕਤਾ ਵੱਲ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਵੀ ਹੈ, ਭਿੰਨਤਾ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਜ਼ਰਾ ਗਣਿਤ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹੋ। ਪਾਈਥਾਗੋਰਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਗਣਿਤ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ, ਫਿਰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਏਕਾ ਇੱਕ ਉਪਰੋਂ ਥੱਲੇ ਵੱਲ ਵਾਹੀਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਲੀਕ ਜਹੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਏਸ ਲੀਕ ਉਹਲੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਆਬਰਾ ਕਦਾਬਰਾ ਲੁਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਸਾਡਾ ਕਵੀ ਅੱਜ ਫੇਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਰੋਂਦਾ ਹੈ। ਬੰਦ ਕਮਰੇ 'ਚ ਖਲੋ ਕੇ ਕਦੇ ਉਹ ਹੱਥ ਖੋਲ੍ਹਦਾ, ਕਦੇ ਉਂਗਲਾਂ ਤਾਣਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਲ੍ਹ ਮੀਟ ਕੇ, ਕਦੇ ਉਹ ਭਵਾਂ ਸੁਕੇੜਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਤੂਰੇ ਵਾਂਗ ਭੌਂਕਦਾ, ਕਦੇ ਮੇਮਣੇ ਵਾਂਗ ਮਿਆਂਕਦਾ, ਕਦੇ ਘੋੜੇ ਵਾਂਗ ਨੱਚਦਾ, ਹਿਣਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਵੈ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨਾਲ ਉਲਝਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਅਲਫ-ਲੈਲਾ ਕਿੱਸੇ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਹਵੇਂ ਖਲੋਕੇ

ਕੋਈ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ

ਬੇ ਆਵਾਜ਼ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹੇ

ਕੋਈ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਆਪਣੇ ਪੰਘਰੇ ਬੋਲ ਕਠੋਰ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਪੇਟ 'ਚ ਭਰਦਾ ਰਹੇ

ਕੋਈ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਅੰਦਰਲਾ ਧੀਰਜ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ 'ਚ ਧਰਦਾ ਰਹੇ

ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਉਹ ਅੱਜ

ਕੁਰੱਖਤ ਕੰਧਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ

ਨਾ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਲਟਕੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ

ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਪੋਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ

ਅੱਜ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੂਰਤ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ

ਹੋਰ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਹੈ।

(ਮਾਈਮ ਕਰਦਾ ਪੈਡਸਟਲ ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਅਲਫ-ਲੈਲਾ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਵਰਗਾ ਕਵਿਤਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ, ਕਿੱਸਾ ਗੁਲ ਬਕਾਉਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:)

ਕਿੱਸਾ ਗੁੱਲ ਬਕਾਉਲੀ

ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਗੁਲ ਬਕਾਉਲੀ ਵਰਗ ਅਜੀਬ ਕਿੱਸਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਹਰ ਭਰਿਆਈ ਸੁਆਣੀ ਨਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਹੇੜ੍ਹ ਜਮਾ ਕੇ ਥਾਪੀਆਂ ਮਾਰਦੀ ਫਿਰਦੀ। ਕੋਈ ਵਿਚਾਰੀ ਇੱਕ ਨਿਆਣਾ ਜਾਣਕੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਰਨੇ ਵਾਲੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਦਮੀ ਨਵੀਂ ਰੱਨ ਵਿਆਹ ਲਿਆਉਂਦਾ, ਭੋਰੇ ਪਾ ਲੈਂਦਾ, ਘਰ ਵਸਾ ਲੈਂਦਾ। ਜਿਸਮਾਂ ਦੇ ਫੈਲੇ ਹਨੇਰੇ 'ਚ

ਜੀਵਨ ਸਾਥ ਨਾਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦੀਵਾ ਜਗਾ ਲੈਂਦਾ।

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਮ੍ਰਿਤਕ ਜਸਵੰਤੋ ਵੱਲ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹਥੇਲੀ ਤੋਂ ਨੁਸੰਵਾਰ ਦੀ ਚੁਟਕੀ ਵਾਂਗ ਉਡ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਉਹ ਭਾਰਤ ਜਾ ਕੇ ਬੰਗਿਆਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਗੁਣਾਂ ਚੌਰੋਂ ਪਤਾਸੇ ਵਰਗੀ ਕਚਨਾਰ ਕਰਲਵਰਨੀ ਵਿਆਹ ਲਿਆ ਸੀ।

ਕਲਵਰਨੀ ਕਲਵਰਨੀ! ਕਲਵਰਨੀ!

ਕਲਵਰਨੀ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਉਮਰ 'ਚ ਪੂਰੀ ਵੀਹ ਸਾਲ ਛੋਟੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਕੁਬੇਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਭ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਰਗੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕਾਰ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸ਼ਿਕਰੇ ਵਰਗੀਆਂ ਤਾਂ ਕੀ ਸੂਰਜ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਅੰਨੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਦਿਨ ਦੀਵੀ ਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਖਲਾਵਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਜਾਦੂਗਰ ਵੀ ਪੈਸਾ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਬੋਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਤੋਤੇ ਬਣਕੇ ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਪਤਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁੱਛਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਗੁੰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਪੈਸਾ ਭੂਤ ਜਾਣਕੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲ ਸਕਦਾ। ਪੈਸਾ ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂਹ 'ਚ, ਮਨਫੀ ਨੂੰ ਜਮਾਂ 'ਚ ਬਦਲਾ ਸਕਦਾ।

ਇਹ ਨਵਾਂ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਜਸਵੰਤੋ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਹੈ। ਪਾਸੇ ਦੇ ਸੋਨੇ 'ਚ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਠੱਪੇ 'ਚ ਉਕਰੀ ਹੋਈ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਸਵੰਤੋ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ, ਹੁਣ ਕਲਵਰਨੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੀਵਨ ਤਾਂ ਕੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਆਦਿ ਦੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ, ਅੰਤ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ। ਨਿਜ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ, ਪਰ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ। ਭੂਗੋਲਾ ਵੀ ਕਰਲਵਰਨੀ ਹੈ, ਭੂ ਮੱਧ ਰੇਖਾ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਅੱਧ ਗੋਲਾ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ, ਦੱਖਣੀ ਅੱਧ ਗੋਲਾ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ। ਆਰ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ, ਪਾਰ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਭਾਰਤ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ, ਅਫਰੀਕਾ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬੰਦ ਕਮਰੇ 'ਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਉਹਲੇ ਬੈਠਾ ਕਵੀ ਮੋਨੋ ਐਕਟਿੰਗ ਕਰਦਾ ਤਨਜ਼ ਨਾਲ ਆਖਦਾ ਹੈ: ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਵੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੀ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ।

ਜਸਵੰਤੋ ਕਿਸੇ ਜੀਵਤ ਸ਼ੈਅ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਮੋਈ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿੱਸਾ ਗੁਲਬਕਾਉਲੀ 'ਚ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ਚਾਲੂ ਮਾਲ ਵਰਗਾ ਉਹ ਚਾਲੂ ਸਿੱਕਾ ਨਹੀਂ, ਮਰੇ ਹੋਏ, ਕੱਚੀ/ਪੱਕੀ ਕਬਰ 'ਚ ਲੰਮਿਆ ਤਾਣ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਅੱਧ ਜਲੇ ਨੋਟ ਦਾ ਨਾਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰਾ ਨੋਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਅਲੀ ਜਹੇ ਪਰਨੋਟ ਵਰਗਾ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਦੇ ਨੇ: ਅੱਜ ਮਰੇ ਕੱਲ ਦੂਸਰਾ ਦਿਨ ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੀ ਸੈਹਾ-ਦੋੜ ਤੇ ਚੂਹਾ ਦੌੜ ਕਰਕੇ ਇੰਨਾ ਰੁਝੇਵਾਂ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਦੀ ਵਿਹਲ ਹੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?

ਜਸਵੰਤੋ ਕੌਣ ਸੀ, ਕਦੋਂ ਜੰਮੀ, ਕਿੱਥੇ ਜੰਮੀ, ਕਿਸ ਵਾਸਦੇ ਜੰਮੀ? ਹਾਂ ਜੰਮੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਪਰ ਜੰਮ ਕੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ

ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਜਨਮ ਪੱਤਰੀਆਂ ਫੋਲਦੇ, ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਤੇ ਲਗਨਾਂ ਦੇ ਚਲ ਚੱਕਰ ਘੋਖਦੇ ਰਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਕਈ ਜ਼ਹਿਨ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸਕਾਰਤ ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਜਨਮ ਪੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਚੱਕਰਾਂ ਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਜੰਜਾਲ 'ਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹੋ। ਕਿਸੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਬੋਲਦਾ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਿਸਮੋਂ ਹਨੂਮਾਨ ਦੀ ਬੋਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਦੌੜਦੇ ਚਲ ਚਿੱਤਰ ਵਰਗਾ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਦੇਖੋ ਹਰ ਬਸਰ 'ਚ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਭੁੱਖ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਦੇਖ ਕੇ ਚਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਣੀ ਨਾਲ ਏਕਾ ਗੁੰਦ ਲਾ ਕੇ ਚਿਪਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਪਿੱਛੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਜਸਵੰਤੋ ਵਾਂਗ ਕਲਵਰਨੀ ਵੀ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਨਿਰੀ ਪੁਰੀ ਚਿਹਰਾ, ਨਿਰੀ ਪਟਾਕਾ...ਦਰਮਿਆਨਾ ਕੱਦ, ਗੋਰਾ ਰੰਗ, ਗੋਲ ਚਿਹਰਾ, ਲੰਬੂਤੀਆਂ ਪੂਛਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਘੁੰਗਰਾਲੇ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਕਾਲੀ ਦਾਸ ਤੇ ਮੇਘਦੂਤ ਲੁਕ ਕੇ ਸੈਨਤਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ। ਮੋਢੇ ਚੌੜੇ, ਹਿੱਕਾਂ ਗਲਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਭਰਵੀਆਂ ਤੇ ਉਭਰੀਆਂ, ਸ਼ਹਿਤ ਵਰਗੇ ਰਸ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਬੰਦ ਕਮਰੇ 'ਚ ਮੋਨੋ ਐਕਟਿੰਗ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਆਪਮੁਹਾਰਾ ਆਖੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਔਰਤ ਕਦੇ ਬੁੱਢੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਬੂਟਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਦਾ ਜਵਾਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਅ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੋਮ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਬਣਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਪਾ ਲਓ, ਭਾਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੰਧ ਲਟਕਾ ਲਓ-ਗਰਮ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸੇਕ ਨਾਲ ਇਹ ਆਪੇ ਪਿਘਲ ਜਾਵੇਗੀ।

ਕਵੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਈਆ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕਲਵਰਨੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਕਾਮਸੂਤਰੀ ਪੋਜ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਕਲਵਰਨੀ। ਕਵੀ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਹੈ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਉਠਾਂ ਵਾਲੇ ਖੋਪੇ ਲਗਾਣ ਵਾਲੇ ਅੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਜਾਖਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧੇਰੇ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹੈ। ਕਵੀ ਵੀ ਮਤਲਬੀ ਆਦਮੀ ਹੁੰਦੇ। ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਇਸੇ ਲਈ ਕਵੀ ਨੂੰ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੁਣਦੀ ਪਰ ਭਾਈਏ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੀ। ਕਾਮਸੂਤਰੀ ਆਸਣਾਂ ਵਾਲੀ ਕਲਵਰਨੀ ਤਾਂ ਦਿਸਦੀ ਪਰ ਦਹਾਜੂ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਕਾਰਣ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਤੇ ਭਾਈਏ ਵਿਚਲੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਤਣੀ ਖਲੋਤੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹਾਲੇ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਿਆ, ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਵਰ੍ਹਾ ਕੁ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਨਕੋਰ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਣੇ ਚੜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਣੇ ਚੜ੍ਹਾ

ਕੇ ਉਸ 'ਚੋਂ ਬਿਜਲੀ ਉਗਾ ਕੇ, ਉਸ ਨਾਲ ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਲਾਟੂ ਜਗਾਂਦਾ, ਲੇਬਾ ਚਲਾਂਦਾ, ਖਰਾਦੇ ਚੜਾ ਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪੱਚਰਾਂ ਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੂਬ ਕੀਮੀਆਂਗਰ ਹੈ। ਕਈ ਰੰਗ ਰਚਾਉਂਦਾ, ਕਈ ਜਲਵੇ ਦਿਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਕੌੜੇ ਤੇਲ 'ਚ ਘੋਲ ਦੁਖਦੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਪਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਜੀਬ ਚਲਚਿਤਰ ਦਿਖਾਂਦਾ, ਉਸਦੀ ਸੁਣ ਬੁਧ ਭੁਲਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਮਿਸਤਰੀ ਜੂ ਹੈ। ਹੰਢਿਆ ਵਰਤਿਆ ਕਿਸਬੀ ਖਰਾਦੀਆ ਜੂ ਹੈ।

ਇੱਕੀ

(ਜਸਵੰਤੋ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ)

ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਨੈਰੋਬੀ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਕ ਇਕ ਸਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੋਰੇ ਕੋਲ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਦੋ ਸਾਲ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਫਲੋਰੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਤਨਖਾਹ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਰਮੀ ਹੋਈ ਤਨਖਾਹ ਨਾਲੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਧੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਉਹ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ ਕੋਠੜੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਕੱਲਾ ਛੜਾ ਛਾਂਟਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਤੰਗ ਤੇ ਸੌੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਰਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਪਿਆ ਹੋਣਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਚੋਰਾਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਜਿੰਦਰਾ ਤੋੜ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਚੋਰੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਫਲੋਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਾਲੇ ਦੋਵੇ ਥਾਂ ਬਦਲ ਲਏ ਸਨ।

ਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਫਲੋਰਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ: “ਪੰਜਾਬੋਂ ਮੰਗਵਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਸਾਲੀ ਛੁਕਰੀਟ ਇਮੋਂ ਈ ਐ। ਸੌ ਐਥੇ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇੰਡੀਆ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਲਈ ਇਹ ਲੇਲੜੀਆਂ ਕਢਦੇ ਤਰਲੇ ਪਾਂਦੇ ਨੇ। ਅਸੀਂ ਤਖਾਣ ਜੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਥੱਕ ਗਏ ਆਂ, ਦੁਹਾਈ ਰੱਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਨ ਛੁਡਾਓ। ਅਸੀਂ ਤਖਾਣ ਲੱਕੜ ਤੋਂ ਸੱਕ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਜੱਟ ਜ਼ਮੀਦਾਰ ਸਾਡੇ ਸੱਕ ਲਾਹੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦੇ ਤਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹੀਦਾਰੀਆਂ ਭੇਜ ਦੇਈਏ, ਧਰਤ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਡੀ ਨੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਆਖਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਨੇ ਸੁਣ ਲਈ, ਕਿਸਮਤ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ। ਰੱਬ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਬਸ ਹੁਣ ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਹ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਨੌ ਨਿਧਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਧਾਂ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ: ਹਮ ਕੋ ਯਿਹ ਚਾਹੀਏ ਹਮ ਕੋ ਵੋਹ ਚਾਹੀਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਰਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਛ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਨੀਚ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਪਿੱਠ ਤੇ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਤਿੱਤਰ ਹੁੰਦੇ। ਹਮ ਦੋ ਬਾਹੜਾ ਅੰਜਨੀਆਂਰੰਗ ਵਰਕਸ ਮੇਂ ਇਤਨੇ ਮਿਲਦੇ, ਭੋਗਲ ਵਰਕਸਾਪ 'ਚ ਇਤਨੇ ਮਿਲਦੇ ਹੈਂ।”

ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਖਰਾਦ ਤੇ ਲੇਬ ਨਾਲ ਉਹ ਉਸਦੀ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਚਮੜੀ ਲੁਹਾ ਸਕਦਾ।

ਦੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਅਫਰੀਕਾ ਵਸਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਫਰੀਕਾ ਵਸਦੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਵਿਉਪਾਰਕ ਵਤੀਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਭੇਤੀ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਸਫਲ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਲੇਖ/ਖਰਾਦ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਉਹ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ, ਹੋਰ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਵੀ ਦੇਖੇਗਾ। ਫਲੋਰੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡਣ ਦਾ ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਵਣ ਵਣ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਜੀਵਨ 'ਚ ਕੁਛ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਤੇ ਕੁਛ ਬਣਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਖਤਰਾ ਵੀ ਸਹੇੜਨਾ ਪੈਂਦਾ।

ਫਲੋਰੇ ਕੋਲ ਉਹ ਦੋ ਸਾਲ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਨੇੜੇ ਕੰਮ ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ, ਸ਼ਾਮੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਮਿਲਦਾ ਕੁਝ ਖਰਚ ਵਰਚ ਲੈਂਦਾ, ਬਾਕੀ ਟੀਨ ਦੇ ਟ੍ਰੱਕ 'ਚ ਸਾਂਭ ਲੈਂਦਾ। ਦੋ ਸਾਲ ਇਹ ਚੱਕਰ ਮਸ਼ੀਨ ਵਾਂਗ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗਾ ਕਾਰੀਗਰ ਕਾਮਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਮਾ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਚਾਨਾ ਅਚਾਨਕ ਕੁਝ ਘਰੇਲੂ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਕੰਮ ਵਾਲੇ ਕਾਰੀਗਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਗਵਾੜੇ ਲਾਗਲੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਜੁਆਈ ਭਾਈ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਉਹ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਆਵੇ। ਕਾਰੀਗਰ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਲੋੜ ਸੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਕੰਮ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿਉਂ ਨਾ ਫਲੋਰੇ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੱਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਉਂਝ ਵੀ ਗੁਆਂਢੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਲਾਗ ਡਾਟ ਵੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਟੀ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਫਲੋਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਫੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ। ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਪੱਟੂ ਪਾਇਆ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੂਣੀ ਤਨਖਾਹ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੱਥਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਕਮਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਪੈਸਾ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੁੰਦੀ। ਲਾਲਚ 'ਚ ਆ ਕੇ ਆਦਮੀ ਫਸ ਜਾਂਦਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਵੇਂ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸਲਾਹੂਆਂ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਤੋਂ ਵੀ ਸਲਾਹ ਪੁੱਛੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ, ਇੱਕ ਅਵਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਂਧਾ ਨਾ ਪੁੱਛੇ, ਨੌਕਰੀ ਹੱਥ 'ਚ ਕਰੇ। ਕੰਮ ਉਥੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿੱਥੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਚੰਗੇ ਚੋਖੇ ਮਿਲਣ। ਚੰਗਾ ਮਕਾਨ ਮਿਲੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਸਨ। ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਉਹ ਠੀਕ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਠੀਕ ਰਹੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਬੇਗਾ। ਨਾਲੇ ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੰਮ ਦਾ ਘਾਟਾ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਧੜਾ ਧੜ ਜੰਗਲ ਤੇ ਉਜਾੜ ਪਏ ਇਲਾਕੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਕਸਬਿਆਂ 'ਚ ਬਦਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ।

ਫਲੋਰੇ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਤਨਖਾਹ ਵਧਾ ਦੇਵੇਗਾ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਫਲੋਰੇ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਾਂਗ ਇਹ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਹੈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੁਆਲੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਸਨ। ਇਹ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਗ੍ਰੇਗਨ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਇਹ ਫਲੋਰੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵੀ। ਜਿੱਥੇ ਹਾਲ ਫਲੋਰੇ ਦਾ ਨਵਾਂ ਸੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਸੀ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਵਾਅਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਲਾਗੇ ਉਨ੍ਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਕਮਰੇ ਦਾ ਮਕਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫਲੋਰੇ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਵਾਂਗ ਇਹ ਵੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਹੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਬਿਜਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਅ ਲਈ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲਾਲਟੈਣ ਬਾਲਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਂ ਤਾਂ ਫਲੋਰੇ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਲਾਲਟੈਣ ਹੀ ਬਾਲਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦੋ ਕਮਰੇ ਦਾ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਵਰਗੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਭਰ ਜਵਾਨ ਔਰਤ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਦੋ ਕਮਰੇ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਫਲੋਰੇ ਵਰਗੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਉਹ ਕਲਵਰਨੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਘਰ ਉਸ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵੀ ਸੀ। ਗੱਲ ਤੈਅ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਲਵਰਨੀ ਤੇ ਉਹ ਝੋਲੇ ਟਰੰਕੀਆਂ ਚੁੱਕ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ 'ਚ ਆ ਗਏ।

ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗਰੀਬ ਘਰੋਂ ਸੀ ਪਰ ਰੱਜ ਕੇ ਜਵਾਨ, ਸੁੰਦਰ, ਸੁਨੱਖੀ ਤੇ ਚਤੁਰ ਸੀ। ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਉੜਾ ਐੜਾ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੁੱਢੇ ਹੀ ਮਨ ਚਲੀ ਤੇ ਚਲਬਲੀ ਤਬੀਅਤ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੋਰੀਆਂ ਤੇ ਮੋਟੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭੁੱਬਲ ਵਿਚ ਉੜਾ ਐੜਾ ਲਿਖਦੀ ਤਾਂ ਅੱਧਖੜ ਉਮਰ ਦੇ ਭਾਈ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਝੁਣਝਣੀ ਜਿਹੀ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਉਹ ਉੜੇ ਐੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਫਲੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੂਚ ਕਾਚ ਕੇ ਰੱਖਦੀ। ਕੱਪੜੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਾਦੇ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਹੁੰਦੇ ਸਾਫ਼। ਵਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁਲਝੀਆਂ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਰੋਜ਼ ਖਰਚਦੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਭਾਈ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅਤੇ ਜਿਹਨ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਆਈ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਲੈ ਜਾਣ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਲੈਣ। ਪਰ ਉਹ ਪਿੱਤੇ ਦੇ ਮਾੜੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੋਲੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਛਿੱਤਰ ਪਤਾਣ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਸੁੱਕੜ ਜਹੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਅਗਿਆਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ।

ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਬੰਗਿਆਂ ਲਾਗੇ ਬਹਿਰਾਮ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਕੋਲ, ਗੱਡੀ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਸਨ। ਇਕ ਲੜਕਾ, ਇੱਕ ਲੜਕੀ। ਲੜਕੀ ਕਲਵਰਨੀ ਵੱਡੀ ਸੀ ਲੜਕਾ ਦੀਪੂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਮਾਂ ਬੜੀ ਸਚਿਆਰੀ, ਕ੍ਰਿਤਕਾਰ ਤੇ ਗੁਟਕਾ ਲੈ ਕੇ ਸਵੇਰ ਸ਼ਾਮ ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ , ਨਿੱਤਨੇਮਣ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਹ ਚੌਂਵੀ ਘੰਟੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਕੰਮ ਰੱਖਦੀ ਪਰ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸੋਚ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁਸਤ, ਕੰਮਚੋਰ, ਨੇਸਤੀ ਤੇ ਦਲਿੱਦਗੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕੰਮਕਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਪਰ ਤਬੀਅਤ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੈਸੀ ਸੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਮਨ ਲਾ ਕੇ, ਟਿੱਕ ਕੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਕਦੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਫਗਵਾੜੇ ਕਿਸੇ ਫਾਉਂਡਰੀ 'ਚ ਲਾ ਲਿਆ। ਕਦੇ ਬੰਗੀਂ, ਗੁਰਾਈਂ ਤੇ ਜਲੰਧਰ। ਕਦੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਹੌਜ਼ਰੀ 'ਚ ਲਾ ਆਉਂਦਾ। ਬਸ ਸਾਧਾਰਨ ਫਿਰਤੂ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਮਹੀਨਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਲਾ ਕੇ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਕਮਾ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ, ਘਰ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵੀ ਤਖਾਣੇ ਲੁਹਾਰੇ ਦਾ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਅੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਬਸਰੇ ਬਗਦਾਦ 'ਚ ਕਿਸੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ

ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਦੁਰਘਟਨਾ 'ਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੱਲਾ ਪੁੱਤ ਸੀ। ਮਾਂ ਡਰਦੀ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਐਸਾ ਵਿਗੜਿਆ, ਮੁੜ ਉਹ ਕਾਬੂ 'ਚ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਜਗਦੀਸ਼ ਨਿਖੱਟੂ ਤੇ ਅਵਾਰਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗੜਿਆ ਕਿ ਦਿਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ 'ਚ ਲਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਉਹ ਕਦੇ ਜੀ ਲਾ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਫੀਮ, ਸ਼ਰਾਬ, ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਨਸ਼ੇ ਦਾ ਐਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਂ ਤਾਸ਼ ਅਤੇ ਚੌਪਟ ਖੇਲਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲਪੁਣੇ ਤੱਕ ਭੁੱਲ ਸੀ। ਤਾਸ਼ ਅਤੇ ਚੌਪਟ ਖੇਲਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਪੰਜ ਛੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਡਾਰੀ ਸਨ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਲੰਗੋਟੀਏ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਸੂਸੀ ਤੇ ਮਾਰ ਧਾੜ ਵਾਲੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਵਤੀਰੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੋਚ ਨਾਲ ਉਹ ਦੱਬੂ ਜਿਹਾ ਤੇ ਅੰਤਰ ਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਬੈਠਦਾ ਉਸਨੂੰ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਬਾਹਰਲੀ ਪੁੱਪ ਤੇ ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਖੱਲ ਖੁੰਜੇ 'ਚ ਲੁਕ ਕੇ ਪਨਾਹ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਰਸਤੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ, ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਪੰਜ ਸੱਤ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੋਂ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਟੇਢ ਦੇ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਅੰਦਰ ਮੁਖੀ ਉਲਾਰ ਤੇ ਇੱਕ ਪਾਸੜ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸੁਦਾਅ ਵਰਗਾ ਨਰਕ ਵੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਮਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਐਵੇਂ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕੰਮ ਦਾ ਡੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੋੜਦਾ।

ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਮਾਂ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਛਿੱਲੜ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਸੂਤ ਕੱਤ ਕੇ ਵੇਚ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੱਪੜੇ ਸਿਉਣੇ ਵੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ 'ਚ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਬੁੱਤੀ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਮੱਝ ਵੀ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਰਾਹ ਬੰਨੇ ਤੋਂ ਘਾਹ ਖੋਤ ਕੇ ਲੈ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾ ਛੱਡਦੀ। ਮਾਂ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੱਚ ਮੁਚ ਬੜਾ ਕਠਿਨਾਈ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਟੱਬਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤੋਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੱੜ ਤੋੜਨੇ ਪੈਂਦੇ, ਲਹੂ ਬਾਲਣ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਕੂਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਸਕੀ। ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਮੁੰਡਾ ਦੀਪੂ ਮੱਝ ਨੂੰ ਚਾਰਨ ਜਾਂ ਘਾਹ ਖੋਤਣ 'ਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਮੱਝ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਡਾਹ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜਗਦੀਸ਼ ਦੇ ਨਿਖੱਟੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰ 'ਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਇੱਟ ਖੜਿੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਤਾਸ਼ ਤੇ ਚੌਪਟ ਖੇਲਦਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਓਂ, ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੇ ਢਾਣੇ 'ਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਘਰ ਟੁੱਕ ਖਾਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ, ਘਰ 'ਚ ਇੱਟ ਖੜਿੱਕਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਰੂਪ ਕੌਰ ਆਖਦੀ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਚਾਹੀਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਪੈਸਾ ਲਿਆਵੇ। ਉਸ ਲਈ, ਨਿਆਣਿਆਂ ਲਈ, ਰੋਟੀ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ। ਇਹ ਘਰ ਦੇ ਮਰਦ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਪਾਲੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹੱਡ ਲੂਹਾ ਬਾਲਕੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਨੂੰ ਝੁਲਕਾ ਵੀ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਹਾਂ ਬੰਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਘਾਹ ਖੋਤ ਕੇ ਲਿਆਵੇ ਉਸ ਨੇ ਮੱਝ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਵਿੱਡ 'ਚ ਚਾਹ ਲੱਸੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੱਚਿਆਰੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ। ਘਾਹ ਪੁੱਠਾ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਖੇਤੋਂ ਖੋਤ ਲਏ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿੰਦਾ। ਰੂਪ ਕੌਰ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਮਦਰਦੀ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਿੱਖਟੂ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਸੀ। ਜਗਦੀਸ਼ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਸਦਾ ਤਾਸ਼ ਤੇ ਚੌਪਟ ਵਾਲਾ ਮਿੱਤਰ ਢਾਣਾ ਹੀ

ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਨਹੀਂ।

ਰੂਪ ਕੌਰ ਕਈ ਦੇਰ ਤੋਂ ਜਗਦੀਸ਼ ਮਗਰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਲੜਕੀ ਜਵਾਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ। ਉਹ ਫਗਵਾੜੇ, ਲੁਧਿਆਣੇ, ਜਲੰਧਰ ਕਿਤੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ, ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਚਾਰ ਕੌਡਾਂ ਕਮਾ ਕੇ ਲਿਆਵੇ। ਉਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਆਪਣਾ ਬੋਝ ਤਾਂ ਆਪ ਚੁੱਕੇ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਬੋਝ ਤੇ ਨਾ ਬਣੇ। ਪਰ ਜਗਦੀਸ਼ ਦੇ ਕੰਨ ਤੇ ਜੂੰ ਤੱਕ ਨਾ ਸਰਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਝਗੜਾ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਇਹੋ ਆਖ ਛੱਡਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੰਮ ਲਈ ਬਥੇਰੇ ਤਰਲੇ, ਬਥੇਰੇ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਪਰ ਕੰਮ ਮਿਲਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਰੱਖਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਿਹਤ ਢਿੱਲੀ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਸਖਤ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਹਲੜਪੁਣੇ ਦਾ ਰੋਗ ਸੀ। ਉਹ ਨਿਖੱਟੂ ਸੀ। ਉਹ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸਨੇ ਹਰਾਮੇ ਚਿੱਤ ਧਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਲੱਤ ਤੇ ਲੱਤ ਧਰਕੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤੀਮੀਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਖਾਣ ਗਿੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰ ਦੱਸਣਾ ਉਸ ਦਾ ਪਖੰਡ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੇ। ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਹਕੀਮ ਕੋਲ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਹਕੀਮ ਕੋਲ ਜਾਣ ਕਦੇ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ 'ਚ ਉਲਝ ਕੇ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਤਨੀ ਪਤੀ ਵਿਚਾਲੇ ਝਗੜਾ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੂਪ ਕੌਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਕੀ ਕਰਦੀ। ਨਿਆਣੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਲਵਰਨੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਕੋਠੇ ਨੂੰ ਲੱਗਦੀ ਜਾ ਰਹੀ, ਛੋਕਰ ਆਧੇ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਬੇਲੇ ਦਿਮਾਗ ਬਿਗੜ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਾਹ ਜਾਂਦੀ ਲੱਗੇ।

ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੀੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਟੁਕ ਟੁਕ ਕੇ ਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇੰਨੀ ਦਿਨੀਂ ਬੇਆਰਾਮੀ ਤੇ ਤਲਖੀ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਕਲੇਸ਼ 'ਚ ਆ ਕੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਡੁੱਬ ਮਰਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੂਹ ਖਾਤਾ ਗੰਦਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਗੱਡੀ ਹੇਠ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਰੋਜ਼ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਨੇ ਵੀ ਹਾਰ ਕੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਏਸ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਉਹ ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੁਝ ਖਾ ਕੇ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੰਡੀ ਕਰ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਉਹ ਕਲੇਸ਼ 'ਚ ਆਈ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਮਰਦਾ ਉਹ ਗੱਡੀ ਦੇ ਹੇਠ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਅੱਜ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵੇ।

ਇੱਕ ਤਲਖ ਸ਼ਾਮ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਫੇਰ ਜ਼ਿਕਰ ਚੱਲ ਪਿਆ ਤੇ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਫੇਰ ਤਲਖੀ ਵਧ ਗਈ। ਵਧਦੀ ਵਧਦੀ ਗੱਲ ਫੇਰ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ। ਜਗਦੀਸ਼ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੇਆਰਾਮੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ। ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ। ਉਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੁੱਤੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਆਏ ਤਾਂ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਕ ਰੋਟੀ ਪਾ ਦਿੰਦੇ। ਹੋਰ ਵੀ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਉਦਾਸ ਤੇ ਦਬਿਆ ਜਿਹਾ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇੱਕ ਸ਼ਾਮ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਥਾਲੀ 'ਚ ਰੋਟੀ ਪਾ ਕੇ ਹਾਲੇ ਪਿਓ ਸਾਹਵੇਂ ਰੱਖੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਬੁੱਤੀ ਕਰਦੀ ਥੱਕੀ ਟੁੱਟੀ ਰੂਪ ਕੌਰ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਆਉਂਦੀ ਨੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਮੁਹਰੇ ਥਾਲੀ ਪਈ ਦੇਖ ਕੇ ਭੜਕ ਉੱਠੀ: “ਛੋਕਰੀਏ! ਏਸ ਨਿਖੱਟੂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਰੋਟੀ ਆ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਕਰੇ ਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਵੇ ਤੇ ਹੋਰ

ਗੱਲ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਉਸਨੇ ਉਸਦੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਥਾਲੀ ਚੁੱਕ ਲਈ। ਜਗਦੀਸ਼ ਨੇ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਥਾਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਧੱਕੇ ਜੜ ਦਿੱਤੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਮਾਰਦਾ ਕਿ ਲੜਕੀ ਕਲਵਰਨੀ ਵਿਚਾਲੇ ਆ ਖੜੀ ਹੋਈ। ਰੂਪੇ ਨੇ ਰੋਣਾ ਪਿੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗਲੀ ਦੀਆਂ ਗੁਆਂਢਣਾਂ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰੀਟ ਇਕੱਠੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਜਗਦੀਸ਼ ਦਾ ਮਨ ਇੰਨਾ ਕਲੇਸ਼ 'ਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਰਦਲ ਟੱਪ ਕੇ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਦੌੜ ਗਿਆ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੋਇਆ: ਚੰਗਾ ਡੈਣੇ, ਇਹ ਰੋਟੀ ਹੁਣ ਤੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ 'ਚ ਪਾਈ”

ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰੋਂਦੀ ਰੋਂਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਉਹ ਸੱਚੀ ਗੱਡੀ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਫੇਰ? “ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਨੀਂ। ਬਹੁਤ ਨਾ ਚਪੜ ਚਪੜ ਬੋਲ। ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਮਰ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀ ਪਰਵਾਹ। ਕੱਲ੍ਹ ਮਰਦਾ ਔਜ ਮਰ ਜਾਵੇ।” ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਕੜਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਬਹਿਰਾਮ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲਾਗੇ ਗੱਡੀ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਮਰੇ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਮਿਲੀ ਸੀ ਉਹ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੀ।

ਕਲਵਰਨੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਨਟਖਟ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਜਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸਦਾ ਰੂਪ ਹੋਰ ਵੀ ਚਾਂਡੜਾਂ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਭਾਈ ਹੋਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉੜਾ ਐੜਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਇੱਕ ਲੰਬੜਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਦੇਬਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਹਾਣੀ ਮੁੰਡਿਆਂ 'ਚ ਉਹ ਸਨੱਖਾ ਤੇ ਤਿੱਖੇ ਨਕਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦੇਬੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਕਲਵਰਨੀ ਉਸ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੇਬੇ ਨਾਲ ਉਹ ਕਾਫੀ ਘੁਲੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵੱਢੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪੋ 'ਚ ਮੋਹ ਵੀ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਦੇਬਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੇਲ ਮਲਣ, ਡੰਡ ਬੈਠਕਾਂ ਕੱਢਣ ਤੇ ਭਲਵਾਨੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ।

ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਭੋਲਾ ਵੀ ਉਸਦਾ ਹਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਅੱਟੀ ਸੱਟੀ ਚਲਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕਬੱਡੀ ਟੀਮ ਦਾ ਕਪਤਾਨ ਸੀ। ਕੌਡਿਆਂ ਦਾ ਗਾਮਾ ਵੀ ਇੱਕ ਦੋ ਹਾਣੀ ਮੁੰਡੇ ਲੈ ਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਘਰ ਦੁਆਲੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹ ਨਾਲ ਤਾਂ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸੀ ਪਰ ਤੀਸਰੇ 'ਚ ਬਿਲਕੁਲ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਵੱਲੋਂ ਗਾਮਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਟੂ ਸੀ। ਉਹ ਦਿਨ ਦੇ ਦੋ ਚਾਰ ਚੱਕਰ ਉਸ ਦੁਆਲੇ ਲਗਾ ਛੱਡਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਭ ਮੁੰਡਿਆਂ 'ਚ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਹੁਸਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਆਸ਼ਕ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਉਂਕੇ ਭਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਦਾ ਭੋਰਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ ਸਗੋਂ ਉਸਨੇ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਅੱਤ ਦੀ ਜਵਾਨ ਤੇ ਸੋਹਣੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇੱਕ ਅਗਿਆਤ ਜਿਹਾ ਸਹਿਮ ਤੇ ਭੈਅ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਭੂਤ ਵਾਂਗ ਚਿੰਬੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਕੜੀ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੰਭਾਂ ਹੇਠ ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ

ਕਰਦੀ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖ ਸਕਦੀ। ਮੱਝ ਦਾ ਅੱਗਾ ਤੱਗਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਪਾਠ ਤੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਬੁੱਤੀ ਵੀ ਕਰਨੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਸੁਹੱਪਣ ਅਜੇਹਾ ਚੋਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੋਰ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਤੇ ਕਾਂ ਨੂੰਗੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਾ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਤਾਂ ਬਲੁੰਗੜਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਨਾਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰੇ ਘਰੇ ਬੈਠਾ ਰਹੇ, ਉਸ ਜੋਗਾ ਉਸ ਕੋਲ ਬਥੇਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਕਮਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਹਾਂ, ਕਲਵਰਨੀ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਸੀ। ਕਹਿਰ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣੀ ਸੀ ਸਰੋਂ ਦੀ ਗੰਦਲ ਵਾਂਗ ਜਵਾਨ ਨਿਕਲੀ ਸੀ। ਛੋਕਰ ਆਧੇ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਕੁੜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪੀਲੇ ਹੋ ਜਾਣ, ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੱਥੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨਾ ਕਰੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਵੈਸੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਬਸ ਉਮਰ ਭਰ ਦਾ ਕਲੰਕ ਖੱਟਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਸਦਾ ਪਿਓ ਤਾਂ ਪੁੱਠੇ ਚਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਜੁਦੀ ਕੂਰ ਕੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਏਸ ਛੋਕਰ ਆਧੇ ਦਾ ਕੀ ਵਸਾਹ! ਕੋਈ ਬਦਮਾਸ਼ ਮੁੰਡਾ ਇੱਲਤ ਪੌਂ ਕਰ ਬੈਠੇ ਫਿਰ ਉਹ ਕੀਹਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਆਖੇਗੀ। ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਕੁੜੀ ਛੁੱਟੜ ਬਣ ਕੇ ਘਰ ਬੈਠੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। ਉਸਦੇ ਤੌਰ ਭੌਰ, ਉਸ ਦੇ ਤੁਰਨ ਫਿਰਨ, ਬੋਲ ਚਾਲ, ਵਰਤ ਵਰਤਾਵੇ ਤੋਂ ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੁੜੀ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਇਹ ਕਾਫਰ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਕਾਰੇ ਹੱਥੀਂ ਉਮਰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਵਾਨੀ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਹੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਬੁਝਾਉਣੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੀ। ਨਸੀਹਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਗਰਦਾਨ ਕੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਸ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਇਸ ਅਥਹੀ, ਅੱਖੜ ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਉਮਰ ਦਾ ਬੜੇ ਢੁਕਵੇਂ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਡੁੱਲਾ ਰਸਤਾ ਹੁੰਦਿਆਂ

ਖਹਿ ਖਹਿ ਕੇ ਇਹ ਲੰਘਦੀ

ਬਿਨਾਂ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਮਸਤੀ ਕਰਦੀ

ਬਿਨਾਂ ਖੰਘ ਦੇ ਖੰਘਦੀ

ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚਾਰ ਗਭਰੀਟ, ਅਧਖੜ, ਔਰਤਾਂ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ, ਉੱਥੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਜੋਬਨ ਤੇ ਰੂਪ ਜਨਮ ਧਾਰਦੇ ਕਰਦੇ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਈਰਖਾ ਤੇ ਸਾੜੇ ਦੀ ਫਸਲ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜੰਮ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਦੀ ਸ਼ੁਕਰੀਟ ਦਾ ਜਦੋਂ ਢਾਣਾ ਜੁੜਦਾ ਕੋਈ ਆਖਦਾ-ਸੁਣਿਆ ਤਖਾਣਾਂ ਦੀ ਕਲਵਰਨੀ ਅੱਜ ਕੱਲ ਲੰਬੜਾਂ ਦੇ ਦੇਬੇ ਨਾਲ ਫਸੀ ਹੋਈ ਐ। ਸੁਣਨ 'ਚ ਆਇਆ, ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਬਿਆਹ ਹੀ ਦੇਬੇ ਨਾਲ ਕਰਬੋਣਾ।

ਤੀਮੀਆਂ ਗੱਲ ਚੁਕਦੀਆਂ। ਸੁਣਿਆ, ਵਲਵਰਨੀ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਭੋਲੇ ਨਾਲ ਰਾਣੇ ਦੀ ਕਮਾਦੀ 'ਚ ਫੜੀ ਗਈ। ਨੀ ਏਸ ਕੁੜੀ 'ਤੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਨ੍ਹੇਰੀ ਆਈ ਹੋਈ ਆ। ਇਨ ਤਾਂ ਪਿੰਡ 'ਚ ਅੱਤ ਚੁੱਕੀ ਪਈ ਆ। ਮਾਂ ਨਖਸਮੀ ਈਦੇ ਹੱਥ ਬੀ ਪੀਲੇ ਨੀਂ ਕਰਦੀ। ਅੰਨੀ ਹੋਈ ਉਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਨੀਂ ਕੰਧਾਂ ਕੋਠੇ ਟੱਪਦੀ ਫਿਰਦੀ ਆ। ਆਪ ਤਾਂ ਧੀ ਨਖਸਮੀ ਨੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਣਾ

ਪਿੰਡ ਦੇ ਛੋਕਰ ਆਏ ਨੂੰ ਬੀ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਆ। ਬਰਾਦਰੀ 'ਚ ਬਥੇਰੇ ਲੋੜਕੂ ਘੇਰ ਹੈ ਗੇ। ਰੂਪੋ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਕੋਈ ਲੋੜਕੂ ਘਰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਵਾ ਰੁਪੀਆ ਇਸ ਦੇ ਲੜ ਬੰਨੇ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਭਾਈ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਅਗਲਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਤੁਰਦੀ ਕਰੇ।”

ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੋਲ ਪੈਂਦੀ: “ਨੀ ਚਿੰਤੀਏ! ਸੁਣਿਆ ਇਨ੍ਹੇ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਅੱਤੇ ਮਰਾਸੁਣ ਤੋਂ ਢਿੱਡ ਕਢਵਾਇਆ ਵੀ ਆ। ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਲੰਬੜਾ ਦੇ ਦੇਬੇ ਦਾ, ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਭੋਲੇ ਦਾ, ਕੋਈ ਕਹਿੰਦੇ ਗਾਮੇ ਦਾ।”

ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਚਿੰਤੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦੀ: “ਨੀ ਕੀ ਬਸਾਹ ਛੋਕਰ ਆਏ ਦਾ। ਅੰਨ੍ਹੀ ਜਵਾਨੀ। ਉਹ ਨਾ ਰਹਿਣੀ ਚਾਰ ਪਾਸੇ ਲੂਸ ਲੂਸ ਤਾਂ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਜਿੰਦਾਂ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਮੋਂ ਅੰਦਰ ਕਾਲੀ ਨੇਰੀ ਝੁਲਦੀ ਪਾਈ ਹੁੰਦੀ।”

ਬਦਸੇ ਬਦਨਾਮ ਬੁਰਾ। ਦੇਬੇ ਤੇ ਭੋਲੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੈ ਸੀ ਪਰ ਐਨੀ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨੀ ਉਸਦੀ ਭੰਡੀ ਪਿੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਅਗਿਆਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਲਾਕਾਰ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਸੀ। ਜਮਾਂਦਰੂ ਉਸ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਮਨਚਲੀ ਤੇ ਚੁਲਬੁੱਲੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਸ਼ੈਅ 'ਚੋਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਅਨੰਦ ਲੱਭਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਟਿੱਪ ਟੋ ਪੱਥਾਂ ਭਾਰ ਰਹਿੰਦੀ। ਢਿੱਲੀਆਂ ਮੁਠੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮਖੌਲ ਕਰਦੀ: “ਨੀ ਕੀ ਗੱਲ ਭਿੰਦੇ ਕੰਜਰੀਏ, ਕਾਂ ਖਾਧੇ ਹੋਏ, ਤੁਰਦੀ ਕਿੱਦਾਂ ਜਿੰਦਾਂ ਝੋਲੇ ਦੀ ਮਾਰੀ ਕੁੱਤੀ ਹੁੰਦੀ।” ਢਾਣੇ ਦੀਆਂ ਗਾਨਣਾਂ ਤੇ ਉਸਦਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰੋਅਬ ਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਭ ਜਣੀਆਂ ਉਸਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਦੀਆ ਸਨ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਸ਼ੇਖੀ ਬਘਾਰਦੀ ਉਹ ਆਖਦੀ: ਨੀ ਦੀਪੋ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਢਿੱਲੇ ਖੱਸੜ ਤੇ ਮੱਖੀ ਚੂਸ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਬੀ ਬਿਆਹ ਨਾ ਕਰਵਾਵਾਂ। ਘਰ ਹੋਬੇ ਚਲਦਾ ਪੁਰਜਾ ਖਾਣ ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ ਹੋਬੇ ਚੰਗਾ ਚੋਸਾ। ਆਦਮੀ ਹੋਬੇ ਸੋਹਣਾ, ਸਨੱਖਾ ਤਕੜਾ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿਲਾ ਖਾਣ ਪੀਣ ਐਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਹੋਣ। ਨੀ ਦੇਖ ਲੈ ਲੰਮਿਆਂ ਦੀ ਪੀਤੋ ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਸੀ ਪਰ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਮਢੀਂਗ ਜਹੇ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਦਿੱਤਾ। ਨੀ ਘਰ ਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਕੱਚਾ ਢਾਰਾ: ਮਾਧੇ ਸੁਆਹ ਪੈਂਦੇ ਭਲਾ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖੂਹ 'ਚ ਸਿੱਟਣ ਅੱਗੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਉਂ ਤਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਬੀ ਢਿੱਟੇ ਮੂੰਹ। ਬਿਆਹ ਬੋਲੇ ਇਹ ਬੀ ਸਮਝੋਤ ਖੋਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ।”

“ਰੂਪ ਕੌਰ ਧੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਪਾਣੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਦੇਖਦੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਸੁਕੜ ਕੇ ਮੁੱਠੀ 'ਚ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਆਖਦੀ : “ਨੀ ਮੋਈਏ, ਇੰਦਾਂ ਨੀਂ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਮੂੰਹ ਪਾੜ ਕੇ ਆਬਾਗੋਣ ਬੋਲ ਕੱਢੀ ਜਾਈਦੇ। ਨੀ ਧੀਏ ਪਤਾ ਨੀ ਰੱਬ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ 'ਚ ਰਾਜੀ ਐ। ਮੂੰਹ ਪਾੜ ਪਾੜ ਕੇ ਐਮੋਂ ਨਾ ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਇਆ ਕਰ। ਧੀਏ ਰੱਬ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਤੇਰਾ ਕਿਹੜਾ ਪੇ ਸਿਰ ਤੇ ਐ।” ਰੂਪ ਕੌਰ ਧੀ ਨੂੰ ਮੱਤ ਦਿੰਦੀ ਆਖਦੀ। “ਖੈਰੇ ਕਿਸਮਤ 'ਚ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਲੈ ਬੀ ਜੀ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਅਸੀਂ ਕੰਨਿਆ ਦੇਣੀਆ ਰਾਜੀ ਓਸੇ 'ਚ ਰੱਬ ਰਾਜੀ। ਰੱਬ ਸਾਡੇ ਬਰਖਲਾਫ ਬੋੜਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।”

“ਨੀ ਧੀਏ, ਮਰਕੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਡੰਗਦੀ ਡੰਗ ਰੋਟੀ ਜੁੜਦੀ। ਇਹ ਟਾਹਰਾਂ ਕੀਦੇ ਪਾਣੀ ਹਾਰ? ਧੀਏ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਵੱਲ ਤਾਂ ਦੇਖ। ਰੂਪ ਕੌਰ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ: ਕੁੜੀ ਜੁਆਨ ਜਹਾਨ ਐ ਬੜਬੋਲੀ ਤੇ ਮਨਮਨੀ ਕਰਨ ਆਲੀ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਭੈ ਰੱਖਣ ਆਲੀ ਨੀ। ਚੰਗਾ ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਥ ਛੇਤੀ ਪੀਲੇ ਹੋ ਜਾਣ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਾ ਈ ਨਾ ਕਰ ਬੈਠੇ। ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਈ ਨਾ ਦੌੜ ਜਾਬੇ। ਜਾਹ ਜਾਂਦੀ ਈ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤੇ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਧੀ ਦੇ ਗੁਪਤੀ ਵਰ ਦੀ ਭਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਕਰ

‘ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ। ਕੁੜੀ ਸੋਹਣੀ ਸੁਨੱਖੀ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਜਵਾਨ ਸੀ। ਮਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਧੋਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਧੀ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਧਨ ਸੀ। ਰੱਬ ਕਰੇ ਕੋਈ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਘਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਚੁੰਨੀ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹ ਮਿੰਨਤ ਕਰੇਗੀ: “ਜੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕੁਛ ਐ। ਹੋਰ ਦੇਣ ਦੁਆਣ ਲਈ ਕੁਛ ਨੀਂ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਤੇ ਮੇਰੀ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰੋ। ਮੇਰੀ ਧੀ ਬੜੀ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ। ਬੁਆਡੇ ਘਰ ਜਾਊ, ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਪਊ। ਨੌਂ ਨਿੱਧਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੱਲਰ ਝੱਲਰ ਹੋ ਜਾਊ। ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਾ ਰਹੂ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਰਤਾ ਲਿਓ ਮੇਰੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ। ਮੇਰਾ ਬਚਨ ਬਿਆਰਥਾਂ ਨੀਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ਮੈਂ ਬੀ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਆਪੀਂ ਆਂ। ਇਹ ਕੁੜੀ ਮੇਰੇ ਢਿੱਡੋਂ ਜੰਮੀ ਹੋਈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਇਹ ਬੜੀ ਭਾਗਾਂਵਾਲੀ ਆ।”

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਜਸਵੰਤੋ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਉਦਾਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਚੌਭ, ਹਰ ਕਸਕ ਨੂੰ ਮਾਂਦ ਪਾ ਦਿੰਦਾ, ਫੇਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਲੇਸ਼ ਭੁੱਲਣ ‘ਚ ਜੋ ਸਮਾਂ ਆਦਮੀ ਦਾ ਭਿਆਲ ਨਾ ਬਣੇ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦੁੱਭਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕੰਮ ਦੇ ਕੋਹਲੂ ਗੋੜੇ ‘ਚ ਅਗਲੇ ਅੱਠ ਦਸ ਮਹੀਨਿਆਂ ‘ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਜਸਵੰਤੋ ਦਾ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਯੂ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਲੜਕਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੜਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਵਾਰਿਕ ਲੜੀ ਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਹੜੇ ‘ਚ ਖਾਨਦਾਨੀ ਜੜ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਪਰਵਾਰਕ ਕਹਾਣੀ ਤੁਰੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਨਾਂ ਤੁਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਲੜਕਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂ, ਜੱਦ ਹੀ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਸਵੰਤੋ ਨਾਲ ਇੰਨੀ ਦੇਰ ਵਿਆਹਿਆ ਰਿਹਾ ਪਰ ਪੈਦਾ ਕੀ ਹੋਇਆ—ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ। ਦੂਸਰੀ ਕੁੜੀ ਜੋ ਜੰਮੀ ਵੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਅਨੇਕ ਛੰਗਣ ਮੰਗਣ ਅਨੇਕ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾ ਕੇ। ਜੇ ਜਸਵੰਤੋ ਜੀਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਰ ਜਣ ਦਿੰਦੀ। ਆਖਦੇ ਨੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਤਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਜੰਮੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹ ਜੰਮਣ ਲੱਗੀਆਂ ਪਿੱਛਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀਆਂ। ਓ ਫਲਾਣੀ ਸੀ ਉਸਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਛੇ ਕੁੜੀਆਂ ਸਿਰੀਆ। ਓ ਫਾਲਣਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਪੂਰੀਆਂ ਸੱਤ ਜੰਮੀਆਂ। ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਵਿਆਹੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਉਹ ਫੇਰ ਕੱਲਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਭੈਣ ਭਣੋਈਆਂ ਤੇ ਚਾਚਾ ਇਹੋ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਸਦੀ ਵੱਡੀ ਕੁੜੀ ਪੀਤੋ ਵਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਐ। ਹਾਂ ਠੀਕ ਐ। ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ‘ਚ ਦੋਵੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਫੇਰ ਕੱਲਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਬਾਈ ਚੌਵੀ ਸਾਲ ਦਾ ਜਵਾਨ ਐ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦਾ ਅੱਧਖੜ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇਕੱਲੇ ਦਾ ਬੁਢੇਪਾ ਕਿਮੋਂ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕੌਣ ਪਕਾ ਕੇ ਦੇਊ। ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਬਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ‘ਚ ਐ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤਰਖਾਣਾ ਲੁਹਾਰਾਂ ‘ਚ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਬੜਾ ਨਾਂ ਐ। ਉਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਣ ਸਮਝਦੇ ਨੇ। ਦੂਸਰਾ ਬਿਆਹ ਕਰਵੈਣ ਦਾ ਹੁਣ ਮੌਕਾ। ਇਹ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਲਾਲਚ ‘ਚ ਨਹੀਂ ਫਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੋਹਣੀ ਕੁੜੀ ਹੀ ਦੇਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਹ ਘਟੀਆਂ ਗੱਲ ਹੈ। ਸਿਹਤਮੰਦ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਜਨਾਨੀ ਆਦਮੀ ਦੇ

ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਤੇ ਔਲਾਦ ਉਤਪਤੀ ਲਈ ਵੀ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਲ ਸੋਗ ਬਥੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਜਾਵੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਦੇਖ ਪਰਖ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਆਵੇਗਾ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਦੇ ਉਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਕਲਫ ਲਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਕਲਾ 'ਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿਹਤ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਸੀ। ਸਰੀਰ ਗੁੰਦਵਾਂ, ਗੱਠਵਾਂ ਤੇ ਦੋਹਰੇ ਪੋਚ ਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਰੰਗ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਸਤਾਈ, ਅਠਾਈ ਸਾਲ ਦਾ ਜਾਪਦਾ। ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਭੈਣ ਭਣੇਈਏ, ਚਾਚੇ, ਸੁੱਖੇ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਪੰਜਾਬ ਫੇਰੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਬੋੜਾ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਹ ਕੰਮ ਹੁਣ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਨੈਰੋਬੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਕਰੇਗਾ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਲੜਕੀ ਪੀਤੋ ਲਈ ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਭਣੇਈਏ ਨੇ ਸਾਕਾਚਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੱਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਉਸਦੇ ਪੰਜਾਬ ਪੁੱਜਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਪਰਖ ਕੇ ਪਰਵਾਨਗੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਤੀਸਰੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਜਾ ਕੇ ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਘਰ ਦੇਖਿਆ ਪਰਖਿਆ, ਛੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸ਼ਗਨ ਪਾਇਆ ਤੇ ਤੀਜੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਆਹ ਧਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਆਹ ਖੂਬ ਸਜ ਧਜ ਦੇ ਠਾਠ ਬਾਠ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਸੋਨਾ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਅ ਵਿਕਦਾ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਧਾਂਕ ਪੈਣ ਤੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਉਸ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਜ ਵੱਜਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਹਕੀਮ ਪੁਰੀਏ ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਬੜਾ ਪੈਸਾ ਲਿਆਇਆ ਸੀ।

ਏਹੀ ਗੱਲ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਵੱਜ ਵੱਜਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ। ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਰੌਲਾ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸੋ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਨਵੇਂ ਜਵਾਈ ਦੇ ਸੁਭਾਅ, ਬੋਲ ਚਾਲ, ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਵਤੀਰੇ ਅਤੇ ਹੇਲ ਮੇਲ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਪੀਤੋ ਦੇ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਸੱਲੀ ਮਿਲੀ। ਏਸ ਕਾਰਜ ਵੇਲੇ ਉਸਦਾ ਚਾਚਾ ਤੇ ਸੁੱਖਾ ਵੀ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਫਲਤਾ 'ਚ ਉਨ੍ਹੀ ਵੀ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਪਇਆ। ਪੀਤੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਲਹੌਰ ਗਿਆ ਸੁੱਖਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਚੁੱਪ ਚਪੀਤਾ ਵਾਪਸ ਲਹੌਰ ਤੁਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਾਲੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ, ਔਹ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਲਹੌਰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਆਖੇਗਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੁੱਖਾ ਚੁੱਪ ਚਪੀਤਾ, ਬਗੈਰ ਦੱਸੇ ਪੁੱਛੇ, ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤੇ ਲਹੌਰ ਤੁਰ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਕਲੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਕਲੇਸ਼ 'ਚ ਆਇਆ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਕੇ ਵਾਪਸ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣੇ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨ ਜਹਾਨ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੁਰੀਂ ਤੌਰ ਕੇ ਹਟਿਆ ਸੀ। ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਿਆਹ ਧਰ ਦੇਵੇ ਕਿੰਨਾ ਬੁਰਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ

ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ 'ਚ ਹੋਏ ਹੋਏ ਕੂਰ ਕੂਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਉਹ ਕਿਧਰੇ ਗੁਪਤੀ ਗਲ ਗਿਣ ਗਠ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜ ਕੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਬੁਲਾ ਲਵੇਗਾ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਨੈਰੋਬੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾ ਲਵੇਗਾ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਗਰੀਬ ਤੇ ਲੋੜਕੂ ਘਰ ਹੀ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸਦੇ ਚਾਚੇ, ਭੈਣ ਭਣੇਈਏ, ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾਰਾਂ ਚੋਂ ਕੁੜੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਮਨਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਦਿਲ 'ਚ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੁਣੇਗਾ ਸਭ ਦੀ ਪਰ ਕਰੇਗਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਇੱਛਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਪੂੰ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਪਾਲੇਟੀਸ਼ੀਅਨ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਲਹੌਰ ਗਿਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਚਾਚੇ ਤੇ ਸੁੱਖੇ ਕੋਲ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਠਹਿਰਿਆ। ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਜਿੰਦਗੀ, ਦੇਸੂ, ਭੈਂਗੀ ਸੀਤੋ ਤੇ ਭਾਈਏ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਛੇੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਜੈਲਦਾਰਾਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਜਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਉਹੀ ਭੂਤ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਕੀਤਾ ਕਰਵਾਇਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦਿਲ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਸੀਤੋ ਦੇ ਸਾਕ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਦੱਸੀ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤੇ ਫੇਰ ਗਲ ਭੈਂਗੀ ਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਜਸਵੰਤੋ ਦੀ ਮੌਤ ਪਾਸਿਓਂ ਹੁੰਦੀ ਉਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਿਆਹ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਸੁੱਖਾ ਆਖਣ ਲੱਗਾ “ਪਤੰਦਰਾ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਲ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਸੋਗ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੀਵੀਂ ਬਗੈਰ ਕਿਮੋਂ ਕੱਟੇਗਾ? ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਲੈ ਭੈਂਗੀ ਤੀਮੀਂ ਲੜ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਕਿਮੋਂ ਲਹੂ ਬਾਲਣ ਹੋਇਆ ਪਿਆ। ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਖੇਰ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ, ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਚੇਤੇ ਰਖੀਂ ਰਨ ਚੱਜਦੀ ਸੋਹਣੀ ਸੁਨੱਖੀ, ਸਜਦੀ ਫਬਦੀ ਹੋਵੇ ਕਿਤੇ ਚਿੱਬ ਖੜਿੱਬੀ, ਟੁੱਟੀ ਭੱਜੀ ਤੀਮੀਂ ਨਾਲ ਨਾ ਫਸ ਬੈਠੀਂ। ਤੀਮੀਂ ਜਿੰਦਗੀ ਵਰਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੁਆਦ ਤਾਂ ਫੇਰ ਆ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਾ ਰੋਮੇਂਗਾ।”

“ਬਈ ਸੁੱਖਿਆ, ਬਿਆਹ ਤਾਂ ਕਰਵੈਣਾ ਈ ਪੈਣਾ। ਹੁਣ ਨਾ ਸਹੀ ਹੋਰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ। ਉਮਰ ਕਿੱਦਾਂ ਕੱਟਣੀ। ਰੋਟੀ ਕਿਥੋਂ ਖਾਣੀ! ਤੂੰ ਕੋਈ ਲੱਭ ਲੁੱਭ ਨਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਥਾਂ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਵੇ।”

“ਬਈ ਗੱਲ ਇਹ ਆ, ਮੈਂ ਇੱਥੋਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਉਸ ਪਾਸੇ ਦਾ ਕੁਛ ਪਤਾ ਨੀਂ। ਹਾਂ ਐਥੇ ਲਹੌਰ ਕਹੇਂ ਤਾਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਲਭ ਦਿੰਦਾ। ਕਹਿ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਐਥੇ ਤਾਂ ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ। ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਲੋੜ ਐ।”

“ਐਹ ਲਹੌਰ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਜਾਰ ਐਸ਼ ਉਸ਼ ਲਈ ਠੀਕ ਆ, ਬਿਆਹ ਲਈ ਨੀਂ। ਬਿਆਹ ਲਈ ਘਰੇਲੂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੁੜੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿਸੇ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਕਬੀਲਦਾਰ ਦੀ ਧੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਹੌਰ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਐ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਚਾਲੂ ਮਾਲ ਐ। ਅੱਜ ਇੱਥੇ ਕੱਲ੍ਹ ਉੱਥੇ। ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ। ਥਾਂ ਚਲ ਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਿਗੜ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਈ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਤੀਮੀਂ ਆਦਮੀ ਹੁੰਦਾ। ਦੇਖ ਹਾਲੇ ਮੈਂ ਦੋ ਢਾਈ ਮਹੀਨੇ ਇੱਥੇ ਈ ਆਂ। ਐਡੀ ਕਾਹਲੀ ਨੀਂ। ਸਭ ਕੁਛ ਦੇਖ ਦਾਖ, ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਾਂਗਾ।

“ਪਤੰਦਰਾ, ਤੀਮੀਂ ਚੰਗੀ ਮਾੜੀ ਨੀ ਹੁੰਦੀ। ਤੀਮੀਂ, ਤੀਮੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬੱਸ, ਆਦਮੀ 'ਚ ਰੜਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਹੱਡੀ 'ਚ ਜ਼ੋਰ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੀਮੀਂ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਹਾਂ ਇੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਤੀਮੀਂ ਸੋਹਣੀ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਾਲ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੋਹਣੀ ਤਾਂ ਲੱਗੇ, ਸਜੇ ਤਾਂ ਸਹੀ। ਇਹ ਕੀ ਪਈ ਤੀਮੀਂ ਨਾਲ ਤੁਰੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਅੱਖ ਜਲੰਧਰ ਦੂਜੀ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਤੀਮੀਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਿੰਦਗੀ ਵਰਗੀ ਹੋਵੇ। ਬਾਕੀ ਐਮੇਂ। ਤੂੰ ਜੇ ਹੁਣ ਦੂਜਾ ਬਿਆਹ ਕਰਵੋਣ ਈ ਲੱਗਾਂ ਤਾਂ ਜਿੰਦਗੀ ਅਰਗੀ ਰੜਕ ਮੜਕ ਆਲੀ ਜਨਾਨੀ ਲੱਭੀਂ। ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਕਿਸਦੇ ਕਹੇ ਕਹਾਏ ਐਮੇਂ ਨਾ ਫਸ ਜਾਈਂ। ਐਮੇਂ ਨਾ ਕੋਈ ਬਾਲਣ ਜਿਹਾ ਲੱਭ ਲਈਂ। ਨਹੀਂ ਜੀਣਾ ਨਰਕ ਬਣ ਜੂ।”

“ਦੇਖਦੇ ਆਂ। ਤਦੇ ਤਾਂ ਜਾਰ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੱਭ”

“ਅੱਛਾ ਹੋਰ ਸੁਣ। ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁਣ ਬੜਨਾ ਨੀਂ। ਉਹ ਭੈਂਗੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁਣ ਰੱਖਣੀ ਨੀਂ। ਜਿੰਦਗੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਨੀਂ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇੱਕੋ ਜਿੰਦਗੀ ਅਰਗੀ ਇੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਣੀ ਲੱਭ ਲਈ ਐ। ਜਾਰ ਪਤਾ ਨੀ ਕੀ ਗੱਲ ਐ, ਮੈਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਮੁਸਲਮਾਨਣੀਆਂ ਮੇਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ, ਨਖਰਾ, ਚਾਲ ਢਾਲ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਡੁਸ ਸਭ ਕੁਛ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਅੱਜ ਕੱਲ ਪੇਚਾ ਚਲਦਾ ਉਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਆਂਗ ਘਰੋਂ ਦੌੜੀ ਹੋਈ ਆ। ਉਸਦਾ ਆਦਮੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮੁੰਡੇ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਰੀ ਪਈ ਐ। ਹੁਣ ਬਿਆਹ ਕਰਵੋਣ ਲਈ ਮਗਰ ਪਈ ਹੋਈ ਆ ਤੇ ਮੈਂ ਬੀ ਬਿਆਹ ਹੁਣ ਕਰਵਾ ਲੈਣਾ ਮੈਨੂੰ ਜਾਤਾਂ ਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਬਾਹ ਨੀਂ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਫਰੀਕਾ ਵੀ ਨੀਂ ਜਾਣਾ। ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਬਸ ਉਸ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਬਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਣਾ”

“ਫੇਰ ਤਾਂ ਜਾਰ ਸੁੱਖਿਆ ਮੈਨੂੰ ਘਾਟਾ ਪੈਣਾ ਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਆਪਣੀ ਉੱਥੇ ਮੁੜਕੇ ਜੋੜੀ ਬਣ ਜਾਊ, ਸੁਆਦ ਆ ਜਾਊ। ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤੇਰੇ ਬਗੈਰ ਮੇਰਾ ਉੱਕਾ ਜੀ ਨੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਕੱਲੇ ਦੀ ਦਿਨ ਕੱਟੀ ਜ਼ਰੂਰ ਐ।”

“ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਦਿਲ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜਦੋਂ ਦੀ ਸਲਾਮਾਂ ਨਾਲ ਵਾਕਬੀ ਹੋਈ। (ਹੱਸ ਕੇ) ਤੂੰ ਬੀ ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਕਰਬਾ ਲੈ ਤੇਰਾ ਬੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਊ।”

ਬਾਈ

ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਪੀਤੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹਲਕੀ ਸਫੇਦ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਗੂੜਾ ਕਲਫ ਲਾ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਸਵਾਰ ਕੇ, ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰੂਪ ਕੌਰ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਖੇਸੀ ਦੇ ਬੰਬਲ ਵੱਟਦੀ ਉਸਦੀ ਮਾਸੀ ਨਾਲ ਕੁੰਤੋ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੱਭਣ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਟੱਬਰ ਸਕੇ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਬੁੜੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕਾਫੀ ਸਜਿਆ ਧਜਿਆ ਸੂਟਿਡ ਬੂਟਿਕ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਡਾਇਨੈਮੋ ਵਾਲਾ ਹੈਲੇ ਦਾ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਸਾਈਕਲ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸਨੇ ਖੜੀ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾਈ ਤੇ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਇਆ।

“ਧੰਨ ਭਾਗ ਪੁੱਤਾ, ਕਿਤੇ ਤੇਰਾ ਆਉਣ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝੀ ਸੀ ਖਰੇ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਈ ਦਿੱਤਾ।” ’ਤੇ ਫੇਰ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਆਖਣ ਲੱਗੀ: “ਰੂਪ ਕੌਰੇ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਹਕੀਮ ਪੁਰ ਵਾਲੀ ਤਾਏ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ। ਬਸ ਮੇਰੇ ਭੈਣ ਭਣੋਈਏ ਦੀ ਏਹੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਈਹਦੀ ਇੱਕ ਭੈਣ ਆਂ। ਉਹ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਬਿਆਹੀ ਬਰੀ ਤੇ ਬਾਲ ਬੱਚੜ ਦਾਰ ਆ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੀ ਆ। ਬਚਾਰੀ ਜੀਂਦੇ ਰਹੇ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਦੇਖਣ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ। ਚੰਦਰੀ ਬਹੁਤ ਮੋਹ ਕਰਦੀ।” ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਸੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਨੇ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਕਫੀ ਕਰਵਾਈ।

ਫੇਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਗਲ ਤੋਰ ਕੇ: “ਦੇਖ ਲੈ ਪੁੱਤ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਅੱਗੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਭਰਿਆ ਘਰ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨਾ ਰਹਿਣੀ ਸੀ ਤੋ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਅੱਛਾ ਪੁੱਤ ਕੀ ਕਰਨਾ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਖੇਲ੍ਹ ਨਿਆਰੇ ਬੱਚਾ ਜਿੱਦਾਂ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੀ, ਭੋਗਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਬੰਦਾ ਬਚਾਰਾ ਕੀ ਆ: ਕਾਕਾ, ਤੇਰੇ ਮਗਰੋਂ ਤੇਰਾ ਮਾਸੜ ਬੀ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣਾ ਬੀ ਹੁਣ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਪੁੱਤਾ, ਕੰਧੀ ਉੱਤੇ ਰੱਖੜਾ। ਅਖੇ ਅੱਜ ਮਰੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੂਸਰਾ ਦਿਨ।” ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਹਾਉਂਕੇ ਭਰੇ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਲਈਆਂ। ਆਵਾਜ਼ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਈ। “ਅੱਛਾ ਪੁੱਤਾ ਮਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਮਰ ਤਾਂ ਨੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦਿਨ ਤਾਂ ਕੱਟਣੇ ਪੈਂਦੇ ਪਰ ਕੱਲੇ ਕਾਰੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜੀਣ ਦਾ ਹੱਜ ਥੋੜਾ।”

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਸੜ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋਣ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਕੀਤਾ। ਮਾਸੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਨੇ ਫੇਰ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ: “ਪੁੱਤ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਮਿਲਣ ਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਚੱਕਰ ਮਾਰਦਾ ਰਹੀਂ। ਪੁੱਤ, ਅੱਜ ਕੱਲ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ। ਨਾਲੇ ਫਰੀਕਾ ਆਲੇ ਤਖਾਣ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨੀਂ ਪਛਾਣਦੇ। ਅੱਛਾ; ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸ ਕੁਛ ਦਿਨ ਰਹੇਗਾ? ਚਾਰ ਦਿਨ ਛੁਟੀ ਐ? ਚੰਗਾ ਪੁੱਤ ਚੰਗਾ, ਜੀਉਂਦੇ ਬਸਦੇ ਰਹੇ। ਤੂੰ ਪੁੱਤ ਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰ। ਹੁਣ ਪੁੱਤਾ ਆਪਣੇ ਤਾਂ ਦਿਨ ਪੁੱਗ ਗਏ। ਸਾਹਾਂ ਦਾ ਕੀ ਭਰੋਸਾ।

ਮਾਸੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ’ਚ ਲੈ ਕੇ ਰੋਂ ’ਚ ਆਈ ਇੱਕੋ ਸਾਹੇ ’ਚ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਗਈ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਈ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਮੰਜੀ ਤੇ ਨਵੀਂ ਖੇਸੀ ਵੀ ਸੁੱਟਣੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਧਾਣੀ ਵੀ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਢਿੱਲੀ ਜਹੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਬਿਸ਼ਨੋ ਬੋਲੀ: ਠਹਿਰ ਪੁੱਤ ਹਾਲੇ ਨਾ ਬੈਠੀਂ। ਇਹ ਮੰਜੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਐ। ਮੈਂ ਨਵਾਂ ਮੰਜਾ ਡੌਂਹਦੀਆਂ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਫੇਰ ਬੈਠੀਂ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਭੜੋਲੀ ’ਚੋਂ ਦੁੱਧ ਕੱਢਦੀ ਆਂ।”

(ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਲਾਸ ਲਿਆ ਕੇ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ)

“ਕੁੜੇ ਰੂਪ ਕੌਰੇ ਤੇਰੇ ਲਈ ਬੀ ਲਿਆਮਾਂ?”

“ਨਾ ਬਈ ਚਾਚੀ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਾ ਕੁੱਛ ਬੀ ਲਿਆਮੀਂ। ਬਾਖਰੂ ਬਹੁਤਾ ਦੇਵੇ। ਘਰ ਦੁੱਧ ਬਥੇਰਾ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਪੀਂਦੀ ਨੀ।”

“ਤਾਂ ਫੇਰ ਛਿਟ ਚਾਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਆਂ।”

“ਨਾ, ਨਾ, ਮੈਂ ਚਾਹ ਬੀ ਨੀਂ ਪੀਂਦੀ।”

“ਰੂਪ ਕੌਰੇ, ਇਹ ਕਾਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੁੰਹ ਐ। ਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਦੌਂਹ ਸਾਲੀਂ। ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਮਾਸੀ ਨੂੰ। ਅੱਛਾ

ਜੀਂਦਾ ਰਹੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉਮਰ ਲੰਮੀ ਕਰੇ। ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨੀ ਆ। ਈਹਦੀ ਬਹੂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬਚਾਰੀ ਸੁਰਗਬਾਸ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਪਤਾ ਨੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਦਾਈ ਨੇ ਕੀ ਕਰਤਾ। ਬਸ ਜਣੇਪੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਚਲਦੀ ਹੋਈ।”

(ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ)

“ਪੁੱਤ, ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਮਰੀ ਨੂੰ ਸਾਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਸੋਗ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੁਕ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈ, ਚੰਗਾ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਘਰ ਦੇਖ ਕੇ। ਪੁੱਤ ਹਾਲੇ ਸਾਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਐਂਦਾਂ ਰੋਟੀ ਕਿੱਦਾਂ ਪੱਕੂ, ਝੱਟ ਕਿੱਦਾਂ ਲੰਘੂ।

ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਤਾ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ, ਰਤਾ ਹੋਰ ਹਾੜਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਸੋਹਣਾ ਚੁਸਤ ਐ, ਚਤੰਨ ਐ। ਮੁੰਡਾ ਜੁਆਨ ਐ, ਸਜਦਾ ਫਬਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣੇ ਆਉਂਦੇ। ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਤਰੀਕਾ। ਸੁਭਾ ਦਾ ਠੀਕ ਹੀ ਲੱਵਦਾ। ਹਰ ਗੱਲ 'ਚ ਹਾਂ ਜੀ, ਹਾਂ ਜੀ, ਮਾਸੀ ਜੀ ਮਾਸੀ ਜੀ ਕਰਦਾ। ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਉਮਰ ਦਾ ਫਰਕ ਜ਼ਰੂਰ ਆ। ਥੋੜਾ ਉਮਰ ਦਾ ਵੱਡਾ। ਕਾਹਦਾ ਵੱਡਾ? ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਸ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਕੁੜੀ ਅਫਰੀਕਾ ਚਲੇ ਜਾਊ, ਭਿਸ਼ਤ ਭੋਗੂ। ਇਸ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਬੁੜੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇਗੀ। ਮੁੰਡਾ ਲੱਭਦੀ ਸੀ ਮੁੰਡਾ ਲੱਭ ਪਿਆ। ਚੰਗੇ ਮੁੰਡੇ ਕਿੱਥੇ ਮਿਲਦੇ। ਚੂਲਾਂ ਆਲੀ ਤਖਾਣਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀਰ ਬਥੇਰੀ ਐ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਮੁੰਡਾ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਐ। ਅਫਰੀਕਾ ਜਾਣ ਲਈ ਤਾਂ ਤਖਾਣਾਂ ਲੁਹਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਤਰਲੇ ਕੱਢਦੇ ਫਿਰਦੇ। ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ। ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ। ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਚੇਲਿਆਂ ਬਾਲਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਬਕਾਂ ਦਾ ਆਪ ਫਿਕਰ ਐ। ਤੂੰ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਲਾਜਪਤ ਰੱਖਣ ਆਲਾਂ। ਸਾਰੇ ਮੇਲ ਸਬੰਧ ਤੂੰ ਆਪ ਬਣੌਂਦਾ। ਬੰਦੇ ਦੇ ਹੱਥ ਕੀ ਆ। ਜਿਦਾਂ ਲਿਖਿਆ ਉਦਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਾਣੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਖੇਲੁ ਆ।

ਜੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਲਗਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋ ਜਾਊ। ਕਿਸਮਤ 'ਚ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਊ। ਜੇ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਕੁੜੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੁਰਗ ਭੋਗੂ ਨਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਸੀਸਾਂ ਦੇਊ। ਅੱਛਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਸੱਚੇ ਪਾਸ਼ਾਹ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਈ ਇਸ ਨਿਮਾਣੀ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ। ਤੂੰ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਪੱਤ ਰੱਖਣ ਆਲਾਂ। ਸੱਚੇ ਪਾਸ਼ਾਹ ਬਖਸ਼ ਲਈ। ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੀ।

ਬੁੜੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ 'ਚ ਸੋਚੀ ਪੈ ਗਈ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੰਜੀ ਲਾਗੇ ਬੈਠੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਬੁੜੀ ਨੇ ਠੰਢਾ ਹਾਉਂਕਾ ਲਿਆ। ਹੈਰਾਨੀ, ਅਫਸੋਸ ਤੇ ਗੁੱਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਹੱਥ ਵਧਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਤਾੜੀ ਵਜਾਈ ਤੇ ਸੀਤੋ ਦੀ ਗੱਲ ਫੇਰ ਛੇੜ ਲਈ: ਹੈਹਾ ਦੱਸ, ਉਸ ਮਲੇਛਣੀ ਨੇ ਕੀ ਕਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਨਾ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖੀ ਨਾ ਪੇਕਿਆ ਦੀ। ਸਭ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਲਾ ਤੀ। ਪਤਾ ਸਾਡੀ ਭੂਆ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਫੁੱਫੜ ਜੁਆਨੀ 'ਚ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਭੂਆ ਇੱਜ਼ਤ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਦੂਜੇ ਕੰਨ ਵਲੋਲ ਤੱਕ ਨੀ ਪਈ, ਬਈ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਤੀਮੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਛੋਕਰਆਏ ਦਾ ਤਾਂ ਭੱਠਾ ਈ ਬੜਾ ਹੋਇਆ।

(ਫੇਰ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ)

“ਪਰ ਪੁੱਤਾ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਨਤੀਜੇ। ਉਸ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਪਾਲਿਆ। ਅੱਖੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਦੇਹ ਤੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਲੈ। ਨਬੇੜਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ਈ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।”

“ਚਲ ਮਾਸੀ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਚੁੜੇਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਕਰ।” ਛਿਥਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਓਪਰੀ ਬੁੜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਭਰਜਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।

“ਕੋਈ ਨੀਂ ਪੁੱਤ ਇਹ ਰੂਪ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਸਕੀ ਈ ਐ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਤਾ।”

ਮਾਸੀ ਭਾਣਜਾ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਗਏ, ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਫੋਲਦੇ ਰਹੇ। ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਰੂਪ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੁੜਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

“ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਇਹ ਦਹਾਜ਼ੂ ਹੈ। ਉਮਰ 'ਚ ਵੱਡਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਉਮਰ ਬਹੁਤੀ ਨੀਂ ਲਗਦੀ। ਨਾਲੇ ਲੋੜਕੂ ਘਰ ਐ। ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਬਿਆਹ ਤਾਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਈ ਕਰਵੈਣਾ। ਜੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਮੰਨ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਫ਼ਤੇ 'ਚ ਬਿਆਹ ਧਰ ਦਿਆਂਗੀ। ਬਹੁਤੀ ਹੇੜ ਸੱਦਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਐ। ਮੁੰਡਾ ਪੰਜ ਆਦਮੀ ਲੈ ਕੇ ਫੇਰਿਆਂ ਲਈ ਆ ਜਾਵੇ। ਨਾ ਕੁਛ ਲੈਣਾ, ਨਾ ਕੁਛ ਦੇਣਾ। ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਦਾਜ ਵਿਚ ਦੇਣ ਲਈ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਸੋਨੇ ਅਰਗੀ ਲੜਕੀ ਹੈ।”

ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਚਲਾਈ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਟਿਕਦਾ ਨਈਂ ਸੀ।

ਤੇਈ

ਮਾਸੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕੁੰਤੋ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਪਰ ਝਟ ਪਟ ਹਾਂ ਨਾਂਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਮਾਸੀ ਦੇ ਕਹੇ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਝਟ ਪਟ ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਝਟ ਪਟ ਏਸ ਚੱਕਰ 'ਚ ਨਹੀਂ ਫਸੇਗਾ। ਮਾਸੀ ਨੇ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁੜੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸੁਹਣੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਉਸੇ ਔਰਤ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਸੀ। ਸੋਨੇ ਅਰਗੀ ਇਹ ਕੁੜੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਵੇਗੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤਾਂ ਕਈ ਤਾਂਘੜਦੇ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਚੰਗੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਲੜਕੀਆਂ ਪਹਿਲੀ ਔਰਤ ਤੋਂ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਆਖਕੇ ਨੰਨਾ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੌਕਣ ਦੇ ਦੋ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਾਂਭੇਗੀ। ਨਾਲੇ ਮੁੰਡਾ ਬੁੱਢਾ ਐ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਰੰਗ ਲਾਉਂਦਾ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮਾਰਨਾ। ਜੇ ਬੱਚੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਜਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਹੀ ਲੈਂਦਾ।

ਮਾੜੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਆਪ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਹਾਂ ਅਜੇਹੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਲੈ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਲੜਕੀ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਪਸੰਦ ਹੋਵੇ। ਮਾਸ ਨੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਲੜਕੀ ਦੀ ਦਸ ਪਾਈ ਸੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਦੱਸ ਪਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਲੜਕੀ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੰਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੁੜੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਗੈਰ ਸਮਾਜਕ ਗੱਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮਾਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਕੁੜੀ ਵੀ ਉਸ ਵਰਗੀ ਭਰ ਜਵਾਨ ਤੇ ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਘਰ 'ਚ ਵੀ ਉਹ ਕੁੜੀ ਜਾਵੇਗੀ ਘਰ ਦੇ ਭਾਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣਗੇ, ਘਰ 'ਚ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਤੇ ਭਣੋਈਏ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਾਕਾਚਾਰੀ 'ਚ ਇਕ ਕੁੜੀ ਦੇਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਘਰ ਤਾਂ ਮੋਟਾ ਸੀ ਪਰ ਕੁੜੀ ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਐਵੇਂ ਮੁਧਕਰ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਭਣੋਈਆ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਭੈਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕਲੇਸ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਕੋ ਤਾਂ ਭਰਾ ਹੈ ਉਹ ਤੇ ਜ਼ਬਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਠੋਸ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਐਵੇਂ ਹਿਰਖ ਕਰਕੇ ਵਗਾੜ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਰਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਸੁਲਾਹ ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੈਣ ਭਣੋਈਏ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਸੱਦਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਲਾ ਕੇ ਮੁਰਗਾ ਖੁਆ ਕੇ ਭਣੋਈਏ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮਾਸੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਵੱਲੋਂ ਕੁੜੀ ਬਾਰੇ ਅਤੀ ਅੰਤਿ ਸਿਰਫ ਸੁਣਕੇ ਹੋਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉਸ ਕੁੜੀ 'ਚ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਮਾਸੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ 'ਚ ਦੇਣ ਲਈ ਮਾਂ ਕੋਲ ਸਿਰਫ ਲੜਕੀ ਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਦਾਜ ਵਾਜ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਰੰਡੀ ਹੈ ਤੇ ਘਰ 'ਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਮਾਊ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਮਨ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਝੱਟ ਪਟ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇਗੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਕਿ ਜੇ ਮਾਸੀ ਕੁੜੀ ਦਿਖਾਲਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ ਉਹ ਚੋਰੀ ਛਿਪੇ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਆਵੇਗਾ। ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਰ ਮਾਸੀ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੋਂ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ਇਦ ਇਹੋ ਕੁੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਇਦ ਇਹ ਉਸਦੀ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਦੂਸਰੀ ਪਤਨੀ ਹੋਵੇ।

ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਿਆਹ ਪੰਜਾਬੋਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਹਾਂ ਕੁੜਮਾਈ ਕਰਾ ਲਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਰਸਮ ਵੀ ਅੰਦਰ-ਗਤੀ ਹੀ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਫੇਰ ਰਾਹਦਾਰੀ ਤੇ ਲੜਕੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਨੈਰੋਬੀ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਰਾਹੀਂ, ਖੂਹ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇਖੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸਾਰੇ

ਹਥਿਆਰ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਉਸ ਤੇ ਹੀ ਲੱਟੂ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਦੂਸਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਸੇ ਕੁੜੀ ਨਾਲ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਖਾਲੀ ਹੱਥੀ ਨੈਰੋਬੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ, ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਕੇ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ। ਨੇ ਜਾਈਣੇ ਲੇਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਹੱਥੋਂ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇ। ਕੁੜਮਾਈ ਵਾਲੀ ਕੱਚੀ ਕੁਆਰੀ ਗੱਲ 'ਚ ਸੌ ਰੁਕਾਵਟਾ ਕੁੜਮਾਈ ਟੁੱਟ ਵੀ ਸਕਦੀ। ਰਿਸ਼ਤੇਵਾਲੀ ਗੱਲ ਜੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ। ਲੋਕ ਹੱਸਦੇ ਤਾਂ ਹੱਸਣ ਦਿਓ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਸੇ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇਗਾ ਆਪਣਾ ਬਣਦਾ ਵਿਗੜਦਾ ਦੇਖੇਗਾ। ਜੇ ਇਹ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪਛਤਾਵਾਂ ਹੀ ਪੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਰ ਗਈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਹ ਜਿਉਂਦੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਹੈ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ। ਥੋਥੀਆਂ, ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਸੁਆਦ ਲੈਣਾ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੇਗਾ।

ਉਸ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਕਲਵਰਨੀ ਵਰਗੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਭਰ ਜੁਆਨ ਲੜਕੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਫੇਰ ਇਹ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਨਾ ਮਿਲੇ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੇਟ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਵੇ ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਪਾ ਦੇਵੇ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਖੜੇ ਦਾ ਨਾਂ ਖਾਲਸਾ। ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਿਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਤੇ ਝਟ ਪਟ ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਵੇਗਾ। ਬਾਜੇ ਗਾਜੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਹ ਹੱਕ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਧੱਮੜ ਧੱਸਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰੂਪ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜ ਬੰਦੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਪੰਜ ਬੰਦੇ ਜਾਣ, ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਣ। ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਦਹਾਜ਼ੂ ਲਈ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਥੋਥਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਦਿਨ ਵਾਧੂ ਲੱਗ ਜਾਣ ਉਹ ਭੱਜ ਦੌੜ ਕਰਕੇ ਮਿਲ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਖੁਆ ਪਿਆ ਕੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਬਣਵਾ ਲਵੇਗਾ ਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ। ਚੋਰਾਂ ਤੇ ਮੋਰ ਪੈਣ ਦੇ ਡਰੋਂ ਉਹ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਆਪਣੀਆਂ ਹਾਨਣਾਂ 'ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਪੇਂਡੂ ਕੁੜੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਲੈਣ ਪਰ ਜਦੋਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮੋਹਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਸਾਹਵੇਂ ਬੋਲਣ, ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਏ ਦੇਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਕਾਣਾ ਕਬੂਲ, ਜੋ ਕੁਛ ਮਾਪੇ ਕਰ ਦੇਣ ਓਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਾਨਣਾਂ 'ਚ ਬਹਿ ਕੇ, ਤ੍ਰਿੰਜਣੀ ਚਰਖੇ ਕੱਤੀ, ਖੂਹ ਤੇ ਗਾਗਰਾਂ ਭਰਦੀ, ਪੀਘਾਂ ਝੂਟਦੀ, ਬਾਹਰ ਟੱਟੀ ਪਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਉਹ ਦੂਜੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਗਾਂ ਲਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਨੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹ ਚੜਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਕਿਸੇ ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਬਾਰੇ ਆਖਦੀ ਕਿ ਉਹ ਠਿਗਣਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ

ਆਖਦੀ ਉਹ ਲਮਢੀਂਗ ਜਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਠ ਵਾਂਗ ਗੋਡੇ ਮਾਰਕੇ ਤੁਰਦਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡੇਢ ਗਿੱਠਾਂ ਤੇ ਹੁੱਡੂ ਦੱਸਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੰਗੂਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਝਕਰਾ ਜਿਹਾ ਦੱਸਦੀ। ਉਹ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰਦੀ ਆਖਦੀ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਵੇਗੀ। ਅਜੇਹੇ ਨਜ਼ਰ ਬੱਟੂਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਠ 'ਚ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਆਵੇਗੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਬਗੈਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਆਏ ਦਹਾਜ਼ੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੈਆ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਲਵਰਨੀ ਬੋਲੀ ਤੱਕ ਵੀ ਨਾ। ਉਸ ਦੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਖਾਸ ਕਾਰਣ ਸੀ:

ਸਹੇਲੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਬਣਨ ਵਾਲਾ ਪਤੀ ਚਾਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਸਾਰੀ ਵੀਹ ਸਾਲ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਵੀ ਸਨ ਤੇ ਵੱਡੀ ਦਾ ਉਸਨੇ ਹਾਲੇ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਅੰਦਰ ਗਤੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਦਹਾਜ਼ੂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਏਗੀ ਤੇ ਘਰੋਂ ਦੌੜ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਬਦਸੂਰਤ, ਕੱਜਦਾਰ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਭਰ ਜਵਾਨ ਹੈ। ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁੰਡਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਮਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਜੁੱਸੇ 'ਚ ਅੱਖੜ ਪੁਣੇ ਤੇ ਰਹੋ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਜਹੀ ਸੁਲਗ ਪਈ। ਉਹ ਦੁਗਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦਹਾਜ਼ੂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਵੇਗੀ। ਹਰਗਿਜ਼, ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਵੇਗੀ। ਉਸਨੇ ਲੰਬੜਾਂ ਦੇ ਦੇਬੇ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਆਣੇ ਰਾਹੀਂ ਗੁਪਤ ਸਨੇਹਾ ਭਿਜਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਖਾਓ ਪੀਓ ਵੇਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਉਸਨੂੰ ਟਾਹਲੀਆਂ ਹੇਠ ਮਿਲੇ। ਜਦੋਂ ਦੇਬਾ ਆਇਆ, ਕਲਵਰਨੀ ਟਾਹਲੀ ਉਹਲੇ ਲੁਕ ਕੇ ਖੜੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪਰਛਾਵਾਂ ਜਿਹਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਡਰ ਕੇ ਰੁੱਕ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਭੂਤ ਚੁੜੇਲ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਣ ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਲਾਵੇ 'ਚ ਲਿਆ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਦਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਵਾਉਣ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਕਿਤੇ ਡੁੱਬ ਕੇ ਜਾਂ ਖਾ ਕੇ ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਕੋਲ ਤਰਲਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲੀ ਪਿਆਰ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਕੱਤੇ, ਬੰਬਈ ਵਲ ਕਿਤੇ ਵੀ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਵੀ ਦੌੜ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਪਰ ਮੌਕੇ ਸਿਰ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਤੇ ਨਕਾਰਾ ਦੇਬੂ ਪਿੱਠ ਦਿਖਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਕਿਥੇ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਕਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਜੇ ਪੁਲਸ ਨੇ ਫੜ ਲਏ ਫੇਰ ਕੀ ਬਣੇਗਾ। ਮਾਂ ਪਿਓ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ, ਭੈਣ ਭਰਾ, ਸ਼ਰੀਕ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਲੋਕ ਦੀ ਆਖਣਗੇ। ਮਾਂ ਪਿਓ ਲੰਬੜਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨੱਕ ਵਢਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਉਣ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇਬੂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਰਾਜ਼ ਤੇ ਦੁਖੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਨੇ ਉਸਦਾ ਮੰਗਣਾ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੋਟੇ ਜਿੰਮੀਂਦਾਰ ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦਾ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਭੱਜ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਗਾੜ ਪਵੇਗਾ। ਭੈਣ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਦੇਬੇ ਨੂੰ ਜੱਕੋ ਤੱਕੋ 'ਚ ਫਸਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗਰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਰਦ ਹੈ ਕਿ ਤੀਵੀਂ? ਜੇ ਉਹ ਮਰਦ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਦੋ ਦਿਨ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਉਧਾਲ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਗਰਾ ਪਾ ਕੇ ਘੁੰਡ ਕੱਢਕੇ ਮਾਂ ਦੇ ਗੋਡੇ ਮੁੱਢ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਅਨਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਸੀਖਣ ਉਕਸਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਕਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਰੜਕ ਵਾਲਾ ਗਭਰੂਟ ਬੋੜਾ ਸੀ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਪੱਥਰ ਦਾ ਖੁੱਤ ਸੀ ਜਿਸ ਅੰਦਰੋਂ

ਸਾਰੇ ਅਹਿਸਾਸ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਵਲੋਂ ਆਸ਼ਾਜਨਕ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਬਹੁੜਿਆ, ਨਿਰਾਸ਼ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਇਕ ਕਦਮ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਿਆ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਜਦੋਂ ਦੇਬੇ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਸੀਤੇ ਹੋਏ ਦੇਖੇ ਕ੍ਰੋਧ 'ਚ ਆ ਕੇ ਉਸਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਛੇ ਜਹੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖੁੱਕ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕੁਝ ਬੋਲੇ ਸੱਪਣੀ ਵਾਂਗ ਵਿਸ਼ ਘੋਲਦੀ ਲੋਹੀ ਲਾਖੀ ਹੋਈ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸੇ ਥਾਂ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਭੋਲੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਕਲਵਰਨੀ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਟਾਹਲੀ ਉਹਲੇ ਖੜੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਜਣਾ ਪਿੰਡ ਵਲੋਂ ਸੀਟੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਸਮਝਿਆ ਭੋਲਾ ਆ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹ ਸੀਟੀਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨਿੱਕਲ ਗਿਆ। ਭੋਲਾ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਟਾਹਲੀ ਉਹਲੇ ਖੜੀ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇਖ ਲਈ। ਉਹ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਉਸ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਉਸਨੇ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਕਲਵਰਨੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਦੋ ਕਦਮ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਗਈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ: “ਭੋਲਿਆ ਠਹਿਰ, ਹੈਥੇ ਰੁਕ ਜਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲੈ।” ਉਸਨੇ ਭੋਲੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਉਹੀ ਤਰਲਾ ਪਾਇਆ। ਜਿਹੜਾ ਉਸਨੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤੇ ਲੰਬੜਾਂ ਦੇ ਦੇਬੇ ਕੋਲ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਲਾਲੀ ਝਲਕੀ ਤੇ ਉਸਨੇ ਹੱਸਕੇ ਭੋਲੇ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਚੁੰਮ ਲਿਆ। ਪਰ ਭੋਲਾ ਛੇਤੀ ਸੋਚਾਂ ਜਹੀਆਂ 'ਚ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਮਿੰਟ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਮਨ ਬਦਲ ਕੇ ਨਾਂਹ 'ਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਹਕੀਕਤ ਉਸਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਸਕਾਰ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਖਲੋਤੀ ਦਿਸੀ ਉਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਭਗੋੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿੱਥੇ ਰੱਖੇਗਾ? ਘਰ ਦੇ, ਪਿੰਡ ਦੇ, ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੀ ਆਖਣਗੇ? ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਉਸਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਉਸਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਨੀ ਬਣਾਵੇਗਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਵਸਾਵੇਗਾ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗਾ ਉਹ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਯਾਰੀ ਨਾ ਤੋੜਨ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਲੈਣ ਲਈ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। “ਬੁਜ਼ਦਿਲ, ਕਮੀਨਾ, ਬੇਈਮਾਨ। ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਜਾ, ਮੈਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਨਾ ਭਿੱਟੀ, ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ। ਮਤਲਬੀ ਤੇ ਕਮੀਨੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕਿਸੇ 'ਚ ਵੀ ਅਣਖ ਤੇ ਰੜਕ ਦੀ ਕਣੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਿੰਟੀ ਦੇ ਮਾਧੋ ਹੋ। ਨਾਮਰਦ ਹੋ, ਮੁਰਦੇ ਹੋ। ਢੋਲ ਦੇ ਪੋਲ ਹੋ, ਲਾਅਣਤ ਹੈ ਮੇਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਨਾਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ।” ਕੁਝ ਕੂਣ ਬੋਲਣ ਲਈ ਹਾਲੇ ਭੋਲਾ ਉਠ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਫੁੰਹਕਾਰਾ ਮਾਰਦੀ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖੁੱਕ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਸ਼ੂਟ ਵੱਟ ਲਈ।

ਸਾਰੇ ਸਾਹ ਹੋਈ ਘਰ ਵੱਲ ਤੇਜ਼ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਸੋਚ, ਰੂਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉੱਥੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰੇਗੀ ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਕਰੇਗੀ। ਉਹ ਦਹਾਜ਼ੂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰੇਗੀ। ਉਹ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਪਿਓ, ਅਪਾਣੇ ਪਿਓ ਉਮਰੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰੇਗੀ। ਉਹ ਬਗ਼ੈਰ ਕੁਝ ਬੋਲੇ, ਬਗ਼ੈਰ ਕੁਝ ਕੂਏ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾ ਲਵੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ, ਕਮੀਨਿਆਂ, ਨਮਰਦਾਂ, ਬੇਈਮਾਨਾਂ, ਬਦਮਾਸ਼ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾਏਗੀ। ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਆਖੇਗੀ ਉੱਥੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾਵੇਗੀ, ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ।

ਚੌਵੀ

ਵਿਆਹ ਪਿੰਡੋਂ ਜਦੋਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੈਰੋਬੀ ਆਈ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹਾਲੇ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੌਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ, ਤੰਗ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਕਲਵਰਨੀ ਰਹੀ, ਕੈਦੀਆਂ ਬੰਦੀਵਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰਹੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸਦਾ ਸਾਹ ਹੁਟਦਾ ਘੁੱਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਭਰਵੀਂ ਛਾਤੀ ਅੰਦਰਲੇ ਫੇਫੜੇ ਫੁਲਾ ਕੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਪਰ ਉਸਦੇ ਫੇਫੜੇ ਅੰਦਰਲੇ ਫੇਫੜੇ ਫੁਲਾ ਕੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਪਰ ਉਸਦੇ ਫੇਫੜੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਸਾਹ ਖਿਚਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਭਰਵਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਗਲ 'ਚੋਂ ਹੀ ਸਾਹ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

“ਹੈਰਾ, ਦਾਦੇ ਮਗੋਣੀ ਆਹ ਅਫਰੀਕਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜ ਨਿਕਲੀ। ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਪਾਗਲ ਹੋਏ ਲੁਹਾਰ ਤਖਾਣ ਐਮੇਂ ਅਫਰੀਕਾ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ। ਫਲਾਨਾ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਆ। ਫਲਾਨਾ ਅਫਰੀਕਾ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਫਲਾਨਾ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਇਆ। ਬਈ ਅਫਰੀਕਾ ਤਾਂ ਭਿਸਤ ਐ, ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਣ ਐ। ਸਵਰਗਾਂ ਅਰਗਾਂ ਦੇਸ਼ ਆ। ਐਥੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਤਾਂ ਐਮੇਂ ਸੁਆਹ ਉੜਦੀ। ਭੰਗ ਭੁੱਜਦੀ। ਪੈਸਾ, ਨਾ ਰੋਟੀ, ਨਾ ਐਸ਼। ਅਫਰੀਕਾ ਆਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਰ ਤਰਖਾਣ ਲੁਹਾਰ ਪਾਗਲ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ। ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਕੇ ਦੇਖੋ ਅਫਰੀਕਾ ਸੁਆਹ ਆ। ਕੁੱਕੜਾਂ ਦਾ ਖੁੱਡਾ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਣਾਂ ਚੰਗੇ। ਐਸ ਕੋਠੜੀ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮੱਝ ਵਾਲਾ ਕੋਠਾ ਚੰਗਾ। ਇਹ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿੰਨੇ ਠੱਗ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਨੇ। ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ, ਕੁਫਰ ਤੋਲਦੇ ਨੇ। ਸਿੱਧੇ ਤੇ ਭੋਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਹਰੇ ਬਾਗ ਦਖਾਲ ਕੇ ਗੱਲ ਤੇ ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਲ 'ਚ ਫਸਾ ਲੈਂਦੇ। ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਬੇਕਾਰੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਗਰੀਬ ਘਰੋਂ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਫਸ ਗਈ। ਮੁੰਡਾ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਹੈ। ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਬੜਾ ਪੈਸਾ। ਅਫਰੀਕਾ ਤਾਂ ਭਿਸਤ ਐ, ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਣ ਐ। ਉੱਥੇ ਤੀਮੀਆਂ ਬੁੱਲੇ ਬਢਦੀਆਂ, ਐਸ਼ਾਂ ਲੁੱਟਦੀਆਂ। ਉਸਦੀ ਸੋਨੇ ਅਰਗੀ ਧੀ ਉੱਥੇ ਰਾਜ ਕਰੇਗੀ। ਭਿਸਤ ਭੋਗੂ। ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਬੀ ਠੰਡੀ ਰਹੂ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਗਵਾ ਲਵੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੁਛ ਬਣਦਾ ਸਰਦਾ ਨੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਅਫਰੀਕਾ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਕੁਛ ਕਰੂ। ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਕੇ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਚੰਗਾ ਈ ਰਹੂ। ਚਲੋ ਭੈਣ ਦੇ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਆਹੀ ਜਾਣ ਦਾ ਇਹ ਫੈਦਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ।”

“ਮਾਂ ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇ। ਅਫਰੀਕਾ ਸੁਆਹ ਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਡੱਬੀ ਅਰਗੀ ਬੰਦ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਸਾਹ ਈ ਨੀ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸਿੱਧੀ ਖੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਸਿੱਧੀ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸਿਰ ਛੱਤ 'ਚ ਜਾ ਵਜਦਾ। ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕੋਠੀ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਮੱਥਾ ਵੱਜਦਾ ਆ। ਅੰਦਰੋਂ ਦੋ ਟੁੱਟੀਆਂ ਜਹੀਆਂ ਮੰਜੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਟੂਲ ਤੇ ਕੁਰਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਹ ਪੁਰਾਣਾ ਜਿਹਾ ਸਟੋਵ ਪਿਆ। ਆਹ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ ਪਰਾਤ ਪਤੀਲਾ। ਦੋ ਥਾਲੀਆਂ, ਦੋ ਕੌਲੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਆਹ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਆਲੀ ਲਾਲਟੈਣ ਪਈ। ਸਭ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਕੁਛ ਵੀ ਨਮਾਂ ਨੀਂ। ਅਫਰੀਕਾ ਕੱਢੀ। ਅੱਜ ਕੰਮ ਤੋਂ ਆਏ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਆਂ, ਇਹ ਕੋਠੜੀ ਛੇਤੀ ਬਦਲੇ। ਮੇਰਾ ਇੱਥੇ ਸਾਹ ਘੁੱਟਦਾ, ਜੀ ਕਾਹਵਾ ਪੈਂਦਾ।”

ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ ਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਬਾਰੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ

ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਘਰ ਆਇਆ ਤੇ ਘੁੱਟੀ ਵੱਟੀ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਕੋਠੜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਠੜੀ ਅੰਦਰ ਨਜ਼ਰ ਘੁਮਾਈ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਠੜੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਜੁੱਸਾ ਵੀ ਸੁੰਗੜਿਆ ਦਿਸਿਆ। ਤੰਗ ਕੋਠੜੀ ਬਾਰੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲਈ ਕਲਵਰਨੀ ਤਣੀ ਖੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਬਾਰੇ ਸਾਰਾ ਰੋਅਬ ਸਾਰਾ ਦਿਖਾਵਾ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਹੀਣਤਾ ਭਾਵ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਉਸ ਸਾਹਵੇਂ ਨਮੋਸ਼ੀ 'ਚ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਖਲੋਤਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਏ ਦਾ ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਫਾਈ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ: “ਕਲਵਰਨੀ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਐ ਹਾਲੇ ਮੈਂ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਪੰਜਾਬੋਂ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਸਾਧੂ ਸੁੰਹ ਫਲੋਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਤੇ। ਮੈਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗਣ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕੋਠੜੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕੱਲ ਕਾਰਾ ਮੈਂ ਇਸੇ ਵਿਚ ਟਿੱਕ ਗਿਆ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਆਈ ਤੇ ਹਫ਼ਤੇ 'ਚ ਮੈਂ ਨਵੀਂ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਸਭ ਕੁਛ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਕਲਵਰਨੀ ਫਲੋਰੇ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਆ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਤੰਗ ਪੈ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਲਿਆ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦੇਖਕੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤੰਗ ਕੋਠੜੀ ਇਕ ਜਣੇ ਦੇ ਵਸੋਬੇ ਲਈ ਠੀਕ ਸੀ ਪਰ ਭਰ ਜਵਾਨ ਤੇ ਚਾਨਣ ਦੀ ਕਾਤਰ ਵਰਗੀ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕੋਠੜੀ ਹੋਰ ਵੀ ਤੰਗ, ਛੋਟੀ ਤੇ ਸੌੜੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਅਣਤ ਪਾਈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਤੰਗ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਫ਼ਤੇ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਪਰ ਕਿਉਂ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਰਦਾ ਵੀ ਕੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਉਣ ਤੇ ਉਸਨੇ ਕੰਮ ਤੇ ਮਕਾਨ ਬਦਲਣ ਦਾ ਉਸਨੇ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਸਾਬਾਸ਼ ਵਾਲੀ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋ ਕਮਰੇ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਮਕਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਫਲੋਰ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵੀ ਸੀ, ਸੌਹਣਾ ਵੀ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ 'ਚ ਆ ਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਕਾਨ ਕਮਰਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਰਸੋਈ ਤੇ ਗੁਸਲਖਾਨ, ਟੱਟੀ ਖਾਨਾ ਵੀ ਸੀ। ਨਾਲ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਵਿਹੜਾ ਵੀ ਸੀ। ਪਾੀ ਲਈ ਨਲਕਾ ਸੀ। ਨੁਹਾਣ ਕਪੜੇ ਧੋਣ ਲਈ ਖੁਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਲੂਣ ਤੇਲ, ਘੇ, ਆਟਾ, ਦਾਲਾਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਖੰਡ, ਚਾਹ, ਸਾਬਣ, ਤੇਲ ਆਦਿ ਰਸੋਈ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਰੁਕ ਕੇ ਤੁਰੀ ਬਲਦ ਗੱਡੀ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਰਿੜ੍ਹ ਪਿਆ ਸੀ। ਹਫ਼ਤੇ 'ਚ ਦੋ ਕੁ

ਵਾਰ ਉਹ ਮੀਟ ਤੇ ਫਰੂਟ ਵੀ ਲੈ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਇੱਥੇ ਜੋ ਉਸਦੀ ਤਨਖਾਹ ਵਧੀ ਸੀ ਤਾਂ ਦੋ ਜੀਅ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖਰਚ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਚਤ ਕਿਰਸ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਗੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਉਹ ਖਾ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕਿਰਸ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਜੋੜ ਲੈਂਦੇ ਸੀ। ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੇ ਖਲਜਗਣ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔੜ ਸੌੜ ਲਈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬੁਢਾਪੇ ਲਈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਪਿਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਆਮਦਨ, ਖਰਚ, ਕਿਰਸ ਤੇ ਬਚਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕਲਵਰਨੀ ਮਨ 'ਚ ਸੋਚਦੀ: “ਇਹ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਕਲਫ ਲਾ ਕੇ ਜਵਾਨ ਦਿਸਣ ਵਾਲਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰੀ ਜੁਆਨ ਜਹਾਨ ਔਰਤ ਨਾਲ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਕੀ ਮਖੌਲ ਜਹੇ ਕਰ ਰਿਹਾ?”

ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸਦਾ ਬਣਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦਾ ਦਹਾਜ਼ੂ ਤੇ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਪਿਓ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਤੀ ਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਅ ਤੋਂ ਹੀ ਘਿਰਣਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਉਮਰ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਤੇ ਸੋਚ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਨੀ ਉਚੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਸੁਹ ਲਗੀ ਉਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਉਸਦੇ ਤਿੱਕ 'ਚ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਦੌੜ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰਦੀ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਮੁੰਡਿਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਿੱਤਰ ਦੁੱਧ ਪੀਣੇ ਮਜ਼ਨੂੰ ਹੀ ਨੇ। ਕੱਖਾਂ ਕਾਣਾ ਦੇ ਬਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਇਰਾਂ 'ਚ ਦਮ ਨਹੀਂ। ਗੁੱਸੇ ਤੇ ਬਦਲਾ ਖੋਰੇ ਰੋ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ ਪਤੀ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਵੇਗੀ ਨਹੀਂ, ਬੁੱਢਾ ਦਹਾਜ਼ੂ ਜੋ ਵੀ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰ ਲਵੇਗੀ।

ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ, ਧੁਰ ਦਿਲ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਉਸਦੀ ਦਿਲ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ 'ਚ ਖੁਭ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਰੂਹ ਆਤਮਾ 'ਚ ਡੁੱਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਸੀ ਨਾ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਕਾਇਰਤਾ ਕਾਰਨ ਤਰਸ ਦੀ ਪਾਤਰ ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਉਹ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਦੀ ਉਹ ਹਾਲਤ ਸੀ ਕਿ ਫਸ ਗਈ ਤਾਂ ਫਟਕਣ ਕੀ। ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਥੇ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰ ਕੱਟੇ ਪੰਛੀ ਵਾਂਗ ਪਿੰਜਰੇ ਪੈ ਕੇ ਬੰਦੀਵਾਨ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲੇ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਜੱਭਲ ਤੇ ਖੁਰ ਦਿਮਾਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਹਾਲੇ ਉਹ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇਗੀ, ਘੋਖੇਗੀ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇਗੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕਲਵਰਨੀ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਵਿਆਹ

ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰਖਾਣਾਂ ਲੁਹਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਚੋਣਵਾਂ ਹੀਰਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੌੜਾ ਮੱਥਾ, ਗੋਲ ਚਿਹਰਾ, ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਲਾਲ ਸੂਹੇ ਪਤਲੇ ਬੁੱਲ੍ਹ, ਲੰਮੀ ਗੋਰੀ ਧੌਣ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਹ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਵੀ ਦਿਸੇ। ਹਿੱਕ ਚੌੜੀ, ਛਾਤੀਆਂ ਗਲਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਗੋਲ ਤੇ ਭਰਵੀਆਂ, ਨਿਤੰਭ ਗੁੰਦੇ ਤੇ ਕੱਸੇ ਹੋਏ। ਉਹ ਪੂਰੇ ਜਲੌ ਤੇ ਡੀਲ ਡੌਲ ਵਾਲੀ ਦਰਸ਼ਣੀ ਮੁਟਿਆਰ ਸੀ। ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਬੀਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਤਸਵੀਰ ਲਹੂ ਮਾਸ ਦੀ ਔਰਤ ਬਣ ਕੇ ਤੁਰਨ ਫਿਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਅਜੇਹੀ ਦਾਣੇਦਾਰ ਔਰਤ ਅਤੇ ਕਲਫ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਉਸ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਉਸ ਵਿਚ ਹੀਣਤਾ ਭਾਵ ਆ ਜਾਂਦਾ।

ਕਈ ਵਾਰ ਕਲਵਰਨੋਂ ਮਾਂ ਨੂੰ, ਭਰਾ ਨੂੰ, ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੁਲਾਏ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲਦੀ, ਬੈਠੀ ਬੈਠੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ, ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਂਦੀ, ਚਾਹ ਨਾ ਪੀਂਦੀ ਤੇ ਜੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕਾਰਣ ਪੁੱਛਦਾ ਉਹ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੰਦੀ। ਚੁੱਪ ਬੈਠੀ ਘਰ ਵਿਚਲੇ ਖਲਾਅ ਵੱਲ ਝਾਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

“ਮੇਰਾ ਨੀ ਇੱਥੇ ਜੀ ਲਗਦਾ। ਅਫਰੀਕਾ ਕੱਢੀ।” ਉਹ ਮੂੰਹ ਪਾੜ ਕੇ ਆਖ ਦਿੰਦੀ, “ਆਹ ਸੁਆਹ ਅਫਰੀਕਾ-ਸੁਨੁ ਉਜਾੜ, ਨਾ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੀ ਰੋਣਕ ਨਾ ਸੋਣਕ ਨਾ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਕਾਲੇ ਹੀ ਕਾਲੇ। ਮਰਦ ਬੀ ਕਾਲੇ ਔਰਤਾਂ ਬੀ ਕਾਲੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਤਵੇ ਆਂਗ ਕਾਲੇ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਅਫਰੀਕਾ ਇੰਦਾਂ ਦਾ ਆ, ਮੈਂ ਕਦੇ ਬੀ ਇੱਥੇ ਨਾ ਆਂਦੀ।”

“ਕੋਈ ਨੀ ਬੱਲੀਏ, ਘਬਰਾ ਨਾ। ਹਾਲੇ ਤੂੰ ਇੱਥੇ ਨਮੀਂ ਨਮੀਂ ਆਏ ਆਈ ਏਂ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮੂਡ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।” ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਪੁਚਕਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ।

ਉਹ ਸੋਚਦਾ: ਇਹ ਹਾਲੇ ਨਮੀਂ ਨਮੀਂ ਏ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਛੜਾਂ ਦੁਲੱਤੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਨ੍ਹੇ ਘਾਸੇ ਪੈ ਜਾਣਾ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਆ ਜਾਣਾ, ਖੱਲਾਂ ਰੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਵਾਂਗ। ਹਾਲੇ ਨਮੀਂ ਨਮੀਂ ਆਈ ਕਰਕੇ ਛੜਾਂ ਪਰਛੰਡੇ ਮਾਰਦੀ।

ਕਲਵਰਨੋਂ ਦਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਘੁੰਮੇ ਫਿਰੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ ਕਰੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖੇ। ਗੁਜਰਾਤੀ ਹੋਟਲ ਤੇ ਦੇਸੀ ਘਿਓ ਦੀਆਂ ਗਰਮ ਗਰਮ ਜਲੇਬੀਆਂ ਖਾਵੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਗਰਮ ਗਰਮ ਕਰਾਰੇ ਜਹੇ ਪਾਲਕ ਗੋਭੀ, ਗੰਢਿਆਂ ਤੇ ਬੈਂਗਣਾਂ ਵਾਲੇ ਪਕੌੜੇ ਖਾਵੇ। ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਵੇ। ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਨਾਲ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਹ ਘਰ 'ਚ ਕੈਦੀ ਬਣਕੇ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਦੀ ਵਿਹਲ ਹੀ ਕਿੱਥੇ ਸੀ। ਉਹ ਧਮਾਤੜ ਕਿਹੜਾ ਗਜ਼ਟਡ ਅਫਸਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਧਾਰਨ ਢੂੰਢੀ ਹੀ ਸੀ, ਲੇਬ ਖਰਾਦ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਮਾ ਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਲਵਰਨੋਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੱਧਰ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਹ ਹੁੱਟ ਕੇ ਰੂਹ ਘੁੱਟ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਸੌਂਦੇ, ਕੁਝ ਪਲ ਕਲਵਰਨੋਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ

ਦੇਬਾ ਜਾਂ ਭੋਲਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਤੇ ਕਾਇਰਤਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਮੀ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਛੰਡਕ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਾਇਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਗੁੰਮਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲਦਾ। ਗੁੰਮਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਨੱਕ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਿਆ।

ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਰਬੜ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਪਸ਼ੂ ਨੁਮਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਬੇਬਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਗਨ ਪਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਖੇਡ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਤੇ ਹੀ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਦਾੜੇ ਵਾਲਾ ਵਹੂਸ ਉਸ ਦੀ ਸੁਣੇ ਬਗੈਰ ਉਸਦਾ ਜਬਰੀ ਰੋਪ ਕਰਦਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਮ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਬੇਜਾਨ ਤੇ ਨਿਸੱਤੇ ਜਹੇ ਜਿਸਮ ਨਾਲ ਘੁਲਦਾ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ, ਲੱਕੜ ਦੀ ਮੁਰਦਾ ਗੋਲੀ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਘੁਰਾੜੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ।

ਉਹ ਪਈ ਪਈ ਸੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ: ਲੋਕ ਵਿਆਹ ਵਿਆਹ ਆਖਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ਇਹ ਵਿਆਹ ਕਿਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੋਇਆ। ਤੀਮੀਆਂ ਪਤੀ ਪਤੀ ਦੀ ਮੁਹਾਰਨੀ ਰਟਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ। ਇਹ ਪਤੀ ਕਿਸ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਨਾਂ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪਤਨੀ ਕਿਹੜੀ ਚੂਹੇ ਪਕੜਨ ਵਾਲੀ ਚੂਹੇ ਦਾਨੀ ਹੋਈ। ਪਤਨੀ ਕਿਸ ਮਖੌਲ ਵਰਗੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਆਦ ਮਾਨਣ ਲਈ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਕੀ ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਵਾਦ ਹੀਣ ਕਾਮ ਖੇਡ ਲਈ ਹੀ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਇਸੇ ਪਸ਼ੂ ਖੇਡ ਲਈ ਹੀ ਬਣੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਨਾਂ ਦਾ ਪਸ਼ੂ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਉਸ ਥਾਹੋਂ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਘੁੰਮ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ।

‘ਵਿਆਹ ਵੀ ਅਜੀਬ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਅਜੀਬ ਸਮਾਜਕ/ਅਸਮਾਜਕ ਬੰਧਨ ਹੈ।’

ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਦੇ ਸੋਚਦੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਅੱਖ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਨੀਂਦ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ 'ਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸੁਧਰ ਗਈ ਸੀ। ਤਨਖਾਹ ਵੀ ਦੂਣੀ, ਮਕਾਨ ਵੀ ਵੱਡਾ। ਇੱਥੇ ਤਨ ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਚੰਗੇ ਪੈਸੇ ਕਮਾ ਲਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਖੁਦ ਦਾ ਮਕਾਨ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਸੋਹਣੀ ਸਜਦੀ ਫਬਦੀ ਪਤਨੀ ਲਈ ਉਹ ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਮਕਾਨ ਬਣਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੀ ਫਿਰਦੀ ਉਹ ਪਰੀਆਂ ਵਰਗੀ ਜਾਪੇਗੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਚਿੱਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਲਵਰਨੀ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੀ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਓਪਰੀ ਤੇ ਬੇਗਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੋਫੀ ਜਾਂ ਸ਼ਾਰਾਬੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਸਦਾ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ

ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗੜਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਜਿਸਮ ਨਾਲ ਹੀ ਖੇਲਦਾ ਹੈ, ਰੂਹ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਖੇਲ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਓਪਰਾ ਤੇ ਅਜਨਬੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਰੂਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਨਪਸੰਦ ਖੇਲ ਆਪ ਖੇਲੇਗੀ। ਦਾੜੀ ਰੰਗ ਕੇ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਜਲੌਅ ਦਿਖਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਠੱਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਕ 'ਚ ਲੱਤ ਮਾਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟ ਕੇ ਦੌੜ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪਸੰਦ ਅੰਦਰਲਾ ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਧੱਕੇ ਧੱਕੀ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਮਰਦ ਹੈ। ਉਹ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜ ਦਾ ਸਿਰਫ ਅਭੀਨੈਯ ਹੀ ਕਰਦੇ ਨੇ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਲਵਰਨੋ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ 'ਚ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਨ ਪਸੰਦ ਮਰਦਾ ਇੱਕ ਆਕਾਰ ਸਿਰਜ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਗਿਆਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ ਉੱਥੇ ਰਾਹ। ਇੱਛਾ 'ਚੋਂ ਤਲਾਸ਼ ਨਿਕਲਦੀ ਅਤੇ ਤਲਾਸ਼ 'ਚੋਂ ਅੰਦਰਲੀ ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਪਰਤਾਂ ਉਹਲੇ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਲੱਭਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸੀ ਉਹ ਅਵੱਸ਼ ਲੱਭ ਲਵੇਗੀ, ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ 'ਚ ਲੁਕੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਵੇਗੀ। ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਛੱਡੇਗੀ। ਉਹ ਵੀ ਹਠੀ ਤੇ ਅਣਖੀਲੀ ਔਰਤ ਹੈ ਐਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਚੀਚੀ ਦੀ ਔਰਤ ਨਹੀਂ, ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਧੜਲੇਦਾਰ ਔਰਤ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਕਾਲਪਨਿਕ ਅਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾ ਲੱਭ ਸਕੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸੁਜੱਗ ਔਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਹੱਦ ਹੋਣੀ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ। ਆਪਣੀ ਤਲਾਸ਼ ਦੇ ਰਾਹ 'ਚ ਉਹ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਸਹਿਨ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਧੜਾ ਧੜ ਪੈਸੇ ਕਮਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਚਮੁੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਾਲੇ ਕਿੰਨੇ ਚੰਗੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਾਰੀਗਰ ਨਾਲ ਜੋ ਤਨਖਾਹ ਕਰਦੇ ਉਹ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਫਲੌਰੇ ਵਾਂਗ ਧੌਖਾ ਫਰੇਬ ਹੇਰਾ-ਫੇਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋ ਚਾਰ ਸਾਲ 'ਚ ਚੰਗੇ ਪੈਸੇ ਬਣਾ ਲਵੇਗਾ। ਨਰੈਬੀ ਦੇ ਲੁਹਾਰਾਂ ਤਖਾਣਾਂ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਰਾਮਗੜੀਆ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਚ ਉਹ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਮਾਰ ਲਵੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਕ ਪੋਜੀਸ਼ਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਵੀ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਬਾਹਰਲੇ, ਬਾਹਰਲੇ ਹੁੰਦੇ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਹੁੰਦੇ। ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਲਹੂ ਗਾੜ੍ਹਾ। ਬਿਗਾਨੇ ਵੀ ਕਦੇ ਆਪਣ ਬਣਦੇ? ਬਗਾਨਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਦੋ ਚਾਰ ਸਾਲ ਡਟ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ 'ਚ ਆਪਣੀ ਪੋਜੀਸ਼ਨ ਬਣਾਵੇਗਾ। ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਸਾਲਾਨਾ ਚੋਣ ਦੀ ਉਡੀਕ 'ਚ ਸੀ।

ਕਈ ਵਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਇਹ ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ 'ਚ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਨਾਂ ਚੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਦਾ ਦਹਾਜ਼ੂ ਤੇ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਪਿਓ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਕਲਫ ਲਾ ਕੇ ਕਾਲੀ ਕਰਕੇ ਗੂੰਦ ਨਾਲ ਤੈਹਾਂ ਲਾ ਕੇ ਚੁੰਝ ਵਾਲੀ ਚਿੱਟੀ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੂਟ ਪਾ ਕੇ ਡਾਇਨੈਮੋ ਲੱਗਾ ਸਾਈਕਲ ਦਿਖਾ ਕੇ ਰੋਲ ਜਿਹਾ ਮਾਰ ਕੇ ਰੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਪਰੀ ਵਰਗੀ ਧੀ ਕਲਵਰਨੀ ਵਿਆਹ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਉਸ ਦੇ ਲੰਗੋਟੀਏ ਯਾਰ ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ

ਰਾਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੂਤ ਭਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਜਸਵੰਤੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਈ। ਐਵੇਂ ਕੁੜੀਆਂ ਜੰਮੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜੀਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਖਰੇ ਹੋਰ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਵਿਆਹੁਣੀਆਂ ਹੀ ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਜੰਮ ਹੀ ਨਾ ਸਕਦੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਜੰਮੇਗੀ-ਸ਼ੇਰ ਵਰਗੇ ਮੁੰਡੇ ਜੰਮੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁੱਸੇ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਜਿਸਮ, ਜਲੋਂ, ਭਾਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਇਹ ਕੁੜੀ ਜੰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਜੰਮੇਗੀ। ਕਿੱਥੇ ਜਸਵੰਤੋਂ, ਕਿੱਥੇ ਕਲਵਰਨੀ। ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ। ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਲਵਰਨੋਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਪੈਂਦਾ। ਅੰਦਰ ਬੈਠੀ ਹੋਵੇ ਕਮਰਾ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਔਰਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਵਰਗੋਂ ਉੱਤਰੀ ਹੋਈ ਅਪਸਰਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਉੱਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦੇਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਬੇਰਾਂ 'ਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਚੋਣਵਾਂ ਬੇਰ ਲੱਭ ਕੇ ਤੋੜਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਕੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਬੋੜੇ ਦਿਨ ਫਾਂ ਫਾਂ ਫੂੰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਇਹ ਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਕੀ ਹੈ, ਅਫਰੀਕਾ ਸਵਾਹ ਆ। ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਮਕਾਨ ਨਾ ਕੋਈ ਮਨ ਪਰਚਾਵਾ। ਮਾਂ ਦੂਰ, ਭਰਾ ਦੂਰ, ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੂਰ, ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਦੂਰ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਰੋਣ ਬਹਿ ਜਾਣ। ਹੁਣ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਰਹੀ ਆ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਹਰ ਕੋਈ ਇਮੋਂ ਲੱਤਾਂ ਮਾਰਦਾ। ਇਮੋਂ ਛੜਾਂ ਮਾਰਦਾ। ਦੇਸ਼ ਨਾਲੋਂ, ਘਰ ਨਾਲੋਂ, ਪਿੰਡ ਦਿਆਂ ਨਾਲੋਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ, ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈਣ ਤੇ ਉਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦਾ ਕਲੇਸ਼ ਸਹਿਣਾ ਕਿਹੜਾ ਸੌਖਾ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਦਮੀ ਘਾਸੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ, ਤਾੜੇ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਆਦਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਸੈਂਟ ਹੋਣ ਲਈ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਲੱਗ ਹੀ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇੱਥੇ ਅਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਤਾਂ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲਹੌਰ, ਮਿੱਤਰ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੋਂ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਨੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹ ਚਾੜਨੋਂ ਹੱਟ ਜਾਵੇਗੀ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਕੁਛ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇਗੀ ਉਸ ਦਾ ਜੀਅ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪੱਚੀ

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਦਿਲੋਂ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ 'ਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪੈਸੇ ਖਰਚਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਕੱਲੀ ਬੈਠੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਮਾਂ, ਭਰਾ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਘੰਟਿਆ ਬੱਧੀ ਡੁਸਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਖਰਚ ਵਰਚ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਮੋੜੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਰੋਣ ਧੋਣ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਬਣਨ ਦੇਵੇਗਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਦਬਕਣਾ ਤੇ ਤਾੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੱਪੜਿਆਂ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਸੁਰਖੀਆਂ, ਪਾਉਡਰਾਂ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਪੈਸੇ ਨਾ ਖਰਚ ਕਰਿਆ ਕਰੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਰਸ ਕਰਕੇ, ਪੈਸੇ ਬਚਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਣ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰੋਜ਼ ਉਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਕੋਲ ਵੀ ਉਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਠਰਕ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਪਟਾਕਾ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਇਹ ਖਾਬ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਨਖਾਹ ਦੇਣੀ, ਮਕਾਨ ਦੇਣਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਇਤਾ ਕਰਨੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਾਲਿਆ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਡੰਗ ਟਪਾਉ ਟ੍ਰਿਕ ਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰੀਬੀ ਸਾਕਾਚਾਰੀ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇ ਅਫਰੀਕਾ ਪੁੱਜਣ ਤੱਕ ਹੀ ਕੰਮ ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉੱਨੀ ਦੇਰ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੀ ਗੱਡੀ ਰਿੜਦੀ ਰਹੇ, ਕੰਮ 'ਚ ਵਿਘਨ ਨਾ ਪਵੇ। ਚਾਚੇਕੀ ਤੋਂ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਇੱਥੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਹੁਣ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੋੜ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਕਾਰੀਗਰ ਦਾ ਭਾਰ ਉਹ ਝੱਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਉਹ ਖੜੇ ਦਾ ਖੜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਹੋਈ। ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ, ਜਾਨ ਤੋੜ ਕੇ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਦਿਨ, ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਹੀ ਕੰਮ, ਬੱਸ ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ ਹੀ ਰਹੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੱਜ ਆਹ ਕੀ ਕੀਤਾ। ਕੰਮ ਤੋਂ ਜਵਾਬ। ਨਾ ਕੁਝ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਸੋਚਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾ ਲਈ ਭਲਾ ਆਦਮੀ ਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਕੀ ਮੁੱਲ ਐ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਬੱਸ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦੇਖੀ, ਭੱਠਾ ਬਹਿ ਜਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਠੱਗਾਂ ਦਾ। ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਐਹ ਹਾਲ ਕਰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਨਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ਼ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਧੋਖਾ। ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਲੰਕ ਲਾਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਚ ਰਹੇ ਨੇ। ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਿੱਥੇ ਬਚਣਗੇ। ਬਾਬਾ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੀ ਹਾਹ ਤਾਂ ਸੁਣੇਗਾ ਹੀ। ਇਹ ਮੂੰਹ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਤਾਂ ਬੜੇ ਬੇਈਮਾਨ ਨਿਕਲੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਤੇ ਲੱਤ ਮਾਰੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਆਖਦਾ ਸੀ ਇਹ ਫਲੋਰੇ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਨੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੇ ਨਿਕਲੇ। ਫਲੋਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤਾਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਤਨਖਾਹ ਭਾਵੇਂ ਘੱਟ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੇ ਚੜ ਕੇ ਆਪ ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫਲੋਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਨਾਨਕ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿੱਠੇ, ਮਚਲੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ। ਉੱਝ ਫਲੋਰਾ ਵੀ ਕੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਖਾਣ ਇੱਕੋ ਰੱਸੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਫਾਹਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ। ਸਾਲ੍ਹੇ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਵੱਲ ਹੀ ਦੇਖਦੇ, ਕਾਮਿਆਂ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ। ਉਹ ਜੀਣ ਉਹ ਮਰਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣੇ ਜੁੱਤੀ। ਰੱਖਣ ਵੇਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੋ ਸਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਣਗੇ। ਕੰਮ ਠੀਕ ਠਾਕ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣ ਕੇ ਰਿਹਾ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੱਢ ਲਵੇਗਾ। ਪਰ ਆਹ ਕੀ ਹੋਇਆ।

ਉਹ ਲਹੌਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤਾਂ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਲਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਇੱਕ ਕਾਰਖਾਨੇ 'ਚ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਕੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ। ਲਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਨੌਕਰੀਆਂ ਛੱਡੀਆਂ ਸੀ। ਪਰ ਅਫਰੀਕਾ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਵਾਲੇ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਮ ਹੀ ਹੋਇਆ ਪਿਆ। ਬੜੇ ਹੀ ਬੈਠਾ ਪਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਦੀ ਹੈ ਨਾ ਲਹਿੰਦੇ ਦੀ। ਬੱਸ

ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਮਰੇ ਅਗਲਾ ਜੀਵੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਉਹ ਘਰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵੇਗਾ? ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲੇਗਾ? ਉਸ ਨਾਲ ਔਖਾਂ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਾਵੇਗਾ? ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਖਬਰ ਕਿਵੇਂ ਸੁਣਾਵੇਗਾ? ਕਿਵੇਂ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਟੁੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਮਕਾਨ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਓਪਰੇ ਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਹਨ। ਜੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ 'ਚ ਘਰ ਖਾਲੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਾਲੇ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸੜਕ ਤੇ ਸੁੱਟ ਦੇਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮਕਾਨ ਨਵੇਂ ਕਾਰੀਗਰ ਦੀ ਰਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਉਸਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਫੇਰ ਮਿਲੇ। ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਵਿਆਹ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੇ। ਉਸ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰੇ ਕਿ ਉਹ ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਲੰਘਾ ਦੇਣ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭ ਲਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਮੂੰਹ ਹੀ ਨਾ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਿਆ ਫੇਰ ਉਲਟਾ ਰੁੱਖਾ ਜਿਹਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ। ਨਮਾਂ ਬੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੁਆਈ ਭਾਈ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਆਇਆ ਬੈਠਾ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾੜ ਲਿਆ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਬੇਨਤੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਾਟ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਉਹ ਰੱਬ ਮਲਦਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਕਲਵਰਨੋ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੋਂ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਆਈ ਬੜੀ ਫਾ ਛੂ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਬੜੇ ਨੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹ ਅਟੇਰਦੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨੱਕ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆਉਂਦੀ। ਕੀ ਪਤਾ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਖੌਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਹੀ ਲੱਗੇ। ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਟੁੱਟਣ ਬਾਰੇ ਨਾ ਦੱਸੇ। ਪਰ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਉਹ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਦਾ ਮਰਦ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਮਰਦ ਔਰਤ ਵਿਚਾਲੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਫੇਰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਗਿਆ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਗੱਲਾਂ ਲਕੋ ਕੇ ਰੱਖਦਾ। ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਿੱਟੀਆਂ ਗਿਣਦਾ, ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਤੇ ਹਿਰਾਸਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਪਰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਉੱਪਰ ਥੱਲੇ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਸਾਹਵੇਂ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਧੜਕਿਆ। ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਖਬਰ ਉਹ ਹਾਲੇ ਕਲਵਰਨੋ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸੇਗਾ। ਉਹ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੋਂ ਆਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਸੱਟ ਵੱਜੇਗੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਘਬਰਾਹਟ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਘਬਰਾਹਟ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਦੱਸ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਹਾਲੇ ਘਰ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਉਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਨਵੀਂ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਬਾਰੇ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਆਦਿ ਆਪਣੇ ਸੁਹਿਰਦ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਪਾਸੇ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ

ਦੱਸੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਕੁਝ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਨਿਕਲਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਕਾਰੀਗਰ ਵੀ ਕਿਹੜੇ ਮਿਲਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਕਾਰੀਗਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਦੱਸ ਪੁੱਛ ਪਾਏ 'ਨਵੇਂ' ਥਾਂ ਨੌਕਰੀ ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨ 'ਚ ਹੀ ਲੱਭ ਜਾਵੇ।

ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਸਾਹਵੇਂ ਖਲੋਤਾ ਉਹ ਦਸਤਕ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਲਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਰੁਕ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਘਰ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇਗਾ। ਬਾਕੀ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਇੱਕ ਦਿਨ 'ਚ ਮਿਲਾ ਲਵੇਗਾ। ਸਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਮਕਾਨ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਫੇਰ ਮਕਾਨ ਦਾ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ 'ਚ ਸੌ ਮੀਲ ਦੂਰ ਨਕੂਰੂ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਤ ਰਾਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਕੰਮ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹ ਸੈਂਟਰਲ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਨੈਰੋਬੀ ਵਾਲੇ ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਨੂੰ ਮਿਲ ਲਵੇ। ਉਹ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਮਾਲਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਫੋਰਮੈਨ ਹੈ। ਸੈਂਟਰਲ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਾਰੀਗਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਿੱਤਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਕਾਰੀਗਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜੇ ਉਸਨੇ ਹਾਲੇ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖ ਲਵੇਗਾ।

ਸ਼ਰੀਫ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਪਤਾ ਪੁੱਛ ਕੇ ਉਹ ਝਟ ਪਟ ਓਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦੌੜ ਪਿਆ ਕੱਲ ਦੀ ਕੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਵੇਗਾ। ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਅੱਜ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹੀ ਚੰਗਾ।

ਸ਼ਰੀ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵੱਲ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਦੌੜਾ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਇੱਕ ਥਾਂ ਔਧੜ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ, ਉੱਠਿਆ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਦੌੜ ਪਿਆ। ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ਼ਰੀ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਕਰ, ਘਬਰਾਹਟ ਤੇ ਭੱਜ ਦੌੜ ਨਾਲ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਵਾਪਸ ਘਰ ਜਾਵੇਗਾ।

ਘਰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਕਲਵਰਨੀ ਉਦਾਸ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਢਿੱਲੀ ਤੇ ਥੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, “ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਤੂੰ ਇਕੱਲੀ ਤੇ ਉਦਾਸ ਬੈਠੀ ਹੈਂ। ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਕੀ ਕਰੀਏ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ 'ਚ ਦੋ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਆਪ ਨੂੰ ਬੀ ਕੰਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਐਦਾਂ ਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਦਾ।”

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਝਾਕਿਆ ਉੱਥੇ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਅੱਥਰੂ ਲਟਕਦੇ ਸਨ।

“ਉਦਾਸ ਨੀ ਹੋਈਦਾ ਮੇਰੀ ਜਾਨ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ। ਕੱਲੇ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਦਿਲ ਕਰੜਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਈ ਮਰ ਜਾਂਦਾ।”

ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਲੜ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅੱਥਰੂ ਪੂੰਝਦੇ ਪੂੰਝਦੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਭਖਦੇ ਕੱਲੇ ਵਾਂਗ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਦੇਖ ਕੇ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮ ਲਿਆ। ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਭੱਜ ਦੌੜ ਦਾ ਅੱਧਾ ਥਕੇਵਾਂ ਲੱਥ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਮਾਂ, ਭਰਾ ਤੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਦੇਬੇ ਤੇ ਭੋਲੇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਾਲਾ ਵਰਕਾ ਉਸਨੇ ਪਾੜ ਕੇ, ਲੀਰ ਲੀਰ ਕਰਕੇ ਕੂੜੇ ਦੇ ਢੇਰ ਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

“ਅੱਜ ਮਾਂ ਤੇ ਭਰਾ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਬੋਲਦੇ ਸਾਰ ਓਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਭੁੱਬ ਨਿਕਲ ਗਈ ਤੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਹੜ ਫੁੱਟ ਪਿਆ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੇਰ ਪੱਲਾ ਫੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਾ ਪਿਆ।

“ਘਬਰਾ ਨਾ ਕਲਵਰਨੀ ਨਾ। ਤੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ 'ਚ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਇੱਥੇ ਮੰਗਵਾ ਲੈਣਾ। ਫੇਰ ਤੇਰਾ ਜੀ ਲੱਗਾ ਰਹੂਗਾ।” ਥਿੜਕਵੇਂ ਬੋਲਾਂ 'ਚ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ, ਦਿਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਹੀ ਬੀਤੀ। ਅੱਜ ਨਾਲ ਪਈ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਨੂੰ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਪਿੱਠ ਵੀ ਛੋਹ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਔਲ ਜਹੀ ਔਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਰੋਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਠੀਕ ਲੱਗਦਾ। ਰੋਂ ਬਗੈਰ ਆਦਮੀ ਨਾ ਹੱਸ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਰੋ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਨੱਚ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਗਾ ਸਕਦਾ।

ਰਾਤ ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚੱਕਰ ਕੱਢਦਾ ਰਿਹਾ। ਇੱਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਵੜਨ ਲਗੇ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਸੀਤੋਂ ਵਰਗਾ ਘੀਚਰ ਜਿਹਾ ਕੁੱਤਾ ਉਸਨੂੰ ਘੇਰੀ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਥੇਰਾ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਆਇਆ। ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਆਪਣੇ ਅੱਡਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਦੰਦੀਆਂ ਕੱਢਦੇ ਰਹੇ। ਫੇਰ ਭੌਂਕਦੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਆਫ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਰਕਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਚ ਵਟ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਫਲੌਰੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਫਲੌਰਾ ਉਸ ਵੱਲ ਬੰਦ ਮੁੱਠੀ ਕਰਕੇ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘਾ, ਆਹ ਤੇਰਾ ਖਤ ਇੰਡੀਆਂ ਤੋਂ ਆਇਆ। ਦੁਪਹਿਰੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਜਾਂਦਾ ਲੈ ਜਾਵੀਂ। ਇੱਥੇ ਨੀ ਇਹ ਖਤ ਤੈਨੂੰ ਦੇਣਾ। ਇੱਥੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਦਾ ਹਰਜਾ ਹੁੰਦਾ।”

“ਫਲੋਰਾ ਜੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿਓ ਇਹ ਕਿਸ ਬੱਲੋਂ ਆਇਆ?”

“ਜਸਵੰਤੋ ਵਲੋਂ”

“ਜਸਵੰਤੋ ਵਲੋਂ? ਉਹ ਤਾਂ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਐ। ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਜੀਉਂਦੀ ਕਿਮੋਂ ਹੋ ਗਈ? ਹੈਂ ਜਸਵੰਤੋ ਜੀਉਂਦੀ ਐ? ਜਸਵੰਤੀ! ਜਸਵੰਤੀ!” ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਚਾਨਕ ਉੱਚੀ ਦੇ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਜ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਜਾਗ ਪਈ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੁੜਾਂਦਾ ਸੀ।

“ਹੈਂ ਇਏ ਬੁੜਾਂਦਾ ਵੀ ਹੈ?”

“ਜਸਵੰਤੀ, ਜਸਵੰਤੀ,” ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇੱਕ ਫੇਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

“ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਇਹ ਤਾਂ ਜਸਵੰਤੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਂਗਾ ਮਾਰਦਾ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਤੀਮੀਂ ਨੂੰ।” ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤਾਂ ਜਸਵੰਤੀ ਲਈ ਸੀ। ਆਹ ਘਰ, ਆਹ ਆਦਮੀ, ਆਹ ਬਿਸਤਰਾ ਜਸਵੰਤੀ ਲਈ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਕਾਸੇ ਲਈ ਫਾਲਤੂ ਤੇ ਓਪਰੀ ਔਰਤ ਹਾਂ।”

ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਸੌਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ ਪੈ ਗਈ। ਮਿੱਟ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਫਲੋਰਾ ਜੀ, ਫਲੋਰਾ ਜੀ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਨੀਂਦ ਫੇਰ ਉਚਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਅੱਜ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਕੀ ਭੂਤ ਚਿੰਬੜ ਗਿਆ? ਅਗੇ ਜਸਵੰਤੀ ਜਸਵੰਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਫਲੋਰਾ ਫਲੋਰਾ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਰਦਾ।” ਪਰ ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਮੋੜ ਕੇ ਪਈ ਰਹੀ।

ਛੱਬੀ

ਸ਼ਫੀ ਮੁਹੰਮਦ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਨਕੋਦਰ ਦਾ ਅਰਾਈਂ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੀਨੀਆਂ ਆ ਕੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਖਰਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਬਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਗਰਿੱਲਾਂ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਕਾਰੀਗਰ ਨੂੰ ਕੰਮ ਚਾਹੀਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਫੀ ਨੇ ਫਲੋਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜੇ ਘੱਟ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਜੋ ਕੁਝ ਮਿਲਦਾ ਓਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਪੈਰ ਤਾਂ ਟਿਕਾਓ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਫੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਕਮਰਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾਲ ਉਸਦਾ

ਟੱਬਰ ਵੀ ਹੈ। ਸ਼ਫੀ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਾਰੀਗਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਕਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੋ ਕਮਰੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈ ਲਏ, ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਪੈਸੇ ਉਹ ਦੇ ਦਿਆ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਕਿਰਾਇਆ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਕਿਰਾਇਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਧਾ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਮਕਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਉਹ ਦੋ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਮਕਾਨ ਨਹੀਂ ਲਵੇਗਾ। ਇਕ ਨੂੰ ਸੌਣ ਕਮਰਾ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਬੈਠਕ ਬਣਾ ਲਵੇਗਾ ਪਰ ਰਸੋਈ, ਗੁਸਲਖਾਨਾ, ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਟੋਰ ਤੇ ਵਿਹੜਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਖਰਚਣੇ ਪਏ ਉਹ ਲਵੇਗਾ।

ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹਟਿਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਕਾਨ ਲੱਭਣ ਦਾ ਨਵਾਂ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਕਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਤੇ ਸ਼ਫੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਫੀਕ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਦੋ ਕਮਰੇ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਲੱਕੜ ਦੇ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਕਮਾਨ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ। ਦੋ ਦੋ ਕਮਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਸੈਂਟ ਕਿਸੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਪਟੇਲ ਨੇ ਨਗਾਰਾ ਰੋਡ ਤੇ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਸੋਈਆ, ਗੁਸਲਖਾਨੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵੀ ਸਨ। ਮਕਾਨ ਸ਼ਫੀ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸੀ। ਰਫੀਕ ਤੋਂ ਮਕਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੈ ਕੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਨਗਾਰਾ ਰੋਡ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਮਕਾਨ ਸੋਹਣੇ ਸਨ, ਉਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਗਏ। ਚਾਰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਇੱਕ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਦੇਖ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਮਹਿੰਗਾ ਸਮਝ ਕੇ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਕਾਨਾਂ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਵਾਜਬ ਹੀ ਲੱਗਾ। ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਪਟੇਲ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਨਰੋਬੀ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਮਰੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਪਟੇਲ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਉਹ ਛੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਮਕਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਗੁਜਰਾਤੀ ਟੱਬਰਦਾਰ ਸਨ। ਦੂਸਰੀ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਖੱਪ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਆਂਢੀ ਤੰਗ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਜਾਂ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਤੋਂ ਤੰਗ ਪੈ ਕੇ ਮਕਾਨ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਛੜਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਖੱਪ ਸ਼ੱਪ ਪਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਦਤ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਪਟੇਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁਆਂਢੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਜੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਆਈ ਉਹ ਮਕਾਨ ਛੱਡ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਗੁਜਰਾਤੀ ਲੋਕ ਵੀ ਵਾਕਿਫ਼ ਨੇ, ਜੇ ਪਟੇਲ ਚਾਹਵੇਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਪਟੇਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਉਹ ਮਕਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਪਟੇਲ ਨੇ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ ਕਿ ਨਿਆਣੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਲੀਕਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਕਿਰਾਇਆ ਪੇਸ਼ਗੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਕਿਰਾਇਆ ਦਿੱਤੇ ਬਗੈਰ ਦੌੜ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨ ਲਈਆਂ। ਮਕਾਨ ਕਬਜ਼ੇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਸਾਮਾਨ ਢੋ ਲੈਣ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਮਕਾਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਕਦਮੀਂ ਘਰ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕਲਵਰਨੀ ਕੋਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਹ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਹੈਰਾਨ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਘਬਰਾਵੇਗੀ ਨਹੀਂ। ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕੁੱਖਾਂ ਕੱਢਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਫੇਰ ਚਾਹ ਦਾ ਗਰਮ ਗਰਮ ਕੱਪ ਪੀਦਿਆਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਹੈਰਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਈ ਪਰ ਘਬਰਾਈ ਨਾ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਮਕਾਨ ਬਦਲਣਾ ਬੁਰਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ। ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਪਿੱਛਲੀ ਰਾਤ ਉਸਨੇ ਇਏ ਆਖ ਕੇ ਕਿ ਅੱਜ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਰੋਟੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਖਾਧੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਤ ਸੁਤਾ ਪਿਆ ਕਦੇ ਜਸਵੰਤੀ, ਕਦੇ ਫਲੋਰੇ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਬੁੜਾਂਦਾ ਕਿਉਂ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਨੌਕਰੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮਕਾਨ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੀ? ਨਵਾਂ ਕਿ ਪੁਰਾਣਾ? ਰਸੋਈ, ਗੁਸਲਖਾਨਾ, ਵਿਹੜਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ 'ਚ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਕ ਨਹੀਂ ਦੋ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਮਰੇ ਹਨ। ਅੰਦਰੋਂ ਪੀਲੇ ਪੇਂਟ ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ਉੱਥੇ ਰਸੋਈ ਤੇ ਗੁਸਲਖਾਨਾ ਵੀ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਲੈਟਰੀਨ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੀ। ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਨੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਫੁੱਲ ਵੀ ਲਗਵਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਹਫ਼ਤੇ ਤੱਕ ਫੁੱਲ ਖਿੜ ਪੈਣਗੇ।

ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਖਿੜ ਗਈ। ਪਿਆਰ 'ਚ ਆ ਕੇ ਚਾਹ ਨਾਲ ਲਿਬੜੇ ਹੋਏ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੰਮਣਾ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸਦਾ ਵਾਰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ “ਨਾ ਭਾਈ ਚਾਹ ਨਾਲ ਲਿਬੜੇ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸਲ ਆਉਂਦੀ।”

ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ 'ਚ ਸਮਾਨ ਚਿਣਦੀ ਟਿਕਾਂਦੀ ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਠੀਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ: ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ 'ਚ ਤਾਂ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਟਿੱਡ ਫੋਹੜੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਿਕਲਣਾ ਪੈਂਦਾ।

ਮਕਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਬੂਹੇ, ਬਾਰੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨਦਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹਵਾਦਾਰ ਕਮਰੇ। ਅੰਦਰ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਹਲਕਾ ਪੀਲਾ ਰੰਗ ਫੇਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਰਸੋਈ ਤੇ ਗੁਸਲਖਾਨਾ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤ ਮੋਕਲੇ। ਨਾਲ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਵਿਹੜਾ ਵੀ ਸੀ। ਕਿਰਾਇਆ ਭਾਵੇਂ ਬੋੜਾ ਜਿਆਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ਵੀ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਕਮਾਈ ਖਰਚਣ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ ਚੰਗਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਚੰਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪੈਸੇ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਜੇ ਐਸ਼ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਚੱਜ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਮੱਖੀ ਚੂਸ ਬਣਕੇ ਜੀਵੀ ਜਾਣਾ ਵੀ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਸ ਨਵੇਂ ਘਰ 'ਚ ਬੈਠਿਆਂ ਕਲਵਰਨੀ ਵਰਗੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਫਬਦੀ ਤਾਂ ਸੀ। ਉਸ ਘਰ ਨੂੰ ਉਸ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ੰਗਾਰ ਕੇ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮਾੜਾ ਘਰ ਤਾਂ ਕੁੱਕੜਾਂ ਦਾ ਖੁੱਡਾ ਹੁੰਦਾ। ਤੰਗ ਮਕਾਨ 'ਚ ਤਾਂ ਸਾਹ ਘੁੱਟ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਚੰਭਿਆਂ ਤੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵਨ ਸੀ। ਅਚੰਭੇ ਹੀ ਅਚੰਭੇ, ਹਾਦਸੇ ਹੀ ਹਾਦਸੇ।

ਵੱਡੇ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁੱਖੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਅਨਾਰ ਕਲੀ ਹੀਰਾ ਮੰਡੀ ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ ਚੱਕਰ ਲੱਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਜੰਡੂ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਬਾਰੇ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਲਹੌਰ ਛੱਡ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਬਜ਼ਾਰ 'ਚ ਸੀਸ ਰੰਜ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਠਹਿਰਨਾ, ਮੁਣਸ਼ੀ ਰਾਮ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗਣਾ, ਫੇਰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਫੇਰ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣਾ। ਫੇਰ ਕਲਵਰਨੀ ਨਾਲ ਦੂਸਰਾ ਵਿਆਹ। ਫਲੌਰੇ, ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼ਫੀ ਕੌਲ ਨੌਕਰੀ। ਪਟੇਲ ਦਾ ਮਕਾਨ।

ਸ਼ਫੀ ਕੌਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਲੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਸੀ ਕਿ ਨੌਕਰੀ ਵਾਲਾ ਭਾਣਾ ਫੇਰ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਸ਼ਫੀ ਤੇ ਰਫੀਕੇ ਦੀ ਤਕਰਾਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਫੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਸਲਾਮ ਅਲੈਕਮ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤੀ।

ਪਰ ਰਫੀਕ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਹੋਰ ਕਾਰਣ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਛੋਟੀ ਕੁੜੀ ਸਫੀਆਂ ਨਾਲ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਐਤਵਾਰ ਸ਼ਫੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਾਗੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਰਫੀਕੇ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਪੱਥਰ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਫੇਰ ਹਿੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੱਚੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਤੇ ਲੱਖ ਲਾਅਨਤ। ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਕਾਹਦੀ ਨੌਕਰੀ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਿੱਥੇ ਮਾਲਕ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦੇਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਮੱਖਣ 'ਚੋਂ ਵਾਲ ਕੱਢ ਕੇ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦੇਈਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਚੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਰੇਲਵੇ 'ਚ ਚੰਗੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਲਈ ਕਾਫੀ ਚਾਨਸ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸਨੇ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਹੋਰ ਦੋਸਤਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਵੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਗਿੱਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਸਦਾ ਚੰਗਾ ਵਾਕਿਫ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੇ ਫਰਨੀਚਰ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਬੰਗਲੇ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਡੈਕੋਰੇਟ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਹਾਲੇ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸ਼ਫੀ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦੇਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰੇਲਵੇ ਲੋਕੋ 'ਚ ਖਰਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਅਸਾਮੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ। ਇੰਟਰਵਿਊ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਪੱਕੀ ਨੌਕਰੀ/ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤਨਖਾਹ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ। ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਨਾਲ ਬੋਨਸ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਕੁਆਟਰ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਾਗਾ ਨਾ ਦੇਗਾ। ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਬੇਫਿਕਰੀ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੋਵੋ। ਨੌਕਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਵੋ ਅੱਧੀ ਪੈਸ਼ਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕਈ ਲਾਭ ਸਨ। ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਉਪਰੋਂ ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਕੈਨੀਕਲ

ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਸ਼ਫੀ ਨੇ ਰਫੀਕੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ, ਉਹ ਖੁਦ ਆਪ ਸ਼ਫੀ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇਗਾ। ਨਵੀਂ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਾਲੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲਾਭ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਡਟ ਕੇ ਕਰੇਗਾ। ਖੁੱਢਾ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਤੱਕ। ਕੱਚੀ ਨੌਕਰੀ 'ਚ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰੀ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪਲੀਤ ਹੈ। ਕਾਰੀਗਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ, ਅਗਲੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਲਾਂਬੇ ਕਰਕੇ ਬਿੰਦ ਨੀਂ ਲਾਂਦੇ।

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਨੈਰੋਬੀ ਦਰਿਆ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਦਰਿਆ ਦਾ ਨਾਂ। ਨੈਰੋਬੀ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਦੁਆਲੇ ਵਸਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜੀਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨੈਰੋਬੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੀਨੀਆ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਾਲਾ ਨਗਰ ਵਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਲਾਗੇ ਦੀਆਂ ਕੁਐਰੀਆਂ (ਖਾਣਾਂ) 'ਚ ਪੱਥਰ ਪੁੱਟ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਇੱਕਤਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਕੁਐਰੀਆਂ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਲੀਜ਼ ਉੱਤੇ ਲਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੜਕਾਂ ਦੁਆਲੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਮਕਾਨਾਂ ਦੇ ਪਲਾਟ ਕੱਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨੀਲਾਮ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਨਗਰ ਪਾਲਕਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਲਾਟ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਅ ਵਿਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੀਲਾਮੀ 'ਚ ਵੀ ਕੀਮਤ ਇਤਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਧਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧੜਾਧੜ ਪਲਾਟ ਖਰੀਦਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਵਧੀਆ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਇਲਾਕੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਲਾਟਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਲੈ ਕੇ ਧੜਾ ਧੜ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹੀਂ ਪਲਾਟ ਖਰੀਦ ਕੇ ਨੀਹਾਂ ਭਰਾਂ ਛੱਡੀਆਂ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਲਵਰਨੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨੈਰੋਬੀ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਵਸ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਆਬਾਦੀ ਨਗਰਾ ਲੋਕੇਸ਼ਨ 'ਚ ਪਲਾਟ ਲੈ ਲਿਆ। ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ ਆਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਰਜਿਸਟਰੀ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਨਾਂ ਕਰਵਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਉਸ ਸਾਹਵੇਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਬੈਠਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸੀਤੋ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੀਮੀਂ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਅੱਖਾਂ ਬਦਲਦੇ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਉਹ ਪਲਾਟ ਦੀ ਰਜਿਸਟਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕਰਵਾਵੇਗਾ।

ਇਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕਲਵਰਨੀ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਗਰਭਪਤੀ ਵੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਰਜਿਸਟਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਂ ਕਰਵਾਉਣੀ ਦੱਸ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਕਰਵਾ ਲਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਕਲੇਸ਼ ਪਾਇਆ। ਖਿੜ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਦੋ ਡੰਗ ਨਾ ਰੋਟੀ ਪਕਾਈ ਤੇ ਨਾ ਖਾਧੀ ਤੇ ਪਿੱਟ ਸਿਆਪਾ ਪਾਈ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਸੁੱਖੇ ਦਾ ਯਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਖੜ ਸੀ ਤੰਗ ਪੈ ਕੇ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਟਾਪਾ ਚਾੜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਉਹ ਚਾਂਬਲੀ ਹੋਈ ਉੱਪਰ ਹੀ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਰੁਕਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀ ਫੂ ਫਾਂ ਦਾ

ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਇਹ ਤੀਮੀਂ ਹੈ ਕੀ? ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਘਰ ਦੀ ਧੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਬੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਘਾਹ ਬੋਤ ਕੇ, ਦੁੱਧ ਵੇਚ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ 'ਚ ਦੁਆਨੀ ਖਰਚੀ ਨਹੀਂ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਢੇਰਾਂ ਤੇ ਰੁਲਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ। ਜੇ ਸੋਹਣੀ ਸੁਨੱਖੀ ਹੈ ਬੀ ਤਾਂ ਕੌਣ ਪੁੱਛਦਾ। ਬਥੇਰੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਸੁਨੱਖੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ। ਉੱਥੇ ਬਿਆਹ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਨੇ ਰੁਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਧਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਲੈ ਆਇਆ। ਇੱਥੇ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਰਾ ਤਾਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਹੜਾ ਗਹਿਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਬਣਾਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਕੱਪੜਾ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਖਰੀਦੇ, ਪਾਊਡਰ ਸੁਰਖੀਆਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਜ਼ੀ ਵਰਤੇ। ਜੇ ਖਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਖਾਵੇ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਚੂਲ ਢਿੱਲੀ ਦੀ ਢਿੱਲੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਚਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮਿਨਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਧਰ ਮੰਗਵਾ ਲਵੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਐਸੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਨੱਕ ਹੇਠ ਰੱਖਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਉਹ ਕਦੇ ਉਸਦੀ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਉਂਦੀ ਆ ਕਦੇ ਮੁੱਛਾਂ ਦਾ। ਕਦੇ ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਦਾ। ਕਦੇ ਕਹਿੰਦੀ ਬੁੱਢਾ ਆਂ, ਕਦੇ ਕਹਿੰਦੀ ਦਹਾਜ਼ੂ ਆ। ਕਦੇ ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਓ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਆਂ। ਕਦੇ ਹੱਸਦੀ ਹੱਸਦੀ ਮਖੌਲ 'ਚ ਕਹਿ ਜਾਂਦੀ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਪਿਤਾ ਲੱਗਦਾ ਆਂ। ਕਦੇ ਕਹਿ ਜਾਂਦੀ ਅਸੀਂ ਕੱਠੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਮਰਦ ਔਰਤ ਨਹੀਂ, ਪਿਓ ਧੀ ਲੱਗਦੇ ਆਂ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਛ ਮਖੌਲ ਸਮਝਕੇ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਹੱਸ ਛੱਡਦਾ ਆ। ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਬੇਲੇ ਸਿਰ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਗਰਭਵਤੀ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੀਤੀ ਵੀ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਖੜਕਾ ਕੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਚਮਤਕਾਰ ਵੀ ਦਿਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਉਹ ਤੰਗ ਹੋਇਆ ਖਿੜਿਆ ਤਾਂ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਚਾਂਟਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਰੋਣਾ ਪਿੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਘਰ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਨਵੇਂ ਘਰ 'ਚ ਨਗਾਰੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਮੁੰਡੇ ਨਿੰਮੇ ਨਾਲ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ ਉਹ ਨਗਾਰੇ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਰੇਲਵੇ ਕੁਆਟਰਾਂ 'ਚ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੇ ਪੰਜ ਚਾਰ ਵਾਰ ਕੁਆਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਗਿਟ ਮਿਟ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਸ ਚਾਂਬਲੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਪਹਿਲੀ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਪਿੱਛੋਂ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਮਨ ਉਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਕਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਬਸ ਪਕਾ ਲੈਣਾ, ਖਾ ਲੈਣਾ, ਕੱਠੇ ਸੌਂ ਲੈਣਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਸਿਰਫ ਇਹੋ ਸਾਂਝ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੇੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੂੜ ਮਾਰ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਸਨੇ ਹਾਲੇ ਗਰਭ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਉਨੀ ਦੇਰ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇ ਤਾਂ

ਮਨਚਲੀ ਤਬੀਅਤ ਦੀ ਔਰਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਦੌੜ ਹੀ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਫੈਰ ਛੈਣੇ ਵਜਾਉਂਦਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਹੋਰ ਗਰਭ ਧਾਰਨ ਤੇ ਜਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਚਾਹੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਮਨਚਾਹੇ ਫਰੂਟ, ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਲਈ ਦਿੰਦੇ ਨੇ, ਪ੍ਰਾਤਪ ਸਿੰਘ ਲਈ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣਾਂ, ਤਾੜਨਾ, ਥਾਪੜਨਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਠੀਕ ਹੀ ਸੀ। ਨਗਾਰੇ ਦੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਮਕਾਨ 'ਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਗੁਆਂਢੀ ਗਭਰੂਟ ਨਿੰਮੇ ਲਈ ਔਟੀ ਸੱਟੀ ਰਲ ਗਈ ਸੀ। ਨਿੰਮਾ ਜਿੰਨਾ ਸੁਥਰਾ ਤੇ ਜੁਆਨ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਨੱਖਾ ਸੀ। ਲੰਮਾ ਕੱਦ, ਚੌੜੇ ਮੋਢੇ, ਗੋਲੀ ਵਰਗੀ ਭਾਰੀ ਚਕਲੀ ਛਾਤੀ। ਚੌੜਾ ਮੱਥਾ, ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਬਲਦਾਂ ਵਰਗੀ ਤੌਰ। ਉਮਰ ਪੰਝੀ ਕੁ ਸਾਲ। ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਅਸਲੀ ਹਾਣ ਦਾ ਗੱਭਰੂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਾਹ ਵਾਟੇ ਮਿਲਦਾ ਜਾਂ ਉਹ ਦੂਰ ਖਲੋਤਾ ਕਿਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਉਸਦੇ ਬੁੱਲਾਂ ਤੇ ਇਕ ਸ਼ਰਾਬੀ ਜਹੀ ਮੁਸਕੜੀ ਲਰਜ਼ਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਇਕ ਲਾਟ ਜਹੀ ਬਲਦੀ ਦਿਸਦੀ। ਨਾਲ ਦੇ ਘਰ 'ਚ ਵੜਦੇ ਨਿਕਲਦੇ ਨਿਰਮਲ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਉਸ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਗੱਡ ਕੇ ਦੇਖਦੀ ਦੇਖਦੀ ਉਸ ਤੇ ਮਰ ਹੀ ਗਈ।

“ਮੈਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਮਰਜਾਣਾ ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਐਨ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਲੰਮਾ ਝੰਮਾ, ਭਰਵੇਂ ਤੇ ਗੁੰਦਵੇਂ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਰੱਜ ਕੇ ਸੁਹਣਾ ਸੁਨੱਖਾ। ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਮੇਰਾ ਮਰਦਾਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ।

ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ, ਹਾਸਾ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਵੀ ਚਲ ਪਈ। ਨਿੰਮਾ ਸ਼ੁੱਗੜਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਮਿਸਤਰੀ ਵੱਡ ਉਮਰਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਲੈਰੀ ਉਮਰ ਦੀ। ਮਿਸਤਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਦਹੇਜੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਉਸਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਦਾੜੀ ਨਾ ਰੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਉਹ ਡੱਬਖੜੱਬੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਸ਼ੁੱਗੜੀ ਅੱਖ ਨੇ ਝੱਟ ਪਟ ਤਾੜ ਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੋੜੇ 'ਚ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ। ਖੋਸੜ ਜਿਹਾ ਬੁੱਢਾ ਮਿਸਤਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਜਵਾਨ ਤੇ ਸੋਹਣੀ, ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਘਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਮਿਸਤਰੀ ਦੀ ਪਤੀ ਵਰਤਾ ਪਤਨੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭੁੱਖੀ ਪਿਆਸੀ ਤੜਫਦੀ ਭੋਗ ਲਈ ਸਹਿਕਦੀ ਬਿਲਕਦੀ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੜਫਦੀ ਭਟਕਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਰਵਾਣ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਮਿਸਤਰੀ ਕੰਮ ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਨਿੰਮਾ ਵੇਲਾ ਤਾੜ ਕੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾ ਵੜਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਪਲੰਘ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਤਾਸ਼ ਦੀ ਮਨ ਪਸੰਦ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਜੋ ਗਰਭ ਠਹਿਰਿਆ ਸੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਉਲਝਨ 'ਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਮਿਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿੰਮੇ ਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਕੁਆਟਰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਨਿਰਮਲ ਚੋਰੀ ਛੁਪੇ ਉਥੇ ਵੀ ਜਾ ਆਉਂਦਾ। ਕਲਵਰਨੀ ਨਾਲ ਤਾਸ਼ ਖੇਡ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਨਿੰਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਸ਼ ਖੇਡ ਕੇ ਅਸਲੀ ਸਵਾਦ ਤੇ ਅਸਲ ਆਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਚਾਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਬੁੱਢਾ ਪ੍ਰਾਪ ਸਿੰਘ ਸੱਠਾਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੰਜਾਹਾਂ ਨੂੰ ਢੁੱਕੀ ਉਹ ਕਬਰ 'ਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕੈਸਾ ਸਬੰਧ, ਕੈਸਾ ਮੇਲ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਨਿੰਮਾ ਵੀ ਕੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਨੱਕ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸਾਧਾਰਨ ਜਹੀ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਕਲੋਂ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਕੱਪੜਾ ਪਾਇਆ ਫੱਬਦਾ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਦੇ ਮਾਪੇ ਨੈਰੋਬੀ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਕੀਨੀਆ ਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਕਹਾਉਂਦਾ ਠੇਕੇਦਾਰ ਸੀ। ਘਰਦਿਆਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਨਿਰਮਲ ਵਿਆਹ ਜੰਜਾਲ 'ਚ ਨੱਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਪ੍ਰਮੂਟੇਸ਼ਨ ਕੰਬੀਨੇਸ਼ਨ ਦੇ ਗਣਿਤ ਵਾਦੀ ਸੂਤਰ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿੰਮਾ ਤੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਆਦਰਸ਼ ਜੋੜੀ ਬਣ ਗਈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸਨ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਉਹ ਉਸਦੀ ਜਬਰੀ ਪਤਨੀ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਤਾਂ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ 'ਚ ਉਸਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿੰਮੇ ਦੇ ਅਕਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਲੱਭਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਸੰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ ਨਿੰਮੇ ਦੀ ਸੰਗ ਕਲਪ ਕੇ ਮਾਣ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਨਿੰਮੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਮਿਸਤਰੀ ਨਾਲ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਗੱਲ ਤੇ ਆਡਾ ਲੈ ਲੈਂਦੀ। ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਤਰਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਰਣ ਖੇਤਰ ਭੁੱਖ ਪੈਂਦਾ। ਕਲਵਰਨੀ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੁੱਟ ਕੁਟਾਪਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਕੁਟਾਪਾ ਚਾੜਨ ਦੀ ਮਿਸਤਰੀ ਦੀ ਜੱਕ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਕਲਵਰਨੀ ਵੀ ਢੀਠ ਤੇ ਮਾਰ ਸੰਢ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਨੂੰ ਉਹ ਮੰਨਣੋਂ ਹਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਉਸ ਤੇ ਹੱਥ ਚੁੱਕਦਾ ਉਹ ਵੀ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਝਾੜੂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪੰਜ ਫੁਟਾ ਡੰਡਾ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮਿਸਤਰੀ ਆਖਦਾ ਕਿ ਉਹ ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈ, ਨਿੰਮੇ ਨਾਲ ਰਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਗਿਓਂ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ: ਚੋਰਿਆ ਨਗੋਰਿਆ! ਕਰ ਲੈ ਜੋ ਕਰਨਾ। ਮੈਂ ਨਿੰਮੇ ਨਾਲ ਰਲੀ ਹੋਈ ਆਂ। ਉਸਦਾ ਉਤਰ ਸੁਣਕੇ ਮਿਸਤਰੀ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਝਟਕਾ ਲੱਗਦਾ ਤੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਉਪਰ ਉਠਿਆ ਹੱਥ ਨਿਸੱਤਾ ਹੋ ਕੇ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਅਤੇ ਚਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਸਤਰੀ ਅੱਤ ਦਾ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਚਾੜਨ ਲੱਗਾ ਤੇ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਅੱਗਿਓਂ ਪੰਜ ਫੁਟਾ ਝਾੜੂ ਵਾਲਾ ਡੰਡਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਕਾਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਦੌੜ ਕੇ ਇਕ ਖੂੰਝੇ ਪਈ ਢਾਈ ਫੁੱਟੀ ਕਿਰਪਾਨ ਕੱਢ ਕੇ ਨੰਗੀ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਰਾਕਸ਼ਸ਼ ਜਿਹਾ ਬਣ ਕੇ ਕਲਵਰਨੀ ਤੇ ਝਪਟ ਪਿਆ। ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆਏ, ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਹਵਾ 'ਚ ਲਹਿਰਾਂ ਕੇ ਟਕਰਾ ਗਏ। ਮੁਠ ਭੇੜ 'ਚ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਡੰਡਾ ਵਿਚਾਲਿਓਂ ਕਟਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੋ ਟੁਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਡੰਡਾ ਕੱਟ ਹੋਣ ਤੇ ਲਾਲ ਪੀਲੇ ਹੋਏ ਦੋਵੇਂ ਸਕਤੇ 'ਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਕੰਬਦੇ ਹੋਏ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਹਥਿਆਰ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਹੌਂਕਦੀ ਹੌਂਕਦੀ ਪਸੀਨੋਂ ਪਸੀਨਾ ਹੋਈ ਕਲਵਰਨੀ ਅੰਦਰ ਪਏ ਪਲੰਘ ਦੇ ਜਾ ਢਠੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬੇਹੋਸ਼ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ। ਬਾਹਰ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਪਈ ਰਾਮ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਦੋਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਵਾਂਗ ਪਏ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਸੋਚਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਏ ਦਿਨ ਦਾ ਘਰੇਲੂ ਖੁੱਧ ਇਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ ਬਣਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਮਿਸਤਰੀ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਤਾਰ ਨਾਲ ਡੰਡੇ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਜਾਂ ਬਾਂਹ ਵੀ ਕੱਟੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਖੁੱਢੇ ਤੋਂ ਕਲਫ ਲਾ ਕੇ ਜਵਾਨ ਬਣੇ ਉਸਨੂੰ ਧੱਖੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇ

ਡੰਡਾ ਚਲਾਉਣ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਸੋਚ ਦੁੜਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਨੈਰੋਬੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ 'ਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਭੁੱਖੀ ਸ਼ੇਰਨੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗੀ। ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਢਿੱਲੀ ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਨਿੰਮਾ ਆਇਆ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਜੀ ਕੀਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਮਲੇਛ ਕੋਲੋਂ ਬਚਾ ਲਵੇ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਕਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਕੇ ਨੈਰੋਬੀ ਦਰਿਆ 'ਚ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਉਸ ਕਸਾਈ ਦੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣੀ। ਨਿੰਮੇ ਲਈ ਬਣੀ ਸੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਲਈ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਨਿੰਮੇ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਮਿਸਤਰੀ ਉਸਦਾ ਹਾਣ ਪਰਵਾਣ ਪਤੀ ਥੋੜੇ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਿਓ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਗੰਦੀਆਂ ਸੜੀਆਂ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਦਾ ਨਾਲੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਕੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਨਿੰਮਾ ਉਸਦੇ ਹਾਣ ਪਰਵਾਣ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕੱਢਕੇ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇ ਉਹ ਦੌੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਔਰਤ ਤੇ ਜ਼ਬਰੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਠੱਸਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਨਚਾਹੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਦੌੜ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਪਾਪ ਪੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਵੀ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਗਲਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਚੋਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਗਲਤ ਜੋੜੀ ਤੋੜ ਕੇ ਨਵੀਂ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਆਦਰਸ਼ ਜੋੜੀ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਇਕ ਤਾਂ ਨਿਰਮਲ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੂਜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਲੋੜੋਂ ਵਧੇਰੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਅਜੇਹਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਮਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੰਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਈ। “ਚਲੋ ਐਂਦਾ ਵੀ ਠੀਕ ਐ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਸਾਈ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰੇ ਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਕਸਾਈ ਦੇ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹਾਂ।”

ਇਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਤਾਪੇ ਤੋਂ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ।

(ਕਵੀ ਓਵਾਚ ਬਨਾਮ ਗਲਪੋ ਵਾਚ)

ਮਿਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਉਰਫ ਭਾਈਆ, ਉਮਰ ਪਝੱਤਰ ਸਾਲ, ਕਲਵਰਨੀ ਉਰਫ ਮਾਲਕ ਮਕਾਨ, ਉਮਰ ਪਚਵੰਜਾ ਸਾਲ। ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਭਲਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਣਾ, ਚੌਂਤੀ ਸਾਲ ਛੋਟਾ ਲੜਕਾ ਬਲਿੰਦਰ ਉਰਫ ਟਿੱਕਾ ਉਮਰ ਇਕੱਤੀ ਸਾਲ, ਲੜਕੀ ਛਿੰਦਰ ਉਰਫ ਕੋਕਲਾਂ ਉਮਰ ਅਠਾਈ ਸਾਲ।

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਸਨ ਸੱਠ ਢੁੱਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਏਸ਼ੀਆਈ ਤੇ ਅਫਰੀਕਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਕੀਨੀਆਂ 'ਚ ਵੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ। ਮਾਓ ਮਾਓ ਗੁਰੀਲਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਬਸਤੀ ਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਬਖਤ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਕੀਨੀਆਂ ਛੱਡ ਕੇ

ਵਾਪਸ ਵਲੈਤ ਚਲੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਾਫ਼ੀ ਤੇ ਚਾਹ ਵਾਲੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਰ ਮਾਓ ਮਾਓ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੱਕ 'ਚ ਦਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ ਸੰਤਾਲੀ 'ਚ ਭਾਰਤ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਚੀਨ 'ਚ ਲਾਲ ਗੱਡੀ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮਿਸਰ 'ਚ ਨਵੇਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਕਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਨਲ ਨਾਸਰ ਨੇ ਨਹਿਰ ਸੁਏਜ਼ ਤੇ ਜਬਰੀ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਨਾਈਜੇਰੀਆ ਤੇ ਘਾਨਾ ਵਿਚ ਕਈ ਕੁਝ ਵਾਪਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕੀਨੀਆਂ, ਯੂਗੰਡਾ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਪ੍ਰਾਧੀਨਤਾ ਦਾ ਜੂਲਾ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਸਨ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਕਈ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਬੇਸਬਰੇ ਨਾਅਰੇ ਪਲਸੇਟੇ ਮਾਰਦੇ, ਜਵਾਰ ਭਾਟਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਉਬਲਦੇ ਕੜਾੜੇ 'ਚ ਪਿਆ ਉਬਾਲੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਨਾਲ ਜੇਲਾਂ ਬੰਦੀਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਪੇਟ ਆਫ਼ਰੇ ਅੰਬੇ ਪਏ ਸੀ। ਫਾਂਸੀਆਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਗਹਿ ਗੱਚ ਹੋਏ ਪਏ ਸੀ। ਸੂਲੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋਏ ਪਏ ਸਨ। ਜੁਗ ਗਰਦੀ ਦੇ ਭੁਚਾਲ ਵਰਗੇ ਝਟਕਿਆਂ ਨਾਲ ਭੂ ਗੋਲਾ ਨਿਰੰਤਰ ਹਿੱਲੀ ਤੇ ਕੰਬੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ 'ਚ ਸੀ। ਬੰਬ ਫਟੀ ਜਾਂਦੇ, ਧਮਾਕੇ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਧਮਾਕਿਆਂ ਦੇ ਖੌਫ਼ਨਾਕ ਝਟਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਜਦਾਰ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਭੌਂ ਤੇ ਡਿੱਗੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਕਲਰਕਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਖੋਲੀਆਂ 'ਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਉੱਚੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਤੇ ਜਾ ਬਰਾਜੇ ਸਨ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਮਚੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਸੀ-ਲਾਲ ਇਨਕਲਾਬ, ਹਰਾ ਇਨਕਲਾਬ, ਚਿੱਟਾ ਇਨਕਲਾਬ। ਕਾਲੇ ਪੀਲੇ ਭੂਰੇ-ਸਭ ਲੋਕ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਸੰਗ੍ਰਾਮੀ ਬਿੰਬ, ਸੰਗ੍ਰਾਮੀ ਵਾਹਣ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਰਬ, ਏਸ਼ੀਆ, ਅਫ਼ਰੀਕਾ, ਲਾਤਨ ਅਮਰੀਕਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਮਡੀ ਭੀੜ ਨਾਲ ਵਾ ਮੰਡਲ ਸੁਲਗਦਾ ਦਿਸਦਾ ਸੀ। ਨਹਿਰੂ, ਨਾਸਰ, ਟੀਟੋ, “ਤੀਸਰੀ ਵਿਸ਼ਵ” ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਭਾਵ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨੀ, ਜਪਾਨ ਇਟਲੀ ਦੂਸਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਹਾਰ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ, ਫਰਾਂਸ, ਸਪੇਨ, ਪੁਰਤਗਾਲ ਦਾ ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਮਹਾਂਦੀਪ 'ਚ ਪੁਰਾਣਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤਲਿਸਮ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਥਾਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਮੋਚੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਮਾਣ ਮਰਯਾਦਾ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਰੂੜ ਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਵਿੜਕ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਸਭ ਦੀਵਾਰਾਂ ਢਾ ਕੇ, ਸਭ ਪਰਦੇ ਪਾਸੇ ਹਟਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ ਖਲੋਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਪਰਖਣ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਅਸ਼ਤਿਤਵ ਤੇ ਇਤਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਰਵ ਪੱਖੀ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈਆਂ ਨੇ ਮੂੰਹਾਂ ਤੋਂ ਮਖੌਟੇ ਉਤਾਰਨੇ, ਕਈਆਂ ਨੇ ਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਖੋਪੇ ਲਗਾਣੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਉਤਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਨੰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕਈਆਂ ਨੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਉੱਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਏਸ ਕਰਮ-ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੂਸਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ 'ਚ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਗਲੋਬੀ ਗੋਲੇ ਤੇ ਅਨੇਕ ਥਾਵੇਂ ਅੱਗਾਂ ਲਾਈਆਂ ਭਾਂਬੜ ਮਚਾਏ ਨਿਰਫਲ ਤੇ ਭੋਲੇ ਲੋਕ ਜਿੰਦਾ ਜਲਾਏ ਸੀ। ਇੰਟਲੀ ਤੇ ਜਪਾਨ ਵੀ ਫੂਹਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਅੱਗਾਂ ਉਡਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ 'ਚ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਅਸਮਾਨੀ ਉੜਦੇ ਵਿਮਾਨਾਂ ਚੋਂ ਅੱਗ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰਨ ਲੱਗਾ। ਅਨੇਕ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸੁਹਾਗਾ, ਪੁੱਤ, ਪੋਤੇ ਵਰਦੀ ਅੱਗ 'ਚ ਲੂਹੇ ਝਲਸੇ ਗਏ। ਅਨੇਕ ਗੈਸ ਚੈਂਬਰਾਂ 'ਚ ਮਨੁੱਖ ਜਲ ਕੇ ਸੁਆਹ ਦੀਆਂ ਢੇਰੀਆਂ ਬਣੇ। ਪਿੰਡਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ

ਮ੍ਰਿਤੂ ਦਾ ਰਾਜ ਹਾਵੀ ਰਿਹਾ। ਅਨੇਕ ਹਿਟਲਰੀ ਲੋਕੀਂ ਜਨਮ ਭੂਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਭ ਸਲਾਮ ਕਹਿ ਕੇ ਅੰਨ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਭੜਕਣ ਲੱਗੇ। ਅਨੇਕ ਭੁੱਖ ਮਰੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਰੇ। ਮਾਸਕੋ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਵਾਪਸ ਦੋੜਿਆ, ਪਰ ਅੰਤ ਬਰਲਨ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ 'ਚ ਦਮ ਤੋੜ ਗਿਆ। ਅਫਰੀਕਾ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਗੁਮਰੀ ਦੇ ਬੰਦੀਵਾਨ ਬਣਦੇ ਦੇਖੇ। ਜਾਪਾਨ, ਚੀਨ ਤੇ ਹੋਰ ਏਸ਼ੀਆਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜਦਾ, ਮੁਤਾੜਦਾ, ਦੁਰਕਾਰਦਾ, ਧਿੜਕਾਰਦਾ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਖਾੜੀ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬੰਬਾਂ ਦੇ ਜਬਾੜੇ 'ਚ ਫਸ ਕੇ ਧਮਾਕਾ ਬੋਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਨੇਕ ਲੋਕ ਅਨਿਆਈ ਮੌਤੇ ਮਰੇ। ਅਨੇਕ ਭੂਤ ਸਮਝ ਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਕਲਬੂਤ ਤੋਂ ਡਰੇ। ਮਨੁੱਖ ਹੱਥੋਂ ਮਨੁੱਖ ਅਨਿਆਈ ਮੌਤ ਮਰੇ।

ਜਦੋਂ ਜਾਪਾਨ 'ਚ ਹੀਰੋ ਸੀਮਾ ਤੇ ਨਾਗਾ ਸਾਕੀ ਤੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬੰਬ ਡਿੱਗੇ ਜਾਗਦੇ ਸੁੱਤੇ ਲੋਕ ਸਭ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦੇ ਸੁਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਸਲਾ ਕੀ ਸੀ। ਕੀ ਦਾ ਕੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਭੱਠੀ ਤੇ, ਮਨੁੱਖੀ ਤਵੇ ਤੇ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖੀ ਮੂੰਹ ਲਈ ਰੋਟੀ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਜਿਣਸ ਬਣਕੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ 'ਚ ਵਿਸਦਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਕਦੇ ਸਮਾਂ ਸੀ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਵੇਦ ਰਚੇ, ਕਤੇਬ ਰਚੇ, ਧਰਮ ਰਚਿਆ, ਖੁਦਾ ਰਚਿਆ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਫਲਸਫੇ ਰਚੇ ਸੀ। ਵਿਗਿਆਨ, ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਰਜੇ। ਗਣਿਤ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜਾਲ ਫੈਲਾਇਆ, ਰੇਖਾ ਗਣਿਤ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾਇਆ ਸੀ। ਸੁੱਤੀਆਂ ਲੀਕਾਂ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਇਆ ਸੀ, ਸਿਫਰੇ ਤੇ ਦੁਮਲਵ ਦਾ ਭੇਤ ਮੰਤਰ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮੌਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਜਿਆ, ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਰਜੀ। ਲੋਕ ਗੀਤ ਰਚੇ, ਕਵਿਤਾ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ ਰਚੇ, ਕਲਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਦਿਲਾਂ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਇਆ, ਵਿੰਗੇ ਟੇਹਢੇ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਸਰਪਟ ਦੁੜਾਇਆ ਸੀ। ਸਭਿਅਤਾ ਸਿਰਜੀ, ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਸਿਰਜੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਭ ਕੁਛ ਖਪਤ ਕਲਚਰ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ।

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਮਨਫੀ ਤੇ ਜਮਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਮਾਨਵ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਨਾਇਕ, ਮੁਨੱਖ ਹੀ ਖਲਨਾਇਕ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਸਿਰਜਕ, ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਸੰਘਾਰਕ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਚੋਰ, ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਸਾਧੂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਰਾਕਸ਼ਸ, ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਦੇਵਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਸਰਾਪ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਪੁੰਨ, ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਪ੍ਰਾਧ ਹੈ।

(ਨਾਟਕ 'ਚ ਨਾਟਕ)

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਕੀਨੀਆ ਛੱਡ ਕੇ ਵਲੈਤ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕੀਨੀਆਂ ਕਿੰਨਾ ਸੁੰਦਰ ਹਰਾ ਭਰਾ ਦੇਸ਼ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਕਿੰਨੀ ਮੌਅਤਦਿਲ ਤੇ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਨਾ ਅਧਕ ਗਰਮੀ, ਨਾ ਅਧਕ ਸਰਦੀ। ਬਸਤੀ ਬਾਦੀਆਂ ਲਈ

ਕੀਨੀਆਂ, ਯੁਗੰਡਾ, ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਚੋਰੀ ਤੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਧਾੜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਵਧੀਆ ਦੇਸ਼ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਮਜ਼੍ਹੀਆਂ ਦੇ (ਗੋਰਿਆਂ) ਚਾਹ, ਕਾਫ਼ੀ ਤੇ ਸਾਈਸਲ ਦੇ ਕਿੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਵਧੀਆ ਫ਼ਾਰਮ ਸਨ। ਪਾਈਰੀਥਰਮ ਸੀ। ਕਣਕ ਮੱਕੀ ਸੀ। ਕਸਾਵਾ ਤੇ ਰਾਜ ਮਾਂਹ ਸਨ, ਅੰਬ, ਕੇਲੇ, ਅਨਾਨਾਸ ਸਨ। ਸੂਰ ਗਾਈਆਂ, ਮੁਰਗੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਸਨ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਚਰਾਂਦਾਂ ਤੇ ਪਾਰਕਾਂ ਸਨ। ਝੀਲਾਂ ਸਨ, ਪਹਾੜੀਆਂ ਸਨ, ਫਲੈਮਿੰਗੋ ਪੰਛੀ ਸਨ। ਰੇਤਲੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਤੇ ਟ੍ਰੀ ਟਾਪ ਦੇ ਹੋਟਲ ਸਨ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ ਮਜ਼੍ਹੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਪਰ ਮਜ਼੍ਹੀਰਨ ਜਾਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੀਨੀਆਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪਿਓ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਫਰੀਕਨਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਜ਼ਿਨਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਬਣਦਾ ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਮੱਲੋ ਜੋਰੀ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ ਨੇ।

ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਵਾਂਗ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੋਂ ਭੈਆ ਖਾਣ, ਡਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਐਨ ਇਹੋ ਗੱਲ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਵਾਪਰੀ। ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਲੋਕ ਡਰਕੇ ਵਲੈਤ ਦੌੜਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। “ਇਹ ਕਾਲੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂ ਨੇ, ਹਬਸ਼ੀ ਨੇ, ਗੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਗੇ, ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦੇਣਗੇ, ਕੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦੇ ਆਦਮੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮ ਖੋਰ ਨੇ।” ਕਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਕਈ ਗੋਰੇ ਡਰ ਕੇ ਦੌੜ ਕੇ ਵਲੈਤ ਜਾ ਵੜੇ ਸਨ, ਕਈ ਦੌੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਈ ਦੌੜਨ ਬਾਰੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮਜ਼੍ਹੀ, ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਬਰੀ ਖੋਹਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ ਕਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਛੁਡਾ ਕੇ, ਵਲੈਤ, ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੌੜੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੇਜ਼ ਦੌੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਬਚਾਓ, ਬਚਾਓ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਵੀ ਮਚਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹੁਣ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਯੁਗ ਪਲਟਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਾਲਿਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮਜ਼੍ਹੀ ਤੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਲੁੱਟ ਖੋਹ ਦਾ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਲੈ ਕੇ ਵਲੈਤ ਵੱਲ ਦੌੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। “ਉਹ ਮਾਰੇ ਗਏ ਲੁੱਟੇ ਗਏ” ਦੇ ਝੂਠੇ ਨਾਅਰੇ ਲਗਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਫੜਾ ਦਫੜੀ ਹਾਹਾ ਕਾਰ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਡਣੇ ਜਹਾਜ਼ ਭਰੀ ਜਾਂਦੇ, ਚਿੱਟੇ ਕਬੂਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਬਾਹਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਉੱਡੀ ਜਾਂਦੇ ਸੀ।

“ਦੇਖੋ, ਦੇਖੋ! ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਹਨੇਰਾ ਇਹ ਕਾਲੇ ਲੋਕ ਸਾਥੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਖੋਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ।”

“ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਕਾਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੋਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਿਰਫ ਆਪਣਾ ਖੋਹਿਆ ਖੁਸਿਆ ਮਾਲ ਹੀ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਲਈ, ਆਪਣਾ ਗੁਆਚਾ ਖੋਇਆ ਵਾਕਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਲਗਪਗ ਇੱਕ ਸਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੁਆਚੀ ਸੁਤੰਤਰ ਪਛਾਣ ਲੱਭਣ, ਆਪਣੀ ਗੁੰਮੀ ਹੋਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਫਰੀਕਨ ਮੈਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ 'ਚ ਸਨ। ਪਰ ਕੋਈ ਏਸ਼ੀਅਨ ਜੋ ਪੇਟ ਹੱਥ ਵਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਹੋਰ ਖੋਹਾ ਖੋਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਥੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਦਹਾਜ਼ੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਉਰਫ਼ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਨਾਮ ਧ੍ਰੀਕ ਪਤਨੀ ਕਲਵਰਨੀ ਉਰਫ਼ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਵੀ ਸੀ। ਭਲਿੰਦਰ ਬਲਿੰਦਰ ਉਸਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਸਨ। ਲੜਕੀ ਕੋਕਲਾਂ ਵੀ ਸੀ। ਭਾਈਆ ਭੰਜਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਢੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਪਚਵੰਜਵੇਂ ਨੂੰ। ਨੈਰੋਬੀ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ, ਨਵੀਂ ਨਗਾਰਾ ਲੋਕੇਸ਼ਨ 'ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਤਿੰਨ ਮੰਜਲਾ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਸੈਟਾਂ ਵਾਲਾ ਮਕਾਨ। ਇੱਕ 'ਚ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਵਾਰ। ਬਾਕੀ ਦੋਹ 'ਚ ਕਿਰਾਏਦਾਰ, ਇੱਕ 'ਚ ਗੁਜਰਾਤੀ ਭਾਈ ਪਟੇਲ, ਦੂਜੇ 'ਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਓਹਲੇ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸਾਡਾ ਕਵੀ ਰਾਜ।

(ਫਲੈਸ਼ ਬੈਕ)

ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ, ਜੋ ਜਸਵੰਤੋ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਸਦੇ ਭੈਣ ਨੇ ਪਾਲੀ ਸੀ, ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਇੰਨੇ ਸਾਲ ਉਹ ਉਸ ਲਈ ਅਨਾਮਕਾ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਵਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਦਸ ਰੁਪਏ ਉਸਦੇ ਪੱਲੇ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਿਆ ਕਿ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਨੇ ਮੰਤਰ ਫੂਕ ਕੇ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਰੇਤੇ ਦਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਸਫ਼ਰ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਵਾਲਾ ਜਹਾਜ਼ ਵੀ ਰੇਤੇ ਦੀ ਤਹਿ 'ਚ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਮਗਰੋਂ ਨਾਟਕ ਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਆਤਮਘਾਤ ਦਾ ਅਲਟੀਮੇਟਮ ਦੇਣ ਦਾ ਸਾਂਗ ਵੀ ਰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਭਾਈਏ ਵੱਲੋਂ ਭੈਣ ਵੱਲ ਕੁਝ ਰੰਗਲੇ ਨੌਟਾਂ ਦੇ ਕਬੂਤਰ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਭੈਣ ਕੋਲ ਕੁਝ ਸ਼ਲਿੰਗ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੂਸਰੀ ਕੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਤੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

(ਦੋ)

ਕੁਝ ਵਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਭਾਈਏ ਨੇ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭਿਜਵਾ ਕੇ, ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਦਾ ਭਰਾ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣਾ ਰਸੂਖ ਵਰਤ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨੈਰੋਬੀ ਦਾ ਮਾਨਯੋਗ ਰਾਮਗੜੀਆ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਮਲਕਾ ਦੀ ਮਾਂ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਆਖਰੀ ਹਿਚਕੀ ਲੈ ਕੇ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦੇ ਸੌਂ ਗਈ ਸੀ। ਮੱਝ ਲਈ ਕਿਸੇ ਜੱਟ ਦੇ ਬੰਨੇ ਦੀ ਵੱਟ ਤੋਂ ਘੱਬਲ ਖੋਤਦੀ ਸੱਪ ਲੜਕੇ ਮਰ ਗਈ ਸੀ।

(ਤਿੰਨ)

(ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ)

ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਆ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਚੋਣ ਲੜਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਜੋ ਪੈਸਾ ਧੇਲਾ ਸੀ ਵੋਟਾਂ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸੋਨੇ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਚ ਡਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਦੋ ਚਾਰ ਵੋਟ ਹੀ ਪਏ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗੌਣ ਨਗੌਣ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਈਏ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਭਾਈਏ

ਦਾ ਨੌਣ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈਆ ਆਮ ਫੁੰਡੀ ਕਾਰੀਗਰ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਹਾਲੇ ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਭਾਈਆ ਫੁੰਡੀ ਤੋਂ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਫੋਰਮੈਨ ਬਣਿਆ ਉਸਨੇ ਨਗਾਰੇ ਤਿੰਨ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਬਣਾ ਕੇ ਗੱਡੀਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਹ ਫੇਰ ਚੋਣ ਲੜਿਆ ਉਹ ਰਾਮਗੜੀਆ ਸਭਾ ਦਾ ਉਪ ਪਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ? ਉਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਿਹਾੜ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਟੁੱਟਾ ਤਰਖਾਣ ਆਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਦਾ, ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੀਂਹ ਵਾਂਗ ਦਹਾੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਭਾਈਏ ਦਾ ਨਾਟਕੀ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇਖ! ਉਪਰਲੀ ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਪਿੱਛੋਂ ਘਰ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰੁਕਸ਼ ਪਦਵੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੂ ਡਿਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਘਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਹੱਥ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਫੁੱਲ ਮਲਕਾ ਬਣ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਤਖਤੋਂ ਡਿੱਗਿਆ ਭਾਈਆ ਮਲਕਾ ਦੀ ਪਰਜਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਤਾਜ ਸੀ। ਹੁਣ ਮਲਕਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਿਨਾਂ ਪੱਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝੁੱਲ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਭਾਈਏ ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਘਰ ਦੇ ਡਸਟ ਬਿਨ 'ਚ ਵਾਸਾ ਸੀ। ਮਲਕਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਪਾਣੀ ਧਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਤੇ ਮਲਕਾ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸੀ।

ਮਕਾਨ ਸੀ, ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸੀ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਸਨ। ਜਰਮਨ ਤੇ ਜਪਾਨੀ ਕਾਰਾਂ ਵੀ ਸਨ। ਟੇਪ, ਟੀ. ਵੀ., ਵੀ.ਡੀ.ਓ., ਟੈਲੀ ਕੈਮਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ। ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਮਲਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ, ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਪਾਰਕਾਂ ਦੀ ਹਵਾ ਖਾ, ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਵਾਪਸ ਪਰਤਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਟਲਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗ ਲਾ ਆਉਂਦੀ, ਹੋਟਲਾਂ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾ ਆਉਂਦੀ, ਠੰਢ ਠੁੱਕਰ ਤੋਂ ਪਾਈਆ ਕੁ ਵਿਸਕੀ ਦਾ ਪੈਂਗ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾ ਆਉਂਦੀ।

ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਖਾਣਾ ਖਾ ਕੇ ਛੱਤ ਤੇ ਜਾ ਖਲੋਂਦੀ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹਜ਼ਾਰ ਬੱਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੈਂਡਲ ਬਰਾਂ ਵਾਂਗ ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਅੱਖ ਮੁੱਟਕੇ ਮਾਰਦੀਆਂ ਝਿਲਮਿਲ ਕਰਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਹੁਣ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ, ਮਲਕਾ ਗਲੋਰੀਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਭਾਈਆ ਤਾਂ ਨਰਕ ਕੁੰਭੀ ਤੇ ਡਸਟ ਬਿਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਸੀ। ਪਰ ਨਿਰਮਲ ਅੰਕਲ, ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰਤ ਗੌਡ ਫਾਦਰ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਬਿਨਾਂ, ਅਧਿਕਾਰ ਬਿਨਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀ।

ਸਤਾਈ

(ਫਲੈਸ਼ ਬੈਕ ਕਥਾ ਦਰ ਕਥਾ)

ਭਾਈ ਸਾਬੂ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗਾ? ਗੱਲ ਖਾਨੇ ਪਈ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਕਠੌਰ ਕਵੀਓ ਵਾਚ ਕੇਵਲ ਕਾਵਿ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕਠੌਰ ਯਥਾਰਥ ਹੈ, ਕਠੌਰ ਗਲਪੋਵਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਆਂਢ ਵਸਦੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਕਵੀ ਦੀ ਘੁਣਤਰ ਬਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰਜ ਵਰਗਾ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਸੱਚ ਹੈ।

ਸੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਰੀਟਾਇਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਰੀਟਾਇਰ ਤਾਂ ਅਠਵੰਜਾ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਲੋਕੋ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਇੰਜਨੀਅਰ ਸਿਸਟਰ ਡਿਕਸਨ

ਓ.ਬੀ.ਈ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਤੇ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਸਾਲ ਵਾਧੂ ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈਆ ਤਰੁੰਤ ਫੁਰਤ ਕੰਮ 'ਚ ਚੁਸਤ, ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗਾਲੜੀ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਨਾਲ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਸਕਾ ਲਗਾਉਣਾ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਰੇਲਵੇ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਅਫਸਰਾਂ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਖਚਰਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਰੇਲਵੇ 'ਚ ਸਾਲ ਕੁ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭੇਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਮਾਹਲ ਪੁਰੀਏ ਬਾਬਾ ਬਗੀਚਾ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਥੇ ਵੱਢੀ ਵੀ ਚਲਦੀ, ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਵੀ ਚਲਦੀ। ਚੁਗਲੀ ਵੀ ਚਲਦੀ, ਚਾਪਲੂਸੀ ਵੀ ਚਲਦੀ ਤੇ ਸਫਲ ਕਾਮਾ ਕਾਰੀਗਰ ਬਣਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦਾਅ ਪੇਚ ਸਿੱਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਲ ਕੁ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ 'ਚ ਪਰਵੀਣ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਭੱਜ ਦੌੜ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਵਾ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਵਰਤ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਕਰਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਅਰਸੇ 'ਚ ਹੀ ਉਸਦੀ ਉਪਰਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਤੱਕ ਸਿੱਧੀ ਰਸਾਈ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕੋਈ ਅਫਸਰ ਚੁਗਲੀ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕੋਈ ਚਾਪਲੂਸੀ ਨਾਲ ਤੇ ਕੋਈ ਵੱਢੀ ਦੇਣ ਨਾਲ। ਕਦੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੁੱਤੀ ਵਾਲਾ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚੋਂ ਸਾਮਾਨ ਵੇਚ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਉਪਰਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ 'ਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇ ਛੱਡਦਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਤੇ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਸਮਸ ਤੇ ਕਾਰਡ ਤੇ ਵਿਸਕੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਦੇ ਆਉਂਦਾ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਵਰਤ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਗੋਲਕ ਨੂੰ ਨੇਕ ਚਲਨ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦਾ ਮਖੌਟਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਸੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਧੀਆਂ ਵਰਤ ਕੇ ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਬਾਰਸੂਖ ਏਸ਼ੀਅਨ ਕਰਮਚਾਰੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਅਫਸਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰ ਉਸਨੂੰ ਨਿਪੁੰਨ ਕਾਰੀਗਰ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਖੈਰ ਖਾਹ ਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਮਿਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸਮਝਦੇ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦਾ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਮੇ ਕਾਰੀਗਰ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਚੁਸਤੀ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਕੰਮ ਭੁਗਤਾ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕੀਨੀਆਂ ਹਾਲੇ ਸੁਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਅਫਰੀਕਨ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕਿਮਾਥੀਂ ਵਰਗਾ ਮਾਓ ਮਾਓ ਜਰਨੈਲ ਅਫਰੀਕਨਾ ਗੁਰੀਲਿਆਂ ਦੇ ਗੈਂਗ ਲੈ ਕੇ ਐਬਰਡੇਅਰ ਨਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਜਾ ਲੁਕੇ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਹਾਂ ਤੇ ਕਾਫੀ ਫਾਰਮਾਂ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਘਾਤ ਲਾ ਕੇ ਹਮਲੇ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ ਆਇਆ ਕੋਈ ਏਸ਼ੀਅਨ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮਾਓ ਗੁਰੀਲਾ ਯੁੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਣਗੇ। ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਬਿਸਤਰ ਗੋਲ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਮੁਜਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਨਿਪੁੰਨ ਕਾਰੀਗਰਾਂ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਸੱਚੇ ਖੈਰ ਖਾਹਾਂ ਤੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਭ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮੰਤਵ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਸਾ ਬਣ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਛੱਡਣ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਝੰਡੀ ਮਿਲੇ ਉਹ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚਲਦੇ ਹੋਣ।

(ਦੋ)

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਵੇ 'ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਵੱਢ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ। ਨਗਾਰਾ ਲੋਕੇਸ਼ਨ 'ਚ ਤਿੰਨ ਮੰਜਲਾਂ ਮਕਾਨ ਵੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਰੀਟਾਇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਲੋਕੋ 'ਚ ਫੋਰਮੈਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਬਣਾ ਕੇ, ਤਿੰਨ ਮੰਜਲਾ ਮਕਾਨ ਪਾ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੈਂਠ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੀ ਚੋਣ ਲੜਨ ਦਾ ਫੇਰ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਚੋਣ ਲੜਨੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਰੰਗ ਲਾਉਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪੱਕਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਲੱਗੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵੋਟ ਮਿਲ ਸਕਣਗੇ। ਕਾਲੀ ਦਾੜੀ ਛੋਕਰਪੁਣੇ ਦਾ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾੜੀ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੁਸਖਾ ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਸਹੀ ਕਾਰਗਰ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਕੈਪੀਟਲ ਕੰਸਟਰਕਸ਼ਨ ਕੰਪਨੀ ਵਾਲੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਪੈਸੇ ਵਾਲੀ ਮੋਟੀ ਸਾਮੀ ਸੀ ਪਰ ਕਾਲੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਕਲੋਂ ਅਕਲੋਂ ਛੋਕਰਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੋਟਾਂ ਪਈਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਵਾਲਾ ਲੰਮੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬਹੁ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਫੇਦ ਭਾਰੀ ਦਾੜੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੱਡਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਫਕਾਰ ਕਾਰੀਗਰ ਚਿੱਟੀ ਲੰਮੀ ਦਾੜੀ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਰਾਮਗੜੀਆ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਨ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈਆ ਸੱਦਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਤੇ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਭਾਈ ਕਹਿਕੇ ਬੁਲਾਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਭਾਈਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੈਰੀ ਨਰੋਬੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਅੱਛਾ ਅੱਛਾ ਭਾਈਆ। ਉਹੀ ਭਾਈਆ। ਉਏ ਓਹੀ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ। ਓਏ ਅੱਛਾ, ਨਗਾਰੇ ਵਾਲਾ ਭਾਈਆ। ਹਾਂ, ਹਾਂ ਯਾਰ, ਰਾਮਗੜੀਆ ਸਭਾ ਵਾਲਾ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ। ਅੱਛਾ, ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਧੌਲੇ ਦਾੜ੍ਹੇ ਵਾਲਾ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਈ ਗੁਜਰਾਤੀ, ਪਟੇਲ, ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਆਗਾਖਾਨੀ ਖੋਜੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈਆ ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਬੁਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਭਾਈਏ ਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਉਸ ਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ, ਮਾਰ ਮਾਰੋ ਵਧੀ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਹੇਠ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ 'ਚ ਰਹਿ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭੱਜੀ ਟੁੱਟੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣੀ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਭਾਵੇਂ ਲਿਖਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ, ਪਰ ਰੌਲਾ ਰੂਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੋਵੇਂ ਚਾਰ ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅੱਖਰ ਬੋਲ ਕੇ ਉਹ ਕੰਮ ਸਾਰ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚੈਲੰਜ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲ ਕੇ ਦੇਖ ਲੈਣ। ਪੰਜਾਬੋ ਆਏ ਨਵੇਂ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਗਲਤ ਫਲਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਕੇ ਰੋਅਬ ਪਾ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ: ਓ ਜਾਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਆ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਤਾਂ ਬੀ.ਏ. ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਹਰ ਪਾਸੇ ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਰ ਮਾਰ ਵਸ ਵਸ ਸੀ। ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਆਦਮੀ ਉਸਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਕੇ, ਸਾਸਰੀ ਕਾਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਲਵਰਨੀ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਤ੍ਰੈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਅੜਿੱਕਾ ਲੈਣਾ, ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਗੱਲ ਤੇ ਇੱਟ ਖੜਿੱਕਾ ਕਰਨਾ ਯੁੱਧ ਮੁੱਲ ਲੈਣਾ-ਕਾਫੀ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਮਾਰ

ਕੁੱਟ ਖਾਣੀ ਵੀ ਕਿਹੜੀ ਸਿਆਣਪ ਸੀ। ਪਰ ਓਸ ਵਿਰੁੱਧ ਨਫਰਤ ਤੇ ਘਿਰਣਾ ਵੀ ਕਣੀ ਓਕਣ ਦੀ ਓਕਣ, ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਧੁਰ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਤੈਹਾਂ 'ਚ ਦਬੀ ਪਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਨਾਸਬ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸ ਤੇ ਮੋੜਵਾਂ ਵਾਰ ਕਰੇਗੀ। ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸ ਤੋਂ ਧੋਖੇ ਵਾਲੇ ਵਿਆਹ ਦਾ, ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਦਾ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੀ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵੇਗੀ।

ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਜਿਸਮ ਰੱਜ ਕੇ ਪਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਭਾਈਆ ਵੀ ਚੰਗਾ ਖਾਸਾ ਪਾਲੀਟੀਸ਼ਨ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਸੱਤ ਸੱਤ/ਅੱਠ ਅੱਠ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੈਰਜ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਭੰਨ ਤੋੜ ਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਭਾਈਏ ਦਾ ਕੰਮ ਖੂਬ ਰਿੜ੍ਹ ਪਿਆ ਸੀ।

(ਤਿੰਨ)

ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਲੜਕੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ, ਠੀਕ ਠਾਕ ਸਨ। ਵਰ੍ਹੇ ਛਿਮਾਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਤ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਵਰ੍ਹੇ ਛਿਮਾਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਛੱਡਦਾ। ਰੱਖੜੀ ਦੇ ਤਿਓਹਾਰ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਰੱਖੜੀ ਵਗੈਰਾ ਭੇਜਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਵਗੈਰਾ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਟੱਬਰ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਵੀ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਉਸਨੇ ਫਰੇਮ ਕਰਕੇ ਘਰ 'ਚ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਜਸਵੰਤੋ ਤੇ ਪੀਤੋ ਨਾਲ ਖਿਚਵਾਈ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਫੋਟੋ ਉਸਨੇ ਬਟੂਏ 'ਚ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਲਵਰਨੀ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਉਸ ਦੇ ਬਟੂਏ 'ਚੋਂ ਜਸਵੰਤੋ ਵਾਲੀ ਫੋਟੋ ਕੱਢ ਕੇ ਪਾੜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਈਏ ਨੇ ਉਸ ਨਵੀਂ ਕਾਪੀ ਕਢਵਾ ਕੇ ਫੇਰ ਬਟੂਏ 'ਚ ਫਿੱਟ ਕਰ ਲਈ ਸੀ।

ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋ ਮਰ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨਾਲ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਪੀਤੋ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਲਗਾਓ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਜਸਵੰਤੋ ਪੋਟੋਂ ਇਹ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਤੱਕ ਕਿੰਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਖੇਦਾ ਮਲਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀਆਂ ਤੋਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਤੋਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਾਓ ਪੀਓ ਵੇਲੇ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਪਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀਆਂ, ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਰਾਕਾਂ ਰਿਬਨ ਖਿਡੌਣੇ ਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਾਥੀ ਘੋੜਾ ਬਣਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਂਦਾ, ਹਸਾਂਦਾ ਖਿਡਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਓਸੇ ਖਿੱਚ ਦੁਆਰਾ ਪੀਤੋ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਰੇਲਵੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਰਾਹਦਾਰੀ ਭੇਜੀ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆਟੇ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਤੇ ਰੂੰ ਪਿੰਜਣੀ ਲਾਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ ਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਏਸ ਸੰਬੰਧ 'ਚ ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਤਰ ਵੀ ਲਿਖੇ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਅਜੇਹੇ ਖ਼ਤਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਛੋਟੀ ਕੁਲਛਣੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਜੇ ਛੋਟੀ ਕੁਲਛਣੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਜੇ ਛੋਟੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਮਦੀ ਦਤਾਂ ਜਸਵੰਤੋਂ ਕਿਉਂ ਮਰਦੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਛੋਟੀ ਮਾਂ ਦਾ ਖੌਆ ਬਣਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪਿਓ ਉਸ ਵਾਂਗ ਉਸਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਸ਼ਗਨਾ ਤੇ ਕੁਲਛਣਾ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾਂ ਹੀ ਚੰਗਾ

ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਭਾਈਆਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸੋਚ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਹਾਵੀ ਰਹੀ ਕਿ ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਅੱਠ ਦਸ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਚੰਗੇ ਪੈਸੇ ਬਚਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਲਹੌਰ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਧੀਆ ਜਿਹਾ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਲੇਖ ਖਰਾਦ ਵਾਲੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਵੇਗਾ ਜਾਂ ਆਟਾ ਪੀਹਣ, ਤੇਲ ਕੱਢਣਾ, ਹੁੰ ਪਿੰਜਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਲਾ ਲਵੇਗਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੱਕੜ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਗੇਗਾ ਪਰ ਜਸਵੰਤੋਂ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨਾਲ ਹੋਏ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਉਸਦੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਨੇ ਇਰਾਦਾ ਬਦਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪੇਂਡੂ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਲੁਹਾਰਾਂ ਤਰਖਾਣਾਂ ਵੱਲ ਵਤੀਰਾ ਵੀ ਹੋਠੀ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਕਈ ਜੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓ ਤਖਾਣਾ, ਓਏ ਗੁੱਡੀ ਘਾੜਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬੜੇ ਉੱਜੱਡ ਤੇ ਅਪਮਾਨਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰੀਗਰ ਨਾ ਹੋਣ ਸਗੋਂ ਕੰਮੀ ਕਮੀਣ ਹੋਣ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਵਤੀਰਾ ਵੀ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਕਲਵਰਨੀ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਵਾਂਗ ਕਲਵਰਨੀ ਛਨਾਰ ਵੀ ਕਿਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਮਗਰ ਨਾਂ ਤੁਰੀ ਫਿਰੇ। ਅਜੇਹੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਤਮ ਘਾਤ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਲਾ ਘਰ ਬੇਹ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਸੀ ਬਿਸ਼ਨੋ ਤੇ ਸੱਸ ਰੂ ਕੌਰ ਵੀ ਮਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਦਿੱਲੀ ਨਾਲੋਂ ਨੈਰੋਬੀ ਰਹੀ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਬਾਰਾਦਰੀ, ਨਵੀਆਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਘਰ ਘਾਟ, ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਵਰਤਮਾਨ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਕੀਨੀਆਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਨੈਰੋਬੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਥੇ ਨਾ ਕੰਮ ਸਕਣਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੰਮ ਦੇ ਮੁਨਾਸਬ ਪੈਸੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਾਜ਼ੀ। ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਕੇ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨਾ ਸੀ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨਾਗਰਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਆ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਥੋਂ ਕੱਢ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਵਲੈਤ ਜਾ ਟਿਕੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਵਲੈਤ ਦੇ ਪਾਸ ਪੋਰਟ ਸਨ। ਕਿੰਨਾ ਫੈਦਾ ਸੀ ਵਲੈਤੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਾ। ਇੰਡੀਆ ਤਾਂ ਲੋਕ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦੇ। ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਫ਼ਰੀਕਾ.... ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਤਾਂ ਭਾਰਤ 'ਚ ਲੋਕ ਤਰਲੇ ਕੱਢਦੇ ਪੈਸੇ ਖਰਚਦੇ, ਛੱਤੀ ਵੇਲਣ ਵੇਲਦੇ। ਉਹ ਇੱਥੇ ਹੀ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਲਏਗਾ, ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸੈੱਟ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਜੇ ਵਲੈਤ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਵਲੈਤ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਸ ਅੱਲਾ ਤੇ ਖੈਰ ਸੱਲਾ!

ਹੁਣ ਖੁੱਲੀ ਝੂਲਦੀ ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਫੋਰਨਮੈਨ ਪਿਛਲੇ ਵਾਲਾ ਸਾਧਾਰਨ ਮਿਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਾ ਤੇ ਰਾਮਗੜੀਆ ਕੌਮ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਕਾਲੀ ਦਾੜੀ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਲੀਡਰਾਂ ਵਾਲਾ ਰੋਅਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾ ਪਰ ਹੁਣ ਧੌਲਾ ਦਾੜਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜਮਾਂਦਾਰੂ ਲੀਡਰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਦੇਖਣ ' ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਝੂਲਦੀ ਹੋਈ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜੀ ਸਮੇਤ ਹੀ ਜੰਮਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਮਾਸੀ ਨੇ

ਕਲਵਰਨੋਂ ਦੀ ਮਾਂ ਰੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਗਿਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾ ਦਿਖਾਇਆ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਦਮੀ ਦਿਖਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮਕਾਰ ਸੈਕਟਰੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਕਦੇ ਧਾਰਮਕ ਭਾਸ਼ਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਚਲਵਾਂ ਜਹੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਨਾਲ ਸੀ।

ਉਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਕਲਵਰਨੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਛੇੜੀ ਰੱਖਦੀ, ਪਿੱਟ ਸਿਆਪਾ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਤੇ ਘਰ 'ਚ ਲਗਾਤਾਰ ਕੁੱਟ ਕਟਾਪਾ, ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਵੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੀ ਮਰਦਾਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਉਹ ਟਿੱਚ ਹੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੂੰਹ ਪਾੜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਕਹਿ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਹਾਜ਼ੂ ਹੈ, ਬੁੱਢਾ ਹੈ, ਨਮਰਦ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪਿਓ-ਉਮਰਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਲਵਰਨੀ ਚਿੜਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਤੇ ਰੋਅਬ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਇੰਦਾਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਮਿਸਤਰੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਰੋਅਬ ਪੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਉਸ ਤੇ ਪਲਾਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਲ ਟੱਟੂ ਵਾਂਗ ਦੁੜਾਈ ਫਿਰੇਗੀ। ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹਵੇਗੀ ਬਦਮਾਸ਼ੀਆਂ ਕਰਦੀ ਫਿਰੇਗੀ।

ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਨਿੰਮੇ ਨਾਲ ਔਟੀ ਸੱਟੀ ਬਾਰੇ ਸੂਹ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਤਿਓਂ ਸੂਹ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਉਹ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਚਰੀਆਂ ਬਾਜ਼ਰੇ ਭੰਨਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਨਰਦਾਂ ਟੋਹ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਰੋਅਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਗਾਲੀ ਗਲੋਚ ਛਿੱਤਰ ਪਤਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਹੇਠ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਿਤੇ ਉਹ ਵੀ ਦੂਸਰੀ ਸੀਤੋਂ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ਉਹ ਅਜੇਹੀ ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਡਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਔਰਤ ਬਿਸਤਰੇ ਦੀ ਹਾਰ ਨਾ ਮੰਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਿੱਤਰ ਪਤਾਣ ਕਰਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੁੱਢੋਂ ਉਸ ਦਾ ਛਿੱਤਰ ਪਤਾਣ ਰੱਖਣਾ ਉਹ ਕਾਹਨੂੰ ਵਿਗੜਦੀ। ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ, ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਗਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁੰਤੋਂ ਉਸਦੀ ਮਰਦਾਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਵਾਰ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ ਤੋਂ ਤੰਗ ਪੈ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਰਾਦਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਮਕੋਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇ। ਜੇ ਉਹ ਆਪ ਇਹ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਬੁਲਾਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਟੁੱਕੜੇ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੈਰੋਬੀ ਦਰਿਆ 'ਚ ਹੜਾ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਪਲ ਕੰਬ ਉੱਠਿਆ ਸੀ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਇਹ ਗਲਤ ਸੋਚ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੇਗਾ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਸ਼ਕੰਜੇ 'ਚ ਅੜਿਗਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਬੁੱਢੀ ਉਮਰ 'ਚ ਖੱਜਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਕੁੜੀਆਂ ਵੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਬੁੱਢੇ ਬਾਰੇ ਉਹ ਕੱਲਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਗਲਤ ਸੀ। ਹੁਣ ਪੱਕੀ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਰੋਟੀ ਕੌਣ

ਰਾੜ੍ਹੇਗਾ। ਹੱਥ ਕੌਣ ਲੂਹੇਗਾ, ਮਿੱਟੀ ਖਰਾਬ ਹੋਵੇਗੀ। ਬੁੱਢੀ ਉਮਰ ਸਰਿਆਲੀਏ ਧੰਨੇ ਦਾ ਹਾਲ ਉਹ ਦੇਖ ਹੀ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਬੁੱਢੀ ਉਮਰ ਹੱਡ ਲੂੰਹਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਨਿੰਮੇ ਨਾਲ ਖੋਹ ਖਾਂਦੀ ਵੀ ਹੈ, ਖਾਂਦੀ ਰਹੇ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁੱਛਦਾ। ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਫਜ਼ੂਲ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵਿਹਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ। ਨਿਆਣੇ ਜੰਮਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਛੜਾਂ ਮਾਰਨੋਂ ਹਟ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਟਿਕ ਗਈ ਸੀ। ਨਿਆਣੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਠੰਡੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਜਵਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਤੇ ਉਸ 'ਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਰੜਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਪੱਕੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਆਦ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਕਿਸਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦੀ। ਅਜਿਹੇ ਛਿਣਾਂ 'ਚ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਿਆਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਪਤਨੀ ਜਸਵੰਤੋਂ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਗੱਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਗਲੇ ਦੀ ਘਿੱਗੀ ਬੱਝ ਜਾਂਦੀ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪਤਨੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਬਣੀ ਸੀ, ਛੁਟੈਲ ਕਲਵਰਨੀ ਉਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਸੀ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਉਸਦੀ ਹਮ ਉਮਰ ਵੀ ਸੀ, ਮਨ ਇੱਛਤ ਦੇ ਹਾਣ ਪਰਵਾਨ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਭੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ। ਉਸ ਦੀ ਹਮਦਰਦ ਤੇ ਖੈਰ ਖਾਹ। ਉਸ ਲਈ ਜਾਨ ਹੂਲਣ, ਜਿੰਦ ਵਾਰਨ ਵਾਲੀ। ਕਾਸ਼ ਉਹ ਮਰਦੀ ਨਾ। ਜੇ ਉਹ ਜਿੰਦਾ ਹੁੰਦੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ 'ਚ ਹੁੰਦੀ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੀ ਰਾਣੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਕਿਸਮਤ ਜੋੜਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਧੋ ਧੋ ਕੇ ਪੀਆ ਕਰਦਾ। ਆਂਢੀ ਗੁਆਂਢੀ ਵੀ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਕੇ ਨੇਕ ਬਖ਼ਤ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ। ਪਰ ਕਲਵਰਨੀ ਉਸਦੀ ਅਸਲੀ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਖਾਨਾ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੀ ਔਰਤ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਮਨ ਆਤਮਾ ਦੇ ਮੇਲ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਸਵੰਤੋਂ ਜੀਉਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਉਹ ਕਲਵਰਨੀ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਵੀ ਨਾ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ, ਪੈਸਾ ਸੀ, ਪਦਵੀ ਸੀ, ਬੱਚੇ ਸੀ, ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸੀ, ਕਾਰੋਬਾਰ ਸੀ, ਵਲੈਤੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਸੀ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਫ਼ਲ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਵਾਲਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ। ਪਰ-ਪਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਘਟਦੇ ਵੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਦਿਨ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਛਿਣਾਂ 'ਚ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤੀ ਉਬਲ-ਪੁਬਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਸਹਿਮਿਆਂ, ਡੈਂਬਰਿਆ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਮਾਂ ਬਦਲਦਾ-ਰੁੱਤਾਂ ਬੋਲਦੀਆਂ

(ਇਕ ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕੀ ਮਨ ਬਚਨੀ)

ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਬਦਲਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਬਦਲਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਬੋਲਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂ ਇਸ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ, ਇਸ ਦਾ ਵਾਹਣ ਹੈ। ਹਰ ਸ਼ੈਅ 'ਚ ਵਿਚਰਦਾ ਸਮਾਂ, ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਨੂੰ ਭੋਗਦਾ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਪਰਿਵਰਨ ਦੇ ਚਰਖੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਾਲ ਸਦਾ ਅਰੁੱਕ

ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਰੁੱਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅਸਤਿਤ੍ਵ ਸਿਫਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਦੇ ਸਵਾਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਹਾਂ 'ਚ ਲੁਕੇ ਪਏ ਨੇ। ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਨੂੰ ਸਾਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਹਾਂ ਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਨੇ। ਸਮੇਂ-ਧਰਾ 'ਚੋਂ ਸਰਵ ਪੱਖਾ ਜੀਵਨ ਉਪਜਦਾ, ਮੌਤ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਜਨਮਦੇ। ਸਮੇਂ 'ਚੋਂ ਆਦਿ ਜਨਮ ਦਾ, ਅੰਤ ਜਨਮਦਾ। ਸਮੇਂ 'ਚੋਂ ਪੂਰਬ ਜਨਮਦਾ ਪੱਛਮ ਜਨਮਦਾ, ਉੱਤਰ ਜਨਮਦਾ, ਦੱਖਣ ਜਨਮਦਾ। ਧਰਤੀ ਜਨਮਦੀ, ਅਸਮਾਨ ਜਨਮਦਾ। ਸਮੇਂ 'ਚੋਂ ਵੈਦ ਜਨਮਦੇ, ਸਮੇਂ ਚੋਂ ਪੁਰਾਣ ਜਨਮਦੇ, ਸਮੇਂ ਚੋਂ ਘੜੀ ਜਨਮਦੀ, ਸਮੇਂ ਚੋਂ ਹਿੰਦਸੇ ਜਨਮਦੇ, ਹਉਕੇ ਜਨਮਦੇ, ਹਾਸੇ ਜਨਮਦੇ, ਭਾਸ਼ਾ ਜਨਮਦੀ, ਅੱਖਰ ਜਨਮਦੇ, ਧੜਕਣ ਜਨਮਦੀ, ਅਹਿਸਾਸ ਜਨਮਦੇ। ਸਮੇਂ 'ਚੋਂ ਧਰਮ ਜਨਮਦੇ, ਪਾਖੰਡ ਜਨਮਦੇ। ਗਣਿਤ ਜਨਮਦਾ, ਫਲਸਫੇ ਜਨਮਦੇ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਇਤਹਾਸ ਜਨਮਦਾ, ਮਿਥਹਾਸ ਜਨਮਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਜਨਮਦੀ ਵਿਗਿਆਨ ਜਨਮਦਾ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਚੋਂ ਰਾਹ ਜਨਮਦੇ, ਰਾਹੀ ਜਨਮਦੇ। ਰਾਜਨੀਤੀਸ਼ ਰਿਸ਼ਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਜਾਗ ਪੈਂਦੀ, ਨਫਰਤ ਜਨਮਦੀ ਅਫਵਾਹਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ, ਹਾਦਸੇ ਜਨਮ ਪੈਂਦੇ।

ਹਾਦਸੇ

(ਇਕ ਖ਼ਬਰ ਅਨੁਸਾਰ)

ਸੁਖਦੇਵ ਉਰਫ ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਲਹੌਰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੁੜੀ ਸ਼ਫੀਰਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਨਿਕਾਹ ਪੜ੍ਹਵਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਲਈ ਜੀਉਂਦਾ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਜਾਇਦਾਦੋਂ ਬੇਦਖਲ ਹੋ, ਕੇਵਲ ਲਹੌਰ ਜੋਗਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਵਲੈਤ ਡਾਕਟਰੀ ਪੜ੍ਹਨ ਗਿਆ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਮੇਮ ਦੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਫਸ ਕੇ ਉੱਥੇ ਜੋਗਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਗਿੱਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬਚਿੱਤਰ ਸੰਧੂ ਦੀ ਓ ਲੈਵਲ ਪੜ੍ਹੀ ਘਰੇਲੂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕੁੜੀ ਖਾਨਦਾਨੀ ਸੰਧੂਆਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਸੰਧੂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ। ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਕੁੜੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਖੂਨ ਸੁਧ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਘਰ ਦਾ ਘਰ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕੌਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਸੰਧੂਆਂ ਨੂੰ ਬਚਨ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਵਚਨ ਦੇਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲੜਕਾ ਭਾਵੇਂ ਡਾਕਟਰੀ ਪਾਸ ਸੀ ਪਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਵੀਰਜ ਦਾ ਤੁਪਕਾ, ਪਿਓ ਵੱਡਾ ਕਿ ਪੁੱਤਰ। ਜੇ ਲੜਕੇ ਨੇ ਲੜਕੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਨਾ ਸਹੀ। ਉਸ ਲਈ ਲੜਕੀ ਦੇਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਜਦ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਪਿਓ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੂ ਰੀਤ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਰਹਿਤਲ ਹੈ। ਅੱਜ ਉਹ ਕਿਸੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖੇ, ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਸਦੀ ਧੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਆਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਆਖੇਗਾ ਮੋਟੀ ਹੈ, ਮਧਰੀ ਹੈ ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨੱਕ ਬੁੱਲ੍ਹ ਚੜ੍ਹਾਂਦਾ ਚਲੇ ਜਾਵੇਗਾ। ਲੜਕੀ ਦਾ ਦਿਲ ਵੀ ਟੁੱਟੇਗਾ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ 'ਚ ਵੀ ਰੋਲਾ ਪਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਉਸ ਨਾਲ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਰੀਫ ਜ਼ਾਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਏਗਾ।

ਪਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਬਿੱਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਡਾਕਟਰੀ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਪਾਂਧਾ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਆਪਣੀ ਮਿੱਤਰ ਮੇਮ-ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਅਦਾਲਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਸ਼ਨ ਰਚਾ ਲਿਆ ਘਰ ਵਸਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਬਿੱਲਾ ਸੋਚਦਾ ਸੀ: ਭਈਏ ਨੇ ਬਚਿੱਤਰ ਸੰਧੂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦੇਖੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨਾਲ ਬਿੱਲੇ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਵਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਪਿਓ ਨੇ ਲਾੜਾ, ਪੁੱਤ ਨੇ ਸਰਵਾਲਾ ਬਣਕੇ ਜੰਜੇ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ।

ਮਾਨਵ ਇੰਜਿਨੀਅਰਿੰਗ ਵਾਲੇ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਸਵੀਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਅਸ਼ਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਮੰਬਾਸੇ ਦੌੜ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਮਸੀਤ 'ਚ ਮੁਸਲਮਾਣੀ ਬਣ ਕੇ ਅਸ਼ਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਨਿਕਾਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਕਲਾ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਇਕ ਮਰਦ ਗਜ਼ਲ ਇਕ ਮਦੀਨ ਗਜ਼ਲ। ਜਾਂ ਇਕ ਕਲਾ ਤੇ ਇਕ ਸੰਗੀਤ। ਗਜ਼ਲ ਨੇ ਗਜ਼ਲ ਨਾਲ, ਕਲਾ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ 'ਚ ਆਪਣਾ ਨਾਵਾਂ ਲਿਖਵਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਰੋਹ 'ਚ ਆ ਕੇ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਰਡਰੋਬ ਚੋਂ ਪਸਤੌਲ ਕੱਢਿਆ, ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢੂੰਡਦਾ ਢੂੰਡਦਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਉਸਨੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪਸਤੌਲ ਪੁੜ੍ਹਪੁੜ੍ਹੀ ਤੇ ਰੱਖਣ ਤੇ ਤੜੱਕ ਕਰਕੇ ਘੋੜਾ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ।

ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲਾ ਅੜਬ ਜਿਹਾ ਸੀਖ ਪੌਲ ਹਿਣ ਹਿਣਾਂਦਾ ਘੋੜਾ

ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕੋਲ ਖਲੋ ਕੇ

ਅਣਖੀ ਆਤਮ-ਘਾਤੀਆਂ 'ਚ

ਆਪਣਾ ਨਾ ਲਿਖਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਤ ਰਾਮ ਨੇ ਧਨੀ ਰਾਮ ਦੇ ਮੁੰਡਾ ਵਿਆਹਿਆ ਸੀ। ਨੂੰਹ, ਨਵੀਂ ਚਾਟੀ ਵਾਂਗ ਟਣਕਾ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਖ ਲਈ ਸੀ। ਸ਼ਗਨ ਹੋਏ, ਛੁਹਾਰੇ ਖਾਧੇ, ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਵਾਰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਪੱਲੇ ਭਰੇ, ਬਟਣੇ ਮਲੇ, ਅੱਗਾਂ ਬਾਲਿਆਂ, ਲੜਕਾਂ ਤੇ ਘਿਓ ਪਏ, ਵੇਦੀ ਦੁਆਲੇ ਫੇਰੇ ਹੋਏ, ਮੱਥਿਆਂ ਤੇ ਟਿੱਬੇ ਲੱਗੇ। ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਹਾਰ ਪਾਏ।

ਅੰਤ ਸੁਹਾਗ ਰਾਤ ਵੀ ਆ ਗਈ

ਸੁਹਾਗ ਰਾਤ ਇਵੇਂ ਆਈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆ ਕੇ ਵੀ ਆਈ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅੰਬਰ ਤੇ ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਛਾਏ ਰਹੇ, ਪਰ ਮੀਂਹ ਦੀ ਇੱਕ ਬੂੰਦ ਵੀ ਬਰਸਾਈ ਨਾ।

ਦੂਸਰੀ ਰਾਤ, ਕਮਰੇ 'ਚ ਵੜਨ, ਸੋਜ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਨੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਹੁਟੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਦੌੜ ਗਈ ਤੇ ਉੱਥੋਂ ਰੁੱਕਾ ਭੇਜਿਆ: ਉਸ ਦਿਨ ਲਾਮਾਂ ਵੇਲੇ ਮੇਰਾ ਅਸਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਵਿਆਹ ਦਾ ਨਾਟਕ ਭਾਵ ਭਰਮ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਅਸਲ ਵਿਆਹ ਹੁਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਠੀਕ ਥਾਂ ਆ ਗਈ ਹਾਂ।

ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਵਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਲੱਭਿਆ ਸੀ, ਵੇਸਵਾ ਗਮਨ ਸੀ। ਸੇਡਿਸਟ ਵੀ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਲਿੰਗ ਰੋਗੀ ਵੀ ਸੀ।

(ਝਾਕੀ ਬਦਲ)

ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੇਟ 'ਚ ਪਥਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਥਰ ਵਧਣ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਅਚਾਨਕ ਪਿਸ਼ਾਬ ਰੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਭਾਈਆ ਕੁਰਲਾ ਉਠਦਾ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਬੋੜੀ ਤਕਲੀਫ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਭਾਈਆਂ ਤੜਫ ਤੜਫ ਕੇ ਰੋਣ ਹਾਕਾ, ਮਰਨੇ ਪਹਿਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿੱਤਾ ਪੱਥਰੀ ਨਾਲ ਪਿਸ਼ਾਬ ਰੁੱਕਦਾ, ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਓ। ਭਾਈਏ ਨੇ ਕਲਵਰਨੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਬੁੱਢੀ ਉਮਰੇ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਮਾੜਾ, ਪਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਨਰਕ ਭੋਗਣ ਨਾਲੋਂ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਚੰਗਾ।

ਭਾਈਏ ਨੇ ਨਵਾਂ ਕੁਰਤਾ ਪਜਾਮਾ ਪਾਇਆ। ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਜਾ ਨਾਮਾ ਲਿਖਾਵਾਇਆ। ਸਪਰਿੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਜਾ ਆਸਣ ਲਾਇਆ।

ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋਇਆ, ਪਥਰੀ ਨਿਕਲੇਗੀ ਤਾਂ 'ਰਾਮ' ਆਵੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਾਈਆ ਆਏ ਦਿਨ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਨਾਲ ਤੜਫਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਡਾਕਟਰ ਬੋਲੇ: ਲਿਖ ਕੇ ਦਿਓ, ਜੇ ਬੁੜ੍ਹਾ ਉਪਰੇਸ਼ਨ 'ਚ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਜੁੰਮਾ ਨਹੀਂ, ਉਂ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਖ਼ਤਰਾ ਵੀ ਐਡਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਭਾਈਆ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ ਤੋਂ ਉਠਾਇਆ। ਟਾਲੀ ਤੇ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਥੀਏਟਰ ਵਾਲੇ ਟੇਬਲ ਤੇ ਜਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਚਿੱਟੇ ਚਿੱਟੇ ਗਾਊਨ ਪਾ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਸਫੈਦ ਦਸਤਾਨੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦੁਆਈਆਂ 'ਚ ਹੱਥ ਧੋ ਡਾਕਟਰ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਨਸ਼ਤਰ ਉਠਾ ਲਏ। ਬੇਹੋਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਟੀਕਾ ਲਾਇਆ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਤਰ ਉਠਾ ਲਏ, ਤੇ ਡੱਡੂ ਵਾਂਗ ਭਾਈਏ ਦਾ ਢਿੱਡ ਪਾੜਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਪਰ ਭਾਈਏ ਨੇ ਸੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਸੁਪਨਾ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਆਪਣਾ, ਜਸਵੰਤੋ ਦਾ, ਸੁੱਖੇ ਦਾ, ਸੀਤੋ ਦਾ, ਲੋਕੋ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ,

ਰਾਮਗੜੀਆ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ, ਜਾਂ ਕਲਵਰਨੋ ਤੇ ਨਿੰਮੇ ਦਾ।

ਬੇਕਿਰਕ ਜਹੇ ਬਣ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਡੱਛੂ ਵਾਂਗ ਭਾਈਏ ਦਾ ਢਿੱਡ ਪਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਨਸ਼ਤਰ ਫੇਰਿਆ, ਕੁੰਡੀ ਨਾਲ ਪਥਰੀ ਬਾਹਰ ਧਰ ਲਈ। ਪੇਟ 'ਚ ਕੁਝ ਦੁਆਈ ਜਹੀ ਭਰੀ, ਮਾਸ ਜੋੜਿਆ ਤੇ ਸੂਈ ਨਾਲ ਤੋਪੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਐਨ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੋਚੀ ਲੋਕ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਬੂਟਾਂ ਨੂੰ ਟਾਂਕੇ ਲਾ ਕੇ ਸੀਂਦੇ ਨੇ। ਹੋਰ ਦਵਾਈਆਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਲਵਰਨੀ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਸਰਜਨ ਹੱਸਿਆ: ਲਓ ਸ਼ੀਮਤੀ ਜੀ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੌ ਬਰ ਨੌ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਹੀਂ ਰੁਕੇਗਾ। ਪਿਸ਼ਾਬ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਠੀਕ ਆਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਲਕੇਗਾ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਤਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਇਹ ਹਰਦਮ ਹੱਸੇਗਾ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਸਾਵੇਗਾ।

(ਕਲਵਰਨੀ ਸਰਜਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਭ ਸਹਾਇਕਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ)

ਡਾਕਟਰ! ਇਹ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੀਂ, ਪਤਿਔਰਾ ਹੈ। ਨਕੂਰੂ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਸਿਰਫ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵੈਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਵਾਲਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਿਭਾਇਆ।

(ਨਰਸਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਸੇਵਕ ਉਸਨੂੰ ਟਾਲੀ ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਸਰਜੀਕਲ ਵਾਰਡ 'ਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ। ਕਲਵਰਨੀ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਹੋਰ ਪਰਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਜਾਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ)

“ਡਾਕਟਰ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸੱਚ ਆਖਿਆ, ਮੈਂ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਪਤਿਔਰਾ ਨੀਂ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਦਹਾਜ਼ੂ ਪਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੈਰੋਬੀ ਤੋਂ ਹਰਾ ਰੈਲੋ ਸੈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਿਧਵਾ ਤੇ ਗਰੀਬਣੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ 'ਚ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੱਤਾ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਜਾਲ ਜੰਜਾਲ 'ਚ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਨਰਕ ਦੀ ਕੁੰਡੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕਲਵਰਨੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਤੋਂ ਸਲਵਾਰ ਪੱਟ ਤੀਕਰ ਉਪਰ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲਾਸਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਸੱਜੀ ਉਪਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਪਿੱਠ ਤੋਂ ਜੈਪਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਿੱਠ ਤੇ ਲਾਸਾਂ ਦੇ ਰੱਟਣ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲਾਸਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਸੂ ਸੂ ਚੂ ਚੂ ਕਰਦਾ ਡਾਕਟਰ ਉਸ ਵੱਲ ਨਰਮ ਤੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਖ, ਡਾਕਟਰ ਦੇਖ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਸਾਈ ਪਤਿਔਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕਾਰਾ ਇਸ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਰਪਿਟ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਦੇਖ ਮੇਰੀ, ਰੇਸ਼ਮ ਵਰਗੀ ਮੁਲੈਮ ਦੇਹੀ ਦਾ ਇਸ ਨੇ ਤੂੰਬਾ ਤੂੰਬਾ ਕਿਮੋਂ ਉਡਾਇਆ ਹੈ।

ਦੇਖ, ਡਾਕਟਰ ਦੇਖ, ਤੂੰ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਦਵਾਈ ਨਾਲ ਇਸ ਕਸਾਈ ਨੂੰ ਮਾਰੀਂ ਤੇ ਨਾ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਬਚਾਈਂ ਵੀ ਨਾ। ਡਾਕਟਰ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਵਰਨੀ ਜ਼ੈਬਰਾ ਬੈਗ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨੋਟ ਕੱਢ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਕੁਝ ਸੋਚਦਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਫੇਰ ਇਕ ਮਿੰਟ ਪਿੱਛੋਂ ਅਚਾਨਕ ਮਨ ਬਦਲ

ਕੇ ਨੌਟ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਕੋਟ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ 'ਚ ਤੂੰ ਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ: ਇਹ ਬੋੜੇ ਨੇ। ਇਨੇ ਹੋਰ। ਉਹ ਆਖਦੀ: ਹੋਰ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਕੋਲ ਇਨੇ ਹੀ ਨੇ। ਓਕੇ, ਬਾਈ ਬਾਈ ਕਹਿ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈਆ ਸੱਤ ਕੁ ਦਿਨ ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਲਵਰਨੀ ਦੋਵੇਂ ਲੜਕੇ, ਲੜਕੀ ਕੋਕਲਾਂ, ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇਖਣ, ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਣ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਗੁਲੂਕੋਜ਼ ਚੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਫਲ, ਜੂਸ, ਸੂਪ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਕਣ ਲਈ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਅੱਠਵੇਂ ਦਿਨ ਭਾਈਆ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਪੰਡ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈਆ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ, ਨਾ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਸ਼ਾਬ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਈਆ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਗੱਲ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੋਚਦਾ, ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੁੱਝਦੀ। ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ, ਸੁੱਝਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੋਚਦਾ, ਸੁੱਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਤੇ ਭਾਈਆ, ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ ਪਾੜ ਕੇ ਡੈਂਬਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਬੇਬਸੀ ਤ ਅਣਜਾਣੇ 'ਚ ਕਦੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕਦੇ ਟੋਟੀ ਪਜਾਮੇ 'ਚ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ।

ਭਾਈਏ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਵਿਗੜੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਬਲਿੰਦਰ ਤੇ ਭਲਿੰਦਰ, ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਹੈਰਾਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਹਸਪਤਾਲ ਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਡਾਕਟਰ ਡੀਊਟੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਰ ਵਜੇ ਆਵੇਗਾ। ਚਾਰ ਵਜੇ ਫੇਰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਆਖਿਆ: ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਰ 'ਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਲੈ ਆਓ। ਪੁੱਤਰ ਫਟਾ ਫਟ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਟੇਬਲ ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ। ਸਾਰੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢੋਲ ਵਾਂਗ ਵਜਾ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਫੇਰ ਬੋਲਿਆ: ਉਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤਾਂ ਸਫਲ ਰਿਹਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਸਟਮ ਠੀਕ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿਸੇ ਦਵਾਈ ਦੀ ਓਵਰ ਡੋਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਕੁਝ ਮਾਂਦ ਪੈ ਗਈ ਜਾਪਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਨਵੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ। ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੁੱਧ ਫਰੂਟ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪੂਰਾ ਆਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵੀ ਲਗਵਾਏ ਜਾਣ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਉਹ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਭੜਕ ਪਿਆ ਪਰ ਵੱਡਾ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ।

ਛੋਟਾ ਲੜਕਾ: ਡਾਕਟਰ, ਡਾਕਟਰ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਨਰਸਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਓਵਰ ਡੋਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਨਰਸਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਡੇ ਪਾਪਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਭ ਉੱਤੇ ਅਦਾਲਤ 'ਚ ਕੇਸ ਕਰਾਂਗੇ।

ਡਾਕਟਰ: ਬਰਖੁਰਦਾਰ, ਦੇਖੋ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਭੜਕੀਦਾ। ਇਹ ਹਸਪਤਾਲ ਹੈ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ

ਇਲਾਜਾਂ ਉਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ। ਇੱਥੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵਾਸਤੇ ਕਿੰਨੇ ਡਾਕਟਰ ਨੇ। ਕਿੰਨੇ ਮਰੀਜ਼ ਨੇ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਲਾਜ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਮਰੀਜ਼ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਸਾਰੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦੇ, ਕੋਈ ਕਿਤਿਓਂ ਕੋਈ ਕਿਤਿਓਂ। ਸਭ ਦਾ ਇਲਾਜ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਪਰੇਸ਼ਨ 'ਚ ਚਲਦੇ ਇਲਾਜ 'ਚ ਕੰਪਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਆਖਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਡਾਕਟਰ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਹਾਂ, ਰੱਬ ਤੇ ਨਹੀਂ। ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈਦਾ, ਸਾਵਧਾਨੀ ਪੂਰੀ ਵਰਤੀ ਦੀ। ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਹੱਥ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਈ ਭੜਕੋ ਨਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਰੋ। ਐਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਮੈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਇਹ ਦਿਓ। ਇਹ ਸਭੇ ਤਾਕਤ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਮਿਕਸਚਰਾਂ ਹਨ। ਬੜੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਵਿਟਾਮਿਨਜ਼ ਨੇ। ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਕਾਫੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਬਜ਼ੁਰਗ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਪੂਰ ਪੂਰ ਦਿਓ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣ ਵੀ ਨਾ ਦਿਓ।

ਬਲਿੰਦਰ: (ਫੇਰ ਰੋਂਦਾ ਚੀਖ ਚਿਹਾੜਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ। ਆ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨਰਸਾਂ ਤੇ ਮਰੀਜ਼ ਵੀ ਉੱਧਰ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਨੇ) ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਡਾਕਟਰ ਦੇਖੋ ਮੇਰੇ ਡੈਡ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ? ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਸੀ। ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਹੁਣ ਇਹ ਕਛਹਿਰੇ ਪਜਾਮੇ 'ਚ ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ? ਭਲਿੰਦਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੰਮੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਉਹ ਦਵਾਈਆਂ ਟੀਕਿਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਤਾਂ ਦੇਖੇ। ਜਿਵੇਂ ਡਾਕਟਰ ਦੱਸਦਾ ਦੁਆਈਆਂ ਕਾਫੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਨੇ। ਟੀਕੇ ਵੀ ਲੱਗਣਗੇ। ਖੁਰਾਕ ਵੀ ਵਧੀਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਨੇ।

ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਦੁਆਈਆਂ, ਟੀਕੇ ਮੀਟ ਸੂਪ, ਜੂਸ, ਫਰੂਟ, ਦੁੱਧ, ਅੰਡੇ ਖੂਬ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਕੁਝ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਭਾਈਆਂ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਕੱਛਾ ਪਜਾਮਾ ਲਿੱਬੜ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਫਰੀਕਨ ਮੇਡ (ਨੌਕਰਾਣੀ) ਲਿੱਬੜੇ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਗੰਦ ਮੰਦ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਧੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੱਪੜੇ ਧੋਂਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੂਗ ਤੇ ਕਿਸਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਟੱਟੀ ਧੋਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸੂਗ ਤੇ ਕਿਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਖਬਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈਆ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਛੇੜਦਾ ਪਰ ਭੁਲਥੇ ਵਿਚੇ ਚੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਛੇੜੀ ਛੋਹੀ ਗੱਲ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਮਰ ਜਾਣ ਤੇ ਦਵਾਈ ਦੀ ਓਵਰ ਡੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਸੰਧੂ ਤੇ ਸੰਤ ਰਾਮ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਛੋਟਾ ਆਖਦਾ: ਅੰਕਲ ਮੇਰਾ ਪਾਪਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਠਾਕ ਸੀ। ਉਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਤੇ ਨਰਸਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।”

“ਨਹੀਂ, ਕਾਕਾ, ਉਨ੍ਹੀਂ ਕੀ ਕਰਨਾ! ਉਨ੍ਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਹੋਣਾ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ। ਉਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਖਰਾਬ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਵੀ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਕਾਕਾ, ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਦਿਲ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਨੀਂ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਐ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਹੀ ਐਸਾ। ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਬੰਦਾ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ।

ਪਤਾ ਨੀਂ ਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ! ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ। ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਐ। ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਹੋਣ ਕੁਝ ਨੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਬੰਦਾ ਅੱਗ 'ਚ ਖੜਾ ਰਹੇ। ਬਾਲ ਬਿੰਗਾ ਨੀ ਹੁੰਦਾ। ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ।

ਬਲਿੰਦਰ ਦਾ ਭਾਈਏ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੋਹ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਣਸੁਣੀਆਂ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਭੁੜਕ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਤੇ ਨਰਸਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਫੇਰ ਵੀ ਸਾਰਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਹੀ ਧਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਭਰਾ ਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾਕਟਰਾਂ ਤੇ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਕੇਸ ਚਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਭੈਣ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੇ ਨੇ ਪਰ ਮਾਂ ਬਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਭੰਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਦੇਖੋ ਬੇਟਾ, ਡਾਕਟਰ ਤੇ ਨਰਸਾਂ ਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਪਾ ਨਾਲ ਜ਼ਿਦਬਾਜ਼ੀ ਥੋੜੇ ਐ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਅੱਖ ਬਲ ਥੋੜਾ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਆ। ਖਰੇ ਕਿੰਨੇ ਮਰੀਜ਼ ਇਲਾਜ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹਸਪਤਾਨ 'ਚ ਰੋਜ਼ ਆਉਂਦੇ। ਕਿੰਨਿਆਂ ਦੇ ਕਿੰਨੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਜੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨਰਸਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪੈਣ ਫੇਰ ਤਾਂ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਕੋਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਆਵੇ ਈ ਨਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ 'ਚ ਇਮੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਊ। ਬਹੁਤਾ ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਐ-ਥੁਆਨੂੰ ਕਾਹਦਾ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਚੁੱਕਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਕੱਛੇ ਪਜ਼ਾਮੇ ਚਾਂਦਰਾਂ ਧੋਣੇ ਪੈਂਦੇ। ਛੱਡੋ ਪਰੇ ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੇਟਾ ਡਾਕਟਰਾਂ ਤੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ 'ਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਕਰਦੇ ਬੀ ਚੰਗੇ ਨੀਂ ਲਗਦੇ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੱਡਾ ਵੀ ਮਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੰਦਾ। ਛੋਟਾ ਬੁੜ ਬੁੜ ਕਰਦਾ ਉੱਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਭਾਈਆ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲਾਗੇ ਬੈਠਾ ਹੁੰਦਾ। ਕਲਵਰਨੀ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ: “ਦੇਖੋ ਜੀ, ਮੁੰਡੇ ਥੁਆਡੀ ਕਿੰਨੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ। ਥੁਆਡਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲਾਜ ਕਰਵੇਂਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸੁਰਤ ਸਮਾਲੋ। ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਆਹ ਵੱਡੇ ਦਾ ਤਾਂ ਬਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਾਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਬਸਦਾ ਰਸਦਾ। ਆਹ ਛੋਟੇ ਬੀ ਵਿਐਂਹਣੇ। ਛੇਤੀ ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ।”

ਤੇ ਭਾਈਆ ਉਸ ਵੱਲ ਬਿਟ ਬਿਟ ਝਾਕਦਾ ਆਖਦਾ: ਆਹੋ ਕਰਨਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਨਾ, ਮੈਂ ਹੀ ਕਰਨਾ।”

(ਦੂਸਰਾ ਹਾਦਸਾ)

(ਨਾਵਲ 'ਚ ਨਾਟਕ)

ਅਗਲਾ ਹਾਦਸਾ ਕੋਕਲਾ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਉਹ ਸਤਾਈ ਅਠਾਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈਆ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਕਿ ਕੁੜੀ ਹਾਲੇ ਨਿਆਣੀ ਹੈ, ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲਵੇ। ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਕਲਾਂ ਨੇ ਬੀ.ਏ ਕਰ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਨੱਕ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈਏ ਨੇ ਘਰ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਕੋਕਲਾਂ ਨੇ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਈ ਤੇ ਆਖਿਆ: ਮਾਮਾ, ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਾ। ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਨਿਆਣੀ ਹਾਂ! ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈਆ ਹਾਲੇ ਠੀਕ ਸੀ। ਉਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਵਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੜੀ ਦੀ ਆਖੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸੂਹ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਫੇਰਨਾ ਚਾਹਿਆ। ਕੋਕਲਾਂ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕੁੱਟਿਆ ਮਾਰਿਆ, ਉਹ ਘਰੋਂ ਦੌੜ ਜਾਵੇਗੀ। ਧੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਭਾਈਆ ਸੁੰਗੜ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਛੇ ਕੁ ਮਹੀਨੇ

ਕੋਕਲਾਂ ਸੈਕਰੇਟਰੀ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰਾਂ 'ਚ ਪਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਮਹਿਕਮੇ 'ਚ ਸੈਕਰੇਟਰੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ।

ਧੀ, ਮਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸਨੱਖੀ ਤੇ ਮਨਚਲੀ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਉਪ ਮੈਨੇਜਰ ਗੁਲਸ਼ਨ ਵਾਲਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਉਹ ਤੀਹ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਖੋਜਾ ਜਾਤੀ ਦਾ ਖੁਸ਼ਪੋਸ਼ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ ਤੇ ਹਾਲ ਤੱਕ ਕਰਾਨਿਕ ਬੈਚਲਰ (ਕੁਆਰਾ) ਸੀ। ਕੱਦ ਪੰਜ ਫੁੱਟ ਨੌਂ ਇੰਚ, ਗੁੰਦਵਾ ਸਰੀਰ, ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਸਮਰਾਟ। ਉਸ ਨੇ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਮਿਸਟਰ ਕਿਨਅਨਜੂਈ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਕੋਕਲਾਂ ਦੀ ਬਦਲੀ ਆਪਣੇ ਵਿਭਾਗ 'ਚ ਕਰਵਾ ਲਈ। ਜਵਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀਆਂ ਵਾਲਜੀ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸਨ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਖੋਜਣ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੀ ਇੱਕ ਗੁਆਂਢਣ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀ ਛਿੰਦਰ ਉਸਦੀ ਮਿੱਤਰ ਸੀ। ਉਹ ਉਸਤੇ ਜਾਨ ਛਿੜਕਦੀ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਸ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੌਲ ਕਰਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੱਲ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਣੇ ਸਿੱਖ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ, ਖੋਜੇ ਨਾਲ ਖਾਰ ਖਾਂਦੇ ਸੀ। ਸਾਲਾ ਟੁੱਟਾ ਜਿਹਾ ਖੋਜਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੜੀ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਰੱਖਦਾ। ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗੇ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ। ਉਹ ਦੂਜੇ ਚੌਥੇ ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਖੋਜਾ ਡਰਾਕਲ ਸੀ। ਡਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। “ਕੀ ਪਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵਹੂਸ਼ਾਂ ਜਿਹਾਂ ਦਾ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਜੜ ਤੇ ਮਾਰ ਖੋਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।” ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜਦੋਂ ਫੇਰ ਮਿਲਦੇ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ, ਸਿੱਖ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗੈਰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਦਬਕਾ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ। ਪਰ ਛਿੰਦਰ ਖੋਜੇ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੀ ਕਿ ਡਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੋਕੇ ਦਬਕੇ ਨੇ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਦਮਾਸ਼ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਫੇਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਗੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦੇ ਪਿਓ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਛਿੰਦਰ ਦਾ ਪਿਓ ਮੌਤੀ ਸਿੰਘ ਅਨਪੜ, ਉੱਜੜ, ਅੱਖੜ ਕਠੋਰ ਦਿਲ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਸਦੀ ਕੁੜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਨਿਕਲ ਗਈ ਸਿੱਖ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਬਰਾਦਰੀ 'ਚ ਉਸਦਾ ਨੱਕ ਵੱਢਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਲ ਦੇਣ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੋਟੇ ਘਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਖੋਜਿਆਂ ਨਾਲ ਖੋਹ ਖਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਉਹ ਨੈਰੋਬੀ 'ਚ ਭੰਡੀ ਕਰਵਾਉਂਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੱਪਣੀ ਹੈ। ਸੱਪਣੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜੰਮਦੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਡੰਗ ਮਾਰੂ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਰਾਤ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਉਸ ਰਾਤ ਛਿੰਦਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਮਰੇ 'ਚ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਸਰਾਣੇ ਹੇਠੋਂ ਪਿਸਤੌਲ ਲੈ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਲੋਡ ਕਰਕੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਸੌਣ ਲੱਗੀ ਕਮਰੇ ਦੀ ਕੁੰਡੀ ਉਹ ਕਦੇ ਲਗਾਂਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਕੁੜੀ ਕੋਲ ਖਲੋਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਪਿਸਤੌਲ ਦੀ ਨਾਲੀ ਉਸ ਵੱਲ ਤਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਨੀਂ ਵਿਚ ਵਿਚ ਕੁੜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਜਹੀ ਨਿਰਛਲਤਾ ਝਲਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਜੇਹੀ ਨਿਰਛਲਤਾ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਤਿਆਰੇ ਨੂੰ ਨਿਹੱਥਾ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਉਸ ਦੇ ਨਿਰਛਲ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ, ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਸਤੌਲ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਆਪ ਥੱਲੇ ਲਗ ਗਿਆ। ਬੁਹਿਓਂ ਬਾਹਰ

ਆਉਂਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਫੇਰ ਮਲੇਛ ਹਾਵੀ ਹੋ ਗਿਆ। “ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ, ਇਏ ਡੰਗ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸੱਪਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸ਼ਣਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੱਡਿਆ ਕੀਤਾ। ਖਾਣ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਲਿਖਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸਦਾ ਜੀਵਨ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਚੰਗੇ ਘਰ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਨੱਕ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਨੈਰੋਬੀ ਦੇ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੇਰਾ ਨੱਕ ਵੱਢਣ ਵਾਲੀ ਐ। ਤੇ ਇਹ ਤਾਂ ਖੋਜੇ ਨਾਲ ਦੌੜ ਕੇ ਮੇਰੀ, ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਰੋਲਣ ਵਾਲੀ ਐ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਓਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭੈੜੇ ਕਾਰੇ ਨਾਲ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੰਬਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪਿਸਤੌਲ ਤਾਣ ਕੇ ਧੀ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਫੇਰ ਵੜਿਆ। ਸੁੱਤੀ ਕੁੜੀ ਜੋ ਨਿਰਛਲ ਜਹੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਦੇ ਅੰਗ ਫੇਰ ਝੂਠੇ ਜਹੇ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਹੇ ਪੈਂਦੇ ਜਾਪੇ। ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਉਹ ਸੱਪਣੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਏਗਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਜੇ ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਉਹ ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਵੀ ਦੌੜ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤੇ ਖੋਜੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੌਤੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਗੁਜਰਾਤੀ ਚੰਦੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨੇ ਪਰਵਾਹਰੀ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ 'ਚ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਚੰਦੂ ਨੇ ਆਤਮਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਛਿੰਦਰ ਉਸਦੀ ਲੜਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀਰਹੀ ਤੇ ਮੌਤੀ ਸਿੰਘ ਉਸਦਾ ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਉਸ ਵਿਚਲਾ ਰਾਕਸ਼ਸ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹੀ ਪਿਤਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਕੇ ਹੁਣ ਪਾਲਕ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਘਾਰਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੋਲੀ ਮਾਰਕੇ ਉਹ ਖੂਨ ਖਰਾਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਛਿੰਦਰ ਦਾ ਗਲਾ ਨੱਪ ਲਿਆ। ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਦੈਂਤ ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਉਸਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਗਲਾ ਘੁੱਟਦੇ ਉਸਦੀ ਚੀਖ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਗਲ 'ਚ ਘੁੱਟੀ ਗਈ।

ਸਾਹ ਘੁੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਬਾਹਾਂ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਪਰ ਥੱਲੇ ਵੱਜਦੀਆਂ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲ ਆਈਆਂ। ਉਸਨੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਉਸਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਉਸਦਾ ਪਾਪਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਚੀਖ ਕੇ ਕਰਲਾਟ ਪਾ ਕੇ ਆਖਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਾਪਾ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਲਾਡਲ ਬੇਟੀ ਕੌਕੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਮਾਰ ਨਾ। ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ ਦੇ। ਪਰ ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲੀ ਨਾ ਚੀਖ। ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗਲਾ ਨੱਪਣ ਵਾਲਾ ਪਾਪਾ ਸੱਚਮੁਚ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚਲਾ ਦੈਂਤ ਤੇ ਰਾਕਸ਼ਸ ਬਣ ਨਿੱਬੜਿਆ ਸੀ। ਕੱਦ ਬੁੱਤ ਵਲੋਂ ਵੀ ਉਹ ਦੈਂਤ ਦਾ ਦੈਂਤ ਤੇ ਰਾਕਸ਼ਸ ਦਾ ਰਾਕਸ਼ਸ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਪਲ ਛਿੰਦਰ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਹਿੱਲਣੋਂ ਹਟ ਕੇ ਠੰਡੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਮਾਸ ਦਾ ਲੱਥੜਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ ਬਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਮੌਤੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਸਵੇਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ: “ਚਲੋ ਜਾਰ ਮੌਤੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਰ ਆਈਏ। ਸੁਣਿਆ ਰਾਤੀਂ ਉਸ ਦੀ ਜਵਾਨ ਧੀ ਛਿੰਦਰ ਡਾਕੀ ਨਾਲ ਮਰ ਗਈ।”

ਏ ਲੈਵਲ ਕਰਕੇ ਖੋਜਾ ਮੁੰਡਾ ਗੁਲਸ਼ਨ ਵਾਲਜੀ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਵਲੈਤ ਪੜ੍ਹਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਰਸ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆਏ ਨੂੰ ਸਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸੀ। ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ

ਕੁੜੀ ਉਸਨੂੰ ਛਿੰਦਰ ਵਰਗੀ ਜਾਪਦੀ। ਪਰ ਇਹ ਕੋਕਲਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦਫਤਰ 'ਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਸੀ ਉਹ ਕੱਦ ਬੁੱਤ ਰੰਗ ਰੂਪ ਤੇ ਦੇਖਣ ਪਰਖਣ 'ਚ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਛਿੰਦਰ ਵਰਗੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਫਤਰ 'ਚ ਕਲਵਰਨੀ ਦੀ ਧੀ ਕੋਕਲਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਰਖਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਕੋਕਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਚੱਕਰ ਈ ਚਾਲੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਉਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਜੋ ਖੋਜਾ ਗੁਲਸ਼ਨ ਵਾਲਜੀ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਤੱਕਣੀ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ।

ਖੋਜਾ ਤੇ ਕੋਕਲਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸੌਹਣੇ ਸੁਨੱਖੇ ਸੀ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਜੋੜੀ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜੱਚ ਗਏ। ਫੇਰ ਕੈਫੇ, ਹੋਟਲਾਂ, ਸਿਨਮਿਆਂ, ਥੀਏਟਰਾਂ, ਪਾਰਕਾਂ ਦੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲ ਪਿਆ। ਕੋਕੇ ਕੋਲੇ ਬਿਟਰ ਲੈਮਨ ਪਿੱਛੋਂ ਬੀਅਰ ਵਿਸਕੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵੀ ਚੱਲ ਪੈਂਦੇ। ਕਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦੌਰੇ ਬਹਾਨੇ ਉਹ ਮੰਬਾਸੇ ਬੀਚ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਕਦੇ ਮਾਉਂਟ ਕੀਨੀਆ ਕਲੱਬ ਕਦੇ ਸਾਵੋ ਪਾਰਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਕਲਾਂ ਦੇ ਚਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਮਾਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਉੱਝ ਵੀ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਮਾਡਰਨ ਅਫਰੀਕਨ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਾਂ ਪਿਓ ਦੀ ਸਿਰਦਰਦੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤਾਂ ਉੱਝ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਚਾਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਹੁੜਕ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਬੇਬਸ ਸੀ। ਕਲਵਰਨੋਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਾਈ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਪਿੰਡੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਣ ਦਿੰਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕੁੜੀ ਅੱਗ ਦੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਛੇੜਿਆਂ ਮਖੀਲ ਦੇ ਛੱਤੇ ਵਾਂਗ ਹੋਰ ਭੜਕੇਗੀ। ਭੜਕ ਕੇ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਤੇ ਖੋਜੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੀ ਨਾ ਕਰਵਾ ਲਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਬਦਨਾਮੀ ਨਾ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇ।

ਉਧਰ ਕੋਕਲਾਂ ਤੇ ਖੋਜੇ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਾਲੇ ਛੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਗੇ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਜੋਲ 'ਚ ਵਧੇਰੇ ਮਜ਼ਾ। ਤੇ ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਜੀ ਕੀਤਾ ਉਹ ਵਿਆਹ ਵੀ ਕਰਵਾ ਲੈਣਗੇ।

ਵੱਡੀ ਉਮਰ 'ਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਭਾਈਆ ਹੋਰ ਪਾਸਿਓਂ ਸੁਖੀ ਸੀ, ਕੋਕਲਾਂ ਵਲੋਂ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਲਵਰਨੀ ਸਿਰ ਇਲਜ਼ਾਮ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵਗਾੜਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਹੋਣੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈਏ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਕੀਮ ਸੋਚੀ ਸੀ ਕਿ ਕੁੜੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਮਰੀਕਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਮਰੀਕਾ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਨੇ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਬਹਾਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਆਪੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਗੁੰਮ ਗਵਾਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਕੌਣ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਜਾਤੀ 'ਚ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਤਾਂ ਛੁਟੇ।

ਜਦ ਛੋਟੇ ਬਲਿੰਦਰ ਰਾਹੀਂ ਕੁੜੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਪੁੱਛੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸੀ ਫੇਰ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਗੱਲ ਹਵਾ 'ਚ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ। ਫੇਰ ਨੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸਕੇੜ ਕੇ ਮੋਢੇ ਹਿਲਾ ਕੇ ਨੰਨਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ 'ਚ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਪਈ।

(ਆਖਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹਾਦਸਾ)

ਗਲਪੋਵਾਚ

ਅੱਜ ਫੇਰ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਅਨ ਤਾਅਨ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਫੇਰ ਉਹ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਪਿਆ ਪਲਸਟੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਭਖਦੇ ਅੰਗਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਉਹ ਉਸਲਵੱਟੇ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਦਸ ਵਜੇ ਸੌਂ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਤਾਂ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਨੀਂਦ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਬੜਾ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਖੂਨ ਦਾ ਦਬਾ ਵਧ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਉਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਆਮ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘਟੀਆ। ਉਹ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ ਫਰਾਡ ਹੈ, ਧੋਖਾ ਹੈ, ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ, ਪੋਸਟਰ ਹੈ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਹੈ, ਮੁਲੰਮਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਿੱਤੇ ਵਾਲਾ ਵਿਆਕਤੀ ਨਹੀਂ, ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਤੇ ਡਰਾਕਲ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈਏ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ। ਭਾਈਆ ਇੰਨਾ ਕਸ਼ਟ ਤੇ ਕਲੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਤੋਬਾ ਭਲੀ। ਭਾਈਏ ਦੀ ਕਰੁਣਾਇਕ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਪਿਆ ਉਹ ਭਾਈਏ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਝਾਕਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਲੱਗੀ ਇੱਕ ਅਮਰੀਕਨ ਕਵਿੱਤਰੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਵੱਲ ਹੀ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਬੌਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਟਿਕ ਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਝਾਕੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਈਏ ਦੇ ਸੰਕਟ ਸਮੇਤ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕੂੜਾ ਖੇਡ ਪਾਸਾਰਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਲਿਲਕਾਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਕਵਿੱਤਰੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਤੇ ਹੀ ਗੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਫਰਾਰ ਤੇ ਭਾਂਜ ਹੀ ਹੈ?

ਹਰ ਸੱਚੇ ਲੇਖਕ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਰ ਹੁੰਦੀ, ਆਤਮਾ ਹੁੰਦੀ, ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ, ਧੜਕਦਾ ਦਿਲ ਚਿੰਤਨ ਸ਼ੀਲ ਦਿਮਾਗ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ, ਤੜਪ ਹੁੰਦੀ। ਤੀਬਰ ਤੇ ਤੀਖਣ ਮਘਦੇ ਭਖਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਵਰਗਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ।

ਐਨ ਉੱਪਰ ਨਿੱਕੇ ਜਹੇ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਭਾਈਆ ਅਤਿਅੰਤ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਲਿਬੜੇ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਲਕਦਾ, ਕੁਰਲਾਂਦਾ, ਲਿਲਕਾ ਜਹੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਡਸਟ ਬਿੰਨ ਵਰਗੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ। ਉਹ ਭਾਈਏ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤਾਂ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਵੱਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ। ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨਾਲ ਮਾਸਾ ਭਰ ਵੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਜਤਲਾਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਉਸ ਵੱਲ ਉਸ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਵੱਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ

ਤਸਵੀਰ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਆਪਣੇ ਰੋਂ 'ਚ ਕੋਈ ਮੋਨੋ ਐਕਟਿੰਗ ਜਹੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈਏ ਨਾਲ ਕਵੀ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮੋਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਕਵੀ ਸੰਮੇਲਨ 'ਚ ਭਾਈਏ ਨੇ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣੀ ਤੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ, ਆਪਣਾ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਵੀ ਨੂੰ ਰਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਭਾਈਏ ਨੇ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਵੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਆਸਣ ਜਮਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈਏ ਉੱਪਰੋਂ ਖੱਲੇ, ਖੱਲਿਓਂ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦਾ, “ਕਵੀ ਸਾਬ ਕੀ ਹਾਲ ਆ,” ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠਦਾ। ਘੰਟਿਆਂ ਬਧੀ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਉੱਤਰ ਦੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾਂਦਾ। “ਕਵੀ ਸਾਬ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦੁੱਧ ਪਲਾਓ।” ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਸਿਰਫ ਵਕਤ ਕਟੀ ਹੁੰਦੀ। ਇਕ ਭੁਸ ਜਿਹਾ, ਸਵਾਦ ਜਿਹਾ ਬੋਰਡਮ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ ਭਾਈਆ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਗੰਢਾਂ ਖੋਲ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਨਿਸਲ ਹੋ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਗੱਲ ਕਾਫ਼ੀ ਦੀ ਚੁਸਕੀ ਲੈਣ ਵਾਂਗ ਸੁਆਦ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਕਰਦਾ। ਤੇ ਫੇਰ ਅਣਜਾਣੇ ਅਜੇਹਾ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਛਲ ਕਹਿਕਹਾ ਲਗਾਉਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਛਲ ਹਾਸੇ ਦੀਆਂ ਸਵੈਦ ਛੱਲਾਂ 'ਚ ਕਵੀ ਸਮੇਤ ਉਸਦਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਕਮਰਾ ਵੀ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ।

ਉਪਰੋਂ ਚਬੂਤਰੇ 'ਚੋਂ ਫੇਰ ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਦੀ ਤੇ ਇਕ ਗੋਲ ਮਟੋਲ ਆਵਾਜ਼ ਖੱਲੇ ਪੱਕੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਠਾ ਕਰਕੇ ਡਿਗਦੀ: “ਚੋਰਿਆ! ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਆਖਿਆ ਉੱਚੀ ਨਾ ਬੋਲਿਆ ਕਰ। ਘੱਟ ਬੋਲਿਆ ਕਰ। ਹੌਲੀ ਬੋਲਿਆ ਕਰ। ਫੇਰ ਕਹਿੰਦਾ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੌਰਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਨਾਂ ਆਉਂਦੀ। ਕਾਕਾ ਵਰਿੰਦਰਾ, ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਆਖਿਆ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵੜਨ ਦਿਆ ਕਰ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਣ ਲਈ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਕੁਛ ਨਾ ਦਿਆ ਕਰੋ। ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਰਕੇ ਪਜ਼ਾਮਾ ਬਿਸਤਰਾ ਗਾਲਦਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਗੰਦ ਧੋਂਦੀ ਔਕ ਗਈ ਖੱਕ ਗਈ ਹਾਂ।” ਫਿਰ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਹੋ ਕੇ: “ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਬਮਾਰੀਏ ਸੁਣਦਾ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਲੱਗਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਕੀ ਕਰਦਾ!”

“ਕੰਜਰਾ ਜੇ ਜਾਨ ਚਾਹੀਦੀ। ਕੰਨ ਖੋਲ ਕੇ ਸੁਣ ਲੈ। ਕੁੱਤਿਆ: ਇਸ ਲਗਦੇ ਕੋਲ ਨਾ ਬੈਠਿਆ ਕਰ। ਇਸ ਕਬੀਸ਼ਰ ਕੋਲ ਘਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰੀਂ। ਇਹ ਰਾਈ ਦਾ ਪਹਾੜ ਫੰਘਾ ਦੀ ਡਾਰ ਬਣਾਉ।”

“ਕਵੀ ਜੀ ਇਹ ਮੇਰੀ ਤੀਮੀ ਨੀਂ। ਦੂਜੇ ਬਿਆਹ ਦੀ ਜਰ ਖਰੀਦ ਤੀਮੀਂ ਆ। ਇਹ ਤੀਮੀ ਨਹੀਂ ਰਾਕਸ਼ਣੀ ਆ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਡੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ ਕੁੱਟਦੀ ਰੋਜ਼ ਮਾਰਦੀ। ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਗਿੱਟੇ ਗੋਡੇ ਠੋਰਦੀ ਆ। ਭੁੱਖਾ ਬਿਆਇਆ ਮਾਰਦੀ ਆ। ਮੈਨੂੰ ਕੁਛ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੇਬੋ। ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਬਿਆਇਆ ਹਾਂ। ਇਹ ਰਾਕਸ਼ਣੀ ਮੈਨੂੰ ਕੁਛ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਜਾਣ ਬੁਜਕੇ ਭੁੱਖਾ ਧਿਆਇਆ ਮਾਰਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਮਰ ਜਾਮਾਂ।”

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿੱਸਾ ਗੁੱਲ ਬਕਾਉਲੀਂ ਦਾ ਪਤਾ। ਏਸ

ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਕਲਵਰਨੀ ਤੇ ਨਿੰਮੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਪਤਾ। ਕਲਵਰਨੀ ਰੋਜ਼ ਸਕੀਮਾਂ ਸੋਚਦੀ। ਬਹਾਨੇ ਲੱਭਦੀ: “ਇਸ ਕੋੜ ਕਿਰਲੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਮਕਾਨ ਚੋਂ ਬੇਦਖਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗੀਆਂ ਖਚਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਨਜ਼ਾਤ ਪਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਲੇਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਕੱਚ ਕੰਕਰਾਂ ਚੱਬਦੇ ਨੇ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਠੁੱਡ ਠੋਕਰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਫੁੱਟਬਾਲ ਵਾਂਗ ਸੜਕ ਤੇ ਰੁੜਾਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਸੁਭ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਬਹਾਨਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਕਵੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਕਮਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ। ਨੈਰੋਬੀ 'ਚ ਕਮਰਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇੱਥੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਟਿਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੋਚਦਾ ਸੋਚਦਾ ਉਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਧੋਖਾ, ਫਰਾਡ, ਦਿਖਾਵ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਵੀ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹ ਸਮਝੋਤਾਕਾਰ, ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਬਣਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਚੁੱਪ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਈਏ ਦਾ ਕਵੀ ਮਿੱਤਰ ਵਿੰ ਹੈ, ਗੁਆਂਢੀ ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਤੇ ਆਏ ਭੈਜਲ ਸਮੇਂ ਉਸ ਵੱਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਚਿਣਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਹ ਕਵੀ ਨਹੀਂ? ਕਾਇਰ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਤੱਬ ਪਾਲੂਣਾ ਭੁੱਲੂ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹਿਲਦਾ ਬੋਲਦਾ, ਕਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਂ ਭਾਂ ਕਰਦਾ ਖਾਲੀ ਕਮਰਾ ਹੋਵੇ। ਕਮਰਾ ਆਖਰ ਕਮਰਾ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਮਰਾ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਹੁਣ ਭਾਈਏ ਦੇ ਰਾਜ ਪਲਟਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਹਕੂਮਤ ਹੁਣ ਭਾਈਏ ਦੀ ਥਾਂ ਮਲਕਾ ਗਲੋਰੀਆ ਕਲਵਰਨੀ ਹੱਥ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਘਰ 'ਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਉਸਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲਦਾ, ਉਸਦਾ ਰਾਜ ਹੈ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈਆ ਘੋਰਸੰਕਟ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਘੋਰ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਲਹੂ ਦਬਾ ਵੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਵੀ ਪਜ਼ਾਮੇ 'ਚ ਨਿਕਲੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਦਾ ਗੰਦ ਧੋ ਧੋ ਕਲਵਰਨੀ ਅੱਕ ਗਈ ਥੱਕ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਤ ਦੀ ਦੁਖੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਛੂਛਕਾਂ ਨਾਲ, ਕਦੇ ਫੱਟੀਆਂ ਨਾਲ, ਕਦੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁੱਟਦੀ ਭੰਨਦੀ ਝਿੜਕਦੀ, ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਥੁਕਦੀ ਹੈ। “ਇਹ ਬੁੱਢਾ ਝੱਡੜ, ਇਹ ਦਹਾਜੂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਕਸ਼ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲ ਕੁੱਟਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ। ਰੋਟੀ ਦਿਓ ਰੋਟੀ ਨੀ ਖਾਂਦਾ, ਦੁਆਈ ਦਿਓ ਦੁਆਈ ਨੀ ਖਾਂਦਾ। ਉਤੋਂ ਮੂੰਹ ਪਾੜ ਕੇ ਆਖਦਾ: ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਕੁਛ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਕੁੱਛ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਕੁੱਟਦੀ ਮਾਰਦੀ ਹੈ।”

ਭਾਈਆ ਟੱਟੀ ਜਾਣ ਲਈ ਵਿਲਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਚਪਟੀ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪੁੱਠੇ ਕਰਕੇ ਹੱਥ ਭੰਨੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦੇ ਗੋਡੇ ਤੇ ਗਿੱਟਿਆ ਤੇ ਫਟੀਆਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਪੀੜ ਨਾਲ ਭਾਈਆ ਅੜਾਟ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨੀਂਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਗੁੱਟ ਗੋਡੇ ਠੋਰੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਉਸ ਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸੌਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਟੈਂ ਟੈਂ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ। ਉਸਦੀ ਨੀਂਦ ਹਰਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਕਾਰ, ਫਰੇਬੀ ਤੇ ਦੰਭੀ ਹੈ।

ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਥਾਪੜੇ ਤੇ ਥਾਪੜਾ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਭੌਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਜ਼ਾਮੇ 'ਚ ਟੱਟੀ ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਰਦਾ ਵਿਲਕੀ ਜਾਂਦਾ। ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਲਕੀ ਜਾਂਦਾ। ਸੱਟਾਂ ਖਾ ਖਾ ਲਿਲਕੀ ਜਾਂਦਾ, ਤਰਲੇ ਲੇਲੜੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਚਾਓ ਬਚਾਓ ਆਖਦਾ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਕੁਰਲਾਂਦਾ ਹੈ ਕਲਵਰਨੀ ਉਸਤੇ ਕਿੰਨਾ ਜੁਲਮ ਢਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰਿਆ, ਗੰਡਾਸੇ ਨਾਲ ਪੋਟਾ ਪੋਟਾ ਕਰਕੇ ਕੁਤਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਉਭਰੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ 'ਚ ਲਹੂ ਨਹੀਂ ਵਗਦਾ ਇਹ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਹੈ। ਲੱਕੜ ਦੀ ਚਪਟੀ ਨਾਲ ਭਾਈਏ ਦੇ ਹੱਥ ਤੋੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਗੋਡੇ ਗਿੱਟੇ ਠੇਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਪਰ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣਦਾ ਦੇਖਦਾ ਵੀ ਕਵੀ ਕੁਝ ਦੇਖ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਏਸ ਹਿੰਸਾ, ਜੁਲਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਆਪ ਸਿਰਜੀ ਦੀਵਾਰ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਉਹ ਜਾਬਰ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਮਜ਼ਲੂਮ ਤੇ ਜੁਲਮ ਢਾਉਣੇਂ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਕਾਇਰ ਤੇ (ਮਤਲਬੀ) ਨੂੰ ਜਾਨਦਾਰ ਭਾਈਏ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੇਜਾਨ ਕਮਰੇ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਹੱਥ ਟੁੱਟਦੇ ਗਿੱਟੇ ਗੋਡੇ ਠੁਰਦੇ ਕਰਲਾਟ ਪਾਂਦੇ ਭਾਈਏ ਅੰਦਰੋਂ ਤਿੱਖੀ ਸੂਲ ਵਰਗੀ ਚੀਖ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਈਏ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਚੀਰਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਸੁਣਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੀਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਚੀਕਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਲਹੂ ਮਾਸ ਦੇ ਨਹੀਂ ਪੱਥਰ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਹੂ ਮਾਸ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਪੱਥਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਹਿੰਸਾ ਹੁੰਦਾ। ਦੁਖਿਆਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬੋਲ ਸੁਣਕੇ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲਾ ਪਿਘਲ ਜਾਂਦਾ। ਘਾਤ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਦਿਲ ਮੌਮ ਵਾਂਗ ਢਲ ਜਾਂਦਾ। ਕਵੀ ਹਾਂ ਨਾਂਹ ਵਾਲੀ ਦੁਚਿੱਤੀ 'ਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਬੇਅਰਾਮੀ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਉਸਨੂੰ ਕੋਹ ਕੋਹ ਕੇ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹੁੱਝਾਂ ਮਾਰਦੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਛੁਰੀਆਂ ਚਲਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਲਾਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਤੁਖਣੇ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮਰੀ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜਗਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੱਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਨਿਪੁੰਸਕਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਲਵਰਨੀ ਸ਼ੀਹਣੀ ਬਣਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੜਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਟੋਰੇ ਭਰ ਭਰ ਕੇ, ਕਲਫ ਲੱਗੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਦਹਾਜੂ ਪਤੀ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣ ਲਈ ਭੁੱਖ ਹਾਬੜੀ ਡੈਣ ਬਣੀ ਖੜੀ ਹੈ।

ਪਰ ਕਵੀ ਟੱਸ ਤੋਂ ਮੱਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਉਹ ਸ਼ਰੀਫ ਤੇ ਗੁੰਗਾ ਜਿਹਾ ਬਣਕੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਭਾਈਏ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਨਹੀਂ, ਮਕਾਨ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਭਾਈਆ ਡਸਟ ਬਿਨ ਦੇ ਨਰਕ 'ਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਰਾਇਆ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਹੈ। ਮਾਲਕ ਮਕਾਨ ਨਿੰਮੇ ਦੀ ਮਲਕਾ ਮਸ਼ੂਕਾ ਗਲੋਰੀਆ ਕਲਵਰਨੀ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦਾ ਤਾਜ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਗੈਰ ਪੱਤਾ ਨਹੀਂ ਝੁਲ ਸਕਦਾ।

ਉਸਦੀ ਲੋਹ ਕੈਦ 'ਚ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਤੇ ਮਲਕਾ ਗਲੋਰੀਆ ਦਾ ਸਿੱਕਾ

ਮਲਕਾ ਦੀ ਮਾਲਦਾਰੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਘਰ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਤੇ ਮਲਕਾ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਹੈ।

ਮਕਾਨ ਹੈ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਹੈ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੇ, ਜਰਮਨ ਜਾਪਾਨੀ ਕਾਰਾਂ ਨੇ। ਟੇਪ, ਟੀ.ਵੀ, ਵੀ.ਡੀ.ਓ., ਟੈਲੀਕੈਮਰੇ ਨੇ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਮਲਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਿੰਮੇ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਹਵਾ ਖਾ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਪੁੱਤਾਂ, ਨੂੰਹਾਂ, ਭਾਈਏ ਤੇ ਰੋਅਬ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਟਲਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗ ਲਾਂਦੀ ਸਿਨਮਿਆਂ ਦੇ ਭਾਗ ਜਗਾਂਦੀ ਹੈ। ਠੰਢ ਠੁੱਕਰ ਤੋਂ ਅਧੀਆ ਕੁ ਵਿਸਕੀ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਉਹ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਛੱਤ ਤੇ ਖਲੋਕੇ ਤਾਰਿਆਂ ਭਰੇ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਤੱਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੰਡੇ ਸਾਰੇ ਹਜ਼ਾਰ ਬੱਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੈਂਡਲ ਬਰਾ ਵਾਂਗ ਜਗ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਝਿਲਮਿਲ ਕਰਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਈਏ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਡਸਟ ਬਿਨ 'ਚ ਆਸਣ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਕਲਵਰਨੀ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਵੀ ਹੈ, ਨਿੰਮੇ ਦੀ ਮਲਕਾ ਗਲੋਰੀਆ ਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ਵੀ ਹੈ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰਹਾਂ ਵਾਲੀ ਬੇਬੀ ਡੋਰੀਆ ਵੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਦਹਾਜ਼ੂ ਭਾਈਆ ਸਿਰ ਦਾ ਸਾਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਿਰਮਲ ਅੰਕਲ ਛਾਇਆ ਪਿਆ।

ਮਲਕਾ ਦੇ ਕੁਰੱਖਤ ਵਤੀਰੇ ਕਾਰਨ ਭਾਈਏ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਰਕ ਬਣਿਆ ਪਿਆ। ਸਲੀਪਰਾਂ ਤੇ ਫੱਟੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾ ਖਾ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਡਰਾਉਣਾ ਭੂਤ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

(ਗਾਲਪੋਵਾਚ)

ਅੱਜ ਫੇਰ ਕਵੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲਾ ਵਿਲਕਦਾ ਕੁਰਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸ ਅੰਦਰ ਲੁੱਕ ਕੇ ਬੈਠਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਅਨ ਤਾਅਨ ਕਰਦਾ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਫੇਰ ਉਸਨੂੰ ਨੀਂਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈ ਰਹੀ। ਉਹ ਘੰਟੇ ਤੋਂ ਬਿਸਤਰ 'ਚ ਆਕੜਾਂ ਭੰਨਦਾ, ਉਸਲਵੱਟੇ ਲੈ ਰਿਹਾ। ਬਿਸਤਰ 'ਚ ਬੇਆਰਾਮੀ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਪਲਸੇਟੇ ਮਾਰਦਾ ਪਿਆ। ਅੰਦਰਲੀ ਬੇਅਰਾਮੀ ਨਾਲ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦਾ ਲਹੂ ਦਬਾ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

(ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ)

ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ? ਆਮ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ। ਉਹ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ, ਫਰਾਡ ਹੈ, ਧੋਖਾ ਹੈ, ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ, ਛਲਾਵਾ ਹੈ, ਪੋਸਟਰ ਹੈ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਹੈ, ਮੁਲੰਮਾ ਹੈ। ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਡਰਾਕਲ ਹੈ, ਡੰਮੀ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਰ ਹੁੰਦੀ, ਆਤਮਾ ਹੁੰਦੀ, ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ। ਤੜਪ ਹੁੰਦੀ, ਪੀੜ ਦਾ ਸੁਲਖਾ ਸੁਲਗਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ 'ਚੋਂ ਹੁੰਦਾ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ, ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ।

ਉੱਪਰ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਭਾਈਏ ਦੇ ਭਾਅ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਉਸਦੇ, ਚੱਪਲਾਂ ਤੇ ਫੱਟੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਚਪਟੀ ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਹੱਡ ਤੋੜੇ ਜਾ ਰਹੇ। ਉਹ ਵਿਲਕਦਾ, ਕੁਰਲਾਂਦਾ, ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਡਸਟਬਿਨ ਵਰਗੀ ਨਰਕ ਕੁੰਭੀ 'ਚ ਅੱਧ ਮੋਇਆ ਜਿਹਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਉਸਦੇ ਵਿਲਕਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਤਾਂ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਜੀਉਂਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਨਾਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇ।

ਉਹ ਕਮਰੇ 'ਚ ਪਿਆ ਚੀਖਾਂ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕੇ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜਤਾਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਉਸ ਵੱਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਚਿਣੀ ਲੇਟਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਉੱਝ ਉਪਰੋਂ ਦਿਖਾਣੇ ਲਈ ਉਹ ਆਖਦਾ ਭਾਈਏ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਦਿਲੀ ਮੋਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ।

ਹਾਂ, ਭਾਈਏ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮੋਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਮੋਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਲਿਲ੍ਹਕਾਂ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਅੱਕ ਚੁੱਕਾ ਥੱਕ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਉਹ ਮੌਨ ਧਾਰੀ ਬੁੱਤ ਬਣਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਬਦਲੇਗਾ। ਅੱਜ ਉਹ ਤਕੜਾ ਹੋ ਕੇ ਜਾਬਰ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰੇਗਾ, ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰੇਗਾ। ਇਹ ਜ਼ਬਰ ਭਾਈਏ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਸ ਜ਼ਬਰ ਤੇ ਹਿੱਸਾ ਦੀ ਹੱਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀ, ਵੇਦਨਾ ਦੀ ਹੱਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀ, ਏਸ ਰੁਦਨ ਦੀ ਹੱਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਕਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ, ਕੋਈ ਲਾਵਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਅੱਜ ਉਹ ਜਾਬਰ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਲਲਕਾਰੇਗਾ ਜ਼ਾਲਮ ਗਲੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਵੰਗਾਰੇਗਾ। ਉਹ ਮਕਾਨ ਬਦਲਾ ਲਵੇਗਾ। ਸੜਕ ਤੋਂ ਆਸਣ ਜਮਾ ਲਵੇਗਾ।

ਭਾਈਏ ਦੀ ਲਿਲ੍ਹਕ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਛੁਪਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਉਹ ਭਾਈਏ ਵੱਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਲਈ ਕੰਧ ਬਣਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਉਹ ਭੂਤਰੀ ਹੋਈ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਨੂੰ ਹੱਥ ਦਿਖਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਭਾਈਏ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ। ਅੱਜ ਉਹ ਭਾਈਏ ਨਾਲ ਅਵੱਸ਼ ਮੋਹ ਦਾ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਗਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਅਵੱਸ਼ ਮੋਹ ਦਾ ਕਰਜਾ ਚੁਕਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਉਹ ਮਜ਼ਲੂਮ ਦੀ ਅਵੱਸ਼ ਢਾਲ ਬਣੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਵੱਸ਼ ਹਿੱਸਾਵਾਦੀ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਬਣੇਗਾ।

ਉਹ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਜਿੰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਹੈ। ਉਹ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਕਵੀ ਨਹੀਂ, ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਭਾਈਏ ਲਈ ਸਹਾਨਭੂਤੀ ਹੈ। ਕਲਵਰਨੀ ਲਈ ਘਿਰਣਾ ਦੀ ਅੱਗ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਝ ਸੋਚਦੇ ਸੋਚਦੇ ਉਹ ਰੋਹ ਨਾਲ ਆਫ਼ਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛਿਣ ਪਲ ਲਈ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਜਿਹਾ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧੱਢੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਬੰਦ ਬੂਹ ਖੜਕਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ। ਉਹ ਭੜਕਿਆ ਭਾਈਏ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ। ਡੈਣ ਬਣੀ

ਕਲਵਰਨੀ ਉਸਦੇ ਪੁੱਠੇ ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਚੱਪਟੀਆਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਗਿੱਟੇ ਗੋਡੇ ਠੋਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਕਲਵਰਨੀ ਨੂੰ ਧੌਲ ਮਾਰ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਾਂ ਖੋਲਕੇ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ 'ਚ ਘੁੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਲਹੂ ਲਹਾਣ ਹੱਥਾਂ ਗੋਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਪਲੋਸਦਾ ਹੈ: ਭਾਈਆ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸੱਟ ਵੱਜੀ? ਕਿੱਥੇ ਵੱਜੀ? ਉਸਦੀਆਂ ਭੁੱਜੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਲੈ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਲਿਲਕਾਂ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਅੱਕ ਚੁੱਕਾ ਥੱਕ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਵਿਹੁ ਦਾ ਘੁੱਟ ਹੋਰ ਡਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸਦੀ ਦੱਬੀ ਘੁੱਟੀ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਜੁਲਮ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

(ਫੇਰ ਚਪਟੀ ਵਾਲੀ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਹੋ ਕੇ)

ਜੇ ਤੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਬਾ ਤਬਾ ਬੋਲੀ ਤੇਰਾ ਸਾਹ ਪੀ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੇਰਾ ਗੱਲ ਮਰੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਘੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। (ਉਹ ਕਵੀ ਵੱਲ ਝਈ ਲੈ ਕੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੱਲ ਨੱਕ ਬੁੱਲ੍ਹ ਅਟੇਰਕੇ ਦੇਖਦੀ ਹੈ: “ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ, ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ” ਦਾ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਸ਼ੋਰ ਮਚਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਖੜਕਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।)

ਰੌਲਾ ਸੁਣਕੇ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਏ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਕਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਲਿਲਕਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਘਰ 'ਚ ਰੋਜ਼ ਚੀਖ ਚਿਹਾੜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈਏ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਪੁੱਤਰ ਨਾ ਨੂੰਹਾਂ। ਉਸ ਦਾ ਰੋਣ ਧੋਣ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਅੱਕ ਚੁੱਕਾ ਥੱਕ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਜੱਲਾਦਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਤੋੜ ਰਹੀ ਸੀ, ਫੱਟੀ ਨਾਲ ਗਿੱਟੇ ਗੋਡੇ ਠੋਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਏਸ ਪ੍ਰੀਵਾਰਕ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਮੈਨੂੰ ਉੱਪਰ ਆਉਣਾ ਪਿਆ।

ਭੱਜੇ ਆਏ ਗੁਆਂਢੀ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਕਦੇ ਕਵੀ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ, ਕਦੇ ਮਲਕਾ ਮਕਾਨ ਵੱਲ, ਕਦੇ ਭਾਈਏ ਦੇ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਹੋਏ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਗੋਡਿਆਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ।

“ਨਿਕਲ ਜਾ ਸਾਡੇ ਘਰੋਂ ਕੁੱਤਿਆ,

ਬਾਹਰ ਹੋ ਸਾਡੇ ਮਕਾਨੋਂ ਕੁੱਤਿਆ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਫੋਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਵੀ ਫੋਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।”

“ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਾਂਗਾ ਤੇਰੇ ਮਕਾਨ ਚੋਂ। ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਇਹ ਮਕਾਨ ਮੇਰਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਕਰ ਲੈ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨਾ।”

(ਕੁੜੀ ਫੋਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵੱਡਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਛੋਟਾ ਆ ਜਾਂਦਾ)

ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਰੋਂਦੀ ਕੁਰਲਾਂਦੀ ਹੈ। ਥੱਲੇ ਵਾਲੇ ਕਮੀਨੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਵੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਤੇ ਵਧੀਕੀ ਬਾਰੇ ਕਿੱਸਾ ਸੁਣਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁੰਡਾ ਭੜਕ ਕੇ ਉੱਪਰੋਂ ਥੱਲੇ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਬੁਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੇ ਅਪਮਾਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਵੰਗਾਰਦਾ ਹੈ।

“ਉਏ ਬੂਝੜਾ ਨਿਕਲ ਸਾਡੇ ਮਕਾਨੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ, ਜਲਦੀ ਨਿਕਲ। ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ 'ਚ ਪਾਟਕ ਪਾਉਂਦਾ। ਦੜਾ ਹੋ ਜਾ। ਨਿਕਲ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਛਿਤਰ ਮਾਰ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ।” ਪਰ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਕਵੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਨ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਾਫ ਸਾਫ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਖੂਨੀਂ ਕਥਾ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਭਾਈਏ ਦੇ ਕੁੱਟ ਪੈਂਦੀ ਰਹੀ, ਉਹ ਚੀਖਦਾ ਕੁਰਲਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤਰਸ ਲਈ ਲਿਲਕਦਾ, ਵਿਲਕਦੇ, ਤਰਲੇ ਪਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਕੰਨ ਲਪੇਟ ਕੇ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਤਾਂ ਅੱਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਅੰਤ ਉਸ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ। ਕੀ ਇਹ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਆਂਢੀ ਉੱਤੇ ਕਹਿਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਹਿਲਾਉ ਰੁਦਨ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿੱਲ ਬਣਿਆ ਮੋਨ ਧਾਰੀ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜਾਬਰ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਨ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਤੱਕ ਨਾ ਉਠਾਵੇ। ਇਹ ਘੋਰ ਅਨਿਆਏ, ਹਿੰਸਾਵਾਦ ਤੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਕਰਮ ਹੈ।

ਕਵੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਚੀਰ ਕੇ ਨਿਕਲੀ ਗੱਲ ਮਾਨੋਂ ਭਲਿੰਦਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਿਸਮ 'ਚੋਂ ਆਰ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਵੀ ਦਿਲ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਕੋਰਾ ਤੇ ਮੂੰਹ-ਫੱਟ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਹੈ।

ਕਵੀ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਭਲਿੰਦਰ ਦੇ ਪੈਰ ਅੱਗੇ ਵਧਣੋਂ ਰੁਕ ਗਏ, ਹੱਥ ਵੀ ਰੁਕ ਗਏ ਮੂੰਹੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣੋਂ ਬੋਲ ਵੀ ਰੁਕ ਗਏ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੱਚ ਅਲਫ ਨੰਗਾ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਨੰਗੀ ਅੱਖ ਨੂੰ ਨੰਗੇ ਸੱਚ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹੀਂ ਪੈਰੀਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤੇ ਦਗੜ ਦਗੜ ਕਰਦਾ ਉੱਪਰ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਣ ਕੇ ਜਾ ਖਲੋਇਆ ਤੇ ਤਮਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ: ਉਹ ਹੁਣੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਪਿੱਟਣ ਦੇ ਅਲਜ਼ਾਮ 'ਚ ਉਸਨੂੰ ਠਾਠੇ ਪੁਚਾਵੇਗਾ। ਪਰਚਾ ਕਟਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਲੇ ਭਿਜਵਾਗੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਾਈਏ ਵੱਲ ਉਹ ਆਪਣਾ ਵਤੀਰਾ ਬਦਲੇ। ਭਾਈਆਂ, ਉਸ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਭਾਈਆ ਅੱਗੇ ਹੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨਰਸਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਓਵਰ ਡੋਜ਼ ਦਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਰੋਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸਦੇ ਹੱਡੀਂ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਸਮਝੀ, ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਨੋਂ ਨਾ ਹਟੀ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬੁਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਵਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਉਹ ਖਿੱਝ ਕੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਠਿੱਡ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ, ਕਲਵਰਨੋਂ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਦੋ ਕੁ ਹਫਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਸਚਰਜ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਿੱਤ ਚੇਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਘੁਸ ਮੁਸੇ 'ਚ ਅੱਠ ਦਸ ਪਸਤੌਲਾਂ ਪਾਂਗਿਆਂ ਵਾਲੇ ਮਕੌਰਿਆਂ (ਡਾਕੂਆਂ) ਦਾ ਗੈਂਗ ਪੱਥਰ ਨਾ ਬੂਹਾ ਤੋੜ ਕੇ ਘਰ 'ਚ ਆ ਵੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਟੀ.ਵੀ. ਵੀ.ਡੀ.ਓ., ਟੇਪ ਰੀਕਾਰਡਰ, ਕੈਮਰਾ, ਸਭ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਹੂੰਝਾਂ ਫੇਰੀ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ। ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਕੈਸ਼ ਲੈਣ ਲਈ ਡਾਕੂ ਕਲਵਰਨੀ ਤੋਂ ਸੇਫ ਦੀ ਚਾਬੀ ਮੰਗਦੇ ਨੇ ਪਰ ਕਲਵਰਨੋਂ ਦਿੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਚੋਰ ਚੋਰ ਦਾ ਮਚਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਸਤੌਲ ਵਾਲਾ ਡਾਕੂ ਉਸਦੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਲਵਰਨੀ ਲੜਖੜਾ ਕੇ ਡਿੱਗਦੀ ਲਹੂ ਦੇ ਛੱਪੜ 'ਚ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਮ ਤੋੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ 'ਚ ਦੋਵੇਂ ਲੜਕੇ ਤੇ ਲੜਕੀ, ਗੁਆਂਢੀ ਦੋਸਤ ਤੇ ਸਬੰਧੀ ਉੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਪਿੱਟ ਸਿਆਪਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਤਾਪਰਤੀ ਫੇਰੇ ਤੇ ਨਿੰਮਾ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਹੂ ਦੇ ਛੱਪੜ 'ਚ ਡੁੱਬੀ ਪਈ ਕਲਵਰਨੀ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਬੁਖਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਹੈਂ ਇਹ ਕੀ ਕਹਿਰ ਇਹ ਕੀ ਕਹਿਰ!” ਛਿਣ ਦੀ ਛਿਣ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਭਾਈਏ ਦੀ ਨਹੀਂ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਹ ਮਕੌਰਿਆਂ ਨੇ ਨਾ ਮਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਡਸਟ ਬਿਨ 'ਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਭਾਈਏ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਲਕ ਮਕਾਨ ਬਣਨੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਬੰਦ ਕਮਰੇ 'ਚ ਪਏ ਜਦੋਂ ਭਾਈਏ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਕੌਰਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕਲਵਰਨੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਹ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਕੰਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਹੈਂ ਇਹ ਲੋਹੜਾ, ਇਹ ਲੋਹੜਾ। ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਵਰਨੋਂ ਕਿਮੋਂ ਚਲੀ ਗਈ? ਤੇ ਦੋ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਅੱਥਰੂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਭਾਈਏ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਤੇ ਲਟਕਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਉਹ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਬੋਲਣੇ ਗੁੰਗਿਆਂ ਵਾਂਗ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਹਰ ਖੱਲੇ ਸੜਕ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰਨ ਵਾਲੀ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਕਾਰ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਪੁਲਸੀਏ ਦਗੜ ਦਗੜ ਕਰਕੇ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ।

(ਅੰਤ-ਨਾਟ)

(ਅਗਲੇ ਦਿਨ)

ਕਿਲਾਲੇਸ਼ਵਰ ਏਰੀਏ 'ਚ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਕਾਨ 'ਚ ਬਾਹਰ ਲਾਅਨ 'ਚ ਬੈਠਾ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਸੁਰਖੀ ਤੇ ਜਾ ਟਿਕਦੀ ਹੈ:

ਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਾਮ ਸੱਤ ਵਜੇ ਨਗਾਰੇ ਲੋਕੇਸ਼ਨ 'ਚ ਇੱਕ ਏਸ਼ੀਅਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਕੌਰਿਆਂ ਨੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰਿਆ: ਘਰ ਦੀ ਪਚਵੰਜਾ ਸਾਲਾ ਮਾਲਕਣ ਕਲਵਰਨੋਂ ਮਕੌਰਿਆਂ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਮਕੌਰੇ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਪਾਸੋਂ ਸੇਫ ਦੀ ਚਾਬੀ ਮੰਗ ਰਹੇ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਹਿਣਾ ਗੱਟਾ ਤੇ ਕੈਸ਼ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਚਾਬੀ ਦੇਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਕੌਰੇ ਚੋਰੀ ਦੀ ਪਿੱਕਅਪ ਗੱਡੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਰੱਖਕੇ ਉਡੰਤ ਹੋਏ। ਮਕੌਰੇ ਰੰਗਦਾਰ ਟੀ.ਵੀ., ਵੀ.ਡੀ.ਓ, ਟੇਪ ਰੀਕਾਰਡਰ, ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਕੈਸ਼ ਆਦਿ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਘਰ ਦਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਕ ਤੇ ਝਟਕਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਮਗਰੋਂ ਦਮ ਤੋੜ

ਗਿਆ। ਪੁਲੀਸ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਉਨਾਂ ਦੀ ਭਾਲ 'ਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹੈ।”

ਖਬਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਹਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ “ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਓਸ ਘਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਪ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿੱਸਾ ਅਲਫ ਲੈਲਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੋਰੀਆ ਬਿਸਤਰਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਲਾਲੇਸ਼ਵਰ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।” ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਅਖਬਾਰ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੀ ਤੇ ਕਵੀ ਡੌਰ ਡੌਰ ਹੋਇਆ ਕਈ ਦੇਰ ਖਾਲੀ ਖਲਾਅ ਵੱਲ ਝਾਕਦਾ ਰਿਹਾ।

ਕਦੇ ਡਸਟਬਿਨ 'ਚ ਪਿਆ ਲਿਲੂਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਭਾਈਆ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਦੇ ਲਹੂ 'ਚ ਲੱਥ ਪੱਥ ਕਲਵਰਨੋਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਚੱਕੀ ਦੀ ਫਿਰਕੀ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਬੇਸੁੱਧ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਬਿਸਤਰ ਉੱਤੇ ਮੂੰਹ ਭਾਰ ਡਿੱਗਦਾ ਕਦੇ ਭਾਈਏ ਵਾਲੇ ਡਸਟਬਿਨ 'ਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦਾ ਕਦੇ ਕਲਵਰਨੀ ਦੇ ਵਗੇ ਲਹੂ ਦੇ ਛੱਪੜ 'ਚ ਗੋਤੇ ਖਾਂਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਕਾਲਾ ਪਰਦਾ ਸਰਕਣਾ ਅਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਗੱਲ ਸੀ ਨਾਟਕ 'ਦੋ ਪੱਤਣਾਂ ਦੇ ਤਾਰੂ' ਦੀ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਓ

www.PunjabiLibrary.com

ਪੰਜਾਬੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ